

GAËLLE NOHANT

Biroul de elucidare a destinelor

GRAND PRIX RTL - LIRE MAGAZINE LITTÉRAIRE 2023

LITERA

folio

folio

O colecție cosmopolită, locul de întâlnire a celor mai noi
opere de ficțiune literară contemporană – romane aflate
în topurile internaționale, ecranizate sau în curs de ecranizare,
traduse în zeci de limbi – cărți provocatoare,
pe care abia aștepti să le citești

GAËLLE NOHANT

Biroul de elucidare a destinelor

Traducere din limba franceză
ANDREEA NĂSTASE

LITERA
București

Le bureau d'éclaircissement des destins

Gaëlle Nohant
Copyright © 2023 Gaëlle Nohant
International Rights Management: Susanna Lea
Foto copertă © Maria Petkova / Trevillion Images

Editura Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Biroul de elucidare a destinelor
Gaëlle Nohant

Copyright © 2023 Grup Media Litera
pentru ediția în limba română
Toate drepturile rezervate

Conținutul acestei lucrări electronice este protejat prin copyright și este destinat exclusiv utilizării în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcat. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul, schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, vânzarea sub orice formă sau prin orice mijloc, fără consimțământul editorului, este strict interzisă. Dreptul de folosință al prezentei lucrări nu este transferabil. Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparțin companiei Grup Media Litera SRL.

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactor: Ovidiu Șerban
Corector: Cătălina Călinescu
Copertă: Flori Zahiu-Popescu
Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman
Seria de ficțiune a Editurii Litera este coordonată
de Cristina Vidrașcu Sturza.
ISBN 978-630-319-402-8
ISBN EPUB 978-630-319-612-1

*Martorilor, și tuturor celor care păstrează vie
amintirea dispăruților.*

Pentru Tayou, bunica mea.

„Și aceste suspine tăcute ale obiectelor
abandonate pentru vecie de proprietarii lor.
Pângărite de mâini străine, ca niște corpuri
neîngropate de care n-are cine să se ocupe. Cine
n-a văzut niciodată plânsetele obiectelor moarte
n-a văzut sau auzit nimic trist.”

Rachel Auerbach, fragment din
poemul „Plânsetele obiectelor moarte”,
tradus din idiș (arhivele Ringelblum)

În fiecare dimineață, Irène străbate drumul
mărginit de copaci deși. În timp ce traversează
opacitatea nocturnă a pădurii, simte că aceasta
așterne în ea ceva străvechi care se recrează fără
încetare, un praf de fantome și de humus. Se

călăuzește după raza galbenă a farurilor și, treptat, alunecă din tenebre spre lumină.

În orașel, obloanele proaspăt vopsite se deschid fără să scârțâie, hornurile fumegă în dimineata cețoasă. Nimic nu iese din comun, nimic nu scapă vigilenței vecinilor. Irène îl observă pe măcelar, care își ridică grilajul de fier. Când îi adresează un semn prietenesc, el se încruntă, cu privirea înăsprită de suspiciune. Au trecut peste douăzeci și cinci de ani de când s-a mutat aici, dar locuitorii din Bad Arolsen o văd în continuare ca pe o străină. Franțuzaica asta care-i judecă bănuitoare. Și care se apucă să răscolească, împreună cu alții de teapa ei, niște povești de demult care ar trebui lăsate în pace.

Frânează brusc ca să-i permită unui biciclist să treacă înainte de a intra pe lunga alee șerpuitoare, cu arbori de-o parte și de alta. În capătul parcului, clădirile moderne adăpostesc zeci de kilometri de arhive și de dosare printre care poți merge ore în șir fără să auzi strigătele, tăcerile pe care le închid între coperti. Trebuie să ai auzul fin și mâna răbdătoare. Să știi ce cauți și să fii pregătit să găsești ceea ce nu cauți.

Pe Irène o emoționează de fiecare dată vederea plăcuței discrete a arhivelor de la Bad Arolsen. Prima oară când a urcat aceste trepte a descifrat cuvintele „International Tracing Service“ fără să știe ce însemnau.

Nu era decât o puștoaică expatriată din dorința de independență și rămasă în Germania

din dragoste; își urmase logodnicul într-o regiune împădurită unde avea să facă uz de toată bunăvoința ca să fie acceptată, fără să reușească în totalitate. Locul acela devenise, până la urmă, un cămin. Chiar și după ce dragostea o părăsise, când se retrăsese la marginea orașului cu un copil împărțit între două case, nu-și imaginase că ar fi putut să plece. Pentru că, de fiecare dată când urcă treptele, se simte la locul ei. Însărcinată cu o misiune care o depășește și îi justifică existența.

În prima zi a frapat-o mirosul. Amestecul acela de mucegai, de hârtii vechi, de cerneală de fotocopiator și de cafea rece. A inhalat, înainte să-și dea seama, misterul închis între acei pereți, în nenumăratele sertare, în dosarele închise în grabă la trecerea ei.

Astăzi, un concert de „*Hallo Irene*” și de zâmbete o însoțește prin holul de la intrare și pe scări. Apartine acestui loc. Un stup ale cărui albine provin de peste tot. Prenumele lor alcătuiesc un mozaic schimbător: Michaela, Henning, Margit, Arié, Kathleen, Kazimierz, Dorota, Constanze, Igor, Renzo, François, Diane, Gunther, Elzéar, Christian... Fiecare își lasă la vestiar viața și suferințele de afară. Trebuie să te golești de tot ceea ce te împovărează, să devii receptiv.

Își lasă lucrurile pe birou și deschide agenda la pagina zilei: 27 octombrie 2016. Ridică oblonul

ruinant. Lumina gri cade pe fotografia cu ramă argintie a fiului ei. E singura notă intimă din această încăpere unde cărți și dosare se înghesuie într-o dezordine aparentă căreia numai ea îi cunoaște logica. În imagine, Hanno râde în hohote. Era acum patru ani, când își serba a șaisprezecea aniversare. Ea îl tachina, cu degetul pe declanșator. După aceea mâncaseră la o braserie din centru, îi dăduse voie să bea puțin vin spumant. „Să nu-i spui tatălui tău.“ „Să știi că tata mă lasă de ceva timp să beau bere“, zâmbise Hanno. Era atât de frumos, cu părul ondulat și aerul acela de mândrie din ochii negri! De parcă ar fi început deja să se îndepărteze spre viața de bărbat.

„Ce-o să-mi rămână când o să plece?“ se întrebase Irène.

Temerea aceasta o făcuse să se rușineze. Nu plecase și ea? Nu îngăduise nimănui s-o rețină. Nu avea să-l preseze pe Hanno.

Astăzi e student la Göttingen și vine acasă în weekend, când nu e la tatăl lui sau cu prietenii. Irène se obișnuiește cu depărtarea. Singurătatea e problema ei, are eleganța de a i-o ascunde.

Bate la ușa biroului lui Charlotte Rousseau.

– Bună, Irène. Te așteptam. Îți fac o cafea?

– Mi-ar face plăcere.

– Abia ce ne obișnuim cu vremea asta mohorâtă și umedă, c-o să fim îngropați în zăpadă, bombăne directoarea centrului vârand o capsulă în mașina de cafea. Afurisită țară!

De loc din Toulouse, suportă greu clima din acest colț al landului Hesse. În vocea ei plină de căldură se simte o undă din accentul sud-vestului natal, mai ales la cuvintele încărcate de emoție. Urme melodice ale unui ținut dur, scăldat de soare și de vântul *autan*. Nu ajunge acasă atât de des pe cât ar vrea.

– Ar trebui să te întremezi un pic, ești palidă, îi spune în timp ce sorb amândouă din espresso. Am o misiune pentru tine.

Irène nu-și poate reține un zămbet. De când Charlotte Rousseau conduce International Tracing Service, această propoziție se aude de cel puțin trei ori pe zi. Femeia aceea micuță, emanând energie, pare hotărâtă să recupereze într-un mandat tot ce n-au înfăptuit predecesorii ei, cu riscul de a epuiza personalul; prin urmare, unii au pus la punct strategii ca să evite s-o întâlnească pe culoar.

Pe Irène, dimpotrivă, energia directoarei o galvanizează. Ca și când ar fi deschis ușile unui mausoleu prăfuit. În plus, împărtășesc această complicitate discretă a nostalgiei pentru Franța.

– Despre ce e vorba?

Directoarea o observă în timp ce-și bea cafeaua.

– Aseară m-am gândit la obiectele din lagăre care au ajuns la noi. Nu ne aparțin. Le păstrăm ca pe niște relicve din infern. Cred că a venit momentul să le restituim celor în drept.

– Celor în drept? se miră Irène. Dar proprietarii sunt morți, marea majoritate, în orice caz.

– Poate au copii sau nepoți. Îți imaginezi ce-ar însemna pentru ei să primească obiectele astea venite de atât de departe? În viața lor de azi. Ca un testament... Așadar, m-am gândit la dumneata și la echipa dumitale. Bineînțeles, o să fac în așa fel încât să primești tot ajutorul necesar.

Irène se aude acceptând.

Chiar dacă presimte că liniștea pe care și-a clădit-o cu atâta trudă riscă să se spargă în bucăți, chiar dacă nu e convinsă că e pregătită. Copleșită de surescitare și de o teamă difuză, acceptă.

Și așa, în lumina aceasta pătaloasă de toamnă, începe totul.

EVA

În capătul culoarului e o ușă care-i face inima să se strângă. Duce în biroul Evei, chiar dacă mulți alții l-au ocupat după plecarea ei. Mult timp, Irène a venit acolo căutând asigurări. Avea nevoie de o aliată. Nu-i cerea puțin, dar Eva i-a oferit chiar mai mult. Irène îi datorează totul.

– Habar n-ai ce facem aici, am dreptate? o întrebase Eva cu vocea ei gravă din care răzbătea

un surâs.

Irène se gândește adesea la acea zi din septembrie 1990. Avea douăzeci și trei de ani, o verighetă nouă-nouă pe deget și naivitatea tinerilor care cred că farmecul lor e de ajuns ca să înduplece pe oricine. Și sentimentul de a fi realizat lucruri dificile, demne de admirație: să se dezrădăcineze, să se mărite cu un străin. Irène cea de azi e împărțită între duioșie și iritare. „Nu știai nimic, partea cea mai grea a vieții te aștepta în față.”

Eva Volmann o pusese să susțină un fel de interviu de angajare. O tutuise de la început, cum ar face un bătrân înțelept cu învățăcelul său. Degaja o impresie de forță într-un corp uscățiv. Era greu să-i dai o vârstă, să-ți imaginezi ce fel de viață avea. Un chip brăzdat de riduri adânci și o privire gri-verzui de o intensitate intimidantă. Strâns într-un coc, părul ei negru era vârstat de șuvițe argintii. Avea un timbru aspru pe care accentul polonez îl făcea melodios.

Irène se jena să-i dezvăluie că ascultase de un impuls, după ce văzuse anunțul într-un ziar local. International Tracing Service căuta o persoană care să vorbească și să scrie bine în franceză pentru o misiune de cercetare. Nu avea nici o idee despre natura misiunii, însă o atrăsese cuvântul „internațional”.

– Până în 1948, ITS se numea Biroul Central de Depistare, îi explicase Eva.

Instituția fusese creată în virtutea spiritului de anticipare al puterilor aliate. Înainte de încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, acestea înțeleseseră că prețul păcii nu avea să constea doar în zeci de milioane de morți, ci și în milioane de strămutați și dispăruți. După ultimul foc de armă trebuiau găsiți toți acei oameni, ajutați să se întoarcă la casele lor. Și trebuia să se cunoască soarta celor care nu puteau fi găsiți.

– Pentru cel care a pierdut pe cineva drag, răspunsurile astea sunt vitale. Altfel, mormântul rămâne deschis în adâncul inimii. Înțelegi?

În timp ce o asculta, Irène avea senzația că se întoarce în timp într-un peisaj crepuscular în care șiruri de oameni îngroziți rătăceau prin ruine. În mod ciudat, se temuse de reacția soțului ei. Nu vorbiseră niciodată despre nazism. De ce se temea că această activitate avea să-i displacă? Poate din cauza felului în care ridicase din umeri într-o zi, nu-și mai amintea pe ce subiect. Un reportaj, o comemorare? Făcuse acest gest, însoțit de un oftat. Irène stinsese televizorul.

– Când am venit eu aici, continuase Eva, orașul ăsta... era un oraș al SS-ului.

– Îmi închipui că pe vremea aceea era pretutindeni la fel.

– Nu, o întrerupsese Eva. În timpul războiului, orașul trăia în esență datorită soldaților SS. Pe

străzi, în pădurile din jur vedeai mai multe uniforme negre decât civili. Îți poți imagina?

Irène nu înțelegea. Atunci Eva îi explicase că înainte de război Arolsen era un târg asupra căruia veghea impresionantul castel baroc, cu dependințele lui și arborii milenari drepti ca niște sentinele. Prințul ereditar de Waldeck și Piemont, Josias, a făcut o pasiune pentru Hitler. Fanatic din primele zile, a oferit acestei religii a sângelui pur o părticică din legenda lui germanică, așezând peste spița sa pecetea cu două fulgere runice. În schimb, a beneficiat de o ascensiune fulgerătoare, devenind general de divizie SS. Arolsen și-a recăpătat vechiul statut de oraș-garnizoană. Prințul avea o viziune grandioasă: a instalat în castelul său o școală de ofițeri pentru corpul de elită al SS, un complex imens, cuprinzând o școală de administrație, o cazarmă ce găzduia al doilea regiment din Divizia Germania a Waffen-SS și clădiri rezervate serviciilor de intendență ale SS. Nu precupețea nimic; orașul și prințul său erau în culmea mândriei. Exultau la ceremoniile războinice, la nunțile celebrate cu mare pompă. Primul oraș SS din Germania, implantat în inima roșu cu negru a țării. Asaltat de responsabilități, Josias o privilegia pe aceea atât de exigentă de a inspecta lagărul de la Buchenwald, aflat sub autoritatea lui de general SS. Și se număra printre cei cincisprezece ofițeri SS cu gradul cel mai înalt.

Himmler era prietenul lui intim și nașul fiului său.

– Majoritatea localnicilor l-au urmat. Îi fuseseră întotdeauna loiali castelanului lor. Era ca un tatuaj secret sub arsura înfrângerii. Chiar dacă prințul dezonorat fusese judecat la Nürnberg și azvârlit în închisoarea de la Landsberg. Chiar dacă se ascunseseră zile întregi, măcinați de umilință, îngroziți de gândul la soarta pe care le-o pregăteau învingătorii.

Prințul fusese exilat departe de castel. În sălile goale nu mai răsunau decât pașii soldaților americani. Străini fumau rezemați de statui, perturbau liniștea, soseau cu brațele pline de cutii. Fără să le pese de uzanțe, de blazoanele medievale.

– La început, americanii au instalat Biroul Central de Depistare în dependențe.

– Din spirit provocator? întrebuse Irène.

– Nici măcar, zâmbise Eva. Din comoditate. Orașul nu fusese bombardat. Rămăseseră toate clădirile acelea goale. Destul loc ca să depozitezi documentele care erau aduse cu camioanele din toată Germania. Arolsen era la intersecția celor patru zone de ocupație. Ce ironie, dacă stai să te gândești... Să înființezi aici cel mai mare centru de documentare despre victimele persecuțiilor naziste!

– Localnicii trebuie să fi înghițit cu greu pilula.

– Și-ncă cum! Până la urmă totuși, s-au învățat cu noi. Centrul este unul dintre cei mai mari

angajatori din oraș.

În primii ani, Biroul Central de Depistare, care avea să devină mai târziu International Tracing Service, a reprezentat o amenințare concretă pentru populație.

– Ne urau și totodată mureau de frică.

Eva zâmbea, și Irène se gândise: „Ce fel de viață a avut, de are dinții atât de stricați?”

– Nu se înșelau, dar pe noi nu ne interesează decât victimele. Și cei cărora le e dor de ele.

Din această primă întrevvedere cu Eva, Irène păstrează amintirea unei stări de amețală. Ca în jocurile copilăriei, când era pusă să se învârtă pe loc legată la ochi. Orașul acela al cărui prinț era nazist; locul unde, chiar și în 1990, se căutau în continuare dispăruții din timpul războiului. Cum era cu putință? Eva îi arătase teancurile de corespondență adunate la secretariat. În fiecare an soseau zeci de mii de scrisori în care voci implorau în toate limbile, istoriseau o căutare îndelungată. Unele răscoliseră pământul în zadar. Altele scriau: „Nu știu nimic. În fața mea e o groapă imensă”.

Sau: „Mama a murit și și-a luat secretele cu ea. Nu mă lăsați singur cu tăcerea asta”.

Fiecare scrisoare cântărea la fel de mult ca speranța pe care o conținea. Cuvinte care-și țineau răsuflarea.

– Dacă accepți slujba asta, o să trebuiască să te ocupi de solicitările cetățenilor francezi, îi zisese Eva.

Ce povară pe umerii ei! Îi venise să dea bir cu fugiții.

– Nu știu dacă sunt în stare, murmurase.

Eva o străpunsese cu privirea:

– Dacă nu ești în stare, o să pleci. N-o să fii nici prima, nici ultima. E prea devreme ca să-ți dai seama. Vino cu mine.

O condusesse printr-un labirint de culoare și de scări pe unde se perindau angajați cu brațele pline de dosare, care o salutau discret. Câțiva își luau răgazul s-o măsoare cu privirea pe Irène.

– Suntem aproape două sute cincizeci cu normă întreagă. Majoritatea celor care au început odată cu mine au plecat. Nou-veniții nu le seamănă, îi șoptise Eva.

Nuanța critică din aceste ultime cuvinte nu-i scăpase lui Irène.

Clădirile austere i se păreau intimidante. O variațiune pe tema vidului și monumentalului: fișete cu hârtii îngălbenite suprapuse până la tavan, pereți plini cu rafturi, dosare și sertare cu etichete sibilinice, culoare interminabile. Un labirint de hârtie fremăta în jurul lor.

Ajunseseră într-un hol unde se aflau câteva automate de cafea și banchete cu tapițerie uzată din imitație de piele. În jurul lor, frontoanele ușilor aveau diverse inscripții: „Documente din lagărele de concentrare“, „Documente din timpul războiului“, „Documente de după război“, „Secțiunea de căutare a copiilor“, „Secțiunea documentelor istorice“... Eva îi

explicase că ITS conserva mai multe tipuri de fonduri. În primul rând, arhivele lagărelor, sau mai curând ce putuse fi salvat din operațiunea de distrugere a urmelor ordonată de Himmler. Slabe rămășițe ale obsesiei naziștilor pentru birocrație: liste, cartele de înregistrare individuale și registre pe care deportații le ascunseseră sau asasinii nu avuseseră timp să le facă dispărute. La Buchenwald, la Mauthausen și la Dachau, înaintarea trupelor aliate îi prinsese pe picior greșit.

În ultimele luni de război, Aliații se angajaseră într-o cursă contra cronometru, percheziționând birourile administrației germane, spitalele, închisorile, secțiile de poliție, azilele sau cimitirele. Acestei prăzi inițiale i se adăugaseră de-a lungul vremii datele pe care întreprinderile germane acceptau să le ofere, referitoare la persoanele pe care le exploataseră în regim de muncă forțată. Chestionarele la care răspunseseră strămutații, corespondența oficialilor naziști, lista bolnavilor mintal eutanasiați la castelul Hartheim, numărul de păduchi din capul unor deținuți de la Buchenwald... Din 1947, fondul crescuse fără încetare, ca un fluviu regenerat de o mulțime de afluenți. Primii anchetatori căutaseră arhive în toate colțurile Europei, și uneori acestea ajunseseră la ei pe căi surprinzătoare. De asemenea, căderea Cortinei de Fier eliberase o mare cantitate de secrete. În prezent, comoara

reprezenta mai multe zeci de kilometri liniari de dosare.

Irène se simțea zdrobită de acel monument de hârtie.

Vocea aspră a Evei o făcuse să-și vină în fire:

– Nu te lăsa impresionată. E o chestiune de obișnuință. Avem secțiuni mari, pe care le vezi pe ușile astea. Cel mai important e să ții minte că totul a fost adunat aici cu un scop: căutarea dispăruților. Asta face arhivele astea atât de speciale. Iar piesa de bază, alfa și omega, este Cartoteca centrală. Hai să ți-o prezint.

Conținea peste șaptesprezece milioane de fișe individuale. Cel care o pusese la punct era poreclit Creierul. Timp de peste treizeci de ani, fostul pilot maghiar, care nimerise la Arolsen după ce se prăbușise cu avionul și alesese să rămână, fusese stăpânul Cartotecii, din care făcuse cheia de boltă a arhivelor.

– Este ordonată alfabetic și fonetic. Asta-i ideea genială. În lagăre, deținuții erau înregistrați de soldații SS sau de prizonieri care notau numele cum puteau. Uneori le traduceau în germană ca să meargă mai repede. Mulți oameni n-au fost găsiți pentru că fuseseră înregistrați cu o grafie fantezistă. Uite, cel de aici a stat mult timp rătăcit în adâncurile cartotecii, numai pentru că greșierul de la Auschwitz îi unise din greșeală numele și prenumele: Leibakselrad. Leib Akselrad.

Creierul își mobilizase echipa de poligloți. Unii vorbeau peste cincisprezece limbi. Luni în șir, munciseră fără odihnă la crearea imensei cartoteci care ținea cont de toate variantele posibile, în toate limbile, de erorile de pronunție, de diminutive. Pentru unele nume puteau exista până la o sută cincizeci de forme diferite.

Pe când parcurgea listele, Irène simțise un amestec de emoție și de surescitare. I-ar fi plăcut să facă asta. Să caute, să găsească pe cineva. O înțelegea din freamătul care-i cuprinsese degetele. Dorința de a fi singură în fața aceluia ocean de nume, fiecare reprezentând o enigmă de descifrat.

– Toate anchetele noastre încep aici, zâmbise Eva. Dar ca să fii bun la jocul ăsta trebuie să stăpânești terenul.

– Terenul...?

Eva o condusese în fața hărții care ocupa un perete întreg. Pe ea, sute de lagăre erau simbolizate printr-un punct roșu. O legendă preciza natura fiecăruia, durata de funcționare și numărul victimelor. Harta aceea era un instrument de lucru. O gigantică pânză de păianjen cu dimensiunile Europei naziste.

– Aici s-a jucat soarta a zeci de milioane de persoane. Cele care au fugit, cele care au fost prinse ori s-au ascuns, cele care au rezistat, cele care au fost asasinate ori salvate în extremis... Pe urmă avem perioada de după război. Milioane

de strămutați. Noi frontiere, tratate de ocupație, cote de imigranți, tabla de șah a Războiului Rece... Va trebui să înveți lucrurile astea, să devii savantă. Cu cât vei stăpâni mai bine contextul, cu atât vei gândi mai repede. Timpul pe care-l câștigi este viața celor care așteaptă un răspuns. Iar viața asta e un fir subțire.

După vizită, celor două nu le venise să se despartă imediat. Majoritatea angajaților plecaseră. Căldura blândă a sfârșitului de după-amiază învăluia peronul clădirii și parcul. Eva îi oferise o țigară și, fumând, începuseră să se plimbe printre arbori.

– Dacă nu dai bir cu fugiții imediat, o să ai interviul decisiv cu directorul. De la mijlocul anilor cincizeci încoace, ITS este gestionat de Comitetul Internațional al Crucii Roșii. Pe atunci, Aliații voiau să scape de această problemă. Concepuseră centrul ca pe o structură provizorie, dar au înțeles că misiunea lui era departe de a se fi încheiat. Au decis să-l încredințeze unei organizații „neutre”. Bine, era o definiție a neutralității aplicată Războiului Rece... Timp de douăzeci și cinci de ani, lucrurile n-au mers prea rău. Am avut câțiva directori care s-au ridicat la înălțimea sarcinii. Până la venirea lui Max Odermatt, în 1978. Am știut pe loc că intram într-o nouă epocă... Toată lumea trebuie să i se supună fără crâcnire, atât oamenii, cât și lucrurile. Asta ca să nu zici că nu ți-am spus.

Ironia îi adusese inflexiuni tăioase în voce. Eva trăsese din țigară, apoi continuase:

– A impus noi reguli, care i-au potolit pe mulți... Prima e că nu ai voie să vorbești cu nimeni despre ceea ce facem aici. Nici măcar seara, în așternut. Nu mă întreba de ce, numai el știe. Poate că visa să facă o frumoasă carieră la CIA, cine știe? Dacă simți nevoia să-i spui totul soțului tău, ai face mai bine să-ți cauți altă slujbă. Ar fi păcat, pentru că am o presimțire bună în ce te privește.

Dimpotrivă, perspectiva de a-i ascunde soțului natura muncii sale o bucura pe Irène. Era mult mai simplu să-i spună: „Șeful meu ne impune confidențialitatea“. Astfel s-ar fi risipit norii.

Abia când Eva își suflecuse mânecile ca să profite de ultimele raze ale soarelui zărise Irène cifrele de pe antebrațul ei. Își ferise privirea ca să n-o supere, însă Eva, surprinzându-i gestul, îi răspunsese la întrebarea mută:

– Auschwitz. Mi-au luat tot, dar nu mi-au luat și maul.

Încremenită, Irène nu știuse ce să spună. Și poate că Eva nu aștepta nici un răspuns, pentru că trăsese un ultim fum din țigară și aruncase mukul. Ani de-a rândul, nu mai aduseseră niciodată în discuție trecutul Evei.

Irène nu reușește să se ierte. A încercat mult timp să se convingă de faptul că prietena ei prefera tăcerea pe acest subiect. Când a înțeles

că nu pe Eva o proteja tăcerea respectivă, era prea târziu.

Și de fiecare dată când se gândește la Eva, sau când i se face dor de ea, e prea târziu.

TEODOR

Irène inventariază plicurile depozitate în marile dulapuri metalice, pe unele le deschide, le închide la loc. Fiecare are o cotă, o descriere sumară. Aproape trei mii de obiecte se află aici, ferite de lumină. Sunt manipulate cu precauție, literalmente cu mănuși.

Sunt vechi, uzate. Sunt cadrane de ceas crăpate, ale căror ace au înțepenit într-o dimineată din 1942. Sau poate într-o după-amiază ploioasă din primăvara următoare, sau într-o noapte geroasă din iarna anului 1944. Arată ora sau au stat, ca o inimă care încetează să mai bată. Ceea ce reprezentau pentru posesorii lor – controlul asupra timpului și vieții – nu mai avea nici o semnificație.

În alte cutii, portofele goale. Pe pagina unei agende, câteva cuvinte într-o limbă străină care exprimau poate, în acea zi, dorința fierbinte de a trăi și angoasa. Irène poate cere să-i fie traduse, dar nimeni nu-i va putea spune din ce necesitate le scrisese cel care fusese dezbrăcat la intrarea în lagăr. Verighete goale, care nu părăsiseră din ziua nunții inelarul unui soț sau al unei soții.

Inele gravate. Bijuterii cu strasuri vândind o cochetărie demodată. O ramă de ochelari ruptă.

Sunt obiecte fără valoare comercială. Bunurile care puteau aduce bani erau furate și gata. Sunt resturile disprețuite de asasini, lucruri ale căror modestie o trădează pe cea a proprietarilor. În momentul când au plecat în această lungă călătorie spre necunoscut, au luat cu ei obiecte prețioase care să cântărească puțin. Actele de identitate, câteva talismane sentimentale. Amintirile unei vieți pe care sperau s-o regăsească intactă după arestare, după carceră, după torturi, după vagonul sigilat cu plumb.

Majoritatea le aparțineau deportaților din lagărele de la Neuengamme sau Dachau. „Politici“, „antisociali“, homosexuali, oameni trimiși la muncă forțată. La intrarea în lagăr, lucrurile lor erau duse în depozitul de efecte personale.

Puțini sunt evreii care au avut acest privilegiu. Majoritatea erau uciși îndată după sosirea în lagăr. Tot ce posedau era jefuit și reciclat în mașinăria de război nazistă. Până la păr, la dinții de aur, la grăsimea cadavrului.

ITS a preluat aproape patru mii de obiecte la începutul anilor șaiszeci. O mie au fost restituite în perioada respectivă.

Despre un obiect care așteaptă să-și regăsească proprietarul se spune că e în suferință.

Irène are sentimentul că o cheamă. Trebuie să aleagă unul, sau să-l lase s-o aleagă.

Ia o păpușă a cărei pânză uzată se destramă. Un pierrot alb devenit cenușiu, cu veșmântul tipic cu guleraș și un fel de calotă neagră cusută de cap. De mărimea unei mâini de bărbat, pare să nu-și găsească locul printre ceasuri și verighete. Supraviețuitor al copilăriei.

Își pune mănușile albe, care-i vin ca o a doua piele. Scoate delicat păpușa din cutie și o culcă pe birou în lumina lăptoasă. Întâmplător, pe plic este precizat numele proprietarului: Teodor Masurek. Asta era tot ce poseda la sosirea în lagărul de la Neuengamme. Irène și-l imaginează pe copilul înlăcrimat căruia i se smulge tovarășul din pânză care l-a alinat de-a lungul călătoriei înspăimântătoare. Era destul de mic ca să-l poată ascunde într-un buzunar. Se gândește la iepurele de pluș pe care fiul ei îl căra peste tot când era mic, cu urechea uzată și urât mirositoare pe care o sugea ca să adoarmă. După divorț, când fostul ei soț uita să i-l pună în geantă, Hanno nu reușea să-și găsească somnul.

„Cine erai, Teodor? Mai există cineva care să-și amintească? Erau atâtea moduri de a te ucide, expeditiv sau inventive. Cel care ți-a oferit acest pierrot e mort de mult. Dar mai rămâne poate cineva care țină la tine. Un frate mai mic, un văr.“

Irène lansează o căutare în Cartoteca Centrală. De când le-au fost deschise cercetărilor, în 2007, fondurile au fost digitalizate în mare parte. Sunt înregistrați aproape cinci sute de

Masurek. Doi bieloruși, restul polonezi. Dar un singur Teodor, născut pe 7 iunie 1929. Tocmai își serbase cei treisprezece ani când a fost deportat la Buchenwald, în septembrie 1942. Un puști. Pe fișa de internare, grefierul lagărului a precizat motivul trimiterii în detenție: „hoț“.

Mărește fotografia unui chip slab și colțuros, cu tenul bronzat. O privire vioaie, păr castaniu ciufulit. Avea un metru și șaiszeci și opt de centimetri. Semn particular: o cicatrice sub bărbie. Și-a dat adresa, în satul polonez Izabelin. Irène îl găsește pe o hartă virtuală, la vreo douăzeci de kilometri de Varșovia. Documentul menționează numele mamei, Elzbieta. Nu și pe al tatălui.

Oare își procurase pierrot-ul în lagăr? Din fișă reiese că a stat acolo optsprezece luni înainte de a fi transferat la Neuengamme.

O altă fișă de la Buchenwald menționează că Teodor a fost admis la *Revier* cu o lună înainte de transfer, bolnav de scarlatină. Pe foaia de observație, medicul a scris „febră puternică“ lângă o curbă elocventă a temperaturii. Infirmeria din lagăr era anticamera morții. Adolescentul a ieșit de acolo după câteva zile. În ce stare? A fost mutat în alt lagăr pentru că era prea slăbit ca să poată munci?

Irène se freacă la ochi; o imagine îi apare pe retină. Un infirmier de la *Revier*, în uniformă vărgată a deportaților, îi întinde puștiului febril,

care urmează să fie suit într-un vagon de vite, acest pierrot găsit asupra unui copil mort.

Viziunile acestea nu sunt decât ipoteze pe care trebuie să le confrunte cu realitatea. Misiunea ei este să găsească dovada.

Iese să fumeze o țigară pe terasa care dă spre parc. Un SMS de la Hanno clipește pe ecranul mobilului. Își petrece săptămâna la părinții lui Toby și nu va veni acasă decât vineri seara: „Trebuie să învățăm pentru parțiale și lucrez mai bine cu el. Nu te superi?” Tobias este cel mai bun prieten al lui Hanno încă de la *Kindergarten*. Împart o garsonieră în campusul universității din Göttingen. Acum zece ani, când Irène a putut în fine să vorbească liber despre munca ei cu prietenii, Myriam Glaser, mama lui Tobias, a rămas șocată. I-a mărturisit atunci că bunica ei din partea mamei, evreică emigrată în Palestina la scurt timp după invadarea Cehoslovaciei, scrisese la International Tracing Service.

– N-avea mari speranțe. Răspunsul a venit după trei ani. Toți muriseră: părinții ei, frații și surorile lor, copiii lor... Dora era unica supraviețuitoare.

Sănătatea ei se degradase brutal. Se stinsese în primăvara următoare, după ce își văzuse nepoțica suflând în cele zece lumânări de pe tort.

Povestea aceasta se desfășurase înainte de venirea ei la ITS, dar Irène știa că în perioada respectivă dura ani de zile ca să se trateze o cerere. Când anchetatorii răspundeau în sfârșit,

trimiteau un rezumat al informațiilor descoperite, nefiind autorizați să trimită copii ale documentelor originale. Interdicțiile acestea erau însă de domeniul trecutului. Într-o dimineață de iunie, Irène a luat-o cu ea pe Myriam la ITS ca să-i arate firavele urme administrative ale familiei sale materne. Lacrimile care i-au apărut în ochi lui Myriam când le-a descoperit numele pe o listă de transport spre Theresienstadt a întărit prietenia celor două.

Irène tastează: „Și eu care speram c-o să-mi pregătești o cină delicioasă! Pup-o pe Myriam din partea mea“. Era o glumă de-a lor. Arta culinară a fiului ei se rezuma la ratarea invariabilă a spaghetelor, soldată cu comandarea de pizza.

Răspunsul sosește repede: „O să te sune. Zice că-s prea slab. Vrea să mă îndoape“. Irène zâmbește. Specialitățile lui Myriam, mai ales *hamin*-ul ei, fiert ore în șir la foc mic, se numără de mult printre felurile preferate ale lui Hanno.

Consultă dosarul lui Teodor Masurek. Deși nu transmite emoția arhivelor pe hârtie, digitalizarea permite câștigarea unui timp prețios și le îngăduie tuturor angajaților să acceseze marea majoritate a documentelor. Înainte, doar câțiva arhiviști specializați puteau să le examineze.

Viața lui Teodor încapă în câteva fișe, și ascunde unele surprize. Irène dă peste o

scrisoare adresată de mama lui comandantului lagărului de la Buchenwald. Ferma ei se găsea în partea Poloniei care nu fusese anexată de Reich, Guvernământul General, un rezervor de forță de muncă forțată, o zonă în care nu domnea nici o lege, groapa de gunoi unde erau aruncați toți indezirabilii din al Treilea Reich. Naziștii jefuiau acest teritoriu și-i persecutau pe locuitori. Polonia refuzase să colaboreze, și plătea un preț imens.

Elzbieta, care speră în naivitatea ei că un comandant de lagăr de concentrare ar putea fi cuprins de milă, îi scrie în germană utilizând formule atât de respectuoase, încât devin bizare. Și trădează măsura în care se teme de autoritatea îndepărtată a acestui individ aureolat cu fulgere și insigne cu cap de mort.

Îmi permit să vă adresez această umilă rugămintă de bunăvoință: sunt văduvă și am o exploatare agricolă de nouă hectare. Așa cum o atestă certificatul medical, în prezent nu sunt capabilă să muncesc. Iar fiul meu, Teodor, se găsește acum în lagărul dumneavoastră de concentrare pentru că a săvârșit greșeala de a sustrage câteva mere din recolta noastră, rezervată soldaților domniei voastre. În momentul de față, fiecare fermier trebuie să depună toate eforturile pentru a obține o recoltă cât mai bună de pe terenurile lui.

E puțin probabil ca femeia să fi scris singură acest text. Fără îndoială a ajutat-o o persoană cu mai multă știință de carte, în stare să-i traducă necazul într-o formulare cu mai multe șanse de a

convinge inflexibila conducere a lagărului: „În momentul de față, fiecare fermier trebuie să depună toate eforturile pentru a obține o recoltă cât mai bună de pe terenurile lui“. Argument pragmatic: e în interesul germanilor, ca să-i hrănească pe învingătorii mereu înfometați.

Ultimul rând îl imploră pe comandant să-i dea fiul înapoi. Teodor înseamnă „darul lui Dumnezeu“. Ceea ce Dumnezeu a dăruit, oamenii lui Hitler au luat. Pentru câteva mere.

Unsprezece luni mai târziu, adolescentul este transferat la Neuengamme. În stare proastă, are de îndurat un drum de câteva zile în promiscuitatea unui vagon de vite. Ce alinare a găsit el în această jucărie de cârpă? S-au scurs aproape doi ani de când și-a pierdut libertatea. Peste o lună va împlini cincisprezece ani. Irène îl revede pe Hanno la această vârstă. Pe sub trăsăturile tânărului se ghicea încă băiețelul. Dar puștii deportați sunt vârâți cu forța într-o piele de adult, trupurile le sunt epuizate înainte de a-și fi atins forța deplină, candoarea le e distrusă prematur.

În 1946, Elzbieta se adresează Crucii Roșii poloneze pentru a da de urma flului ei. După război, ravagii și incendii, după deruta inamicului nazist, după sosirea adversarului rus. Ani în care nu-și pierde speranța. În sufletul ei, Teodor are tot treisprezece ani, cicatricea de pe bărbie e încă proaspătă. Nu l-ar recunoaște dacă i-ar apărea la ușă. Un străin a cărui duritate ar

face-o să încremenească. Ar trebui să uite ce știe despre el, să învețe să-l cunoască iarăși.

ITS primește o cerere de căutare individuală pe numele lui Teodor. Săptămâni de-a rândul, investigatorii cercetează arhivele de la Neuengamme. Ancheta este închisă la sfârșitul lunii mai. Adolescentul figurează pe o listă de deportați ale căror cadavre au fost identificate în golful Lübeck și înhumate într-o groapă comună. Elzbieta va trebui să facă o călătorie lungă pentru a-și lua rămas-bun de la fiul ei.

Primăvara anului 1945. La apropierea armatelor aliate, miile de deportați de la Neuengamme sunt încărcăți în trenuri cu destinația Hanovra, Bergen-Belsen ori Sandbostel. Aceste trenuri de marfă umană își schimbă neîncetat traseul, deoarece șinele au fost bombardate. Sute de prizonieri mor sub loviturile Aliaților. Supraviețuitorii, odată ajunși la Lübeck, sunt închiși în calele a patru pacheboturi SS ancorate în radă. Numărul cadavrelor crește de la o zi la alta. Într-o dimineață, soldații SS scot vasele în larg și ridică pavilioanele cu svastica. După ce au părăsit pacheboturile la bordul unor bărci cu motor, îi abandonează pe deportați în sicriele lor plutitoare. Englezii bombardează aceste nave de război cu însemnele naziste și le scufundă. Din cei șapte mii de deținuți sechestrați în pânțele vaselor, cinci sute reușesc să scape înot. Mor de

epuizare sau sunt uciși de soldații SS când se apropie de chei.

Teodor se afla la bordul navei *Cap Arcona*. Arhivele nu spun dacă a reușit să evadeze din temnița plutitoare, dacă avea încă destulă forță ca să înoate. Dacă a fost ucis, sau dacă inima lui a cedat după această ultimă încercare.

O viață mărunță, zdrobită de o mașinărie ucigașă.

Irène se hotărăște s-o sune pe Janina Dabrowska. Tânăra lucrează la Crucea Roșie de la Varșovia și vorbește fluent germana. Deși nu s-au întâlnit niciodată față în față, între ele s-a instalat o complicitate prețioasă pe parcursul lungilor convorbiri telefonice.

Sunt slabe șansele ca mama lui Teodor să fie în viață, dar Irène o roagă să verifice dacă are urmași. În timp ce-i dictează adresa fermei, se uită la pierrot și simte brusc nevoia să-l atingă. Cu degetele înmănușate, ridică mașinal hăinuța albă uzată. Răsuflarea i se întetește.

Pe pânțele de cârpă sunt scrise câteva cifre. Un număr matricol. Îl notează pe o foaie. Nu, nu corespunde. Irène se întoarce la computer, verifică fișa de internare a lui Teodor în lagărul de la Buchenwald. Numărul înscris pe pierrot nu e al lui. Micul polonez l-a moștenit, aparținea altcuiva. Tulburată, se gândește la viziunea pe care a avut-o. Fără îndoială, un bun samaritean s-a înduioșat și i l-a dăruit puștiului. Dar atunci cui îi revine de drept?

Irène își spune că, dacă mai trăiește încă, o mamă ar trebui să primească ceea ce a rămas din fiul ei asasinat.

Peste două săptămâni, Janina Dabrowska îi confirmă că Elzbieta Masurek a murit în anii cincizeci într-un azil pentru săraci ținut de călugărițe. N-a putut identifica nici un urmaș.

Pista lui Teodor se oprește aici.

Acum trebuie să găsească persoana care i-a dăruit pierrot-ul în lagărul de la Buchenwald.

ELSIE

– Ce-i asta?

Irène se uită la pachetul acoperit cu bandă adezivă neagră pe care colegul ei i l-a așezat pe birou.

– Habar n-am, e pentru tine.

Nu pricepe, și asta o irită. N-are timp, trebuie să-l găsească pe proprietarul pierrot-ului de cârpă și trei mii de obiecte așteaptă în dulapuri, pentru a nu mai pune la socoteală celelalte însărcinări. Are impresia că procesul acesta de restituire e ca una dintre muncile lui Hercule, că ar putea să le consume ani întregi din viață.

De aproape opt ani, ea și Henning lucrează în departamentul de cercetare și elucidare a destinelor. Denumită *tracing*, structura cuprinde șapte echipe de anchetatori care merg înapoi în

timp și adună indicii pentru a stabili soarta victimelor regimului nazist. Cea a lui Irène are ca misiune principală reunirea familiilor.

Henning e un tip meticulos, capabil să petreacă săptămâni în șir încercând să localizeze un cătun iugoslav care și-a schimbat de mai multe ori numele din anii patruzeci încoace. E atât de răbdător, încât Irène și-l imaginează ocupându-și weekendurile înzăpezite cu puzzle-uri de șase mii de piese pe care le rezolvă fără să-i tremure măcar un fir din barba roșcată. Are o soție la fel de discretă ca el și gemeni care, spre deosebire de părinți, sunt vioiciunea întruchipată. Deși au o colaborare strânsă, Irène nu știe ce l-a îndemnat să se angajeze aici. Nu cunoaște din personalitatea lui decât ceea ce a vrut el să-i arate, tabloul pașnic al unei vieți familiale fără asperități. Nu se văd în afara programului. Și, dacă discută adesea despre anchetele în curs, lucru acum încurajat, conversațiile lor nu se aventurează niciodată pe un teren intim. Această reticență împărtășită de colegii ei i-a convenit mult timp. Era liniștitor, după furtuna divorțului, să nu trebuiască să se confrunte cu vulnerabilitatea celorlalți și să și-o poată proteja pe a ei. Se concentra asupra muncii și asupra fiului său. Acum însă, i-ar plăcea ca această fațadă netedă să se fisureze. I-ar plăcea să-și asume acest risc.

Cu un calm descurajant, Henning așteaptă ca ea să-i dea de înțeles că vrea să rămână singură.

– Vrei să mă ocup eu? o întreabă cu glasul lui domol. Dar ți-e adresat personal.

Irène oftează. Într-adevăr, pachetul îi e destinat, „prin amabilitatea International Tracing Service“. După încă o ceașcă de cafea, se hotărăște să-l spintece cu un cutter. Scoate o scrisoare în germană, cu un scris de mână grăbit:

Stuttgart, 7 noiembrie 2016

Stimată doamnă,

Mă numesc Volker Neumann și sunt avocat. Anul trecut, profesorul de istorie al fiicei mele le-a explicat la oră că cel mai mare centru de arhive pe tema persecuțiilor naziste se găsește la Bad Arolsen și că această instituție îi ajută pe oameni să descopere soarta apropiaților lor care au fost deportați sau asasinați în timpul războiului. Informația mi-a revenit recent în memorie.

Bunica mea din partea mamei s-a stins la începutul verii. În ultimii ani se senilizase și ne vedeam rar. Din când în când, soția mea și cu mine i-i aduceam în vizită pe cei mici. Îi privea jucându-se ore în șir.

După înmormântare, împreună cu mama ne-am apucat să-i triem lucrurile înainte de a scoate casa la vânzare. Pe când goleam podul am dat peste o casetă de bijuterii veche, încuiată. Mă gândeam să i-o dau fiicei mele, în amintirea străbunicii. Pe capac era lipită o etichetă: „A nu se deschide decât după moartea mea“. Nu voiam să stric încuietoarea. În cele din urmă am găsit cheia în sertarul noptierei. Din fericire, eram singur când am deschis caseta. Înăuntru am găsit medalionul pe care vi-l trimit și câteva foi scrise de ea.

Am ezitat mult timp să vă scriu. Am hotărât s-o fac acum deoarece medalionul aparținea unei femei care a fost asasinată. Povestea aceasta mă ține treaz noapte de noapte. Mă gândesc la această necunoscută moartă de mult și la rudele ei, care poate n-au idee ce i s-a întâmplat. Dacă aș fi în locul lor, aș vrea să știu. Prin urmare, m-am decis să vă contactez, deși e greu de acceptat că o bunică iubită a putut participa la asemenea orori. Dacă n-aș fi citit paginile acelea cu ochii mei, n-aș fi crezut sub nici o formă.

Înainte de toate, stimată doamnă, vă rog să nu divulgați nimănui informațiile pe care vi le încredințez. M-am interesat în ceea ce vă privește. Mătușa unui prieten și-a regăsit, datorită dumneavoastră, fiul pe care l-a avut cu un soldat francez. Ea mi-a spus că, deși nu sunteți germană, sunteți respectuoasă și demnă de încredere. Faceți ce puteți pentru biata femeie, dar vă rog să nu-mi expuneți familia durerii și rușinii. Vreau să port singur povara acestei povești.

În 1943, bunica mea avea douăzeci de ani. I-ar fi plăcut să-și continue studiile, dar tatăl ei era fermier la Derental, în Saxonia Inferioară, și voia ca fata să-l ajute la muncile câmpului. Războiul i-a schimbat planurile. În cadrul campaniei de recrutare, Elsie a fost trimisă ca gardiancă în lagărul de concentrare de la Ravensbrück. Pe când eram student la Drept, am descoperit că fusese judecată după război și că executase o pedeapsă cu închisoarea. I-am pus întrebări mamei, care mi-a spus că Elsie era o victimă de-a lui Hitler, ca mulți alți oameni înrolați cu forța în timpul războiului. După asta, mama a considerat subiectul închis, iar

bunica nu l-a evocat niciodată de față cu mine. Privind în urmă, nu pot să nu mă întreb de ce am fost atât de puțin curios. Mi-ar fi fost ușor să consult arhivele procesului. Poate că mi-era teamă.

După ce veți fi citit confesiunea lui Elsie veți avea toate motivele de a o privi ca pe un monstru. Trebuie să vă spun că la sfârșitul vieții era foarte tulburată, devorată de angoasă. N-a părăsit liniștită această lume. Când am văzut-o pe patul de moarte, arăta ca și cum ar fi luptat până la capăt cu un adversar invizibil.

Nu caut să-i atenuez responsabilitatea. Dar nu mă pot împiedica să mă întreb ce-aș fi făcut în locul ei dacă aș fi fost trimis în locul acela îngrozitor. Ce marjă de manevră avea? Putem rămâne omenoși într-un cadru în care neomenia este regula? Întrebările acestea mă torturează. N-o recunoșteam pe femeia simplă care a plâns de mândrie în ziua în care am luat examenul de intrare în barou. Ca și cum ar fi existat întotdeauna două Elsie, care nu puteau conviețui. Până la urmă, cea închisă în cutie a distrus-o pe cealaltă. Aș vrea să păstrez amintirea celei dintâi în sufletele copiilor mei.

Vă transmit această dorință poate iluzorie, stimată doamnă. Mă gândesc la această poloneză asasinată. Sper că-i veți putea face dreptate fără să aruncați oprobriul asupra familiei mele.

Irène aprinde o țigară la fereastră. Bărbatul acesta i se adresează ca unei zeițe de piatră care ar cântări fără să clipească valoarea oamenilor. Condamnă și justifică simultan, nu reușește să spună ce a ucis-o pe această femeie. Repetă acest participiu trecut, „asasinată“, și o imploră să

nu-i distrugă familia. E un cântec sfâșietor, auzit de prea multe ori.

Ucigașii nu intră în sfera ei de competență, însă urmele victimelor luminează pete de obscuritate, iar sângele uscat îi stropește pe urmași. Moștenitorul ar vrea să se elibereze de această datorie zdrobitoare. Dacă trebuie să facă apel la arhivista franțuzoaică, ține s-o asigure: Elsie Weber a plătit. Dincolo de verdictul tribunalului postbelic, a plătit până la ultima suflare.

Fumul de țigară se risipește în peisajul udat de aversă. Siluetele și momentele se confundă, aducându-i în memorie o duminică de Paște din urmă cu douăzeci de ani. Prânzul familial la care ea și soțul ei tocmai anunțaseră că pierduse sarcina. Revede chipul socrului ei, împietrit într-o mască a urii. Nu voia să judece pe nimeni, dar se auzea pronunțând sentințe definitive. Dragostea pe care i-o purta soțul ei se frânsese în acea zi. Redevenise străina din pragul casei lor.

Cuvintele avocatului îi răsună ironic în urechi: „Mi-a spus că sunteți respectuoasă și demnă de încredere“. Dacă ar ști cum și-a distrus căsnicia! Ce haos a provocat la nașterea fiului ei!

Zgomotele înăbușite ce răzbat din birourile de alături o deranjează. Zumzetul stupului. Irène are nevoie să se retragă în sine, să-și clarifice fluxul gândurilor.

Se duce să închidă ușa și începe să citească mărturia lui Elsie Weber, datată în aprilie 1975:

Draga mea fiică, atunci când vei citi această scrisoare, eu voi fi deja în mormânt. Oamenii n-o să pregete să mă ponegrească. N-o să mai pot să dau explicații. De asta îți scriu, ca să știi.

Când te privesc, îmi aduc aminte de tinerețea mea. La fel ca tine, voiam o viață frumoasă. Voiam să scap de la ferma tatei, să călătoresc prin țară. Îmi plăcea să învăț, să studiez. Unele prietene de-ale mele din Liga Fetelor Germane avuseseră șansa să plece în Est. Participau la operațiuni de germanizare în Wartheland, de unde ne trimiteau cărți poștale. Visam să mergem și noi acolo, să trăim această aventură. Eram tinere și idealiste! Mă vedeam deja învățătoare, ajutându-i pe țărănușii din Sudeți să devină adevărați germani din Reich... Tata nu voia să audă nici în ruptul capului. Asprimea am moștenit-o de la el. Pe atunci, Partidul le oferea fetelor o mulțime de oportunități. Eu eram blocată la țară, între vaci și noroi. Noaptea visam că ferma arde cu flăcări înalte până la cer.

În toamna lui 1943 am fost trimisă să slujesc Reich-ul într-un lagăr de concentrare. Eram ușurată să plec. Bineînțeles, nu era Estul la care aspiram. Ferma bunicului tău era la două ore de mers cu mașina. Dar aveam o uniformă frumoasă și diverse avantaje. Câștigam un salariu dublu față de cel pe care l-aș fi primit la uzină. Când am sosit acolo, condițiile din lagăr erau foarte bune. Am închiriat un apartament cu vedere spre lac, împreună cu alte nou-venite. Una dintre ele plângea în fiecare seară. Eu eram dură, învățată cu

greutățile. Aveam antrenamente săptămânale de trageri și o armă la centiron, pe care n-am folosit-o niciodată. Pentru impunerea disciplinei aveam un bici și un câine de pază care mă asculta în toate cele.

Soldații SS erau înalți și frumoși, toate visam să ne mărităm cu unul. Era prima oară când îi vedeam de aproape. Munceam alături de ei, eram tineri... S-au înfiripat povești de dragoste, după cum îți poți închipui! Un soldat SS nu putea să se căsătorească fără aprobarea Reichsführer-ului. Unele fete erau cam dezmățate. Foarte puține câștigau premiul cel mare.

După război am fost judecată de un tribunal militar britanic. Mi se reproșa că am manifestat cruzime față de deținute. N-am făcut decât să îndeplinesc ordinele. Eram instruite să fim stricte. Ravensbrück era un lagăr de femei, mai puțin dur decât lagărele din Est, dar deținutele erau foarte indisciplinate. Mai ales politicele și țigăncile. Șeful Gestapoului avea spioane în barăci ca să le depisteze pe sabotoare și pe hoațe. Polonezele și evreicele erau respingător de murdare. Franțuzoaicele ne înnebuneau, prizonierele din Armata Roșie refuzau să muncească pentru efortul de război. Unele ucisese războinici germani. Trebuia să fim vigilente, să lovim o leneșă pentru ca restul să-și facă treaba. Prima dată când supraveghetoria-șefă m-a silit să lovesc o deținută până ce a leșinat, n-am putut să mănânc nimic câteva zile. După aceea te obișnuiești. Eram mândră că făceam o muncă dificilă, că slujeam Reich-ul. Din păcate, condițiile s-au înrăutățit teribil la sfârșitul lui 1944.

Rușii înaintau cu repeziciune. În Est, lagărele erau evacuate unul după altul. Soseau mii de prizoniere într-o stare groaznică. Nu știam unde să le punem, lipsurile erau copleșitoare. În toamnă ne-am trezit cu o mulțime de femei și copii venind de la Varșovia. Acolo, trupele noastre zdrobiseră insurecția declanșată de partizani și răseseră orașul de pe fața pământului. Am împins pe toată lumea într-un cort ridicat în afara lagărului, nu mai apucam nici să-i înregistrăm. Polonezele astea erau murdare și se plâneau fără contenire. Multe erau gravide. Zi și noapte se iscau încăierări. Trebuia să le lovești ca să se potolească. La primele ploi, cortul a devenit o baltă noroioasă. Femeile și copiii stăteau printre cadavre. Într-o zi, când m-am dus să fac puțină ordine, am văzut o poloneză care venise să le vorbească femeilor din Varșovia. Mi-a mărturisit că-și căuta sora. I-am ordonat să se întoarcă în baraca ei dacă nu voia să sfârșească în buncăr. Avea ochii de un albastru foarte deschis și părul blond, aproape alb. Era slabă, dar încă frumoasă. Fără hainele de deportată ai fi luat-o drept ariană. În ianuarie am fost repartizată la Lagărul pentru Tineret de la Uckermark. Până atunci fusese un lagăr de corecție pentru adolescenți. La sfârșitul lui 1944, direcțiunea l-a golit ca să le adune acolo pe deținutele cele mai slăbite. Se afla într-un loc izolat, la doi kilometri de lagărul principal. În momentul acela aveam peste patruzeci și cinci de mii de prizoniere. Trebuia să se facă loc, ordinele veneau de la Berlin. Comandantul pregătea evacuarea, nici o deținută nu trebuia să cadă în mâinile inamicului. L-a însărcinat pe

un locotenent de la Auschwitz să le lichideze pe cele netransportabile.

Simt și acum în oase această iarnă înghețată. Când e ger și încălzirea nu face față, revine să mă chinuie. Mă gândesc la deținutele care clănțăneau din dinți în hainele lor de bumbac. Dacă tropăiau ca să se încălzească în timpul lungilor ore de apel sau dacă pur și simplu își vârău mâinile în buzunare, le pedepseam cu lovituri de bici. Supraveghetoarea-șefă își asmuțea câinele asupra lor. Azi mi-e rușine pentru asta. Noaptea, temperatura cobora până la minus treizeci de grade. Pândeam bombardamentele și dormeam îmbrăcate. Prizonierele nutreau speranța eliberării. Pe noi ne măcinau spaima și umilința înfrângerii. Teama de ruși. Citind aceste rânduri, te gândești probabil: „Himmel sei Dank! Slavă Domnului că s-a terminat cu Hitler și cu baia lui de sânge!“ Numai că se sfârșea și cu tot ce crezuserăm și nădăjduiserăm noi. Nu-mi imaginam c-o să supraviețuim destrămării Reich-ului. Că viața o să continue, cu bucuriile și durerile ei.

La proces m-au întrebat dacă m-am gândit să refuz acest transfer la Lagărul pentru Tineret. De ce aș fi făcut-o? Mi-am ascultat superiorii. Le mințeau pe deținute. Le povesteau c-o să fie mutate la Mittwerda, un sanatoriu unde puteau să se odihnească, nemaifiind obligate să participe la apel.

Mittwerda nu exista. În spatele acestui cuvânt se ascundea moartea.

Irène îl sună pe Henning și-l roagă să-i acorde câteva minute.

Ravensbrück era cel mai mare lagăr de concentrare pentru femei, centrul de instruire a gardienelor SS. În ultimele săptămâni, personalul a ars mormane de arhive. Listele și dosarele prizonierelor, ordinele de execuție, corespondența cu industriașii de la zecile de lagăre-satelit care cereau permanent noi loturi de muncitoare, întrucât cele livrate deveneau rapid inutilizabile. Aliații n-au găsit aproape nimic. Cu excepția câtorva documente pe care rușii le-au păstrat până la căderea Cortinei de Fier sau pe care deportatele au reușit să le ia pe ascuns când au părăsit lagărul. Mittwerda, numele acesta nu-i spune nimic. Poate că Henning știe ceva.

– Ți-a plăcut pachetul-surpriză? o întreabă el când intră.

Ca întotdeauna, nu pare în largul lui, ca și cum n-ar ști ce să facă cu acest corp care se întinde, asemenea unui copac din care ies smocuri de frunziș roșiatic.

– Sunt nehotărâtă, răspunde ea scoțând din pachet un medalion vechi învelit în folie cu bule. Nu mă așteptam să citesc amintirile unei gardience SS.

– Ea îți scrie? întreabă mirat Henning ridicând din sprâncene. Acum trebuie să restituim și obiectele naziștilor?

– După toate aparențele, l-a furat. Nepotul ei mi l-a trimis. Bunică-sa lucra la Ravensbrück. Știi ceva despre Mittwerda?

Henning mijeste ochii cu un zâmbet fin, prelungind suspansul. Îi face plăcere să-i aducă aminte că e mai vechi în branșă decât ea. Acest mic joc nu e pe de-a-ntregul nevinovat. Poate că simte și un pic de gelozie, de când Irène a fost desemnată să conducă echipa.

- Ea vorbește despre asta?
- Zice că Mittwerda era o păcăleală.
- E o sinceritate care îi face cinste.
- Îmi explici?

Când se angajase la ITS, Henning fusese repartizat la secțiunea documentelor din lagărele de concentrare. Într-o zi, făcând cercetări despre o deportată din Austria care lucra la uzina Siemens de lângă Ravensbrück, a dat peste o listă de transfer în „lagărul de odihnă de la Mittwerda“, datată februarie 1945. În dreptul numelui femeii apare diagnosticul de isterie. Celelalte prizoniere de pe listă suferă de o slăbiciune accentuată, de nebunie sau diverse boli: tuberculoză, infecție la picior, febră mare, abcese purulente, difterie, au nevoie de cârje sau de proteze.

Ar trebui să se bucure că aceste femei fragile au fost trimise într-un sanatoriu. Fiind însă vorba de universul concentraționar, cuvintele „lagăr de odihnă“ îi trezesc bănuieli. Henning știe ce ascundeau alte eufemisme: „sală de dezinfecție“, „evacuare“, „tratament special“. Își continuă căutările. Găsește raportul după interogatoriul luat de americani comandantului

lagărului de la Ravensbrück. Audiat în etapa de instrumentare a procesului, acesta furnizează cu reticență numele lagărelor-satelit și cele ale partenerilor săi de afaceri. I se pune în față o listă de transfer în lagărul de odihnă de la Mittwerda, loc care nu figurează printre cele enumerate. Stenograful menționează tulburarea comandantului SS, care pretinde că n-a auzit niciodată vorbindu-se despre el. Interlocutorul îi arată că a semnat el însuși documentul. Comandantul ezită câteva clipe. A trecut mult timp de atunci. Dar iată, memoria îi revine. Lagărul acesta se găsea în Silezia. Până la urmă transferul n-a mai avut loc, deoarece în momentul respectiv regiunea era deja în mâinile sovieticilor.

Totuși, ștampila indică limpede că transferul s-a efectuat. Încă și mai bizar, adaugă americanul, e faptul că în Silezia nu există nici un loc cu acest nume. L-au căutat. Ce s-a ales de femeile acelea mutate în 1945 într-un lagăr care nu exista? Presat, comandantul se agață de povestea lui. Transportul a fost anulat, nu știe nimic mai mult. Americanii simt miros de sânge. Întreprind o anchetă pe seama dispărutelor și găsesc două supraviețuitoare.

Acestea declară că deținutele selecționate pentru lagărul de odihnă de la Mittwerda erau în realitate duse la Lagărul pentru Tineret de la Uckermark pentru a fi ucise. Afirmă că ele însele au supraviețuit miraculos unui șir de tentative

de asasinat. Nu-și dau seama cum le-a rezistat organismul vlăguit. În Lagărul pentru Tineret erau trimise femeile în vârstă și bolnave. Acolo erau bătute, înfometate, otrăvite. Așteptau ore întregi în picioare, doar în cămașă, în zăpadă. Uneori goale, până la căderea nopții. Gardianca-șefă alegea zilnic între cincizeci și șaptezeci care erau transportate cu camionul până la camera de gazare, o construcție din lemn ridicată lângă crematoriu. Într-o seară, o femeie a reușit să sară din camion și a traversat în fugă lagărul de la Ravensbrück urlând că erau asasinate cu gaz. Soldații SS au prins-o, dar de atunci toată lumea a știut.

Henning găsește o notă internă a ITS prin care personalul este avertizat că Mittwerda e un nume de cod pentru exterminare. Nota e datată ianuarie 1975. Cu toate acestea, de când lucrează aici, colegii au refuzat în mai multe rânduri să emită certificate de deces pentru femeile de pe aceste liste, pretextând că nu au suficiente elemente, fără îndoială din ignoranță. Henning își asumă această misiune, trimite zeci de informări, asediază biroul directorului și obține câștig de cauză. Îi scrie personal fiecărui urmaș și atașează certificatelor de deces câteva cuvinte a căror sobrietate nu-i traduce pe deplin emoțiile: „Am regretul de a vă confirma decesul mamei/surorii/bunicii dumneavoastră. Chiar dacă a trecut mult timp de la această dramă, țin să vă transmit cele mai sincere condoleanțe“.

Atât are de spus.

Acum, Irène știe în ce tenebre o invită Elsie să intre.

WITA

Irène e sigură că are în bibliotecă o carte de-a lui Germaine Tillion despre Ravensbrück. Acum că trăiește singură cu Hanno, cărțile ei sunt în largul lor. Înainte de divorț ascundea o bibliografie impresionantă despre persecuțiile naziste la mansardă, unde-și amenajase biroul. Îi spusese soțului ei că se ocupa de un fond de arhivă din timpul războiului. El nu se arătase deloc curios. Asta o rânise, deși îi ușura situația. Probabil în opinia lui Wilhelm munca unei femei era secundară, centrul vieții sale fiind esențialmente domestic. Irène se temea ca nu cumva venirea pe lume a primului copil să-i acapareze și acest rest de independență. Îi luase mult timp să se decidă să devină mamă. Munca ocupa un loc tot mai important în viața și în gândurile ei. Nu-și punea problema să renunțe la ea. Citea pe ascuns tot felul de documente despre Al Doilea Război Mondial, profitând de delegațiile lui Wilhelm ca să meargă la Kassel sau la Göttingen pentru a se aproviziona din librării. Uneori dormea la hotel și-și petrecea seara plimbându-se prin centru, oprindu-se la câte un *Biergarten* și savurând atmosfera orașului

universitar. Își regăsea libertatea de a improviza, de a-și urma dorințele fără să le subordoneze dorințelor altcuiva. Intra în câte un cinematograf pentru ultima proiecție a unui film italianesc, citea la soare pe treptele unui muzeu. Susținea privirea insistentă a unui necunoscut și adormea amețită în ipostaza de călătoare anonimă, legănată de zgomotele orașului. A doua zi, simțind mica mușcătură a vinovăției și dorul de Wilhelm, conducea puțin prea repede pe drumul de întoarcere. O uimea că putea să-l iubească în timp ce-i ascundea părți din viața ei ca pe niște respirații secrete. Însă nu avea sentimentul că fura ceva de la el. Munca transformată în vocație o ajuta să reziste unui element căruia nu-i putea distinge contururile. O presiune subterană.

Irène se gândește la Elsie Weber, care voia să scape de o viață hotărâtă de alții. Al Treilea Reich îi oferise această șansă. Cu toate că noul ei orizont era întunecat de garduri de sârmă ghimpată și condus de bărbați, îi permitea o oarecare autonomie. Cea de a-și exercita puterea asupra unor femei pe care fusese învățată să le trateze drept inferioare. Chiar dacă unele erau mai cultivate decât ea sau dintr-un mediu social mai elevat, nu aparțineau *Comunității poporului*. În ochii lui Elsie nu erau decât niște animale sălbatice care trebuiau dresate și supuse. Totuși, văzând-o pe poloneza care își căuta sora în cort, fusese surprinsă că prizoniera corespundea criteriilor de frumusețe *ariană*. La treizeci de ani

după denazificare, viziunea ei asupra lumii este încă impregnată de criteriile rasiale învățate în tinerețe. Ca și când deceniile de democrație n-ar fi reușit să șteargă urma anilor în care se lăsase purtată de valul fervorii hitleriste.

Reia lectura scrisorii:

La proces, gardiencele au jurat că nu cunoșteau destinația camionului care venea în fiecare seară să ia deținutele. Șoferul a zis că mergea acolo unde i se spunea să meargă, parca acolo unde i se ordona. Ceea ce se întâmpla cu încărcătura nu-l privea pe el. Cum ar putea fi adevărat? Parca la cincizeci de metri de camera de gazare și lăsa motorul în funcțiune ca să acopere strigătele femeilor închise înăuntru. Curând, toată lumea a știut. De la evreii de la Auschwitz care ardeau corpurile până la deținutele care inhalau fumul puturos de la crematoriu. Fumul acela întuneca nopțile cele mai luminoase.

Nu vreau să te mint, scumpa mea fiică. Erau ultimele luni ale unui război total. Soarta noastră se juca la câteva sute de kilometri de acolo, pe linia frontului, unde soldații noștri mureau cu miile. Veștile erau în fiecare zi tot mai deznădăjduitoare, așa că mă concentram pe treaba pe care o aveam de făcut. Chiar dacă o uram pe gardianca-șefă. Între noi o numeam Regina, pentru că trebuia întotdeauna să-i facem pe plac. Era de o răutate incredibilă și se plimba semeață prin fața noastră însoțită de gărzile ei de la SS, Zdrahonul și Slușitul. Cel dintâi stătea beat de dimineată până seara. Oricum, deținutele pe care ni le

trimiteau erau condamnate. Aveam consemn să nu le tratăm pe bolnave și să înfometăm pe toată lumea, să prelungim apelurile în ger. Cele mai slabe se prăbușeau în zăpadă. În unele nopți le revăd căzând fără zgomot; corpurile lor erau ușoare ca o pană. În halul în care ajunseseră, moartea era o izbăvire. În fiecare seară, vreo cincizeci plecau cu camionul. Într-o zi, la sfârșitul lui februarie, am recunoscut-o pe poloneză într-un grup de prizoniere transferate de la Ravensbrück. Nu înțelegeam ce căuta printre bătrâne, bolnave și nebune. Am crezut că se făcuse o greșeală. Soldatul SS care alunga deținutele în barăci trebuie să fi făcut un exces de zel. Întâi n-am băgat de seamă copilul. Apoi însă am observat că femeia se ținea tot timpul după el și-i arăta o dragoste de mamă. M-am interesat, era un orfan sosit într-un convoi de evrei din Belgia. O maimuțică slăbănoagă și respingătoare cu ochii prea mari pentru fața sa, ca toți cei care bântuiau prin lagăr. Din când în când, soldații SS înhățau câțiva. Cei mai slabi se lăsau prinși cu ușurință.

Lasă jos foaia, inspiră adânc. Modul acesta de a vorbi despre deportate și copii o răscolește. Cum își permite Elsie să folosească niște cuvinte care-i ucid a doua oară?

Simte nevoia să-și sune fiul. Vocea lui înregistrată o încălzește și o aduce în prezent. Îi lasă un mesaj prin care îi propune să-l invite pe Toby să doarmă la ei. În program, pizza și film, dar în nici un caz un horror. Ar prefera o comedie, ceva lejer.

Închide telefonul, gata să se întoarcă la Uckermark. Își spune că vorbele lui Elsie se potrivesc cu universul pe care-l descrie. Urâtenie ca să descrie oroarea, o asortare perfectă.

Când m-am întors la cartierul general al SS, am întrebat-o pe supraveghetoarea-șefă a lagărului mare. Am aflat că poloneza avea șansa de a munci la cantina SS. Un privilegiu. Dar se atașase de acest orfan evreu, care urma să fie transferat cu alți copii la lagărul de la Bergen-Belsen. Îl ascunsese în baraca ei, fura provizii ca să-l hrănească. O spioană o denunțase la șeful Gestapoului, care-i trecuse pe amândoi pe lista pentru Mittwerda. Nu era o greșală, își merita soarta.

A doua zi am urmărit-o. Îl pupa, își împărțea cu el rația minuscule. Copilul era piele și os, abia se ținea pe picioare. Femeia îi ștergea fața murdară cu batista înmuiată în zăpada de pe pervaz. Priveliștea m-a scârbit. Îmi venea s-o scutur, să-i strig că maimuțoiul ăla mic n-avea nici un viitor. Ar fi fost pierdere de vreme. Pe deasupra, ce treabă aveam eu cu o poloneză?

Mi se dusesse faima că-s aspră, dar nu loveam niciodată fără motiv. Când mă vedeau, deținutele îndrăzneau uneori să mă roage să le dau un codru de pâine sau un pic de apă. Supraveghetoarea-șefă le-ar fi omorât pentru mai puțin decât atât. Poloneza era prea mândră ca să cerșească. Micuțul gema încetișor, iar ea îi vorbea cu voce joasă, îi dădea zăpadă pe vârful degetului ca să-și păcălească setea. La începutul după-amiezii a sunat sirena de apel. Am intrat într-o baracă și am surprins-o ghemuită în capăt, în întuneric. Punea la loc o scândură din podea sub ultimul cadru de pat. Am

împins-o, am găsit medalionul pe care-l ascunsese acolo. Am văzut că ținea la el. Mi-a promis c-o să-mi dea ceva în schimb dacă i-l las. Nu avea nimic, ce putea să-mi dea? I-am răs în nas și am vârât medalionul în buzunar. M-a privit câteva clipe, i-am văzut ura din ochi. Ar fi trebuit s-o pălmuiesc, nu știu ce m-a împiedicat.

E ciudată această fascinație a lui Elsie pentru o deportată. Mai mult, o poloneză. Scursura pământului, pentru un german din al Treilea Reich. Puțin mai sus decât evreii pe scara valorii rasiale. Trebuie să vedem aici o atracție interzisă? Din punctul de vedere al lui Elsie, părul blond și ochii albaștri trădau prezența unui sânge pur. Oriunde ar fi fost, chiar și ascuns pe teritoriul inamic, fiecare picătură din acest sânge trebuia salvată, după cum afirma insistent propaganda nazistă. Gardianca nu suportase probabil să vadă că obiectul dorinței sale se înjosea atașându-se de un copil evreu. În această scenă de furt, Irène distinge un amestec de violență și tulburare. Palma suspendată în aer, proximitatea corpurilor, prădarea. Smulgându-i obiectul, Elsie o forțează pe poloneză s-o privească. O obligă să se încline în fața puterii ei.

Irène își pune mânușile și desface folia cu bule ca să scoată la iveală medalionul. E o bijuterie veche, delicată și modestă. O emoționează simplitatea lanțului de bronz al acestui pandantiv în formă de migdală înfățișând o Fecioară cu copilul de inspirație rusă, în email

înnegrit. Dacă deportata muncea la cantina SS, poate că-l primise la schimb cu mâncare.

Se apucă iar să citească:

La apel, gardianca-șefă le-a silit să se dezbrace. Poloneza îl strângea pe micuț în brațe ca să-l încălzească. Nu putea cântări prea mult, dar după câteva ore până și o pană începe să atârne greu. Fusesse destul de isteată ca să se plaseze într-unul dintre ultimele rânduri. Până la urmă însă, Sluțitul a văzut-o și a urlat la ea să lase copilul, șfichiind din bici la câțiva centimetri de fața lui. Micul evreu tremura în brațele ei. L-a pus jos cu precauție, iar picioarele i-au tresărit când au atins zăpada. Prea târziu, Regina îi zărise. Avea ritualurile ei. Se posta în fața prizonierelor și le lăsa să aștepte goale sub rafalele de zăpadă. Le depista pe cele mai slabe, pe cele care se clătinau ori aveau picioarele umflate, pe nebunele în pragul unei crize de nervi. Nu se grăbea, camionul sosea abia la șase seara. S-a îndreptat spre puști. Zâmbitoare, l-a întrebat dacă-i plac bomboanele. El s-a uitat la poloneză, parcă sperând c-o să-i sufle răspunsul corect. Regina își pierdea răbdarea: „Ți-ai mușcat limba? Nu te teme. Vino cu mine, o să-ți dau bomboane“.

Îi vorbea ca unui băiețel pe care l-ar fi întâlnit într-un salon. El n-a intrat în joc, semăna cu un iepuraș prins în capcană. Regina i-a atins ușor umărul cu cravașa. Mânerul de argint îi sclipea în mână. Cadou de la un ofițer SS, cum îi plăcea să ne amintească. Apoi l-a tras spre ea. Așa își alegea deținutele pentru gazare. După aceea striga: „Links!“, și femeile trebuiau să se alinieze în partea stângă. Dacă erau prea încete, le plesnea cu

cravaşa. Dacă rezistau, gardienii erau pregătiți să intervină. Micul evreu n-avea putere să strige, scotea numai niște icnete. Cel mai mare dintre soldații SS l-a înșfăcat și l-a pus pe umăr. În clipa aceea, poloneza a ieșit din rând. Corpul ei slab era încă musculos. Își ținea spinarea dreaptă, de parcă ar fi fost ținută de un fir nevăzut. Cu o voce puternică, separând silabele, a rostit în germană: „Ich bleibe bei ihm“¹.

Îmi amintesc de tăcerea care s-a lăsat. Nu se auzeau decât gemetele vântului.

– Mai poți să muncești, a zis gardianca-șefă.

– Vreau să merg unde se duce el, a repetat poloneza.

Regina o fixa cu privirea fără să răspundă.

Cealaltă a înțeles că trebuia s-o implore. Se vedea că nu-i e deloc ușor. Avea mândria unei femei cu sânge german. Îmi venea să-i trag o palmă, să urlu la ea că n-are dreptul să facă asta. Pielea îi era marmorată de la ger. În cele din urmă a zis: „Vă rog“. Am simțit un val de fiere amestecându-mi-se cu saliva în gură.

Gardianca-șefă savura momentul. Singura prizonieră teafără din gloata aceea de schiloade cerea voie să moară. A chibzuit o vreme, apoi, dintr-o zvâcnire a cravașei, i-a făcut semn să meargă lângă puști și cele patru femei care așteptau deoparte.

Selecția a continuat fără alte incidente, chiar dacă femeile trimise în partea stângă implorau îndurare. După apel li s-a permis să-și pună rochiile de vară. Asta nu le-a ajutat să se încălzească. Micului evreu îi ardeau ochii de febră. Clănțănea din dinți în cămașa lui de bumbac cu o cruce neagră pe spate. Am cerut să-i conduc eu la sala de sport, o baracă servind drept zonă

de tranzit. Până atunci nu le mai condusesem pe prizoniere la camion. Ceea ce știam aflatam de la altele. De altfel, nici una dintre noi nu mergea mai departe decât locul unde parca șoferul. Moartea prin gazare era treaba bărbaților.

În sala de sport eram destul de aproape de poloneză ca să aud o bătrână vorbindu-i în franceză. Păreau să se cunoască. Poate că prizoniera asta nu era chiar așa de bătrână. Unora le albea părul în câteva zile, se închirceau repede. Nu înțelegeam ce-i spunea, îmi dădeam seama că se certau. Franțuzaica a repetat de mai multe ori prenumele polonezei ca s-o silească s-o asculte. „Wita.“ Am ghicit că încerca s-o aducă cu picioarele pe pământ. Era încă viguroasă, putea supraviețui. Poloneza și-a pus o mână pe umărul ei. Micul evreu cădea din picioare de oboseală. L-a luat în brațe și i-a cântat un cântec de leagăn în limba ei în timp ce-l mângâia pe păr. Am vrut să mă duc la Regină și s-o rog s-o salveze cu condiția renunțării la copil.

N-am făcut-o. Știam c-o să refuze. Când au fost scoase din baracă se însera și se lăsase frigul. Din nou au trebuit să se încoloneze în pielea goală. „Doctorița Vera“ era acolo. Îi ziceam așa, nu era nici măcar infirmieră. Purta un halat alb pentru că urmase niște cursuri medicale vagi la Praga. În schimbul anumitor avantaje, le otrăvea pe prizoniere sau le administra injecții letale. Smulgea dinții de aur din gurile cadavrelor. În fiecare seară scria numerele matricole ale condamnatelor pe pieptul acestora, cu cerneală care nu se șterge. Asta înlesnea identificarea ulterioară. Era prima oară când asistam la acest ritual, și m-a

îngrețoșat. Îl revedeam pe tatăl meu însemnând animalele înainte să le ducă la tăiere. Poloneza și-a întins brațul stâng, nu voia să aibă cifrele înscrise pe piept. Avea o cicatrice urâtă pe antebraț. Vera a notat cifrele pe deasupra. Apoi, femeile au putut să se îmbrace în așteptarea camionului. Urma să sosească la căderea nopții.

În momentul în care trebuiau să urce, unele prizoniere urlau și se zbăteau cu energia disperării. În acea seară l-am văzut pe Sluțit lovind o rusoaică oloagă până când aceasta și-a pierdut cunoștința, înainte de-a o azvârli cu capul înainte în camion. Poloneza era printre ultimele. L-a suit pe micuț pe platformă și s-a cățărat după el. Am urcat și eu, împreună cu altă gardiancă și cei doi soldați SS ai Reginei. Șoferul a pornit, și am mers o vreme pe întuneric, printre copaci. Copilul întorcea capul ca să se uite la pădure, fascinat de licărirea roșie a farurilor pe zăpadă. Zdrahonul de la SS l-a mângâiat pe cap. Era beat, ca de obicei. I-a spus zâmbind:

– S-ar zice că-ți place să călătorești. Pică numai bine, o să faci o călătorie nemaipomenită. Până acolo sus, vezi?

I-a arătat cerul.

Privirea polonezei m-a străpuns.

Camionul s-a oprit la cincizeci de metri de o clădire de lemn, aproape de crematoriu. Soldații SS au lătrat la prizoniere, cerându-le să se grăbească. În vacarmul motorului care continua să funcționeze, poloneza mi-a murmurat la coborâre:

– Du, du bist nicht besser. Du wirst sie in der Hölle finden.²

Cuvintele ei mi-au tăiat răsuflarea.

A intrat prima în baraca de lemn, împreună cu copilul. Am așteptat în camion. Poate douăzeci de minute, care mi s-au părut interminabile. Când am plecat, se lăsase din nou liniștea.

Scumpa mea fiică, atunci când o să citești scrisoarea asta eu o să fiu în mormânt și ție o să-ți fie rușine de mama ta. Cel puțin o să știi ce-am făcut, o să poți separa adevărul de minciună. Perioada de la Uckermark a fost cea mai rea.

În primii ani de după război nu m-am gândit la asta. Fugisem de la Ravensbrück înainte să vină rușii și mă ascundeam la niște fermieri. Ajutam la muncile agricole; tata trebuie să fi răs în mormânt. Nu mă gândeam decât la două lucruri: cum să supraviețuiesc și cum să scap neviolată. Abia după proces au început coșmarurile. O visam. Uneori o vedeam arzând, fixându-mă prin fum cu ochii ei albaștri. Alteori, eu eram cea mânată spre baraca de lemn. Le urlam Zdrahonului și Slușitului: „Lăsați-mă! Nu mă recunoașteți?“ Își băteau joc de mine, îmi arătau flăcările care urcau până la cer.

Am păstrat medalionul. Chiar și când n-aveam nimic, n-am încercat să-l vând. Aș fi putut să obțin câteva mărci. Într-o zi mi l-am pus la gât, dar mă ardea.

Am început să vorbesc cu Wita în timpul nopții. Îi spuneam: „Lasă-mă în pace. Du-te, mi-am plătit datoria“.

M-am apucat să-i povestesc lucruri mărunte, apoi mai importante. Nașterea ta. Moartea tatălui tău. Uneori îmi spun că e singura care mă cunoaște cu

adevărat. O să te gândești că bătrâna ta mamă e pe cale să înnebunească. Știi că sunt o fire singuratică. Îmi dau seama că te plictisesc. Ești grăbită să-ți trăiești viața, așa cum eram și eu la vârsta ta. Dar de fiecare dată când îți privesc chipul frumos mă rog să nu fii nevoită niciodată să treci prin așa ceva. Mă rog să ai o viață calmă și fericită, să fii scutită de alegerile greșite și de regrete.

Îți las medalionul. Îngroapă-l undeva cu scrisoarea asta. Amintește-ți de dragostea mea și uită restul.

A citit ultimele rânduri fără să respire. Le termină cu un nod în gât, conștientă că va trebui să le recitească pentru a lua notițe. Medalionul trebuie să ajungă la urmașii acestei poloneze despre care nu știe nimic, în afară de felul în care a murit și de prenumele ei, Wita. Și de gestul care o înobilează pe vecie: faptul că n-a lăsat acel copil să înfrunte singur o moarte înspăimântătoare. Infinita blândețe a acestei Fecioare cu pruncul nu putea decât s-o înduioșeze.

Restul este un nod de mistere pe care trebuie să-l dezlege.

LAZAR

O ramură a fagului bătrân s-a izbit toată noaptea de fereastră, ca o stafie care cerea să intre. Irène o să-l roage pe Hanno s-o taie, o s-o ardă weekendul următor în șemineu. De

dimineată, vântul aducea cu el un miros de zăpadă. Zilele se scurtează, toamna devine zgârcită cu strălucirile învăpăiate. Tot weekendul, sporovăind cu prietenii sau privind-l pe Hanno cum devora un număr incredibil de cârnați, n-a putut să și-o alunge pe Wita din minte. Lui Hanno nu-i place că munca ei ocupă atâta loc în viețile lor. Îi reproșează că nu participă la conversație. „Dai din cap, dar nu mai asculți. Nici măcar n-ai auzit că Trump a fost ales președinte“, o tachinează. Se înșală. Informația asta nu i-a scăpat. Se adaugă tuturor semnelor că lumea se întunecă și se închide, dezvăluindu-și teama latentă.

Henning i-a lăsat pe birou copiile puținelor liste cu prizoniere „transferate la Mittwerda“ pe care le-a găsit în arhive. Mișcată de această atenție, Irène se apucă să le studieze plină de speranță, dar dezamăgirea vine repede: nici o urmă de Wita, nici măcar deformată de mâna unei secretare distrase, și nimic despre copilul evreu. Parcurge aceste nume de femei condamnate la camera de gazare pentru că erau *nebune, isterice, infirme sau bolnave*. Provin din întreaga Europă, se numesc Hélène, Hedwig, Charlotte, Magda sau Tatiana. Cele mai tinere au mai puțin de douăzeci de ani, cele mai vârstnice abia dacă au trecut de șaiszeci. Distruse în câteva luni, câțiva ani pentru cele mai rezistente.

– Nu avem decât o mică parte a listelor, îi amintește Henning. Prizonierele au reușit să

scoată câteva, dar lipsesc multe.

În timp ce beau cafeaua insipidă de la automat, privirea lui Henning pare să plutească în imponderabilitate. De o lună, gemenii lui de trei ani se trezesc pe rând în fiecare noapte. I-a dus la pediatru, care după ce i-a examinat a conchis: „Copiii ăștia se dezvoltă excelent. Numai că sunt niște anarhiști“.

– Iar eu sunt un tată fără nici o autoritate, spune Henning cu un zâmbet trist.

– Te admir. Și mă bucur că am un băiat mare, capabil să taie lemne și să doarmă până la prânz.

Nu e complet sinceră. Îi scapă o mulțime de lucruri la Hanno. Nu știe cum să-i interpreteze momentele de retragere în sine, tăcerile. Băiețelul ei i se părea mai ușor de descifrat. Îi plăcea gravitatea cu care își formula primele reflecții despre lume, iar vorbirea peltică o făcea să se topească. Fostul ei soț era îngrijorat: „Trebuie să-l ducem la logoped! Când o să crească, o să fie ridicol“. Irène se ruga în tăcere: „Încă un pic“. Un pic de copilărie, de cuvinte stâlcite sau reinventate. Un pic din această poezie nostimă pentru a transfigura realitatea. În primii ani de după divorț crezuse că acest copil avea să fie numai al ei. Păcatul orgoliului. Trebuia să-l împartă cu tatăl lui, ceea ce o obliga să se despartă de el zile întregi. La întoarcere i se părea schimbat. Se comporta ca un musafir, acceptându-i tandrețea cu o politețe prudentă. Avea nevoie de această tranziție între două lumi,

acest *no man's land* în care nu mai era cu adevărat nici copilul lui Irène, nici al lui Wilhelm. Dar a doua zi își regăsea spontaneitatea.

Cu trecerea timpului, Hanno a început să pună deoparte fragmente din viața lui pe care nu voia să i le împărtășească. Îi este de ajuns să le învăluie în tăcere ca să le facă să dispară într-o *terra incognita* cu frontiere în continuă mișcare. Când se eschivează de la întrebările ei, Irène are senzația că se lovește de „partea lui Wilhelm“. Totuși, e limpede că în acele momente cu ea seamănă cel mai mult. La fel ca mama lui, Hanno are nevoie să se desprindă ca să crească. Fără îndoială, important nu e ce ascunde, ci ceea ce oferă de bunăvoie. În unele zile, Irène ar vrea să-l primească înapoi pe copilul care nu se proteja nici de dragoste, nici de suferințele acesteia.

Gândurile i se îndreaptă spre protejatul Witei, ale cărui picioare goale au tresărit când au atins zăpada.

– Pista polonezei mele nu duce nicăieri, oftează.

– De ce nu inițiezi o căutare după prenumele ei? Dacă ar fi fost Jadwiga, te-aș fi sfătuit s-o lași baltă. Sunt mii în fișier. Dar Wita nu e un prenume curent. Merită să încerci.

– Crezi?

E genul de sarcină după care Henning se dă în vânt. Să caute acul în carul cu fân. Aparentele blocaje îl trezesc pe neobositul Sherlock Holmes care trăiește în interiorul bărbatului placid.

– Mă ocup eu, spune aruncându-și păhârelul de plastic la gunoi.

Irène tastează cifrele înscrise pe burta pierrot-ului în fișierul numerelor matricole și găsește o fișă de internare în lagărul de la Buchenwald, însoțită de poza unui tânăr brunet. Gravi, ochii lui negri fixează un punct de dincolo de fotograf. Fața lui Matias Bărta, cetățean cehoslovac, emană o frumusețe minerală și melancolică. Arestat în Polonia în februarie 1944, este transferat la sediul Gestapoului din Varșovia și, peste câteva zile, la Buchenwald. N-a împlinit încă douăzeci și cinci de ani, este dulgher și afirmă că nu mai are familie. Pentru a-i justifica internarea, grefierul lagărului a notat: „Sosit în Polonia cu Organizația Todt. Suspect de acțiuni ilegale“. I se atribuie triunghiul roșu al deținuților politici.

Vede iarăși silueta în uniformă vărgată aplecându-se spre micul polonez bolnav pentru a-i da pierrot-ul de cârpă.

„Cine erai, Matias? De ce ți-ai înscris numărul matricol pe pânțelele păpușii, dacă voiai să i-o dăruiești puștiului? Ca să te poată regăsi după război? În cazul ăsta, de ce nu ți-ai scris numele?“

La intrarea în lagăr avea doar o haină, o cămașă, o pereche de pantaloni, ghete, o șapcă și un fular. Dar pierrot-ul era ușor de ascuns. Un permis de muncă o informează că Matias Bărta lucra ca tăietor de lemne. Cei din SS aveau

simțul umorului: „Dacă tot ești dulgher, mergi să tai lemne!” Pe orice vreme.

În primăvara anului 1944 a fost admis la *Revier* pentru o rană infectată la piciorul drept. Acolo se află și Teodor, cu febră mare. Fără îndoială, e ocazia cu care fac cunoștință. La începutul lui mai, adolescentul pleacă la Neuengamme cu pierrot-ul. Un an mai târziu, organizația clandestină a prizonierilor reușește să preia controlul asupra structurii de la Buchenwald. Peste câteva ore, blindatele generalului Patton eliberează lagărul. În cursul acestor ultime evenimente, urma lui Matias se pierde. Se numără printre insurgenți? Face parte din cohortele de prizonieri epuizați pe care soldații SS îi mână în marșuri interminabile ale morții, ucigându-i pe cei care se prăbușesc de oboseală?

Există o cale de a afla. La Eliberare, supraviețuitorii sunt duși în lagăre pentru strămutați. Improvizate de urgență în Germania, Austria sau Italia, sunt administrate de organizațiile Aliatilor. La sosire, supraviețuitorii și cei trimiși la muncă forțată sunt chestionați pentru a li se stabili identitatea, parcursul și proiectele de viitor. După anchetă li se acordă statutul prețios de „DP”, strămutați³, care le permite să primească asistență materială și un ajutor pentru întoarcerea acasă sau emigrare. Dar trebuie să se separe grâul de neghină, persecutații de oportuniști și de criminalii de război care încearcă să scape de justiție. Prin

urmare, supraviețuitorii afectați de anii de lagăr și de violențe sunt interogați cu insistență. Mulți nu au documente pentru a-și demonstra spusele. Nu pot conta decât pe memoria lor, iar aceasta le joacă feste. Prioritatea este să fie repatriați cei care vor să se întoarcă acasă. La sfârșitul anului 1945, aproape șase milioane au ajuns în țările de origine.

Mai rămân două milioane de strămutați care nu vor sau nu pot să se întoarcă în patrie. Pentru că aceasta nu mai există sau din ea n-au mai rămas decât niște ruine controlate de sovietici. Pentru că nu le vine să se întoarcă în țara în care familia le-a fost asasinată sau vecinii le-au jefuit bunurile și le-au ocupat locuințele. Trecutul este un cimitir. Viitorul, o flăcăruie slabă, nu poate exista decât sub un alt cer.

Unul dintre aceste chestionare figurează în dosarul lui Bárta. Ceea ce o nedumerește însă pe Irène e faptul că apare acolo sub alt nume: Lazar Engelmann. Patronimul unui evreu ceh.

Parcurge febril răspunsurile scrise cu creionul. Unele sunt aproape ilizibile. Data și locul nașterii sunt identice: 2 mai 1918, Praga. La întrebarea: „Alte nume“, Engelmann l-a adăugat pe cel de Matias Bárta. Două identități pentru un singur om.

Un membru al rezistenței arestat sub identitate falsă?

La rubrica „religie“ a tăiat toate sugestiile, scriind în loc: „ateu“. Rude: „*Alle tot*“. Toate sunt

moarte.

Afirmă că locuia la Praga înainte de a fi deportat în ghetoul de la Theresienstadt. În septembrie 1942 e trimis la Treblinka, în Polonia. În 1944, în lagărul de la Buchenwald. După eliberare este îngrijit într-un spital austriac. În 1946 se află în lagărul pentru strămutați de la Linz.

Nu-și poate desprinde ochii de ecran. Se conturează o poveste complet diferită. Gata cu bărbatul condamnat la muncă forțată și trimis printr-un ghinion la Buchenwald. A fost deportat pentru că era evreu, întâi la Theresienstadt, apoi la Treblinka. Dar atunci, cum a ajuns la Buchenwald? Era un fugar care căzuse iarăși în plasa poliției germane?

Treblinka. Un centru de ucidere construit pentru o durată limitată și un randament optim: în doar treisprezece luni, aproape un milion de evrei au fost asasinați în camerele de gazare de acolo. Apoi germanii au închis lagărul, i-au omorât pe ultimii „evrei de muncă” la Sobibor, au distrus clădirile, au construit o fermă cu cărămizile de la camerele de gazare, au plătit un fermier ucrainean să păzească fantomele și secretul. Când descoperă locul în toamna lui 1944, alături de Armata Roșie, Vasili Grossman evocă pământul gras și negru, „agitat ca o mare”, care scoate la iveală obiecte, urme.

Singurii evrei care au supraviețuit sunt cei care au reușit să evadeze. Unii s-au cățărat în

vagoanele care plecau încărcate cu lucrurile victimelor. Ceilalți s-au răzvrătit împotriva călăilor pe 2 august 1943. Câteva sute de prizonieri epuizați se luptă cu soldații SS și ajutoarele acestora înarmate cu mitraliere. Nu se pot bizui decât pe ei înșiși, sunt singuri pe lume. Mulți sunt uciși în timpul insurecției. Cei din SS declanșează o amplă operațiune de căutare, două treimi dintre fugari sunt prinși și împușcați. La sfârșitul războiului, doar câteva zeci mai sunt în viață.

Dacă Lazar Engelmann trăia în iarna dintre 1943 și 1944, probabil a participat la revoltă. Eroul unei epopei a disperării. Timp de aproape șase luni a trăit aventuri îngrozitoare pe un teritoriu străin unde putea fi trădat și ucis la fiecare pas. Înainte de a fi arestat la vreo treizeci de kilometri de Varșovia, sub un nume fals, și trimis la Buchenwald.

Fascinată, Irène recapitulează: un bărbat de statura aceasta avea asupra lui un pierrot minuscul. Și-a scris numărul matricol pe burta de cârpă înainte de a i-l dărui puștiului bolnav.

Acum trebuie să-i dea de urmă.

În timp ce-i parcurge răspunsurile încearcă să-și dea seama ce om era, ce om a devenit. Înainte de ocupația nazistă locuiește cu părinții în orașul vechi din Praga, la numărul 6 de pe strada Kaprova. Tatăl lui e pediatru, mama, casnică. Duc fără îndoială viața pașnică a burgheziei evreiești, germanofonă și cultivată, asimilată de

mult. După bacalaureat, Lazar studiază Dreptul la Universitatea Carolină. Dar germanii nu tolerează insubordonarea studenților și anumitor profesori în noul lor protectorat. Universitatea este închisă. Oricum, noile legi rasiale l-ar fi împiedicat pe Lazar să-și continue studiile. Se duce să muncească împreună cu unchiul său Jakub și devine ucenic dulgher. Cu siguranță, practicarea unei munci manuale l-a ajutat să-și salveze viața. Se poate deduce că toată familia este deportată la Theresienstadt la sfârșitul anului 1941, apoi la Treblinka.

La întrebarea: „Aveți resurse personale în bani sau proprietăți?” răspunde: „KEINE”. I s-a luat totul de mult.

Vorbește fluent ceha și germana, afirmă că știe și puțină polonă. La întrebarea: „Doriți să vă întoarceți în țara de origine?” răspunde: „NU”, cu majuscule definitive.

„Din ce motiv?”

„Nu mai am pe nimeni.”

Războiul i-a nimicit viața și oamenii pe care-i iubea.

Nu intenționează nici să rămână în Austria. Ce dorește? Să meargă în Palestina.

Pe ultima pagină a adăugat cu un scris grăbit, tăind unele cuvinte:

La Treblinka știam că nici unul dintre noi nu va fi lăsat în viață. Revolta a izbucnit pe 2 august 1943. Unii reușiseră să fure câteva pistoale și grenade din arsenalul soldaților SS. Am tras asupra gardienilor și

am dat foc lagărului. Nemții și ucrainenii ne-au mitraliat, mulți dintre tovarășii mei au murit. Eu am fugit, ascunzându-mă prin mlaștini și în pădure. Aveam bani la mine. Înainte de a lucra ca dulgher fusesem repartizat la trierea lucrurilor fraților noștri asasinați. Profitam de asta ca să luăm bancnote, pietre prețioase ascunse în buzunare și în dublurile hainelor. Le puneam deoparte pentru evadare. După ce-am fugit n-am putut să-mi cumpăr de mâncare. Nemții și polonezii scotoceau prin toată regiunea, lipiseră pretutindeni afișe. Nu m-am clintit din ascunzătoare săptămâni întregi. Mă hrăneam cu ceea ce găseam. Rădăcini, fructe... La venirea toamnei, vremea s-a schimbat. Îmi era foame și frig. Eram singur. Niște membri ai rezistenței poloneze mi-au găsit adăpostul. Mi-au luat toții banii, dându-mi în schimb acte false.

După aceea am rămas în pădure cu partizanii. Am participat la acțiuni împreună cu ei. Unul nu-i suporta pe evrei, a încercat să mă omoare. M-am hotărât să plec. Mă ascundeam ziua și mergeam noaptea. Voiam să trec Vistula evitând Varșovia. Într-o seară am traversat calea ferată în apropiere de un sat. Polițiștii polonezi mă așteptau în partea cealaltă. M-au predat Gestapoului din Varșovia. Aveam actele false, am reușit să le ascund faptul că sunt evreu. Mă bănuiau că-i ajut pe partizani, așa că m-au deportat la Buchenwald. Acolo am fost repartizat în echipa tăietorilor de lemne. Iarna a fost grea, am pierdut mult din greutate și din puteri. Când soldații SS au evacuat lagărul eram bolnav. Plămânii îmi fuseseră afectați. Americanii m-au trimis pentru refacere la spitalul de la Bad Reichenhall.

Astăzi mă simt pregătit să emigrez în Palestina. Sunt încă tânăr, și munca nu mă sperie.

N-are nici treizeci de ani, și scrie: „Sunt încă tânăr“, de parcă ar vrea să se convingă de asta.

Baza de date menționează o corespondență care n-a fost digitalizată. Va trebui să facă cerere la arhivele depozitului. Ultimul document este cartela de admitere în lagărul de strămutați de la Linz. Lui Irène îi vine greu să-l recunoască, pentru că zâmbește. Dar ochii lui o răscolesc. Regăsește în ei tristețea din fotografia bărbatului de la Buchenwald.

O ștampilă roșie de pe cartelă o avertizează că documentul a fost anulat în 17 iulie 1946. Pasărea și-a luat zborul spre o „destinație necunoscută“.

Pista se oprește aici.

Rămân ochii aceia de bătrân zdrobit pe un chip frumos și mândru, deschis lumii care va să vină.

Și pierrot-ul, enigma de cârpă.

LUCIA

Cu părul vâlvoi și cearcâne la ochi, Henning e mulțumit. După ce a petrecut câteva zile cercetându-le pe toate Witele din fișier, îi întinde lui Irène o listă restrânsă. Le-a dat deoparte pe cele care au murit prea devreme sau prea departe

de Ravensbrück. Pe cele care au fost eliberate sau a căror vârstă nu corespunde.

– Aveam dreptate, uite: n-au rămas decât șase.

Această listă îi oferă lui Irène un punct bun de pornire.

– Am fotocopiat documentele pe care le-am găsit despre fiecare: acte de transport, fișe medicale, selectarea pentru o echipă de muncă în exterior...

– M-ai salvat. Fără tine n-aș fi avut nimic.

– E de ajuns să fii metodic, răspunde Henning, căruia îi place să facă pe modestul. L-ai găsit pe proprietarul pierrot-ului?

– Află că e un supraviețuitor de la Treblinka! Un erou ceh. I-am pierdut urma la Linz. Simon Wiesenthal era acolo în aceeași perioadă. O să iau legătura cu centrul de documentare de la Viena.

– E adevărat, Wiesenthal îi ajuta deja pe americani să adune mărturii pentru procese. Mai bine sună la Yad Vashem, lor le-a donat arhivele din epoca respectivă. Crezi că se cunoșteau?

– Posibil. Ca să fiu sinceră, mă gândesc la organizația aceea care-i ajuta pe oameni să plece clandestin...

– Brihah? o întrerupe Henning, a cărui privire obosită se învionează brusc.

– Exact. Am verificat, funcționa în lagărul de la Linz. Îi regrupau acolo pe evreii din Est care voiau să emigreze în Palestina. Englezii refuzau să le acorde vize supraviețuitorilor; cei din

Brihah îi ajutau să intre clandestin. Wiesenthal le oferea sprijin logistic.

– Crezi că omul tău a reușit să treacă așa?

Irène îi zâmbește, observând gulerul șifonat al cămășii, petele roșiatice de pe obraji care nu se bronzază niciodată. Zgârietura care i se cicatrizează pe bărbie, consecința unei treceri a lamei de ras cu ochii lipiți de somn.

– Mă gândesc că un tip care a reușit să evadeze de la Treblinka nu se lasă arestat de soldații englezi.

Irène nu știe aproape nimic despre Lazar Engelmann. Cu toate acestea, silueta lui prinde contur pe pânza minții sale. Simte că bărbatul acela nu va mai ajunge niciodată la bunul plac al cuiva. Fiecare fâșie de libertate pe care a obținut-o îi aparține. Nici o poliție, nici un vameș nu-l pot opri. Îl vede dispărând în beznă, știe să se ascundă ca nimeni altul. Se cațără pe puntea unui vas într-o noapte fără lună. Rezemat de bastingaj, pândește zorii, iar privirea lui cuprinde cu tandrețe marea fără sfârșit, atrasă de punctul arzător de la orizont. Soarele îndepărtat al unui pământ unde ar putea să trăiască. Nu să-și reînceapă viața, ci s-o continue din cenușă.

Își petrece restul dimineții lansând sticle în ocean. Ia legătura cu cei de la Yad Vashem și-i întreabă dacă au în arhivele lor vreo urmă de-a lui Lazar Engelmann. Precizează că e posibil să fi emigrat în Palestina în 1946, cu ajutorul organizației Brihah. Cu cât se gândește mai

mult, cu atât i se pare mai plauzibilă această pistă. La eliberarea lagărelor, Simon Wiesenthal nu era încă marele vânător de naziști pe punctul de a intra în legendă, ci un supraviețuitor epuizat în sectorul muribunzilor de la Mauthausen. Foarte repede s-a pus în slujba Biroului american pentru cercetarea crimelor de război, folosind ceea ce-i mai rămăsese din energie ca să-i urmărească pe asasinii poporului său. Și-a dat seama curând că avea la dispoziție mii de deportați în lagărele pentru persoanele strămutate. În timp ce-și așteptau viza, putea să le adune mărturiile. Trebuia să se grăbească, să profite de faptul că amintirile le erau încă proaspete. Simultan, le procura celor din Brihah acte false, cazări, mijloace de transport. Poate că el a fost pentru Lazar intermediarul providențial pe drumul spre Palestina.

Contactul ei de la Crucea Roșie israeliană îi sugerează să scrie o cerere de informații pe care organizația o va transmite prin rețelele ei. Un supraviețuitor de la Treblinka e o raritate. Cu siguranță sunt oameni care-și amintesc de el.

În pauza de prânz, Irène inventariază documentele fotocopyate de Henning. Are senzația că ar recunoaște-o din prima pe femeia căutată dacă i-ar putea vedea fața. Din păcate, nu e nici o fotografie. Wita Janowska a fost deportată de la Varșovia la Bergen-Belsen în septembrie 1944. Wita Kryziek s-a îmbolnăvit în noiembrie 1943 într-o uzină de muniții, la trei

sute de kilometri de Buchenwald. Wita Gorczak a fost internată la Majdanek în toamna anului 1942. Wita Sobieska a părăsit închisoarea de la Varșovia în februarie 1942, cu destinația Auschwitz. În primăvara următoare, Wita Nowicka era transferată de la Auschwitz în lagărul de la Gross-Rosen. În sfârșit, Wita Wojcik a fost trimisă în ianuarie 1944 în lagărul-satelit de la Barth, care depindea de Ravensbrück. Inima începe să-i bată mai tare. În fine, o pistă, oricât de subțire!

Acesta este momentul pe care și-l alege noua secretară ca să bată la ușă. O blondă micuță și îmbujorată, genul de persoană care face mereu câte un pas greșit. Își cere scuze pentru deranj, dar o vizitatoare așteaptă în hol.

– Nu primesc vizitatori. N-ați fost informată? i-o retează Irène.

Nu se întâlnește niciodată cu urmașii care vin la Bad Arolsen. Le lasă altora sarcina de a-i primi pe cei care ar vrea să știe, dar tremură la gândul că vor afia un răspuns definitiv. Pe cei care au crescut cu acest vâl, cu această noapte în suflet. Se protejează de tulburarea, de recunoștința lor. Nu ca s-o merite pe aceasta din urmă își dă ea atât silința. Irène ascultă de o chemare mai profundă. Reînnoadă firele tăiate de război, luminează cu torța fragmente căzute în întuneric. Odată misiunea terminată, dispare. Nu vrea să intre în viața lor, nici ca persoanele

respective să intre într-a ei. Numai morții nu reușește să-i țină la distanță.

– Doar că doamna aceasta vine din Argentina... Caută informații despre Eva Volmann.

Eva.

Preț de o clipă, inima i se oprește în loc.

– ... Mi s-a spus că o cunoșteți bine. Dar, dacă vreți, pot să rog pe altcineva.

Irène nu poate lăsa pe nimeni să se ocupe de orice are legătură cu Eva. Ea e singura de aici care a iubit-o cu adevărat. Singura care mai rămâne. Deoarece, după cum bănuiește, Creierul a avut întotdeauna o slăbiciune pentru ea. Oare îl răsplătise cu aceleași sentimente? Într-o zi când o tachina pe această temă, Eva îi răsese în nas: „*Du bist beheyne!* Ce știi tu despre viață?”

S-a gândit deja că ar putea să apară o persoană care să caute informații despre Eva, dar bătrâna ei prietenă era întruchiparea singurătății. Singura ființă care o aștepta seara acasă era o pisică bătrână cu blana numai smocuri. Moartea animalului, cu câteva luni înaintea ei, i-a dat o lovitură cumplită. Avea puțini prieteni, dintre care Irène se mândrea să facă parte. Detesta efuziunile sentimentale, se proteja față de orice fragilitate. La ITS, toți se temeau de ironia ei, începând cu directorul, care n-avea nici o putere asupra Evei.

– Am cunoscut indivizi mai răi decât tiranul ăsta de operetă, îi spunea lui Irène cu o licărire

ștrengărească în ochi. Uită-te la ei. Nimic nu le place mai mult decât să tremure în fața lui. Asta ie aduce aminte de gestul pocnitului din călcâie.

Sosirea lui Max Odermatt la ITS coincisese cu pensionarea multor anchetatori din prima perioadă. Foștii DP, prizonieri de război sau supraviețuitori ai lagărelor se dedicaseră trup și suflet muncii de cercetare. Se refăceau ajutându-i pe ceilalți. Treptat începeau să vadă mai limpede, să distingă ramificațiile sistemului concentraționar. Înțelegeau unde se jucase tragedia lor personală, la răscrucea căror hazarduri fatale sau providențiale, și își dădeau seama ce-i lega de acei anonimi cu care poate se intersectaseră fără s-o știe. Se dăruiseră total aceluia loc, lăsându-și acolo toată energia. Majoritatea nu voiau să plece, însă au fost împinși cu blândețe spre ieșire: „A venit momentul să profitați de o pensie binemeritată”. Nu puteau să se retragă de la ceea ce-i trezea noaptea. Munca aceasta era vitală pentru ei. Să-i privezi de ea însemna să-i lași în seama fantomelor care-i bântuiau.

În locul lor, directorul angajase persoane din regiune. Perspectiva lor asupra trecutului se limita la ceea ce le furase pacea. Nu voiau să audă de crimele național-socialismului. Aceste orori fuseseră provocate de război, care le justifica pe toate. Erau acolo ca să-și câștige existența. Dormeau foarte bine și nu le îngăduiau morților să-i deranjeze.

Această nepăsare îi convenea lui Max Odermatt, care își baza domnia pe separarea strictă a echipelor și pe un control absolut. Centrul devenise un loc izolat, tăcut ca un mormânt. Nimic nu trebuia să iasă în exterior. Istoricii și urmașii victimelor, bineveniți pe vremea fostului director, nu mai aveau dreptul să le treacă pragul. Arhivele erau feuda câtorva angajați specializați. Ceilalți nu aveau acces decât la Cartoteca Centrală. Procedurile de căutare erau lente și complexe, durau ani de zile. Eva refuzase să plece, dar clocotea de furie. Alegând-o pe Irène, zece ani mai târziu, introdusese o piesă redutabilă pe tabla de șah. Îi transmisese exigența ei. Irène fusese instrumentul, aliata ei, dar sfârșise prin a-i deveni prietenă.

– Comunicați-i doamnei că o s-o primesc, îi spune secretarei.

O tânără brunetă o așteaptă în biroul spațios în care sunt primiți vizitatorii. Lumina care intră din abundență prin ferestrele largi îi scoate în evidență puritatea profilului. Poartă o pălărie neagră decorată cu o pană roșie, un mantou dublat și mănuși de piele pe care le scoate ca să-i strângă mâna:

– Lucia Heller. Mă bucur să vă cunosc.

Surprinsă s-o audă vorbind în germană, Irène o întreabă de unde vine.

– De la Buenos Aires. Din capătul celălalt al lumii, la cât a durat călătoria până aici! Trei

avioane, un autobuz, un taxi... Din fericire, am găsit o cameră la doi pași, la han.

– Germana dumneavoastră este perfectă.

– Bunicul meu din partea tatei s-a născut în Germania. Ne puna să ne facem lecțiile, și vă pot spune că era neînduplecat.

Irène o invită să se așeze, iar tânăra își scoate mantoul și pălăria, eliberându-și buclele castanii și răspândind efiuviile unui parfum ambrat.

– Îmi cer scuze că dau buzna așa... Mi s-a spus că dumneavoastră căutați victimele regimului hitlerist.

– E adevărat.

Dincolo de căldura din glasul ei, Irène îi simte nervozitatea.

– Știu câteva lucruri despre trecutul familiei mele. Ceea ce mi s-a spus sau ceea ce am decriptat, ca să zic așa. Îmi momentul de față nu-mi mai este de ajuns. A început să mă macine la nașterea fiicei mele. Vreau să știu cine erau oamenii aceia. Cum au trăit, cum au murit. Vreau să-i pot povesti fetei despre ei. De pe partea tatei știu cât de cât. Pe partea mamei erau evrei polonezi. Bunicul a reușit să fugă chiar înainte ca germanii să închidă ghetoul din Varșovia. A trecut prin Japonia cu soția și copiii. De acolo a ajuns în Argentina. Fratele lui mai mare, Medres, a refuzat să-l urmeze împreună cu familia lui și a rămas să aibă grijă de părinți. Tatăl lor era în scaun cu rotile. Era fost soldat, de un patriotism aprig. Nu putea crede că cineva i-

ar face rău. Nu se știe ce s-a ales de ei. Nici de Medres, soția lui și cei trei copii. Până acum credeam că toți au murit în Polonia.

– În afară de una. Nu-i așa? spune Irène cu blândețe. Cea pe care o căutați.

Lucia Heller îi zâmbește. Îi ochii ei negri, Irène recunoaște ceva din Eva. O fiacără care te arde dacă se întoarce împotriva ta.

– Asta mă aduce aici. Bunicul meu nu vorbea niciodată, nu suporta să se discute despre Polonia. Dar mama mea avea opt ani când au părăsit Europa. Are unele amintiri. Când eram mică, îmi povestea despre verișoara ei Ewa. Se bătea ca un băiat și-și detesta cosițele, care trebuiau împletite în fiecare dimineață pentru școală. Într-o zi le-a tăiat cu foarfeca. În chip de pedeapsă, mama ei i-a luat cărțile. Se certau tot timpul. Ewa voia să aibă aceeași libertate ca un băiat, dar mama ei avea idei fixe despre educația fetelor...

Irène îi mulțumește pentru aceste anecdote în care o regăsește cu ușurință pe Eva. Ca și când, odată cu înaintarea în vârstă, nu făcea decât să contureze mai bine personalitatea pe care o avea de la început.

– Ewa era eroina mamei. Surorile mele și cu mine eram permanent comparate cu modelul ei. Nu eram niciodată îndeajuns de istețe, de curajoase... În timpul sarcinii am început să-mi pun întrebări. Am discutat cu un prieten care și-a pierdut mare parte din familie în Holocaust. El

mi-a arătat o scrisoare pe care o primise tatăl lui de la Arolsen la sfârșitul anilor optzeci. Le ceruse un certificat de deces pentru părinții lui, dispăruți la Sobibor. După doi ani, o doamnă i-a răspuns că International Tracing Service avea foarte puține date despre evreii trimiși în centrele de ucidere în masă. La sosirea trenurilor, oamenii erau conduși direct în camerele de gazare, fără să fie înregistrați nicăieri. Scrisoarea era semnată Eva Volmann. Inima mi-a luat-o razna! M-am gândit la un omonim, întrucât prenumele verișoarei mamei se scria Ewa, ca în polonă. Dar voiam să mă lămuresc și, în plus, asta îmi dădea ocazia să vizitez Frankfurtul, orașul natal al bunicului din partea tatei... Prin urmare, m-am hotărât să pornesc în călătorie. Secretara mi-a spus mai devreme că o Eva Volmann a lucrat aici, într-adevăr, dar a decedat...

Tristețea din glasul ei o înduioșează pe Irène, care o întreabă dacă-i cunoaște data de naștere. Tânăra argentiniancă verifică în agendă: 28 aprilie 1930.

– Ea e, răspunde Irène.

Într-un an organizase o mică petrecere-surpriză în parcul ITS pentru aniversarea Evei, reunind puținele persoane cu care se înțelegea bine. Pe moment, prietena ei păruse emoționată. Dar după plecarea celorlalți a pus-o să promită că n-o să mai facă așa ceva.

– Nu se poate fuma aici? întreabă Lucia Heller.

– Veniți cu mine, o să fumăm afară.

Plimbarea cu această tânără pe aleile umede îi amintește de prima ei zi la Arolsen. Anotimpul nu e același, se zgribulesc amândouă în bătaia vântului aducător de mazăriche, iar astăzi ea este cea care ține locul Evei.

– Nu-i știam povestea, spune adăpostind flacăra brichetei în căușul palmelor, dar mereu am văzut-o bătându-se. Cu nedreptatea, cu boala. Era un om cum rar se găsesc.

– Când a murit? întreabă tânără aprinzându-și o țigară lungă.

– În primăvară se împlinesc opt ani. Un cancer urât... deși nu există și cancere frumoase.

Irène studiază chipul luminos al Luciei în căutarea unei asemănări. Al Evei semăna cu o stafidă. Toată lumina era concentrată în privirea ei.

– Fratele tatei a dispărut în timpul dictaturii, spune argentinianca scoțând un rotocol de fum. Făcea parte dintr-un grup de studenți care întocmeau manifeste clandestine. Într-o seară au venit să-l ia de acasă, laolaltă cu soția și bebelușul. Nu i-a mai văzut nimeni de atunci.

Cuvintele acestea trezesc o amintire îngropată adânc. Irène avea unsprezece sau doisprezece ani. Părinții ei cumpăraseră un televizor color care stătea aprins permanent. La jurnalul de seară văzuse o mulțime care agita pancarte cu fotografiile unor necunoscuți. O impresionase frumusețea unei fete. Manifestanții scandau

lozinci într-o limbă străină. Irène întrebese ce era cu fețele acelea din poze. Mama ei îi răspunsese: „Copiii lor au fost răpiți, oamenii aceștia cer dreptate. N-au nici o șansă! Militarii sunt cei care le-au luat odraslele“.

Nu înțelegea cum puteau niște soldați să facă așa ceva. Căutase Argentina pe globul ei terestru, luminat din interior. Sub degetul ei, nu părea atât de departe. Câteva luni îi fusese teamă să nu fie răpită și ea. Orice mașină care încetinea în dreptul ei reprezenta o amenințare.

– În anul nașterii mele, continuă Lucia, s-a creat o Comisie națională de căutare a dispăruților. Trecuseră opt ani de când nu mai aveam nici o veste despre unchiul meu și soția lui. Tata spera să i se spună măcar unde muriseră. În sânul comunității evreiești de la Buenos Aires, mulți oameni au fost torturați și asasinați fiindcă luptau pentru libertate. Guvernul a acordat Comisiei un răgaz de nouă luni. Era foarte puțin... Anchetatorii ar fi trebuit să aibă acces la toate arhivele, dar militarii au distrus dovezile și locurile unde se practica tortura. Cu toate acestea, unchiul meu a fost identificat printre victime. Despre soția lui și băiețel n-au găsit nimic.

Glasul îi vibrează de furie. Trage fumul în piept, iar frumoșii ei ochi negri contemplă silueta compactă a clădirilor centrului.

– Asta faceți voi aici? Căutați morții?

Irène se gândește la copilul desculț în zăpadă, la Wita și Lazar. Trăgând din țigară, regăsește gustul primei sale conversații cu Eva, la adăpostul acelorași copaci. Tatuajul de pe brațul ei, întrebările nepuse din lașitate. Amintirea îi atâță remușcările și-i trezește în memorie savoarea acelei veri, a unei întâlniri care urma să-i marcheze viața.

– Da. Dar uneori, căutând morții, găsim oameni în viață.

MYRIAM

Lucia Heller a plecat, de data asta pe urmele familiei paterne. Se va întoarce la sfârșitul lunii. Între timp, o ploaie rece sapă în drum făgașe în care roțile se împotmolesc. Irène s-a împotmolit și ea, nu avansează în nici un dosar și începe să-și piardă răbdarea.

Pista Witei Wojcik nu a dat nici un rezultat. Pe când muncea afară la lagărul Barth a suferit degerături și i s-au amputat mai multe degete de la picioare. Abia reușea să meargă, ceea ce ar fi calificat-o pentru Mittwerda, însă infirmitatea ei nu i-ar fi putut scăpa lui Elsie. Wita pe care o caută Irène e poate una dintre celelalte cinci, însă urmele ei se pierd și nimic nu pare să le lege pe aceste femei de Ravensbrück. S-ar zice că fantoma ei n-a lăsat decât o urmă de pași în zăpadă, într-o zi din februarie 1945.

Hanno își petrece weekendul la Göttingen. Chiar dacă-i e dor de el, pe Irène n-o deranjează să aibă două zile numai pentru sine. Seara asta, o perdea de ploaie și de ceață ascunde pădurea. Aprinde focul în șemineu, își pune un pahar de vin și-l sună pe Antoine, un iubit din tinerețe, acum cel mai bun prieten al ei. Vocea lui îi dă iluzia că Parisul nu e chiar atât de departe, că ar fi de ajuns să închidă ochii ca să încalece pe scuter și să traverseze orașul în viteză ca să nu rateze filmul lui Bresson de la cinematecă.

– Ei poftim, a apărut fantoma! Mă întrebam dacă nemții nu te-au răpit definitiv. Când te întorci?

– Nu știu. Am o misiune nouă care-mi ocupă tot timpul.

– Dacă aș fi câștigat câte un euro de fiecare dată când am auzit asta, aș putea să-mi iau o centrală nouă. Cea veche s-a stricat. Îngheț într-așa un hal, că stau cu o pătură pe umeri, ca un câine bătrân și paraplegic.

Zămbetul acesta din vocea lui Antoine! Și-l imaginează fumând pe balcon și observându-i nonșalant pe trecătorii de pe boulevard des Invalides.

– Domul e iluminat?

– Bineînțeles! Te așteaptă. Are un aer melancolic, să știi.

– Spune-i c-o să vin. Dar înainte de asta trebuie să le restitui câteva obiecte proprietarilor de drept.

Îi povestește despre căutările ei de Tom Degețel, în care arhivele înlocuiesc pietricelele albe. Căile care nu duc nicăieri, nerăbdarea și frustrarea care o macină.

– Dacă înțeleg bine, trebuie să-i identifiți pe deportații care posedau obiectele astea și să le găsești urmașii? Și ce faci dacă n-au?

– Ar însemna că mi-am bătut capul degeaba. Dar cred c-o să dau de cineva până la urmă. O rudă îndepărtată, un prieten... Cineva pentru care să aibă noimă.

– E vorba de multe anchete?

– Avem mii de obiecte de restituit, așa că fiecare lucrează pe mai multe piste, cărora li se adaugă și celelalte misiuni... Nu șomăm!

– Trebuie să le dai personal obiectele urmașilor? întrebă Antoine, care o cunoaște bine.

Irène rămâne tăcută câteva clipe.

– Ar trebui să-i primim la Arolsen. Dacă nu se pot deplasa, putem să le trimitem obiectul, dar e de preferat să aibă loc o întâlnire față în față. Pentru noi e un demers foarte diferit. De obicei investigăm solicitarea unui apropiat. În cazul ăsta, ei n-au cerut nimic, noi suntem cei care-i contactează. Poate fi zguduitor. Încerc să nu mă gândesc. Nu-ți închipui în ce măsură mă tulbură chestia asta, să am de-a face cu oameni adevărați în viața adevărată.

– Fostul șef te-ar fi scutit de încercarea asta, chicotește Antoine.

Ea contemplă vinul aurit de flăcările din șemineu.

– Ai dreptate. Pe vremea lui, obiectele rugineau în dulapuri. Îmi imaginez ce mutră ar face dacă ar veni acum la ITS. Arhivele digitalizate, accesibile tuturor. Zecile de proiecte pe care le realizăm cu liceele, cu muzeele, cu istoricii... Vizitatorii care vin din lumea întreagă să vadă ce-am descoperit despre bunicul lor mort la Dora. Odermatt și-ar smulge părul din cap! Coșmarul de care se temea cel mai mult s-a concretizat.

Închide ochii, iar râsul Evei, puțin răgușit de la țigări, se împletește cu trosnetul focului. Cum ar savura această revanșă excepțională!

– Un fond de arhivă e ca un maldăr de grenade cu cuiul scos, spune Antoine. Digitalizarea și punerea la dispoziție a documentelor în acces liber reprezintă o victorie a democrației.

Procesul a început odată cu sosirea unei specialiste în istorie la conducerea centrului. O conjunctură fericită, în opinia lui Irène.

– Pentru supraviețuitorul tău de la Treblinka ar trebui să revezi filmul lui Lanzmann, îi sugerează Antoine. Ți-l aduci aminte, nu, pe cel despre revolta de la Sobibor?

Își amintește de acea după-amiază ploioasă de toamnă. Hanno avea patru sau cinci ani. Îl lăsase la mama ei ca să meargă cu Antoine la cineclubul de pe rue de l'Épée. *Sobibor, 14 octombrie 1943, ora 16. Ieșiseră bulversați de*

zâmbetul acelui supraviețuitor care reușise imposibilul. În acea zi fugise mâncând pământul spre pădure, gloanțele țiuiau, camarazii lui cădeau în jur. Când ajunsese la adăpostul copacilor adormise. De parcă, după o asemenea realizare, nu mai avea nici o importanță dacă murea.

– Yehuda Lerner, murmură ea.

Înainte de revoltă nu ucisese pe nimeni. Iar acum trebuia să lovească de moarte un soldat SS mai mare decât el, dominându-l cu înălțimea lui, un uriaș parcă scos dintr-un basm de Grimm, „Croitorașul cel viteaz“. Strângea între degete mânerul securii. Singura lui șansă, ultima lui speranță. Într-o fracțiune de secundă, imposibilul devenise posibil. Sângele care curgea nu era al său, nici al unui frate. Corpul călăului se prăbușise pe podeaua acoperită de rumeguș în uniformă lui pătată.

Oare Lazar a învățat să ucidă în 2 august 1943? A căzut de oboseală în mlaștină, încredințându-și viața apei nămolose care-i ascundea mirosul fricii? Oare a văzut urcând pe cer fumul negru din lagărul incendiat?

– Nu uita că Lazăr e cel pe care Hristos îl învie din morți în Evanghelia după Ioan. Din acel moment, viața lui e un mister... Dacă Lazar al tău și-a șters urmele, n-o să-ți fie ușor să-l găsești.

Stau de vorbă până târziu în noapte. De fiecare dată, Antoine renunță la pudoare și acceptă să

vorbească despre el doar când se apropie somnul. Vorbește despre mama lui în vârstă, care îl face să plătească scump dragostea pe care i-o poartă. Dintre cei șase copii, el e cel care a trădat-o. Ea i-a inculcat valorile creștine, l-a învățat să fie demn. El și-a înfruntat familia și a făcut-o de rușine. Cu toate astea, nu se poate hotărî să-l renege. Dacă trec mai multe săptămâni de la ultima lui vizită, îl cheamă.

– Știi ce mi-a trântit deunăzi? „Aș fi preferat totuși să te însori cu fetița aceea. Cum o chema? Irène, exact. Nu era din mediul nostru, dar... Până la urmă am fi putut s-o educăm.”

– Să mă educe? i-o retează Irène cu un zâmbet ironic. Nu mă miră câtuși de puțin din partea ei.

Îl bănuiește c-a îndulcit afirmațiile mamei sale. Pe vremuri o descria ca pe o „țărâncuță fără maniere, cu o bunăvoință dezarmantă”.

În ultimii ani, cu greu, bătrâna doamnă a acceptat homosexualitatea lui Antoine. Continuă să se roage pentru vindecarea lui și nu vrea să afle nimic despre viața lui privată. Un lucru nu-i iartă însă: faptul că a „scormonit în rahat”. Că a scos la iveală legăturile familiei cu regimul de la Vichy, între interese economice și prietenii dezgustătoare. Ca o circumstanță agravantă, Antoine și-a publicat descoperirile într-un eseu apreciat despre colaboraționismul notabililor din Franța. Unchii și verii nu-i mai vorbesc și a rămas certat cu frații și surorile lui, în afară de Alice, mezina. Mereu a fost cea mai afectuoasă.

Ea e singura care-l cunoaște pe Pierre, iubitul lui.

– Și tu? o întreabă Antoine cu blândețe în glas.

– Eu? Nimic. Muncesc, îi răspunde ea împingând în foc ultimul lemn.

– Vino la Paris. Mi-e dor de tine.

– Curând. Dar spune-mi, ca un bun catolic ce ești, de ce l-a înviat Isus pe Lazăr.

– Hm... Ca s-o facă pe deșteptul, probabil.

– Erai o loază la catehism, așa-i?

Îl aude râzând.

După ce închide telefonul, lasă focul să se stingă. Se întreabă dacă nu cumva Antoine e cel care a ajutat-o să-și găsească vocația de investigatoare. Oare și ea scormonește prin rahat? Fosta ei soacră n-ar avea nici o îndoială.

Aprinde computerul, caută pasajul despre învierea lui Lazăr în Evanghelia după Ioan. Un comentator subliniază că Hristos plânge. A sosit prea târziu ca să-l poată salva pe Lazăr. A făcut-o deliberat. Prietenul lui trebuia să moară pentru ca el să-l poată scoate din mormânt, iar gloria să i se manifeste în văzul tuturor. Și totuși plânge, deoarece știe că dintr-o astfel de călătorie nu te întorci.

Cere să se deschidă mormântul. Strigă cu glas răsunător: „Vino afară!” Lazăr se împleticește spre lumină, cu trupul legat în fâșii de pânză. Hristos le ordonă privitorilor: „Dezlegați-l și lăsați-l să meargă”. Îl izbăvește de moarte, însă e un dar otrăvit. Cel întors din morți îi

însământă pe cei vii. Unii plănuiesc să-l ucidă. Trebuie să plece în surghiun, să părăsească pământul acesta care-i aparține. Nu va mai fi acasă nicăieri.

Ce-a făcut din această a doua viață? A trăit-o ca pe o șansă, sau ca pe un blestem?

Adoarme clădind ipoteze. Creanga lovește insistent oblonul dormitorului, ca pentru a-i aminti că uită ceva – sau pe cineva.

La părinții lui Toby, Myriam și Benjamin Glaser, domnește întotdeauna o dezordine voioasă. În această duminică, aroma unui fel de mâncare fiert îndelung la foc mic plutește prin bucătărie, iar fiica mai mică masacrează un preludiu de Chopin la pian.

– Un pic de liniște ca să ne întâmpinăm musafira! răcnește Myriam. O să-i spargeți timpanele. Prea multe note false, Sigalit. Haideți s-o salutați pe Irène.

Trei copii ciufuliți aleargă s-o sărute, iar Leopold, labradorul mare cu blană de culoarea mierii, e cât pe ce s-o dea jos în entuziasmul lui. Sigalit, cea mai spontană, o ia de mână ca s-o conducă în salon. După o lungă plimbare singuratică prin pădurea jilavă, această tandrețe îi topește inima. Din ziua când a cunoscut-o pe Myriam la grădinița unde-și lăsau amândouă băieții, Glaserii au devenit familia ei de sufiet. Îi vede aproape în fiecare săptămână. Uneori, Hanno petrece acolo weekendul și-i însoțește pe Myriam și pe copii la sinagogă. Atunci când avea

șapte ani, o kippa care i-a căzut din ghiozdan a provocat un incident diplomatic cu părinții lui Wilhelm. O bănuiau pe Irène că voia să le convertească nepotul. Hanno nu înțelesese nimic din această psihodramă, dar trăsese lecția că nu trebuia să-i pomenească pe Glaseri de față cu rudele tatălui său. De atunci își separă cele două vieți. Irène nu știe nimic despre momentele pe care le petrece împreună cu Wilhelm. Oare e altă persoană acolo?

Îi observă pe copiii care se ceartă și se îmbrâncesc ignorând aceste strategii de evitare, aceste conflicte între loialități. Fiul ei n-a cunoscut niciodată paradisul părinților fericiți care trăiesc sub același acoperiș. Oare asta îl face mai fragil sau mai puternic?

Îi place privirea cu care o învăluie Benjamin pe Myrian. Îl plac gesturile ei tandre față de el. Modul nostim în care își arată fiecare defectele. Sunt foarte diferiți, atât cultural, cât și ca fire. Myriam e mediteraneeană și profund credincioasă, atașată de ritualuri și simboluri. Benjamin, apărător înfocat al Europei și al laicității, nu are probleme să facă legătura între religie și fanatism. Nu e circumcis, chiar dacă a acceptat ca băieții lui să fie. O lasă pe Myriam să-i ducă la sinagogă, dar să-l convingă să respecte sabatul e o bătălie săptămânală.

– E tot timpul cu nasul în telefon, se plânge soția lui. Frumos exemplu pentru copii. Și totuși e așa de frumos de sabbat! Să fii prezent și

disponibil pentru cei pe care-i iubești, să întâmpini ziua ca pe o sărbătoare...

– Da, dar e permis să încalci interdicția ca să salvezi vieți, îi replică Benjamin în timp ce umple paharele de șampanie.

– Când te uiți pe Twitter o faci ca să salvezi vieți? Cu asta le-am auzit pe toate, bombăne Myriam. Irène, tu înțelegi. E esențial să te desprinzi din când în când.

Bine că Hanno nu-i acolo, pentru că ar răspunde: „Să se desprindă, mama? Nu știe ce înseamnă asta“.

– Mărturisesc că-mi vine greu să mă rup de anchetele mele, recunoaște ea.

– Bineînțeles, și e normal... Te simți responsabilă față de toți oamenii aceia, știi că așteaptă un răspuns și în ce măsură e important pentru ei. Toate tragediile pe care le descoperi... În locul tău, n-aș mai putea dormi. Și așa am destule coșmaruri!

– Dacă înțeleg bine, faptul că Irène se chinuie ca să restituie un ceas stricat și vechi de când lumea ți se pare o chestie grozavă. Dar e inacceptabil ca eu să fiu acaparat de pacienții mei oncologici, se amuză Benjamin.

– N-are nici o legătură.

– Ben are dreptate, spune Irène. Munca lui e mult mai importantă decât a mea.

Majoritatea persoanelor în privința cărora face cercetări au murit de mult. Oare i-ar priva de ceva dacă și-ar îngădui să trăiască? Dacă se lasă

absorbită de muncă, nu cumva o face ca să umple un gol?

– Vezi? spune Myriam fulgerându-și soțul cu privirea. I-ai semănat îndoiala în suflet.

– Iartă-mă, Irène, zice Ben. Munca ta mi se pare admirabilă. Încercam doar să marchez un punct contra soției mele, care visează să mă târască la sinagogă. Tatăl ei o avertizase că n-o să-i aduc nimic bun! Pe atunci era sedusă de latura mea de *bad boy*⁴. Acum încearcă să mă aducă pe calea cea bună. Dar știi foarte bine, iubito, că n-o să reușești.

– Sunt mai încăpățânată decât tine, zâmbește Myriam. Vrei să verifici friptura, te rog?

Ben dispare în bucătărie, iar copiii profită de ocazie ca să se repeadă pe migdalele, măslinile și curmalele de la aperitiv. Myriam îi alungă râzând:

– Ușșș, pescărușilor! Mai bine ați termina de pus masa.

Îi mărturisește lui Irène bănuiala ei: e posibil ca Toby și Hanno să fi rămas la Göttingen ca să stea cu niște fete.

– Toby a căzut în mrejele acestei Leni, suspină ea. În loc să tocească pentru facultate, că-i în primul an la Filosofie, nu se gândește decât la cum să dea petreceri... Sper că Toby n-o să pice la examene.

– Myriam o suspectează din principiu pe orice fată care se apropie de Toby, intervine Benjamin mai turnându-le niște șampanie.

– Tu ai noroc, îi spune Myriam lui Irène. Hanno are gusturi bune. Din câte povestește Toby, Hermine a lui e fermecătoare. Și studioasă pe deasupra! O să-l tragă după ea.

Irène își ascunde strângerea de inimă. N-a auzit niciodată de această Hermine. Oare Hanno are atât de puțină încredere în ea? Faptul că Myriam e la curent adaugă o înțepătură de gelozie la rana deschisă din orgoliu.

– Crezi? o întreabă pe un ton nonșalant. Încă n-am cunoscut-o. Te-ai văzut cu ea?

– Hanno mi-a arătat o poză. E o puștoaică foarte drăguță. Nu-mi fac griji pentru băiatul tău, are capul pe umeri. Nu seamănă deloc cu Toby, care se lasă dus de nas cu mare ușurință.

– Trebuie spus că a făcut o școală foarte bună cu mama lui, o ironizează Ben. Ce-ar fi să-l lași în sfârșit să dea piept cu viața?

Irène îi ascultă distrată, elaborând strategii pentru a-și convinge fiul să-i vorbească despre această Hermine. Nu poate să nu i se pară nedrept că Myriam, mamă-cloșcă uneori sufocantă, are cu Hanno o complicitate din care ea este exclusă.

Când ajunge la căsuța ei s-a făcut deja târziu. Lasă pe bufet punga cu nuci proaspăt culese pe care i-a dat-o Ben, caută spărgătorul prin sertarele din bucătărie, îl ceartă în gând pe Hanno, care nu pune niciodată lucrurile la loc. Înșfăcând primul cuțit pe care-l vede, se apucă să spargă o nucă, însă aceasta rezistă și îndoiaie

lama, care o rănește la deget. Înjură, caută un platură. Ia în calcul ipoteza ca Hanno să fie îndrăgostit. În cazul ăsta, se întreabă din ce motiv și-ar ascunde idila. Se teme c-o să se îngrijoreze? C-o să se simtă abandonată?

Dibuie un cuțitaș vechi într-un sertar, îl înfige în coaja nucii, se chinuie să facă o breșă, în cele din urmă o desface cu degetele.

Se uită la fructul despiciat, la miejii cuibăriți în alveole.

Se gândește la medalionul Witei.

WITA

Îl deschide luni dimineață, cu cafeaua încă aburindă lângă ea. Relicvariul a stat închis atâta vreme, încât nu reușește din prima, e stângace din cauza surescitării și n-o ajută nici mânușile. În interior e o foaie de hârtie subțire, împăturită în patru. Pulsul i se întetește când descoperă desenul unui chip de copil. Precizia trăsăturilor o impresionează. E reprodus totul, de la gropițele în obraji până la gene. Creionul a apăsat mai ușor pe firele de păr, ca să le sugereze nuanța deschisă. Artistul a știut să însufiețască privirea și expresia băiețelului. Desenul are și o legendă: *Karol Sobieski, 5 noiembrie 1938.*

Se gândește imediat la micul evreu. Privirea ei se îndreaptă spre documentele strânse de Henning, unde sunt listate patronimele femeilor

pe nume Wita: Janowska, Kryziek, Gorczak, Nowicka, Sobieska.

Wita Sobieska.

Karol Sobieski.

Fiul ei?

Cinci noiembrie 1938 ar putea fi data lui de naștere. În februarie 1942, Wita Sobieska este transferată din închisoarea din Varșovia în lagărul de la Auschwitz. Oare a fost trimisă mai târziu la Ravensbrück, ca să moară într-o cameră de gazare cu un copil care nu era al ei? Degetele îi tremură puțin când tastează KAROL SOBIESKI în motorul de căutare al ITS.

Sunt vreo douăzeci în fișier, toți născuți înainte de 1921. În 1938 erau prea mari ca să semene cu portretul.

Deschide fereastra, își aprinde o țigară.

De acum are trei persoane de căutat, și în sfârșit o pistă promițătoare.

După-amiază se duce la depozit. Dieter Behrens, unul dintre arhivari, a acceptat să examineze împreună corespondența din dosarul lui Lazar Engelmann. Bărbatul e la fel de glacial ca un majordom dintr-un serial istoric prăfuit de la BBC. Îl urmează printr-un labirint de rafturi în zumzăitul surd al aparatelor de ventilație. La fel ca vinul, arhivele se păstrează la temperatură constantă. De la sfârșitul războiului, Germania finanțează conservarea lor. Digitalizând fondul, arhiviștii și-au dat seama că originalele sunt

prețioase în sine, așa că sunt manipulate cu infinite precauții.

După ce-și pun mânușile, Irène cere să vadă cele două fotografii ale lui Lazar Engelmann. Cea de la Buchenwald și portretul lui de om liber. Behrens i le întinde cu reticență. Își ia un răgaz să le studieze. Pe originale se vede și mai clar, tristețea din primul clișeu se regăsește în cel de după război. Zâmbetul luminează o față mai puțin emaciată, dar privirea trădează ruptura, sfârâmarea.

Correspondența care n-a apucat să fie digitalizată a fost trimisă la ITS de un arhivist de la Yad Vashem, în mai 1978. Behrens i-o citește cu o voce care i s-ar potrivi perfect unui angajat de la morgă. Funcționarul israelian afirmă că o anumită doamnă Torres le-a expediat de la Paris un plic pe numele lui Lazar Engelmann. Nu știa unde să-l găsească, dar Engelmann locuise mult timp în Eretz Israel. Doamna Torres spera că cei de acolo puteau să i-l transmită.

Israel. Irène a avut dreptate.

Cum supraviețuitorul de la Treblinka părăsise țara la sfârșitul anilor cincizeci, funcționarul israelian presupunea că într-o bună zi avea să li se adreseze celor de la ITS pentru a-și constitui dosarul de despăgubire, așa că își lua libertatea de a le retransmite corespondența de la doamna Torres.

Irène se miră că plicul e încă sigilat.

– În patruzeci și șase de ani, nimeni nu s-a gândit să-l deschidă?

– E o corespondență privată, îi răspunde arhivistul ȣuguindu-și buzele, și Irène își aduce aminte în acel moment că a fost angajat de Max Odermatt.

A păstrat spiritul perioadei respective: nici o inițiativă fără aprobarea ierarhiei.

– Și nimeni n-a încercat să-l caute pe omul ăsta?

– După toate aparențele, nimeni nu ne-a cerut-o.

– Trebuie să știu ce conține scrisoarea.

– Exclus, repetă Behrens, de parcă ar dojeni o stagiară.

Irène se ridică pe vârful pantofilor cu toc înalt ca să-l privească în ochi, oripilată de mirosul apei lui de toaletă:

– Îl caut pe Lazar Engelmann. Directoarea mi-a încredințat această misiune. Scrisoarea aceasta mă poate ajuta să-l găsesc. În consecință, vă veți asuma răspunderea zdrobitoare de a mi-o deschide.

Privirile li se înfruntă, dar Irène a rostit cuvântul magic. Dieter Behrens este un angajat supus, dorințele direcțiunii sunt ordine pentru el. Cu ajutorul unui cuțitaș rupe plicul, care conține mai multe pagini într-o spaniolă ortografiată bizar. *Mi querido* de la începutul scrisorii devine *mi kerido*. Nici unul din ei nu vorbește spaniola. Lui Irène îi vine ideea s-o

sune pe Montse Trabal, o franțuzoaică de origine catalană, istoric de profesie, care lucrează la centru de câteva luni. Când îi citește pe litere primele cuvinte ale scrisorii, tânăra îi răspunde fără ezitare:

– E iudeo-spaniolă. Limba pe care o vorbeau evreii sefarzi alungați din Spania în secolul al XIV-lea. Au luat-o cu ei în exil. Amestecă ebraica și castiliana veche cu cuvinte împrumutate din limbile țărilor unde au găsit adăpost: turca, bulgara, italiana, franceza... Au mai rămas puțini vorbitori. Am avut șansa s-o studiez la Sorbona. Am câteva dosare în curs, dar pot încerca s-o traduc până la sfârșitul săptămânii.

După ce închide, Irène se întreabă ce legătură poate exista între o sefardă de la Paris și un aşkenaz ceh refugiat în Israel. Din nefericire, dacă Allegra Torres nu știa unde să-i scrie lui Lazar în 1970, Irène riscă să se lovească de același obstacol. Antoine avea dreptate. La fel ca Lazăr din Evanghelie, acesta pare înzestrat cu talentul de a dispărea.

Își găsește restul echipei la cantină. Henning pare stors de vlagă. El și soția lui și-au petrecut weekendul ploios încercând să-și epuizeze gemenii cu partide de Memory și vizionarea intensă a unor documentare cu animale. Eșec total, copiii sunt într-o formă de zile mari la ora când ar trebui să doarmă, iar părinții lor, la capătul puterilor, se gândesc să le strecoare puțin snaps în biberoane.

– Credeam că faza cu „trebuie să-ți ucizi tatăl” e la modul figurat, oftează Henning. Și că începe mai târziu.

– Ce-ar fi să-i lași la părinții tăi? sugerează Constanze, o colegă nemțoaică.

– Sunt în vârstă, i-ar termina.

– Separă-i, îl sfătuiește Irène. Împreună fac bloc comun.

Henning înclină din cap gânditor.

– Ți-ai găsit poloneza? o întreabă.

– Cred că da.

Îi captivează cu dezvăluirea despre secretul medalionului, și fiecare începe să-și expună ipotezele. Wita este rând pe rând membră a Armatei Teritoriale, mișcarea de rezistență poloneză, victimă a muncii forțate smulsă de lângă familie, prostituată cu suflet mare, spioană.

– Ceea ce mă surprinde cel mai tare e că a ales să moară cu un copil evreu, spune Constanze. Antisemitismul polonez nu e doar o legendă...

Irène se asigură că Dorota, colega lor poloneză, n-a auzit remarca.

– Acolo era chiar o tradiție, completează ironic Michaela.

– Să evităm generalizările, o întrerupe iritat Henning. În toată Europa, naziștii au găsit colaboratori zeloși care i-au ajutat să se descotorosească de evrei. În primul rând e vorba de vecinii dornici să-și însușească bunurile și

firmele lor. Antisemitismul nu era apanajul germanilor sau polonezilor. Exista peste tot.

Henning e sensibil la aceste subiecte, iar oboseala i-a diminuat răbdarea. Constanze preferă să schimbe subiectul:

– Irène, ar trebui să întrebi la muzeul de la Auschwitz. Poate că au ceva despre ea.

– E o idee bună. O să contactez și Crucea Roșie poloneză.

Îi întreabă cum merg anchetele în curs. Majoritatea înaintează la fel de încet ca ale ei. Numai Renzo, care a venit de la Milano ca să se alăture echipei acum doi ani, a reușit să-l identifice cu ușurință pe proprietarul unui inel de damă. Crede chiar că i-a găsit fiica în Norvegia.

– O ocazie perfectă să vizitezi fiordurile în vacanța de Crăciun, spune Michaela.

Trebuie să fie foarte frumos iarna. Pe deasupra, cine știe, poate c-o să întâlnească o norvegiancă drăguță împreună cu care să privească ninsoarea...

Logodnica lui Renzo l-a părăsit. Nu putea înțelege de ce a dat un post jinduit la universitatea de la Milano pentru niște arhive obscure din Germania, și nu avea de gând să se expatrieze în mijlocul unei păduri din Hesse.

Irène îi privește cum râd și sporovăiesc, n-au nici treizeci de ani, vin din orizonturi diferite, dar împărtășesc ceea ce cancelarul Kohl numea „norocul de a se fi născut târziu“, după război.

Iar această pasiune pentru munca lor, acest angajament pentru cei vii și cei morți! Își amintește ce-i spunea Eva: nu ajungi la ITS din întâmplare. Ce vor să caute ori să remedieze? Ea însăși n-are idee ce a adus-o în locul acesta. Dar știe de ce a ales să rămână.

Râsul Janinei Dabrowska se aude în receptor:

– Nu ne mai despărțim, draga mea Irena! O să ajungem să te adoptăm. Nu vrei să te muți la Varșovia? Îți găsim un post la Crucea Roșie.

Irène e sedusă de energia ei și de faptul că o numește *Irena*, ca în polonă.

– Corectează-mă dacă greșesc. Cauți o Wita Sobieska, deținută la închisoarea Pawiak și trimisă la Auschwitz în februarie 1942, apoi la Ravensbrück, unde ar fi murit trei ani mai târziu. Și cauți un băiețel care ar putea să fie fiul ei, pe nume Karol Sobieski, care s-ar fi născut pe 5 noiembrie 1938. Am înțeles bine?

– Perfect. Cât despre invitația la Varșovia, până la urmă o să cedez tentației.

Apoi ia legătura cu muzeul de la Auschwitz. E trimisă de la un interlocutor la altul. Are de așteptat mult timp până când o sună înapoi un muzeograf germanofon:

– Am o Wita Sobieska. Data de internare în lagăr corespunde. Însă n-am nimic despre copil.

Inima începe să-i bată mai tare. Interlocutorul ei își cere scuze pentru că nu-i poate oferi decât atât. Și aici, germanii au distrus dovezile

crimelor pe care le-au comis. Numele Witei figurează pe o foaie de admitere la *Revier* datând din aprilie 1942. Muzeul posedă și fotografiile de identitate pe care Wilhelm Brasse, un deținut polonez, era însărcinat să i le facă fiecărui prizonier la internarea în lagăr. Nu erau incluși și evreii și ȣigani care erau duși direct la camerele de gazare după selecția de pe rampă; nu-i fotografia din față și din profil decât pe cei care intrau în lagăr. Pentru profilul din stânga, bărbații trebuiau să-și pună boneta, iar femeile, baticul.

Muzeograful vorbește despre actele de rezistență ale fotografului. La douăzeci și doi de ani, Brasse a refuzat să semneze *die Volksliste* care ar fi făcut din el un german pursânge. Pentru această răzvrătire s-a ales cu un bilet numai dus la Auschwitz. Timp de patru ani a trebuit să fixeze pe peliculă fețele celor care treceau de porțile Infernului. A fost forțat să-i fotografieze pe copiii torturați de doctorul Mengele; în fața acelor corpuri martirizate, soldații SS pozau pentru fotografii-suvenir. În ianuarie 1945, germanii i-au ordonat să ardă aceste clișee compromițătoare, însă el a salvat o parte riscându-și viața. Aproape patruzeci de mii se găsesc în prezent la muzeul de la Auschwitz. Printre ele, portretul Witei.

O copleșește emoția când îi descoperă chipul pe ecran. Are convingerea că în fața ei se află femeia care o fascina pe Elsie, care a bântuit-o

până la moarte. Fotografia a fost colorizată. Privirea albastru-deschis evadează dincolo de obiectiv, în depărtare. Buclele de un blond aproape alb iluminează urâtenia uniformei vărgate. De o frumusețe seducătoare, Wita pare rătăcită într-o farsă macabră.

Tânărul fotograf trebuie s-o fi liniștit cumva, pentru că nu pare înspăimântată. Dar pe ultima imagine, cea de profil, în care părul îi e acoperit de un batic, ochii ei încercânați nu mai exprimă decât durere și stupoare.

Nu înțelegea finalitatea acelui loc. Nu înțelegea cum era posibil ca urletele și loviturile de bici să coexiste cu fotografierea pe îndelete a celor internați în lagăr. Oare îi renăscuseră speranțele în fața acelui simulacru de normalitate? Pe urmă i se ceruse să se întoarcă din profil, ca la poliție. Într-o fracțiune de secundă trebuie să fi înțeles că acolo se încheia viața ei de femeie liberă. Ceea ce pierduse deja îi pune un nod în gât, dar nu voia să plângă în fața lor.

Așa cum a făcut și în cazul lui Lazar, Irène printează fotografiile Witei și le ia acasă. În seara aceea, înainte să se ducă la culcare, le contemplă chipurile la lumina jarului. Muzeograful i-a spus că după Auschwitz Wilhelm Brasse n-a mai fost în stare să fotografieze oameni în viață. În ochii lui, morții ocupau prea mult loc. Întâlnise necunoscuți care încă mai aveau o față, un corp cu carne și mușchi. Unii îi surâdeau, numai

pentru că părea omenos. Nu putea să-i ajute cu nimic. Era fotograf: a devenit martorul lor.

În următoarele zile, Irène decide să exploreze trecutul Evei. A fost nevoie de vizita Luciei Heller ca să-și depășească reținerile. Ea, care și-a văzut prietena luptând cu cancerul, refuzând să moară la spital, este pregătită de acum să descopere încercările care au obligat-o să intre în pielea de supraviețuitoare.

În chestionarul pe care l-a completat după eliberare în lagărul pentru strămutați de la Bergen-Belsen, adolescenta se numește încă Ewa, ca în polonă. Dă numele părinților, Medres și Estera. Pe cele ale fraților, Jacek și Jurek. Precizează ultima lor adresă cunoscută, în ghetoul din Varșovia. Familia ei s-a mutat de mai multe ori între sfârșitul lui 1940 și ianuarie 1943. Mirată de acest lucru, Irène caută harta ghetoului pe un site polonez. Își dă seama că germanii nu conteneau să-i modifice suprafața, tăind sau adăugând bucăți de stradă, fără să le pese de populațiile pe care le deplasau într-un perimetru deja suprapopulat. În 1940, familia Volmann locuia în interiorul ghetoului mic, legat de cel mare printr-o pasarelă de lemn. Strada Elektoralna, unde s-au refugiat apoi, se găsea între granițele ghetoului în ajunul marilor deportări din vara anului 1942, dar a fost scoasă ulterior. Germanii restrângeau cartierul evreiesc pe măsură ce-i deportau populația la Treblinka.

Asta până în momentul în care insurecția a stopat deportările. Ca pedeapsă pentru revolta combatanților evrei, germanii au ras ghetoul de pe suprafața pământului cu o furie metodică, pulverizând imobilele, străzile, locurile unde negustorii conviețuiau cu cerșetorii.

Eva nu a asistat la aceste ultime lupte. După cum relatează, în primăvara anului 1943 se ascunde într-o suburbie a Varșoviei, la o femeie catolică. În luna iulie a acelui an se mută în altă ascunzătoare. În februarie 1944 este arestată și deportată la Auschwitz. Oare a făcut obiectul unui denunț?

În momentul evacuării lagărului este azvârlită pe drumuri pentru un marș al morții care-i conduce pe supraviețuitorii epuizați în lagărul de la Bergen-Belsen. După sosirea trupelor britanice eliberatoare a fost tratată la spital, după cum afirmă. Suferea de tifos și dizenterie.

La întrebarea dacă dorește să fie repatriată, Ewa răspunde: „*Ich weiss nicht*“. „Nu știu.“ Abia a împlinit cincisprezece ani și tocmai a încheiat o odisee concentraționară. Ce viitor ar putea să-și imagineze?

La sfârșitul chestionarului, funcționarul din trupele aliate a consemnat: „Tânără firavă, marcată de sechelele malnutriției și tifosului. Medicul remarcă o întârziere a creșterii. A avut prima menstruație acum două săptămâni și a fost îngrozită. Afirmă că s-a pretins mai mare cu doi ani când a sosit la Auschwitz, urmând sfatul

unui bărbat care culegea din vagoane bunurile deportaților. Tot el a avertizat-o să nu urce în camioanele însemnate cu o cruce roșie. A aflat mai târziu că «duceau la gazare». Are o minte ageră, cu înclinație spre provocare. Numai Erin O'Sullivan, de la Crucea Roșie britanică, a reușit să-i câștige încrederea. Ea spune că tânăra e foarte îngrijorată în privința părinților și fraților săi și vrea să plece în căutarea lor. În opinia mea, ar trebui s-o păstrăm aici până când stabilim dacă mai sunt în viață. Dacă au decedat, așa cum e foarte posibil, va trebui s-o încredințăm Crucii Roșii poloneze“.

În aceste câteva rânduri apare o Eva pe care Irène o recunoaște, hotărâtă, fără iluzii în legătură cu firea omenească. Și o alta pe care o descoperă și a cărei confuzie o emoționează în cel mai înalt grad. Pe această fată pierdută, cu trupul și sufletul sfărâmate, ar vrea s-o poată strânge în brațe.

Spera să-și regăsească familia. Nu avea idee cât de singură era la această răscruce de după război.

ALLEGRA

Mi kerido,

Pe când scriu aceste rânduri, emoția mi se zbate în vârfurile degetelor, călduță ca un trupșor de pasăre. Și totuși a trecut atât de mult timp de când ești doar un

gând, o cicatrice, de când am senzația că aparții unei alte vieți. O paranteză de lumină și vânt.

Nu erai prima mea dragoste. Înainte de tine îmi iubisem și-mi pierdusem părinții, unchii și mătușile, verișorii, o bunică adorată. Nu erai primul care să-mi sfâșie inima plecând. Numai că tu îmi dăduseși iluzia că aș putea fi consolată. Golul rămas în urma plecării tale m-a învățat un lucru esențial. Am înțeles că mie îmi revine alegerea între viață și moarte.

De douăzeci de ani păstrez tăcerea, dar astăzi simt nevoia să vorbesc.

Îți aduci aminte de primul moment când ni s-au întâlnit privirile? Eu îmi amintesc, era o zi de aprilie din 1958. Spre seară, un vânt rece începuse să sufle dinspre Vardar, iar marea era agitată. Ultimii pescari se întorceau ca să se pună la adăpost și câțiva clienți stăteau zgribuliți pe terasă. Eu ștergeam paharele la tejghea când ai trecut pe chei prin dreptul meu. Lângă tine l-am recunoscut pe Stavros, unul dintre pescarii care o aprovizionau pe mama mea grecoaică. Îți vorbea cu mâinile, iar tu te străduiai să pricepi. Dintr-odată m-ai zărit și ai rămas în loc. Trebuie spus că nu eram urâtă, la cum mă aureola strălucirea celor douăzeci și doi de ani! Stavros a venit să mă salute. Mă știa de când eram mică. Pentru el eram Althea, fata Anastasiei Mavridis. Nu-și amintea că purtasem cândva alt nume. Poate că și eu uitasem. Înainte să te cunosc preferam să fiu o fată fără memorie. Era mai ușor pentru mine și convenabil pentru toată lumea.

Când v-am adus o carafă de vin, Stavros mi-a explicat că erai marangoz și că veneai de la Kavalla.

Înainte de asta trăiseși în Israel. A adăugat râzând că nu vorbeai greaca și el nu înțelegea ebraica, motiv pentru care conversația voastră o putea lua pe căi nebănuite. Dar după un pahar sau două, văzând cum râdeți în hohote, mi-am dat seama că găsiserăți o limbă comună. Din când în când îți simțeam privirea zăbovind asupra mea. Eram tulburată.

Puțin mai târziu, când sticla era aproape goală și Stavros îți povestea despre vasul lui cu gesturi teatrale din cauza alcoolului, te-am auzit pronunțând câteva cuvinte în graiul ăsta care mă răscolește până în adâncul sufletului. Uneori, pescari bătrâni cu fețele tăbăcite de mare și de vânt își strigau câte ceva în limba aceasta, iar lacrimile îmi urcau în ochi cu iuțeala valurilor.

Cu gâtul iască, m-am apropiat de voi și te-am întrebat unde învățaseși djudyo. Oferindu-mi primul zâmbet pe seara aceea, mi-ai răspuns că-ți fuseseră dascăli docherii din portul Haifa, care veniseră de la Salonic înainte ca orașul să-și reia denumirea grecească⁵. Stavros era stupefiat, câteva minute ne-a privit fără să scoată o vorbă. Și apoi și-a adus aminte că și eu vorbeam ebraica, deși n-avea chef să se gândească la asta. Stânjenit, a plecat după puțin timp. M-am întors să-i servesc pe clienți, dar era prea târziu, simțeam graiul djudyo trezindu-mi-se în memorie. Cuvintele îmi reveneau ca un cântec sfâșietor. Îmi fusese atât de dor de această muzică a copilăriei! Era limba pielii, pântecelui, cântecelor de leagăn și iubirii mamei mele. Din acea primă seară n-am mai putut s-o desprind

de tine, străinul care venise de atât de departe ca să mă ajute să mă regăsesc.

Mi kerido, lasă-mă să ți-o spun în șoaptă, ca și cum ai fi în fața mea. Nu știi că am încetat să mai dorm din ziua în care te-am văzut prima oară. Înainte ca discuțiile noastre să devină sentimentale. Înainte să-ți cunosc textura pielii, bătaile inimii lângă urechea mea. De la fereastră spionam pașii clătinați ai chefliilor, dangătul clopotelor de la bisericile bizantine. Speram deja să te revăd.

În zilele următoare te-am căutat în port. Te-am găsit în atelierul lui Demetrios, cercetai coca unei bărci de pescuit. Dezmierdai lemnul încruntând din sprâncene. Coca era aspră, roasă de sarea mării. Lângă tine, pescarul îți aștepta îngrijorat verdictul. Zărindu-mă în prag, m-ai întrebat dacă nu l-aș putea liniști în greacă. Barca lui fusese construită cu dragoste. Iar dragostea, ai adăugat tu, nu e niciodată cheltuită în zadar. Țin minte că ochii pescarului licăreau de ușurare. Se temuse c-o să-și piardă barca. Ținea la ea mai mult decât la o femeie.

Erai mirat să mă vezi tot timpul ieșindu-ți în cale. Nu voiai să știi cum e posibil ca o grecoaică să vorbească limba unui popor asasinat. Nu puneai nici o întrebare. Eram atrasă de tine ca de un magnet, chiar dacă aveai dublul vârstei mele. Mă simțeam pregătită să te cuceresc. Păstrai distanța, dar, dincolo de reținerea ta, simțeam că nu-ți eram indiferentă.

Îți aduci aminte de plimbarea noastră în orașul de sus? A fost chiar înaintea Săptămânii Mari. Am căutat împreună vechi case otomane, am admirat câteva moucharabieh-uri⁶. Tu, străinul care acosta întâia

dată la Salonic, îmi descriai orașul turcesc, orașul evreiesc, acea epocă de aur care se terminase cu mult timp înainte să mă nasc eu. Tu, aşkenazul, evocai cu glas domol amintirile docherilor sefarzi emigrați în Palestina după marele incendiu⁷ care mistuise orașul vechi. În timp ce te ascultam fascinată, un alt Salonic prindea contur în jurul meu, saturat de parfumuri, de accente, înălțat de minarete, sinagogi și catarge. Mi-i imaginam pe părinții mei alergând pe ulițe printre negustorii de mirodenii și femeile cu șiraguri de mărgele și acoperăminte de cap multicolore. Un oraș care nu mai exista, despre care n-aveam nici o idee, dar pe care tu mi-l ofereai în văpaia soarelui așa cum i se restituie coroana unei regine surghiunite.

Plimbarea era atât de frumoasă, încât mi-am găsit curajul să te sărut. M-ai respins cu blândețe. „Sunt prea bătrân“, mi-ai zis. Am fugit.

În Săptămâna Mare ne-am evitat. Pentru Anastasia, mama mea grecoaică, era cel mai important moment din an. Se învârtea în jurul meu, avea impresia că m-am schimbat. Stavros îi povestise despre acel bărbat pe nume Lazar care venea din țara evreilor. Intrase la bănuieli, fiind uimită că rezistam atât de bine în săptămâna aceea de post. Îmi foloseam ce-mi rămânea din energie ca să mă rog la Hristosul din icoane, cel care urma să învie peste câteva zile, să mi te dăruiască. În tăcerea clipelor de veghe mă pregăteam să te iubesc. Ce revoluție! Până la tine nu încercasem niciodată o asemenea înfierbântare. Dincolo de zâmbetele și vorbele dulci ale bărbaților puteam să văd gratiile cuștii. În ce

te privește, știam că tu n-o să mă închizi. Tu erai liber. Mai mult decât atât, te apărai de mine.

Sărbătoarea de Paște era preferata mea, poate pentru că-mi amintea de Pesah și de pregătirile pline de voieșie, cu mătușile și surorile părinților mei ocupate în bucătărie. O ajutam pe Anastasia să prepare koulouria cu portocale când m-a năpădit o amintire. Ședeam pe genunchii mamei, iar ea îmi ajuta mânuțele neîndemânatice să decupeze discuri de aluat pentru borekitas. Mă străduiam să fac totul cât mai bine și ea mă încuraja dându-mi sărutări dragăstoase.

Eram atât de emoționată, încât mâinile au început să-mi tremure. Anastasia a băgat de seamă, dar n-a spus nimic.

Sâmbătă seară, la miezul nopții, când lumina lui Hristos cel înviat s-a aprins în bazilica Sf. Demetrios, am simțit că mă ardea până în suflet, transformând în cenușă minciunile pe care le acceptasem. Am lăsat lacrimile să-mi șiroiască pe obraji, pierdută în mulțimea care se îmbrățișa în jurul meu.

În noaptea aceea, când ne-am întors acasă după slajbă, am anunțat-o pe Anastasia că din acel moment aveam să port numele pe care mi-l dăduse mama.

M-a întrerupt furioasă: „Din cauza lui, nu-i așa? Sunt sigură. Ți-a sucit mințile“.

„Nu înțelegi“, i-am răspuns. „E numele meu.“

A început să tune și să fulgere: „Îți interzic să te vezi cu el. Nu e potrivit pentru tine“.

În privința asta erați de acord.

I-am strigat că eram majoră. Nu mai putea să-mi interzică nimic.

Am traversat în fugă orașul iluminat; oamenii dansau pe străzi, se auzeau râsete din piața Aristotel. Din tavernele forfotind de lume răzbăteau cântece, note muzicale. Te-am căutat peste tot. La două dimineăța te-am găsit în spatele unei săli pline de fum. Cu ochii închiși, ascultai rebetika⁸ de pe vremuri. Ți-am luat mâinile între palme și am murmurat: „Uită-te la mine. Nu te teme. Eu nu mă tem de tine“.

De data asta nu m-ai respins. Voiam să-ți împărtășesc numele meu. L-ai repetat cu uimire. Allegra. Bucuria.

În seara aceea te-ai dăruit bucuriei.

Nimic nu mă speria la tine. Nici măcar cicatricele. Întregul tău corp era brăzdat de ele. La lumina lumânărilor, am tresărit când le-am văzut. Mai târziu m-am încumetat să le dezmierd conturul cu vârfurile degetelor, cu buzele. Nu știam că această istorie gravată în carnea ta o să ne separe mereu. Din prima noapte m-am lovit de această umbră.

Somnul îți era ciopârțit de coșmaruri și tresăriri. Lacrimile îți curgeau pe față, gemeai într-o limbă necunoscută.

Într-o zi de vară, la ora siestei, ne-am dus să ne îmbăiem la Chaldiki. Te-am privit îndepărtându-te spre larg, unindu-te cu apa. Linia albastră scânteietoare îți acoperea rănilor. Am ațipit în căldura soarelui. M-ai trezit făcând să alunece niște stropi răcoroși și sărați pe pântecul meu încins.

Am mâncat koulouria, brânza și măslinile pe care le cumpăraserăm la piața Modiano, am băut vinul pe care l-pusesesi la răcit în mare.

Te-am întrebat cine te rănise. Mi-ai răspuns încet: „La Treblinka. Soldați SS, ucraineni. În fiecare zi, patru anotimpuri de-a rândul“.

Am repetat numele acela care parcă-mi spărgea urechile. Nu-l auzisem niciodată. Unde se afla?

„În Polonia“, mi-ai spus cu o față împietrită. După aceea ai rămas tăcut mult timp.

Mi kerido, cred că n-ai fost niciodată al meu. Dar în brațele tale mă simțeam o ființă nouă. După plecarea alor mei o ascunseseam pe Allegra în cele mai adânci străfunduri ale mele. Tu o treziseși, și odată cu ea mi-ai trezit bucuria. Lumea se deschidea, fără limite. Aveam senzația c-o să pot trăi fără ei.

Tu te purtai de parcă ai fi luat războiul cu tine, iar el te ținea prizonier.

Și totuși erai sociabil și-ți plăceau petrecerile. Îți fuseseră de ajuns câteva zile ca să fii adoptat de Demetrios și de pescari. Seara, când stăteai la masă cu tot grupul, te urmăream povestindu-le într-un amestec de djudyo și de greacă, răzând și amețindu-te cu ei. Mă întrebam dacă eram singura care-ți vedea tristețea din ochi.

Credeam că pot să te vindec de ea.

Mama mea grecoaică nu-mi mai vorbea decât ca să-mi dea ordine, acasă sau la tavernă. Își ieșea din fire dintr-un fleac, mă trimitea la culcare ca pe un copil. Abia se îndepărta, că săream pe geam ca să vin la tine. Într-o noapte, fiul ei m-a văzut întorcându-mă în cameră înaintea zorilor. M-a făcut târfă și mi-a zis: „Mi-e silă de tine“.

Anastasia m-a așteptat să termin de servit prânzul. Mi-a spus că mă dezonorasem, că nici un grec n-o să vrea să mă ia de nevastă după asta.

„Pică numai bine“, i-am răspuns. „Nu vreau un soț grec.“

A explodat: „Ți-a sucit mințile străinul, evreul ăsta!“

„Și eu sunt evreică!“ i-am răspuns pe același ton. „Ai uitat?“

Mi-a tras o palmă cu toată forța. Apoi s-a holbat la mine încremenită. Obrazul îmi ardea, eram împărțită între furie și milă. Mi-a zis în șoaptă: „Ești fata mea. Nu vreau să mi te ia“.

Am murmurat că n-aveam de gând să plec.

În timp ce pronunțam aceste cuvinte mi-am dat seama pentru prima oară că voiam s-o fac.

– E răscolitor, nu-i așa? O dragoste cum rar întâlnești.

Vocea lui Montse Trabal o întrerupe pe Irène din lectură. Se întoarce în prezent, tulburată de gândul că a pătruns nepoftită în intimitatea acestei necunoscute.

– Pe ea o cauți, sau pe el? o întreabă Montse.

Îmbrăcată cu o haină într-un mozaic de culori vii și pantaloni lejeri, tânăra specialistă în istorie se ridică să aprindă o lampă. Cerul e acoperit de nori grei, ca și când s-ar lăsa noaptea în mijlocul după-amiezii.

– Pe el. Îi pierdusem urma în Austria, și acum îl găsesc îndrăgostit la Salonic.

– E atât de marcat de suferință, oftează Montse. În timp ce traduceam mă durea sufletul

pentru ei. Povestea lor seamănă cu o tragedie greacă. Și faptul că se petrece în orașul acela... Ai fost deja?

– Niciodată.

– E construit în amfiteatru, deasupra mării. De parcă piatra și apa ar dialoga în permanență.

– Mi-ar face plăcere să-l vizitez. Găzduia o comunitate evreiască importantă?

– Importantă și înfloritoare! exclamă Montse. Pe vremea Imperiului Otoman, Salonic era „Ierusalimul Balcanilor”. Secole de-a rândul, evrei, musulmani și ortodocși au trăit acolo în armonie. Asta este epoca de aur pe care i-o descrie Lazar Allegei când se plimbă în Ana Poli, fostul cartier turcesc. E uimitor să vezi un așkenaz restituindu-i unei sefarde memoria strămoșilor ei! Din păcate, Salonicul grecesc a șters urmele trecutului evreiesc. N-o să-ți vină să crezi, dar campusul universității Aristotel a fost clădit pe cimitirul evreiesc! Cel mai mare din toată lumea sefardă... Primarul de acum pare hotărât să pună în valoare bogăția istoriei multiculturale a orașului. Sper c-o să se țină de cuvânt.

– Pentru fata asta trebuie să fi fost foarte dureros să trăiască în acest loc care a distrus amintirea neamului ei...

– În iudeo-spaniolă, scrisoarea exprimă foarte bine această ambivalență, spune cercetătoarea catalană. Nu știu dacă se simte în traducere. Allegra a scăpat cu viață numai pentru că o

grecoaică s-a expus unui pericol teribil ca s-o ascundă. A adoptat-o și, după toate aparențele, o iubea ca pe flica ei. Dar pentru copila asta prețul supraviețuirii a fost să-și șteargă cu buretele originile evreiești. Să poarte un nume grecesc, să se strecoare în pielea unei ortodoxe. Allegra avea poate sentimentul că și-a trădat părinții.

– Iar întâlnirea ei cu Lazar a scos la suprafață ceea ce era ascuns în adâncuri.

– Ca să folosesc un cuvânt grecesc, aş spune că dragostea asta e o epifanie, surâde Montse. Dar întâlnirile amoroase au adeseori darul de a ne ajuta să ne vedem așa cum suntem cu adevărat. Nu ești de aceeași părere?

– Poate că da, spune Irène gândindu-se la Wilhelm.

– Crezi că scrisoarea asta te-ar putea ajuta să-l găsești?

– Aş putea cel puțin să-i dau de urmă. Sunt slabe speranțe să mai fie în viață.

Până acum, Lazar nu era pentru ea decât o siluetă ascunsă în spatele copacilor. Grație Allegrei, are un corp. Un corp rănit, marcat de cicatrice, care suferă, respiră, înoată și face dragoste. Descoperă că era sociabil și-i plăcea viața, vădind o formă de exuberanță. Ca și când ar fi avut nevoie de această intensitate ca să supraviețuiască lagărului care-l ajungea din urmă în fiecare noapte. O surprinde faptul că o fată atât de tânără a putut observa această dualitate. Chiar dacă este greu să separi contribuția femeii

mature care-i scrie, șaptesprezece ani mai târziu, bărbatului pe care încă-l mai iubește.

Devenit marangoz, încetase să mai construiască locuri în care oamenii prind rădăcini, apucându-se să repare vase care le permiteau să se îndepărteze. Alesese să trăiască în porturi, în compania celor care preferau marea țărmlui.

– Fiica lui e cea care ți-a cerut să-l găsești?

– Fiica lui...?

– N-ai ajuns la pasajul cu pricina, zâmbește Montse. Te las să-l descoperi. Scrisoarea asta e o adevărată odisee. Să-mi dai de știre dacă-l găsești pe Lazar. Aș vrea să aflu ce s-a ales de toți trei, adaugă în timp ce-o conduce pe Irène spre ieșire.

ELVIRE

Îndată ce ajunge în birou, Irène scoate receptorul din furcă pentru a nu fi deranjată și-și reia lectura.

... pentru prima oară, voiam să plec.

Și totuși pământul acela mă lega de cei pe care-i pierdusem. Mă agățam de niște amintiri care deveneau tot mai opace. Petreceri în noaptea plină de parfumuri, jocuri de-a v-ați ascunselea cu prietenii mei de la școala franceză, mesele lungi de sabbat, ceafa mamei când era așezată la pian. Oare chiar fusesem fetița asta răsfățată și fără griji?

Ani de zile îi aşteptasem să se întoarcă. Uneori mi se pare că mi-am petrecut copilăria pândind sosirea pasagerilor din Simplon-Orient-Express. Era trenul pe care-l lua tata în fiecare an ca să-şi vândă ţesăturile în capitalele Europei. Când eram mică, mama şi cu mine mergeam să-l luăm de la gară, iar eu îi săream în braţe adulmecându-i pe gât acest parfum de piele şi de tutun care a rămas pentru mine mirosul călătoriei. După război, cursele legendarului Simplon-Orient-Express se răriseră. Lumea era despicaţă în două, unele ţări refuzau să mai fie traversate. La Salonic, sosirea lui era de fiecare dată un mic eveniment.

Când intra în gară, inima dădea să-mi sară din piept. Călătorii veneau de la Paris, de la Veneţia, de la Viena sau de la Belgrad. Îi priveam atent pe acei oameni de afaceri şi turişti, pe tinerii căsătoriţi în luna de miere. Le admiram eleganţa, bagajele de marcă. Dar nu erau ei. Treceau pe lângă mine fără să mă vadă.

Într-o seară de iarnă, Anastasia m-a găsit pe peron, arzând de febră. M-a înfăşurat în paltonul ei şi m-a adus acasă. M-a vârat în cadă, apoi m-a culcat în patul ei şi m-a vegheat până mi-a scăzut temperatura. Aveam doisprezece ani.

A doua zi mi-a spus: „Acum eşti mare, pot să-ţi spun adevărul. Ții minte ziua în care mi te-a încredinţat mama ta?”

Era primăvara din anul în care am împlinit şapte ani. Mama tocmai terminase ora de pian cu Anastasia. Nu mai avea dreptul să predea, dar unii elevi continuau să vină pe ascuns. După lecţie vorbiseră mult timp cu glas scăzut, apoi mama mă anunţase că urma să stau o

vreme la Anastasia, în orașul de sus. Trebuia s-o ascult în toate și să fiu curajoasă.

Adunasem în grabă câteva comori: vechiul meu ursuleț de pluș, un caiet, stiloul pe care mi-l dăruise tata de ziua mea. Mă lăsasem sărutată fără chef, neînțelegând de ce mama mă strângea atât de tare.

În aceeași seară, părinții mei fuseseră siliți să-și părăsească locuința și să se înghesuie cu alte sute de evrei în apropierea gării, într-un cartier închis și păzit de germani. În acea perioadă, Anastasia ținea o tarabă de pește în piața Kapani. Peste câteva zile, un adolescent îi strecurase un bilet împăturit. Îl avea încă, mi l-a arătat. Mama îi scrisese în greacă: „Plecăm mâine. Din câte spune rabinul Koretz, ne trimit în Polonia, la Cracovia. Înainte să plec, te rog să-mi dai înapoi pachetul pe care ți l-am lăsat în grijă. Nu știu cât o să stăm acolo, așa că prefer să-l iau cu mine“.

Țin minte că am citit și recitit literele grecești fără să le pot desluși înțelesul. Anastasia mi-a explicat că mama se răzgândise. Cum deportarea lor era iminentă, i se părea de neconceput să mă lase în urmă. Voia ca Anastasia să-i aducă fiica.

Îmboldită de un presentiment, aceasta nu-i îndeplinise rugămintea. Alesese să-și riște viața și pe cea a fiului ei ca să mă țină la adăpost. Avea să mă trimită la părinții mei când primea informații liniștitoare despre soarta lor.

După război se întorseseră câțiva supraviețuitori, atât de slabi și de răătăciți, încât nimeni nu îndrăzneă să le înfrunte privirea. Majoritatea plecaseră apoi în căutarea unor ținuturi mai ospitaliere. Înainte de asta,

depuseseră mărturie despre uciderea fraților și surorilor lor într-un lugăr din Polonia denumit Auschwitz. Bătrânii, mamele și copiii, încă de când coborâseră din tren.

„Nu se mai întorc“, mi-a repetat Anastasia până când am auzit-o.

Nu se mai întorc.

Din momentul acela n-o mai aveam decât pe ea. Nu mă alesese. Acceptase o povară primejdioasă și se trezise cu o orfană. Mă salvase.

De atunci, în fiecare zi mi-o închipuiam cu inima frântă pe mama așteptându-mă în gara aceea. Crezând că o părăsisem. În fiecare zi, o parte din mine e ușurată că este în viață și cealaltă vrea să se întoarcă în timp, să li se alăture și să moară odată cu ei.

Când te-am întâlnit, eram captiva acestor curenți subterani, inexprimabili.

Într-o zi când te mișcai în mine am simțit această zvâcnire lăuntrică oprindu-se dintr-odată, iar pacea m-a năpădit până la lacrimi.

Vara ne oferea răsărituri fascinante, dimineți de pescuit într-o tihnă senină pe care o tulburau numai chemările ascuțite ale pescărușilor. La întoarcere, sângele de pește și resacul îmi făceau greață, însă tu mă coborai pe pământ și mă ajutai să fac câțiva pași ca să-mi revin. Uneori ne cocoțam pe metereze ca să privim de sus acoperișurile orașului, pe care pisicile negre se strecurau ca niște umbre.

După acea palmă, Anastasia și cu mine nu mai schimbaserăm decât cuvinte fără importanță. Căldura

ne zdrobea de la zece dimineața. Totul era suspendat în așteptarea unei izbăviri care nu mai sosea.

Într-o seară am venit la tine într-o tavernă de lângă Turnul Alb. Aveam chef să beau un ouzo pe care nu m-aș fi încumetat să-l servesc eu însămi. Tu erai mort de oboseală și fericit, tocmai reparaseși barca lui Stavros. M-ai tras pe ring, voiai să dansezi. M-am lăsat condusă. Țin minte că m-am gândit: „Există un Lazar de zi și altul de noapte“, și dintr-odată m-a apucat amețeala, sângele îmi pulsa în urechi, picioarele mi s-au înmuiat. M-ai dus în brațe afară ca să pot respira aerul răcoros al nopții. M-ai așezat cu blândețe pe zidul jos, punându-mi sub ceafă mâna ta caldă. Te-am auzit murmurând: „Ninia“, îți auzeam îngrijorarea din glas, dar eram deja prea departe ca să-ți pot răspunde. Zgomotul valurilor mă legăna. Mi-a luat mult timp să-mi revin. Când am deschis ochii, fața ta încordată s-a luminat.

M-ai întrebat duios: „Ninyeta, ce-ai pățit?“

De la o vreme mă simțeam obosită. După lungile zile de muncă împărțeam cu tine nopțile chinuite de coșmaruri și treziri bruște.

Am zâmbit ca să te liniștesc.

Anastasia sperase c-o să pleci curând și că viața noastră o să-și reia cursul. Cum zăboveai și-ți făcuseși prieteni greci, a ajuns la concluzia că un ginere evreu era de preferat unei rușini pe capul familiei. S-a hotărât să deschidă subiectul față de tine, cu acea atitudine țeapănă care semăna cu aroganța. Nu mi-ai povestit cum a decurs întrevederea, dar îmi pot imagina ce ți-a spus ea. Că sunt mai încăpățânată decât caprele pe care

le păzea în munți când era doar o copilă. Că era dispusă să cedeze dacă mă luai de nevastă și promiteai c-o să rămânem la Salonic. Nu știu ce i-ai răspuns. I-ai lăsat oare vreo speranță?

Mai târziu, pe când cinam împreună, zâmbeai la gândul tonului ei poruncitor. Privirea ta neliniștită era fixată asupra mea; descifram în ea o întrebare.

Băusem prea mult, tocmai ca să-mi alung stânjeneala.

Ți-am zis: „Dacă pleci, vreau să mă ieși cu tine“.

„Ești sigură?“ m-ai întrebat aproape în șoaptă.

Am repetat cuvintele și mi-am golit paharul.

Cu tine, mă simțeam în stare să trăiesc aventuri în țări îndepărtate. Mă săturasem de Salonic. Nu eram sigură că orașul acela mă iubea.

Am adăugat: „Vreau să-mi arăți lumea“.

Mi-ai zâmbit amuzat.

„Foarte bine“, mi-ai răspuns umplând la loc paharele.

„Unde ți-ar plăcea să mergi?“

„Aș vrea să văd Istanbulul, Veneția... Parisul.“

Rușinată, mi-am dat seama că orizontul meu se limita la orașele deservite de Orient-Express. Cele din poveștile tatei, care aducea din călătoriile lui flecușete exotice care-mi aprindeau imaginația.

„Mi-ar plăcea să descopăr și Israelul“, am adăugat puțin cam repede. „Și pe urmă... aș vrea să-mi faci un copil.“

Am roșit la această dovadă de îndrăzneală și mi-am ferit privirea. Mai încolo, pe chei, un cuplu înlănțuit se îndepărta spre Turnul Alb.

Când am cutezat să-ți înfrunt tăcerea, în ochii tăi străluceau lacrimi. Tristețea ta m-a făcut să încremenesc.

„Ninia“, m-ai implorat dintr-o suflare, „nu-mi cere asta. Nu pot, înțelegi? E peste puterile mele.“

Nu mai sângerasesem din iulie. Nu mi-am găsit curajul de a-ți spune.

După asta, tristețea nu ne-a mai părăsit, aruncând un vâl peste sfârșitul verii, peste serile lungi scăldate în parfumul iasomiei și smochinilor. Dacă ți se mai întâmpla să râzi, la masă cu amicii tăi, râsul tău suna fals.

Și apoi a fost ultima noapte. Ții minte cuvintele pe care mi le-ai înfipt în inimă?

„Plec. Ninyeta. Ai toată viața în față. O să iubești pe altul. El o să-ți ofere viața pe care o meriți.“

A doua zi ai plecat.

Ți-am învărtit cuvintele pe toate părțile, ca să mă rănească de moarte, să mă facă să te urăsc. Uneori păream gata să reușesc, și atunci îți revedeam chipul înfrânt. Te auzeam mărturisindu-mi: „E peste puterile mele“.

Nu erai prima mea drugoste. Dar erai prima din viața mea de femeie. După tine n-am mai îngăduit nimănui să vindece această rană.

Dacă m-am hotărât să-ți scriu, am făcut-o pentru că ți-am păstrat copilul. La început, din disperare. Nu știam cui să mă destăinui, nici ce să fac. Când bebelușul a început să miște, forța acelei vieți m-a tulburat la culme. Mi-a ținut piept încă din primul moment. Era ca

și când mi-ar fi zis bătând din picior: „De acum înainte trebuie să te descurci cu mine“.

Plecarea ta confirmase prejudecățile Anastasiei. Era ușurată că m-am întors acasă. Dar n-a trecut mult timp până ce mi-a descoperit pasagerul clandestin, iar liniștea noastră s-a făcut țândări.

Într-o zi de septembrie, furia Vardarului îi sfichiuia pe plimbăreți. Urcasem până la cetate, oprindu-mă desca să-mi trag sufletul. Copilul din pântecul meu protesta. Nu mai mersesem acolo după ce-ai plecat. Pe metereze, vântul m-a lovit cu toată puterea. Pe-aici se spune că spală inimile și desprăfuieste sufletele. Te împinsese pe țărmul ăsta și te luase înapoi. Privind acoperișurile albe care coborau până la mare, mi-am dat seama că momentul acela era kairos-ul meu. Grecii îl simbolizează printr-un mic zeu înaripat care n-are decât un smoc de păr. Eram oare în stare să-l prind de ciuf, să mă cocoț în spinarea lui? Dacă nu, orașul avea să devină cușca mea.

La întoarcere am scos caietul pe care-l luasem cu mine când plecasem din casa părintească. Lipisem acolo cărțile poștale pe care le colecționez. Cu câțiva ani înainte, o vedere cu turnul Eiffel se dezlipise, așa că putusem citi cele câteva rânduri în franceză de pe verso:

„Preziada mia,

De ziua ta, îți trimit o păpușă frumoasă de la Paris. Când o să vii să mă vezi, o să te duc în vârful turnului Eiffel. Mama ta îmi scrie că ai făcut progrese la pian. Din câte spune ea, cânti ca un înger.

Toată familia muncește la schmates⁹, cum se zice pe-aici, și afacerile sunt înfloritoare. Am cumpărat un

apartament spațios. Vărul Saltiel locuiește chiar vizavi!
Sărută-i pe toți din partea mea și spune-le părinților
tăi să vină în vacanța de vară“.

Vederea era semnată „unchiul tău Rafo“, cu data de 7
aprilie 1920. Numele expeditorului mi-era cunoscut.
Mama îmi vorbea câteodată despre acest unchi drag care
plecase în Franța la șaptesprezece ani, după marele
incendiu. Gândul că mama fusese această fetiță îmi
sfâșiasse inima. Pusesem vederea înapoi în caiet și-l
așezasem la locul lui.

Era momentul să-l redeschid.

„Din câte spune ea, cântă ca un înger.“

Din nou, cuvintele acestea mi-au rupt inima. Aș da
orice ca s-o mai ascult. Îi văd mâinile zburând peste
clape, însă nu aud decât tăcerea.

În josul vederii, unchiul își scrisese adresa:

Rafael Ferelli, 31, rue Saint-Lazare, Paris VIII.

Rue Saint-Lazare. Kairos-ul îmi arăta drumul.

Fără să mai stau pe gânduri, am înștiințat-o pe
Anastasia despre sarcină și despre hotărârea pe care am
luat-o. Mă așteptam la țipete și lacrimi, dar mi-a privit
pântecul în tăcere, de parcă ar fi știut dintotdeauna că o
să vină clipa asta. A întins mâna să-l atingă,
regăsindu-și răbdarea și liniștea, iar peste câteva
momente l-a simțit mișcând, ceea ce i-a adus un zâmbet
pe chip.

A replicat la agitația mea cu un simț practic și un
calm demne de admirație. M-a ajutat să-mi aleg haine
pentru toate anotimpurile. Credeam că va încerca să-mi
zădărnicească planurile; dimpotrivă, îmi accepta

alegerea. Vederea de la unchiul Rafo o convinsese până la urmă. Poate că i se părea corect să mă redea familiei mele, în măsura în care mai rămăsese ceva din ea. M-a ragat să-i dau de știre când ajungeam în siguranță. Dacă lucrurile nu mergeau cum speram noi, trebuia să mă întorc cu primul tren.

I-am promis. Pe peronul gării am îmbrățișat-o și i-am spus: „O să vin să te văd cu copilul“.

Anastasia a scurtat pe cât posibil momentul despărțirii.

Așa se face, mi kerido, că am urcat la rândul meu în Simplon-Orient-Express. Am văzut prin geam cum se îndepărta orașul în care mă născusem, locul unde viața mi se rupsese în două. Eram surescitată și în același timp speriată. Cu toate astea, am savurat fiecare clipă a călătoriei. Mi se părea că mă apropie de tine.

Unchiul Rafo scăpase cu viață din război printr-o minune. Fuga de la o ascunzătoare la alta pe tot cuprinsul Franței, ca să scape de razii, îi consumase puținii bani care-i mai rămăneau, dar supraviețuise. Vărul Saltiel nu avusese norocul ăsta. Ajunsese la Auschwitz la fel ca părinții lui, verișorii și nepoata sa de la Salonic. Rafo nu voia să vorbească despre acei ani cumpliți. Trudea din zori până-n seară ca să nu se gândească la ei. După ce se întorsese la Paris își reclădise afacerea cu țesături, iar acum conducea trei ateliere de croitorie în Sentier. Când am ajuns eu acolo, tocmai își recuperase apartamentul din rue Saint-Lazare la capătul unei lungi bătălii judiciare. Cei care stăteau acolo din vremea Ocupației smulseseră lambriurile și plintele înainte să plece.

Unchiul i-a întâmpinat cu mare emoție pe fiica surorii sale iubite, preziada hermana, și pe copilul care urma să vină pe lume. În ochii lui nu era o rușine, ci o speranță.

În jurul său am găsit o familie, câțiva supraviețuitori din comunitatea sefardă interbelică. M-au adoptat fără să pună întrebări, cu o afabilitate reconfortantă.

Și aici mă lovesc de un zid al tăcerii. Nu se vorbește despre dispăruți. Prioritatea e să muncești mult și să-ți duci viața discret. Din când în când împărtășim o masă de sabbat, o rețetă de borekitas sau de pastellicos. Câteva cuvinte din djudyo se insinuează în conversație, o lacrimă alunecă pe care obraz. Ceea ce ne-a smuls războiul e secretul nostru. Dacă am vorbi despre asta, cine ar fi dornic să ne asculte?

Într-o duminică ieșisem la plimbare când un cor de voci bărbătești m-a oprit pe stradă. Ușa imobilului era deschisă, am intrat. În mijlocul curții am descoperit o bisericuță din lemn construită în jurul trunchiului unui stejar ale cărui ramuri se înălțau spre cer deasupra acoperișului. Înăuntru, pereții erau acoperiți cu icoane luminate de lumânări, iar câțiva credincioși se ragau în picioare de-o parte și de alta a trunchiului, ca într-o pădure. Am crezut că visez. Am închis ochii, lăsând vocile grave să mă ducă la Salonic.

La ieșire, durerea mi-a tăiat respirația. Am simțit dintr-odată, ca un junghi violent, lipsa Anastasiei. Aș fi vrut să fie acolo. Aș fi vrut să-mi pun capul pe genunchii ei și s-o aud spunându-mi c-o să reușesc. Că sunt destul de puternică.

A doua zi am sunat la centrala telefonică și le-am dat numărul tavernei. Când am auzit vocea Anastasiei, atât de îndepărtată și de fragilă, i-am spus: „Mamma, copilul nu mai întârzie mult. Mi-e frică“.

A sosit cu o zi înainte să nasc.

Mi kerido, fiica noastră s-a născut la Paris în 12 martie 1959, sub un cer șovăielnic. Am botezat-o Elvire, și în unele zile, într-o anumită lumină, mi se pare că seamănă cu mama mea.

Ieri a împlinit nouăsprezece ani. E la fel de brunetă ca tine. La fel ca tine, e veselă și petrecăreață. Îl necăjește afectuos pe unchiul Rafo, care a îmbătrânit mult și-și caută ochelarii când îi are pe nas. E o studentă strălucită care ne dă numai motive de mândrie.

Dacă-mi asum azi riscul de a-ți scrie și de a răscoli aceste amintiri e pentru că de câțva timp surprind în ochii ei o tristețe care mă neliniștește.

În toți anii aceștia ți-am respectat vrerea. Elvira nu știe nimic despre tine în afara faptului că ne-am iubit și că ea este rodul acestei iubiri. Mi-a pus o sumedenie de întrebări, neobosit, dar n-am cedat.

Acum am senzația că-i lipsești, că te cauți. Și nu-mi mai găsesc liniștea, mi kerido. Aș vrea să știu unde îți duci viața, dacă te mai gândești la mine. Dacă ți-e bine, dacă ți-e mai bine.

Știu că n-aveai forța să crești un copil. Dar poate că într-o bună zi o să vrei s-o cunoști pe această fată care-ți seamănă atât. În curând, Elvira o să fie capabilă să se descurce singură. Are capul pe umeri, n-a dus lipsă de dragoste. Cred că ți-ar plăcea.

În ce mă privește, aș vrea să te revăd. Să mă așez în fața ta, să te ascult povestindu-mi despre alte călătorii, alte bărci. Nu vreau să te forțez în nici un fel. Dar viețile noastre trec atât de repede, că voiam să-ți scriu înainte să îmbătrânesc. Să-ți spun că nu mă pot împiedica să mă gândesc la tine. Să-ți mulțumesc că m-ai scutit de vorbe goale și de promisiuni în vânt. Nu m-ai distrus, vreau să știi asta. Mi-ai dăruit-o pe Elvira, iar Elvira m-a ancorat în viață.

Nu știu unde să-ți scriu, așa că trimit scrisoarea asta la Yad Vashem, care, sper eu, o să ți-o transmită.

Mi kerido, orice hotărâre ai lua, vreau să știi că n-o să te condamn. Ceea ce ne-am dat unul altuia rămâne dat pentru totdeauna.

Allegra

Irène atinge ușor o pată de cerneală uscată de lângă cuvântul „dat“. Se gândește cu inima strânsă că această scrisoare n-a ajuns la destinatar. Se gândește la viețile acelea devastate care se refac din bucăți, folosind drept liant o dragoste împărțită judicios.

Notează într-un carnet numele Allegrei Torres alături de cel al lui Lazar Engelmann. Pe rândul de dedesubt: „Elvire Torres. Născută în 12 martie 1959 la Paris“.

Se întreabă dacă Allegra trăiește. Ce-i de făcut cu scrisoarea asta și cu dezvăluirile pe care le conține? Calculează că fiica ei va împlini cincizeci și șapte de ani în primăvară. Oare există o legătură, chiar și simbolică, între

pierrot-ul de cârpă și refuzul lui Lazar de a avea un copil?

Ca să răspundă la aceste întrebări trebuie să-i dea de urmă.

KAROL

– Scuză-mă, Irène, te-am lăsat să aștepti, spune Charlotte Rousseau. E mare aglomerație în centru, pentru că se amenajează târgul de Crăciun. E un ger de-ți îngheață oasele! Între vremea asta câinească și ziua teribil de scurtă, mă paște o depresie sezonieră. Mica Siberie din Hesse își merită reputația!

Anul ăsta a nins târziu. Pe străzi sunt agățate peste tot ornamente kitsch care-ți iau ochii.

– Cum merge cu restituirea obiectelor? Ești mulțumită? o întreabă directoarea întinzându-i o ceașcă de ceai.

– Anchetele ne-au pus în fața câtorva dileme.

– Povestește-mi. Și ia un biscuit, sunt de casă. Fiica mea cea mare e în faza de bucătărit nonstop.

Irène îi spune povestea lui Lazar. De când a citit scrisoarea Allegrei, nu și-l mai poate alunga din minte. Evocă pierrot-ul de cârpă și numărul matricol înscris pe burta lui, care l-a dus la supraviețuitorul ceh cu dublă identitate: Matias Bárta și Lazar Engelmann. Oare ce-a simțit tânărul burghez din Praga, student la Drept,

când a aflat că diplomații reuniți la München îi sacrificaseră țara de dragul unei păci provizorii? După invadarea Cehoslovaciei, naziștii îl dau afară de la facultate, devine dulgher. Prăbușirea socială se accelerează în ritmul legilor antievreiești. În curând este deportat în ghetoul din Theresienstadt, apoi în lagărul de la Treblinka.

– A murit acolo? o întrerupe directoarea cu o ridicare fatalistă din sprâncene.

Numele lagărului Treblinka aruncă o umbră letală în jur.

– Nu, a participat la revolta din lagăr și a reușit să evadeze. S-a ascuns săptămâni în șir în pădure, până când l-au prins luptătorii din Armata Teritorială poloneză.

– Ah, oftează Charlotte. Unii supraviețuitori au relatat că anumiți partizani nu ezitau să-i denunțe pe evrei sau să-i ucidă ei înșiși...

– Unii îi ajutau pe evrei, alții îi trădau. Cei care l-au găsit pe Lazar i-au făcut rost de acte false, și fără îndoială i-au salvat viața. Polițiștii polonezi care l-au arestat după câteva zile nu i-au descoperit identitatea reală. A avut noroc. Evadații de la Treblinka, aceia care au fost prinși, au fost asasinați. El a fost trimis la Buchenwald.

– În fiecare poveste de supraviețuire există întâmplări miraculoase. Dar ar fi putut să moară la Buchenwald sau în cursul unui marș al morții...

– A fost cât pe ce. La Eliberare, plămânii îi erau distruși. A primit îngrijiri în Austria. De acolo a emigrat clandestin în Israel, unde cred că a rămas până în 1958.

– De ce?

– Pentru că în 1958 s-a îndrăgostit de o tânără evreică la Salonic, răspunde Irène zâmbind la vederea uluirii directoarei.

Menționează scrisoarea găsită în arhive și duelul ei cu Dieter Behrens.

– Behrens și-a păstrat reflexele din epoca Odermatt, se strâmbă Charlotte Rousseau. O să-i spun să-ți lase mână liberă. Acum, explică-mi ce făcea în Grecia un supraviețuitor de la Treblinka.

Irène n-are idee. Tot ce știe e că a devenit marangoz în Israel și a trăit la Haifa, unde a prins iudeo-spaniola de la docherii din Salonic.

– Așadar, odată sosit la Salonic, o cunoaște pe tânăra asta și se însoară cu ea?

– Nu chiar.

Describe povestea de iubire și felul în care s-a destrămat, fuga lui Lazar, sarcina și exilul Allegrei.

– N-a aflat niciodată că avea o fiică?

– Fără îndoială, a murit fără să știe acest lucru.

– Atunci ai putea s-o găsești pe fiică și să-i dai obiectul.

Irène îi atrage atenția că poate Elvire nu știe nimic despre tatăl ei. E bine oare să-i dezvăluie

conținutul scrisorii? N-are suficiente informații despre Lazar ca să-și încheie investigația.

– Irène, îi spune directoarea așezându-și mâna peste a ei, am impresia că pui mai multe întrebări în una singură. Trebuie să le comunicăm urmașilor ceea ce descoperim? Oamenii care ne contactează speră să primească răspunsuri, chiar dacă acestea contrazic uneori ceea ce știau ei despre persoana dispărută. Nu sunt rare cazurile în care fiul unui deportat află că tatăl lui a avut altă nevastă sau alți copii despre care el n-a auzit niciodată și care au dispărut în lagăre. Câți ani are fiica lui Lazar?

– Cincizeci și șase.

– E destul de mare ca să înfrunte adevărul. Ai încredere în tine. Noile generații vor să știe.

– Da, dar problema e că ea n-a cerut nimic.

– N-a hărțuit-o cu întrebări pe mama ei?

Irène trebuie să încuviințeze.

– Ești încăpățânată, ai intuiții remarcabile. Dar perfecționismul te împinge să-ți depășești cadrul misiunii. Ai proprietarul obiectului și ai o urmașă. Ce-ți mai trebuie? Găsește-o și dă-i pierrot-ul.

– Nu știu ce semnificație avea pentru omul ăsta, protestează Irène.

– N-o să găsești toate răspunsurile. E un lucru pe care trebuie să-l accepți. O să-i redai unei fiice tatăl. Asta nu ți-e de ajuns?

Neputincioasă, Irène rămâne tăcută. Încetarea anchetei în acest punct îi dă sentimentul că-l

abandonează pe Lazar.

– Ai trei mii de obiecte de restituit și o singură viață, îi spune zâmbind directoarea. Trebuie să înveți să te detașezi. Mai sunt și alte dileme pe care ai vrea să mi le împărtășești?

Irène face eforturi să-și ascundă frustrarea. Îi vorbește despre mărturisirea lui Elsie transmisă de nepotul ei, despre alegerea Witei, despre medalionul cu Fecioara și despre chipul de copil desenat în creion.

– Pe această Wita ai găsit-o plecând de la prenume? o întrerupe Charlotte Rousseau, vizibil impresionată.

– Datorită lui Henning.

– Dacă băiatul din desen e copilul acestei deportate, ce vârstă are azi?

– Șaptezeci și opt de ani. Dacă mai trăiește.

– E incredibil ce-a făcut mama lui, murmură directoarea. Să moară cu un orfan. Asta-mi amintește de povestea pediatrului din ghetoul de la Varșovia, Janusz Korczak. Avea relații sus-puse care l-ar fi salvat fără probleme. A refuzat să-i părăsească pe copiii de la orfelinatul lui și a fost asasinat împreună cu ei. Dar poloneza ta avea un fiu, asta ar fi trebuit s-o rețină... Poate că era deja mort, iar ea nu mai avea nimic de pierdut?

Irène clatină din cap, e convinsă că Wita voia să trăiască. Desenul acela era un motiv ca să facă totul pentru a se salva. Copilul evreu a deturnat-o de la scopul ei. Nu s-a putut hotărî să-l părăsească.

– În momentul de față câte obiecte are în anchetă echipa ta? o întreabă directoarea.

– Vreo douăzeci.

Charlotte Rousseau e mulțumită, e un început bun. Ar vrea să facă o campanie de popularizare a operațiunii, un pic de publicitate ar ajuta cercetările. De ce să nu facă apel la voluntari? Trebuie găsit un *hashtag* ușor de răspândit pe rețelele sociale.

– Mulțumesc, a fost o prezentare pasionantă, spune în încheiere.

– Îmi dai autorizația să consult dosarul Evei Volmann în arhivele personalului? o întreabă Irène înainte să plece. Zilele trecute, o tânără a venit de la Buenos Aires să ceară informații despre ea. Aș vrea să adun cât mai multe elemente până se întoarce.

– Adu-mi aminte, când s-a angajat Eva Volmann la ITS?

– În 1948.

– Bineînțeles, e unul dintre deportații noștri istorici! exclamă directoarea luminându-se la față. Pică nemaipomenit, în perioada asta studiez primii ani ai centrului. Ești liberă la sfârșitul după-amiezii? Putem să ne uităm împreună prin dosar.

Fiecare întrevedere cu Charlotte Rousseau îi dă impresia că s-a conectat la o baterie electrică. Dar ideea de a abandona pista lui Lazar o întristează pe Irène. Desigur, își poate imagina de ce nu voia să aibă un copil. Dar nu știe ce l-a

atras la Salonic, ce s-a ales de el după ce a părăsit-o pe Allegra. Speră ca fiica lui să-i ceară să aprofundeze cercetările.

Janina Dabrowska o sună după prânz. Are vești bune, a găsit o Wita Sobieska în cartoteca lor. În 1945, soțul ei a cerut Crucii Roșii poloneze s-o caute. I s-a răspuns că a murit la Ravensbrück. O supraviețuitoare din Lublin putea să confirme.

Janina a găsit informații despre soțul ei, Marek Sobieski. Înainte de război avea o exploatare agricolă în apropiere de Lublin. În timpul Ocupației, naziștii le luau fermele țăranilor polonezi, aducând în schimb coloniști de etnie germană. Ca să scape de deportare, mii de țărani li s-au alăturat partizanilor în păduri. Marek a intrat în Armata Teritorială. În vara lui 1944, Lublin a fost primul mare oraș polonez eliberat, iar comuniștii au reușit să preia puterea. Din punctul de vedere al lui Stalin, membrii Armatei Teritoriale erau niște dușmani ai poporului numai buni de trimis în Siberia. Marek a făcut închisoare, fiind acuzat de colaborare cu germanii. Tocmai genul de argument folosit de sovietici pentru a păta reputația membrilor rezistenței. Abia fusese eliberat când Crucea Roșie i-a dat știrea că soția lui murise.

– E ciudat că s-a recăsătorit la trei săptămâni după ce a aflat de moartea ei, observă Janina.

Irène se gândește la Wita. Marek n-a plâns-o prea mult timp. Un om pragmatic, sau grăbit să

dea pagina după cinci ani de orori.

– Și copilul? întreabă ea.

Janina îi confirmă că aveau un băiețel, dispărut în timpul războiului. Sora Witei a formulat o solicitare în privința lui în 1948.

– Din câte spunea ea, micuțul fusese răpit de soldații SS.

– În cadrul programului de germanizare?

– După toate aparențele, da. Însă ancheta n-a dus la nici un rezultat. Departamentul vostru de căutare a copiilor a închis dosarul. Asta se întâmpla frecvent cu copiii răpiți în teritoriile ocupate.

– Crezi c-a fost adoptat în Germania?

– Fără îndoială. Nu avea mai mult de doi sau trei ani.

– De ce nu apare nici o urmă a anchetei în arhivele noastre?

– S-o fi pierdut dosarul? sugerează Janina. Să văd dacă mai e vreo rudă în viață. Dar la câte s-au adunat, draga mea Irena, chiar că trebuie să ne faci o vizită!

După ce închide, Irène studiază portretul în creion, armonia trăsăturilor micuțului blond. Probabil că a moștenit de la mama sa criteriile „frumuseții ariene”. Pentru amândoi, ceea ce părea să fie un avantaj s-a dovedit un blestem. Visătoare, citește inscripția: *Karol Sobieski, 5 noiembrie 1938*. Prima oară când a văzut desenul s-a gândit la un anunț de căutare.

Pe măsură ce ancheta înaintează, Wita prinde contur și-i e tot mai apropiată. Este această femeie căreia i-a fost răpit băiețelul, după care a fost azvârlită în închisoare și deportată la Auschwitz și la Ravensbrück. Irène o vede. Își economisește energia, evită să atragă atenția. În penumbra unei barăci, desenează chipul fiului său. Îi scrie numele, data de naștere. Când va ieși din lagăr va porni în căutarea lui.

Întâlnește un băiețel evreu care are aceeași vârstă cu al ei. E singur. Se atașează de el fără voie, încearcă să-l salveze, dar în van. Sunt trimiși împreună în Lagărul pentru Tineret. Odioasa gardiancă-șefă îl selecționează pe puști în timpul apelului. Wita nu se poate hotărî să-l părăsească. N-au să-i smulgă de la piept și copilul acela.

În două rânduri, scurta ei existență a fost deviată de instinctul matern. Wita avea calitățile tradiționale ale prințeselor din basme, frumusețea lor, inima lor mărinimoasă. În cele din urmă, aceste cadouri de-ale zânelor au dus-o la pierzanie.

Irène studiază portretul copilului cu sentimentul că îi revine ei sarcina de a-l găsi. De a înnoda firul tăiat și de a-i face dreptate Witei.

EVA

E deja noapte când Irène intră în sala de ședințe. Cu părul ciufulit și ochelarii alunecându-i pe frunte, Charlotte Rousseau seamănă cu un speolog care iese la aer curat. De altfel, abia se vede de după un morman de dosare și cutii îngrămădite pe masă.

– Mi-am zis că ne-ar fi utile ca să clarificăm documentele Evei Vollman. De curând am făcut inventarul arhivelor referitoare la istoria centrului. Aș vrea să organizez o expoziție permanentă. Știi, a existat întotdeauna un zid invizibil între orașul ăsta și noi. A venit momentul să-l doborâm. Localnicii trebuie să priceapă că facem parte din istoria lor, că ITS reprezintă o șansă și o bogăție. Lucrez la proiectul ăsta cu o specialistă în istorie care a crescut aici. Unchiul ei a muncit zece ani la ITS, dar închipuie-ți că, până să ia centrul ca subiect al tezei de doctorat, habar n-avea de activitățile noastre!

Informația n-o surprinde pe Irène. Timp de douăzeci și șapte de ani, obligația de confidențialitate impusă de Max Odermatt le-a învăluit misiunile într-un fum gros, lucru convenabil pentru cei care refuzau să înfrunte trecutul.

– Uite aici certificatul de angajare al Evei.

Irène caută trăsăturile prietenei sale pe această față de șoricel la pândă. Verdele ochilor are o

nuanță mai deschisă, părul negru, tuns scurt îi dă aerul unei școlărițe, dar privirea lucidă e disonantă. Certificatul e datat în februarie 1947. N-a împlinit șaptesprezece ani, și ironia a rămas poate ultimul zid de apărare al vieții ei sfărâmate.

Într-o altă imagine, Eva pozează cu niște prietene în fața intrării de la ITS. Ea fixează obiectivul, pe când celelalte zâmbesc în ținutele lor cuviincioase, una din cele patru scoate limba. Seamănă cu orice alte fete care-și regăseau nonșalanța după război, însă fotografia îi lasă un gust amar lui Irène. Fără îndoială pentru că pancarta în semicerc de deasupra intrării, pe care se poate citi *Allied High Commission for Germany, International Tracing Service*, evocă în mod straniu, prin forma ei rotunjită, inscripția *Arbeit macht frei* de pe frontonul de la Auschwitz. Acest ecou o tulbură.

– Unde-și avea sediul ITS pe atunci? întreabă.

Charlotte Rousseau îi spune că armata americană rechiziționase o mulțime de clădiri din oraș. Cartierul general era instalat în fosta reședință a prințului nazist. În primii ani, ITS, numit încă Biroul Central de Depistare, avea sediul tot acolo. În barăcile care adăpostiseră garnizoanele SS erau cazați acum sute de deportați pe care haosul războiului îi aruncase pe acel țărm. Majoritatea sperau să emigreze. Învățau limbi străine și o meserie care să le permită să obțină viza pentru țara aleasă.

Oamenii aceștia constituiau o enclavă internațională în mijlocul orașului. Ostili, localnicii îi considerau niște paraziți care beneficiau de generozitatea ocupanților. Unii erau recrutați de Biroul Central de Depistare, mai ales poligloții. În situația aceasta se găsea și Creierul. Avionul lui se prăbușise în apropiere în timpul ultimelor lupte. Stătuse doi ani în spital, plutind de la o operație la alta într-o ceață sedată. Ieșise cu un singur picior, dar își găsisese la centru un post pe măsura aptitudinilor sale lingvistice.

Eva sosise într-o dimineață împreună cu Erin O'Sullivan, tânăra reprezentantă a Crucii Roșii britanice care știuse cum s-o îmblânzească. Rămăsese, descoperind în acele barăci militare o comunitate primitoare de supraviețuitori care-i semănau. Încercau laolaltă să renască, organizau baluri, activități sportive, petreceri de Crăciun, picnicuri pe malul lacului. Se formau cupluri, se nășteau copii în această paranteză fragilă.

– Se pare că Eva avea o cameră în blocul F.

Directoarea despaturește planul cazărmii. În fiecare dimineață, tânăra traversa fostul teren de exerciții al soldaților SS. Vedea în asta o farsă a destinului? O victorie simbolică asupra călăilor săi?

– Lucra deja la *tracing*, spune Charlotte Rousseau. Primele ei evaluări sunt elogioase! Superiorul ei notează că participă la anchete și manifestă „o inteligență impresionantă în

analiza documentelor“. În ciuda tinereții, primea mereu noi responsabilități. E un semn care nu înșală. Peste câteva clipe, ridică ochii din dosarul Evei: Uite, Irène.

Într-o scrisoare adresată directorului american din epocă, Eva afirmă că ar vrea să efectueze cercetări în Polonia, dar se teme că statutul de apatridă n-o va proteja. În răspunsul său, directorul confirmă că e posibil ca guvernul comunist să n-o lase să mai plece și o sfătuiește să aștepte o pistă de anchetă serioasă înainte de a face deplasarea.

După sfârșitul confiagrației, Aliații din Occident s-au opus repatrierii forțate a strămutaților proveniți din țările noului bloc sovietic. Aceste tensiuni diplomatice anunțau deja Războiul Rece și mizele lui. Cu siguranță, Eva era sfâșiată între dorința de a-și regăsi familia și teama de a rămâne prizonieră într-o țară unde nu-și întrezărea nici un viitor.

– Probabil s-a răzgândit, spune Charlotte. Nu văd nici o urmă a vreunei călătorii în Est în anii următori. În schimb, am aici corespondența ei cu directoarea de personal. Ai cunoscut-o pe Johanna?

– Nu, dar Eva îi purta o stimă deosebită. Dacă am înțeles bine, a demisionat la înscăunarea lui Max Odermatt?

– Viziunile lor erau ireconciliabile. Ea era una dintre primele nemțoaice angajate aici, întâi ca dactilografe. Avea vreo douăzeci de ani, nu știa

nimic despre atrocitățile naziste. Fetele astea erau traumatizate de conținutul documentelor pe care le băteau la mașină. Johanna s-a îndrăgostit de un deportat polonez care voia să emigreze în Canada. Conform regulilor de atunci, ca să se mărite cu el a trebuit să renunțe la cetățenia germană. Ți dai seama? A plătit scump, a fost ostracizată de întregul oraș... Până la urmă au rămas aici, și timp de treizeci de ani Johanna a fost o directoare de personal formidabilă, dedicată angajaților. Mi-ar fi făcut plăcere s-o cunosc.

„Și mie“, se gândește Irène. În toți acești ani, faptul că nu s-a încumetat să cerceteze trecutul Evei a privat-o de conversații prețioase cu martori ai trecutului care erau încă în viață.

– Îmi pare rău, dar trebuie să fug, spune Charlotte Rousseau aruncând o privire la ceas. Ți las dosarul Evei, mi-l dai înapoi după ce-l citești.

Cu comoara în brațe, Irène patinează pe făgașele înghețate pe care le-au săpat cauciucurile în zăpada din parcare. Când ajunge acasă, vestibulul miroase a cenușă rece. Își agață geaca udă în cuier, aprinde lămpile joase cu lumină blândă și face focul în șemineu. Ca în fiecare seară, are sentimentul că în casa aceea găsește adăpost și o atmosferă primitoare. Desenele lui Hanno din copilărie, înrâmate pe perete, dau o notă veselă decorului. Vechiul ei fotoliu lătareț și scund, tapițat cu catifea verde, o

așteaptă. Își toarnă un pahar de vin, pune un disc de jazz și înfulecă o felie de pizza înainte de a se afunda în corespondența Evei.

O săptămână după alta, tânăra supraviețuitoare afirmă că luptă cu o oboseală intensă și este asaltată de dureri articulare, migrene violente și insomnii. În ciuda unui regim bazat pe proteine, nu reușește să ajungă la greutatea normală și-și va păstra pentru totdeauna silueta uscățivă, ca un copac fără sevă. În timpul verii înoată disciplinat de mai multe ori pe săptămână în piscină sau în lacurile din împrejurimi. Regăsește bucuria pe care o încerca în copilărie când se scălda în Vistula. Răspunsurile directoarei de personal exprimă căldură sufletească și sollicitudine. O încurajează să-și modifice programul și să-și lase intervale de odihnă pentru a întrerupe zilele lungi de muncă. În altă scrisoare se vorbește despre altercația pe care a avut-o Eva la brutărie cu o nemțoaică din oraș care o insultase. Discuția s-a încins, iar Eva a sfârșit prin a o pălmui pe femeie. Johanna o asigură că va avea parte de sprijinul conducerii în caz de urmări judiciare.

Lui Irène nu-i vine greu să-și imagineze scena. Eva a știut întotdeauna să se apere.

Sonerie mobilului o smulge din lectură. Hanno o întreabă cu tandrețe:

– Ce mai faci, mămicuțo?

Rușinată, își dă seama că nu l-a mai sunat de când i-a dezvăluit Myriam existența lui Hermine.

– Sunt îngropată peste cap în treburi. Știi cum sunt în momentele astea...

– Infrecventabilă, o tachinează el.

– Chiar în halul ăsta?

– Mai rău.

– Ai suferit mult, fiule, spune ea solemn.

Hanno confirmă râzând și o anunță că vine acasă în weekend.

– Mi-ar plăcea să petrecem două zile numai noi doi. Nu te deranjează?

O năpădește o bucurie secretă. În ultimele luni Hanno n-avea ochi decât pentru Glaseri.

Instalată comod lângă foc, Irène recitește începutul unei scrisori pe care Eva i-a trimis-o în mai 1951 lui Martin Talbot, care conducea ITS ca reprezentant al Înaltei Comisii Aliate.

Nu-i vine să creadă ce vede.

Eva scrie că-și suspectează unul dintre colegii germani, Holger S., de a fi fost membru al SS.

Într-o dimineață l-a surprins când ieșea din depozitul arhivelor. Știa că Holger nu făcea parte din personalul autorizat să consulte fondurile. Din acea zi l-a urmărit de la distanță. Nu-i frecventa pe foștii deportați, se ținea mereu deoparte împreună cu același grup de angajați germani. Peste zece zile l-a întâlnit la piscină. Atunci a observat litera pe care bărbatul o avea tatuată la subraț. Știe că soldații SS își tatuau grupa sangvină, o inscripție numită „Semnul lui Cain“. De atunci nu mai reușește să doarmă,

torturată de ideea că un fost membru al SS ar putea să se ascundă în sânul ITS.

Cere permisiunea să faci cercetări în privința lui.

Noapte de noapte mă aflu iarăși în lagăr. Atâta timp cât n-o să am cagetul împăcat n-o să-mi pot găsi somnul.

Răspunsul lui Talbot nu figurează în dosar, dar o scrisoare de-a Evei, întocmită trei săptămâni mai târziu, lasă de înțeles că i-a acordat o întrevedere și permisiunea de a consulta anumite documente:

Nu accept ideea că funcționarii unei organizații aliate au putut da dovadă de o asemenea neglijență. Spuneți că nu seamănă cu cei care ne-au întâmpinat la eliberarea din lagăre, că nu știu de ce sunt capabili naziștii. Dar cum au putut să angajeze germani fără să facă verificările necesare? Ideea că acest asasin se ascunde aici de luni, de ani de zile, că a avut timp să distragă dovezile crimelor sale mă îmbolnăvește. Știu că-mi înțelegeți simțămintele.

Mă tem că mai sunt și alții. Mai dați-mi puțin timp, domnule director, și-i voi demasca pe toți.

Răspunsurile conducătorului instituției lipsesc. Oare a autorizat o anchetă discretă, ca să evite un scandal public care ar fi afectat reputația ITS? Irène se holbează la text până când începe să-i tremure în fața ochilor. Cum au putut să angajeze foști membri ai SS ca să conserve arhivele persecuțiilor naziste? Oare au avut complici în interiorul centrului?

Se conectează de la distanță la baza de date centrală și caută numele lui Martin Talbot. Americanul, care conducea ITS într-o perioadă când Înalta Comisie Aliată voia să scape de această povară pasând-o altcuiva, avea misiunea de a asigura tranziția.

„Suntem aici pentru a servi milioanele de victime ale acestui război. Le servim indiferent de istoria lor, de țara de origine, de opiniile politice sau de religie. Îi servim pe morți și pe vii, pentru noi fiind o datorie și o onoare“, a declarat el la inaugurarea noului sediu. Nu părea genul de om care să nu-și ia misiunea în serios.

„Știu că-mi înțelegeți simțămintele“, îi scrie Eva. Ea, care suspecta pe toată lumea, avea încredere în acest refugiat evreu germanofon din Cehoslovacia care fugise din Europa Centrală în 1938 și luptase cu naziștii îmbrăcat în uniformă americană. Irène mărește pe ecran un mesaj pe care l-a trimis superiorilor săi în iarna anului 1952. Titlul este: „Viitorul ITS“. Uluită, descoperă că americanii voiau să transfere centrul în administrarea guvernului german. Absorbiți de prioritățile Războiului Rece, Aliții occidentali erau dispuși să încredințeze Republicii Federale a lui Adenauer, departe de a fi fost denazificată, dovezile crimelor celui de-al Treilea Reich și destinul victimelor acestuia.

Încă din primele rânduri, Talbot vrea să le demonstreze factorilor de decizie că acest proiect este o erezie. Îl combate punct cu punct, cu o

luciditate glacială. Dacă germanii ar conduce ITS, ar putea să distrugă urmele și să invalideze verdictul tribunalului de la Nürnberg. I-ar împinge spre ieșire pe foștii deportați, înlocuindu-i cu un personal german mai puțin demn de încredere. „Ce ironie“, se gândește Irène. Ultimul argument prefigurează măsurile luate de Max Odermatt treizeci de ani mai târziu, cu binecuvântarea Comitetului internațional al Crucii Roșii.

Am descoperit recent că patruzeci și cinci dintre angajații noștri germani ocupaseră un post înalt în SS sau Gestapo, scrie Talbot. O anchetă a demonstrat că unul dintre ei încercase să incendieze arhivele. Toți fuseseră angajați la ITS de agenți ai organizațiilor aliate, cu încălcarea tuturor regulilor de precauție și a legilor privind denazificarea. Am decis să fie concediați imediat, dar trebuie să vă avertizez în legătură cu pericolul pe care-l reprezintă accesul criminalilor de război la arhive. Dacă această chestiune ar deveni publică, reputația Înaltei Comisii Aliate și cea a International Tracing Service ar fi pătate pentru totdeauna. De aceea, propun ca arhivele să fie încredințate unei comisii internaționale care să supravegheze personalul și misiunile acesteia.

Irène soarbe din vin. Secretul n-a ieșit la iveală. Oare Talbot i-a promis Evei că va coopera cerându-i în schimb să păstreze tăcerea?

Îi revine în minte o conversație pe care au purtat-o la câteva luni după ce s-a angajat la centru. Tocmai luaseră prânzul cu Creierul, care

le delectase cu anecdotele lui nostime. Irène era fermecată, iar Eva nu putea s-o condamne:

– E un om extraordinar, deopotrivă modest și curajos. Am mai rămas puțini din prima echipă. Majoritatea au preferat să plece din Germania odată cu trupele de ocupație.

– Și voi doi cum de-ați rămas?

– Nu pot răspunde în locul lui. În ce mă privește, nu mai aveam nimic. Măcar aici mă simțeam utilă. Pe deasupra, cineva trebuia să vegheze asupra arhivelor. Ai auzit despre Cerber, câinele care păzește infernul?

– Da, de ce?

– Nu ți se pare că semăn cu el? zisese Eva, iar râsul ei de fumătoare răsunase pe culoar.

Irène îl aude și acum.

KAROL

Așezată pe culoar, Irène își masează tâmpilele. Azi-noapte a visat că Eva o avertiza că „se întorc”. După asta n-a mai putut închide ochii. Vechea ei teamă îi pusese un nod în gât. Teroarea că Hanno ar putea păți ceva. S-a luptat câteva clipe cu dorința de a-l suna, era trei dimineața. „Potolește-te, e bine”, își tot repeta ca să rupă chinga ce-i strângea cușca toracică. Își imagina aleile liniștite din campus, studenții stând de vorbă la umbra copacilor. O lume solidă și sigură care nu se putea fisura.

În cele din urmă a capitulat, a vârât un lemn în vatră și s-a uitat la episoade din *Fleabag* până la ivirea zorilor. Îi place eroina încercată de viață, cu un umor devastator. Dimineată a descoperit că mașina îi era acoperită de zăpadă. În timp ce îndepărta cu lopata crusta înghețată a simțit aerul circulându-i prin plămâni, alungându-i gândurile negre. Sub stratul alb, pădurea strălucea în lumina soarelui. Când Hanno era acasă, se ocupa el de datul zăpezii. Operațiunea se termina întotdeauna în bătălii cu bulgări și râsete nestăpânite. Se întreabă dacă n-ar trebui să-și ia un câine. Cel al Glaserilor e foarte prietenos.

Silke Bauer e punctuală. S-a alăturat departamentului de căutare a copiilor în urmă cu doi ani. Înainte, preda istoria contemporană la Berlin. Specialitatea ei este programul de „germanizare” aplicat în al Treilea Reich. Așa a și descoperit ITS, când se documenta pe această temă pentru o lucrare. Timp de optsprezece luni și-a petrecut concediile inventariind fondurile de arhivă. Când și-a terminat cartea, Charlotte Rousseau a convins-o să rămână.

O primește pe Irène într-un birou perfect ordonat. Aici nu vezi maldăre de dosare într-un echilibru precar, câni cu resturi de cafea uitate pe etajeră. O cunună de Advent e pusă la loc vizibil, o amintire a copilăriei ei berlineze. Atmosfera însuflețită a capitalei îi lipsește. Aici se simte la strâmtoare, are impresia că e în unul din acele

sate cu căsuțe din lemn pictat expuse în ajunul Crăciunului. Are cincizeci și ceva de ani, părul de un blond stins tuns scurt, o privire încercănată de insomniacă și, mereu la îndemână, o țigară electronică, semn că vrea să se lase de fumat, dar nu reușește. Își dedică timpul „copiilor neînsoțiți“, minorii strămutați din zonele ocupate de Germania. La sfârșitul războiului, Aliații s-au trezit cu milioane de copii răătăciți. Orfani, supraviețuitori ai lagărelor, tinere victime ale muncii forțate. Organizațiile de asistență trebuiau să-i ia în grijă, să-i identifice și să-i repatrieze. Majoritatea erau malnutriți, traumatizați, căzuți în muțenie. Voluntarii sosiți din Statele Unite sau din Marea Britanie nu aveau adesea decât o perspectivă distantă asupra războiului. Înțelegeau rapid că misiunea aceea presupunea o implicare totală din partea lor, însă aveau nevoie de mai mult timp ca să-și dea seama că nu erau decât niște pioni neputincioși pe o tablă de șah imensă.

– Caut un mic polonez, îi explică ea lui Silke Bauer. A fost răpit la sfârșitul lui 1941 sau începutul lui 1942. Crucea Roșie poloneză a deschis o anchetă care n-a dat rezultate.

– Vrei să redeschizi dosarul? Ai indicii noi?

– E cam devreme ca să pot spune asta. Mama lui a murit la Ravensbrück.

– A fost deportată ca membră a mișcării de rezistență?

– Nu reiese de nicăieri. N-am idee de ce a trimis-o poliția germană la Auschwitz.

– Poate că pur și simplu au vrut să se descotorosească de ea, sugerează Silke Bauer.

– Cum au descoperit anchetatorii programul de germanizare?

– La început n-au fost decât niște zvonuri persistente. Se părea că o serie de copii „cu un nivel rasial bun“ fuseseră răpiți de naziști din țările ocupate și dați spre creștere unor familii germane. Semăna cu un basm cu Omul negru... Pe urmă însă, mii de poze cu copii au început să curgă din țările din Est și din țările baltice, și povestea sinistră a început să se concretizeze. În prezent se estimează că au fost răpiți două sute de mii.

– Două sute de mii! exclamă Irène.

– E amețitor, nu? Himmler le ordonase soldaților SS să „fure sângele pur“ de oriunde se găsea. Îi selectau pe copiii între doi și doisprezece ani care aveau trăsături „ariene“, apoi, cu ajutorul infirmierelor naziste, numite „sorele brune“, îi răpeau pe puști din școli, din orfelinate, uneori de pe stradă.

Irène o vede pe Wita mergând pe un trotuar înzăpezit. Blond și vesel, micul Karol fuge pe lângă ea. Mama îi atrage atenția, nu trebuie să se apropie prea mult de bordură. O mașină neagră încetinește la câțiva metri de ei, dinăuntru coboară o infirmieră. Îi surâde copilului, îl întreabă câți ani are, îl mângâie pe cap. Wita îl ia

pe micuț în brațe. Femeia se întoarce spre mașină și face un semn din cap. În clipa următoare, doi soldați SS țâșnesc din vehicul și smulg copilul din brațele mamei. Ea se luptă să-l țină urlând ca o fiară. Gealații o lovesc, se reped în mașină, îi dau copilul infirmierei și demarează în trombă.

Nu va ști niciodată dacă așa s-au petrecut lucrurile.

– Cine erau sorele astea brune? murmură.

– Niște naziste înflăcărate care se înrolaseră voluntar în „serviciul din Est”. Îi reperau pe copii și le spuneau părinților că trebuiau să fie supuși unei examinări medicale. Dacă mergea prost, soldații SS erau pregătiți să intervină.

– Copiii erau duși imediat în Germania?

– Întâi erau preluați de niște „experți în probleme rasiale” care-i examinau amănunțit: distanța interoculară, forma nasului, proporțiile corporale, semne din naștere, eventuale boli sau tare genetice... Cei care nu erau socotiți suficient de arieni erau trimiși acasă sau deportați în lagărele de muncă forțată. Ceilalți erau duși în centre speciale unde urmau să fie „reeducați”. În Polonia existau mai multe. Acolo se fabricau mici nemți. Dacă vorbeau în limba maternă, erau pedepsiți aspru. Cei mai mici ajungeau în căminele Lebensborn¹⁰ înainte de a fi adoptați de familii naziste. Ceilalți erau puși în slujba Reich-ului.

Irène e fascinată de meticulozitatea procesului. În acest lanț al responsabilităților, fiecare, de la brutele SS până la infirmiere și la medicii dedicați, își joacă rolul fără să-și pună întrebări, absorbit de sarcina sa. Toți sunt convinși că acționează spre binele acestor copii. Nu-i fură, ci-i restituie adevăratului lor destin.

Himmler ordonase ca urmele crimei să fie distruse, documentele de stare civilă ale copiilor răpiți erau falsificate sistematic, ceea ce complica munca anchetatorilor. Adolescenții mai aveau amintiri, dar cei mai mici își uitaseră părinții și limba maternă. Nu mai semănau cu pozele de când erau bebeluși, sau nu suficient cât să se poată trage o concluzie.

Imediat după război, autoritățile militare aliate îi autorizau pe căutătorii de copii să intre în casele germanilor atunci când suspectau o adopție dubioasă. Afișele lipite prin localități reaminteau populației că era obligată să le răspundă la întrebări. Germanii îi urau pe acești străini care pătrundeau prin efracție în intimitatea lor. Din punctul lor de vedere, un halo amenințător le înconjura pe tinerele englezoaice sau americance care-și făceau apariția cu tablete de ciocolată și un aer de prefăcută inocență. Presentimentul nenorocirii, încă o nedreptate după bombe, violuri, mizerie. Uneori, vizitatorul vorbea germana. Familiile îi ofereau din rațiile lor neînsemnate, șnapsul și berea destindeau atmosfera. Stăteau la taifas

despre vremurile grele, despre peisajul în ruine în care se jucau copiii. La un moment dat, părinții lăsau garda jos și acceptau să vorbească despre cel mic. Prezența lui îi readusesese tatălui zâmbetul pe chip. Copiii erau viața însăși, mai încăpățânată ca o buruiănă.

Atunci, vizitatorul începea să pună întrebări neplăcute. Părinții nici nu voiau să audă, convinși fiind că adoptaseră un orfan german. Nu cedau cu nici un chip. Era imposibil ca oamenii Partidului să-i fi mințit. Dacă anchetatorul avea îndoieli în legătură cu proveniența copilului, putea să-l ia din căminul de adopție și să-l plaseze într-un centru de-al Aliatilor până când era dus în țara de baștină. În scurt timp însă, guvernul american a solicitat dovezi ale cetățeniei înainte de a autoriza transferurile. În majoritatea cazurilor era imposibil, iar autoritățile militare acceptau tot mai rar repatrierea copiilor în țările din blocul sovietic.

Irène se întreabă ce motiv aveau americanii să împiedice derularea anchetelor.

– Războiul Rece? se aventurează să sugereze.

– Exact.

După hemoragia fără precedent din timpul războiului, copiii erau o pradă după care jindua toată lumea. Se băteau chiar și pe cei născuți din legături între femei germane și prizonieri de război. Soldații francezi îi luau cu ei pe drumul de întoarcere. Singurii pe care nu-i prea voia

nimeni erau micii deportați asupra cărora suferințele lăsaseră urme prea adânci. Elveția îi acceptase din vârful buzelor pe tinerii supraviețuitori evrei de la Buchenwald, cu condiția să nu rămână mai mult de câteva luni. Numai cât să-și umple plămânii cu aerul curat al Alpilor.

– Copiii furati erau miza unei bătălii aprige între germani, guvernământul militar american și reprezentanții țărilor lor de origine, spune Silke Bauer. Ca să simplific, nemții nu voiau să-i predea. Mulți părinți adoptivi se atașaseră de plozii ăștia. Pentru alții erau o mână de lucru gratuită. Cât despre americani, nu voiau să supere Germania federală, noua lor aliată în Războiul Rece. Pe de altă parte, nu le plăcea gândul că acești copii aveau să îngroașe rândurile populației din blocul răsăritean.

Căutătorii de copii erau prinși între autoritatea militară și propria dilemă. Care era interesul micuților? Dacă-i luau de la părinții adoptivi însemna să le provoace o nouă suferință, să-i dezrădăcineze trimițându-i într-o patrie uitată. Dacă-i lăsau, își dădeau girul pentru crimele naziste, legitimând răpirea ca mijloc de adopție. Oare trebuiau să-i abandoneze în grija foștilor dușmani? Sau să-i condamne la nefericire într-o țară controlată de sovietici?

– După război, jurnalista Gitta Sereny i-a căutat pe copiii furati, îi spune Silke. Într-un interviu, menționează o directivă neoficială a

autorității militare americane care ordona să fie trimiși în Statele Unite, Canada sau Australia o serie de copii ai căror părinți fuseseră localizați în țările din Est.

– Părinții îi așteptau în țara lor, iar noi îi trimiteam în altă parte?... Ca să nu ajungă în blocul sovietic?

– Da. Gitta Sereny scrie: „Cum s-a putut da ordinul ca acești copii, care suferiseră deja de două ori traumatismul de a-și pierde părinții, căminul, limba, să fie expediați ca niște colete peste mări și țări și azvârliți într-un mediu necunoscut?”

Ies pe balcon să fumeze o țigară. Zăpada topită lasă să se vadă ici și colo ardezia de pe acoperișuri.

– E înuman ce li s-a făcut copiilor ăstora, răbufnește Irène. Crezi că asta i s-a întâmplat și micului Karol?

– Posibil. Asta dacă nu cumva anchetatorii chiar au dat greș. Un lucru e cert însă: din cei două sute de mii de dispăruți, doar douăzeci și cinci de mii au fost trimiși în țările de origine. Iar în 1949, multora le convenea să nu fie găsiți. Poate că al tău a fost lăsat la părinții adoptivi. Crucii Roșii poloneze i s-a comunicat că era de negăsit, iar dosarul a fost distrus.

– Dacă aș putea să discut cu agenții care s-au ocupat atunci de investigație...

– Am întâlnit câțiva când lucram la carte. Îți dau coordonatele lor, îi spune cercetătoarea

conducând-o spre ieșire.

După această întrevvedere, Irène se duce cu mașina la Kassel. Găsește o carte de-a Gittei Sereny într-o librărie din centru. Titlul demn de Joseph Conrad, *Into That Darkness*¹¹, o invită să călătorească în adâncul tenebrelor de la Treblinka. Va căuta acolo urma lui Lazar.

Cinează singură într-un mic restaurant grecesc, departe de vacarmul braseriilor. Comandă un pahar de ouzo gândindu-se la Allegra, pe care nu și-o poate imagina bătrână.

Telefonul o anunță că a primit un nou e-mail.

Janina Dabrowska i-a găsit pe urmașii soțului Witei. Are și o adresă, în apropiere de Lublin.

„Irena, cred că o să-ți placă surpriza mea. Nu mi-a fost ușor s-o depistez, era pusă din greșeală în alt dosar.

Acum ai la ce să te gândești până vii în Polonia!“

În fișierul atașat e o fotografie pe care Irène o mărește nerăbdătoare. O Wita mai tânără ține în brațe un băiețel blond. Cu gura lipită de urechea copilului, îi șoptește un secret, iar el râde, gădilat de răsuflarea ei, uitând de ochiul negru al obiectivului. N-are mai mult de optsprezece luni. Un zulf blond alunecă peste ochiul drept al Witei, care îl privește pe fotograf cu un aer tandru și rebel. E radioasă. Irène observă ce a dispărut între acest instantaneu și clișeul de la Auschwitz.

Mâna dolofană a copilului stă pe gâtul mamei sale, iar acest detaliu îi frânge inima. Certitudinea calmă că e iubit, protejat.

Se încumetă să le facă celor doi o promisiune pe care speră să și-o poată ține.

EVA

Se studiază în tăcere, intimidată de prezența magnetofonului. Pe eticheta minicasetei se poate citi: „Eva Volmann, 7 noiembrie 1978“.

– Nu-mi imaginasem c-o să fac o asemenea călătorie, mărturisește Lucia Heller.

De la prima lor întâlnire, chipul ei a căpătat o anume gravitate. E împovărată de viețile invizibile cărora le-a căutat urmele sub copertina unei școli, într-o curte, în fața vitrinei unei bijuterii care găzduia pe vremuri o băcănie cușer sau pe pietrele tombale dintr-un cimitir năpădit de buruieni.

– Chiar o să-i auzim vocea? întreabă.

Irène încuviințează. N-a avut curajul să asculte înregistrarea înainte de sosirea Luciei.

De dimineață se temea să n-o dezamăgească pe tânăra argentiniancă. Documentele pe care le adunase se limitau la perioada postbelică. O colecție firavă de fotografii, evaluări, schimburi de scrisori. Peste câteva ore, directoarea îi așeza pe birou caseta, aruncându-i un nume în treacăt:

– Mark Epstein.

– Pardon?

– Un autor american de origine germană. A venit la ITS în 1979. Scrisa un roman și avea nevoie de informații despre marșurile morții.

– A fost primit la centru? se minunează Irène.

– Era înainte de Max Odermatt. Directorul de atunci susținea parteneriatele, circulația ideilor... Pe scurt, Epstein s-a întâlnit cu câțiva dintre foștii deportați care lucrau la noi și a avut ideea de a-i înregistra. În momentul respectiv n-a interesat pe nimeni. Casetele au rămas în fundul unui dulap din biroul direcției de personal. Au și inventarele părțile lor bune...

– Eva? a rostit Irène vibrând de emoție.

– Nu știu cum a reușit Epstein, dar a acceptat să stea de vorbă cu el.

Iată-le acum așezate față în față, având între ele vechiul casetofon care hârâie molcom. Peste acest zgomot de fond, vocea Evei se aude dincolo de mormânt, mai puțin răgușită decât în amintirile lui Irène, deformată, ușor defensivă. Dar e ea, cu frazarea ei plină de ironie, cu maniera ei inimitabilă de a-și destabiliza interlocutorul. Discuția se desfășoară în germană.

E.V. Chiar trebuie să spun asta? Parc-am fi la tribunal! Trebuie să jur și pe Biblie? Mă numesc Eva Volmann. M-am născut la Varșovia în 28 aprilie 1930. Lucrez aici din 1947.

– Ce v-a adus la ITS? o întreabă Epstein.

Glasul lui este blând. O mână întinsă pe care poți s-o strângi sau s-o refuzi.

E.V. Voiam să-mi regăsesc familia. Era obsesia mea. Îmi spuneam că aici o să am mijloacele ca s-o caut. La început nici n-au vrut să audă. Mă considerau prea tânără.

M.E. Ce vârstă aveți?

E.V. Șaptesprezece ani. Dar asta nu însemna nimic. Era vârsta care mi se dăduse, la fel ca hainele pe care le purtam. Pentru mine, singurul lucru care conta era să-i găsesc.

M.E. Cum i-ați convins să vă angajeze?

E.V. Păi cum crezi? Am pus piciorul în prag!

Râsul Evei răsună în sala de ședințe, și dintr-odată Irène are impresia că e acolo, lângă ele. Iluzia e atât de vie, încât o podidesc lacrimile.

E.V. Eram atât de încăpățânată, nici nu poți să-ți închipui. Mult mai încăpățânată decât ei, oricum.

Epstein îi ține isonul cu un râset mai estompat.

M.E. Deci v-au angajat. Înțeleg că ați devenit rapid una dintre cele mai bune anchetatoare, așa-i?

Irène sesizează mândria din glasul Evei:

E.V. E adevărat că nu mă descurcam rău. Trebuie spus că mă străduiam din răputeri. Dar aveam concurență. Îmi aduc aminte de un tip din Cracovia. La Buchenwald, sabotase niște „experimente medicale” și salvase pielea multor deținuți. Era foarte priceput la anchete. Lucram împreună. Am învățat o mulțime de lucruri numai observându-l.

M.E. Ce s-a ales de el?

E.V. A emigrat în Statele Unite la începutul anilor cincizeci. În perioada aceea, majoritatea au plecat. Armatele de ocupație părăseau Germania, ultimele lagăre de strămutați fuseseră închise. Ne-au adunat în piața din fața bisericii. Tot orașul era acolo. Stăteam separat, ei de-o parte, noi de cealaltă! [Râde.] Ofițerii americani au declarat că din acel moment statutul de deportat nu mai exista. Puteam să rămânem sau să emigrăm. Republica Federală Germană, în marea ei generozitate, ne oferea un statut de „străini apatrizi”. Care ne dădea dreptul să trăim în Germania și să muncim, fără posibilitatea de a deveni cetățeni în toată puterea cuvântului. O să-mi spui că era deja un nivel peste cel de „suboameni”! De altfel, localnicii erau furioși, protestau vehement. Noi, paraziții, n-aveam ce căuta în patria lor vopsită ca nouă cu banii din planul Marshall.

M.E. Și totuși lucrați cu toții de ani de zile, nu?

E.V. Pentru ei, munca noastră nu servea decât la răscolirea mocirlei în care stătuseră doisprezece ani. Sperau c-o să ne luăm tălpășița odată cu americanii.

M.E. Și voi ce vă doreați?

E.V. Majoritatea nu se puteau imagina trăind în Germania fără protecția Aliatilor. Se vedea de la o poștă că foștii naziști erau tot acolo. Unii nici măcar nu se ascundeau. În satul vecin, foștii membri ai Waffen SS organizau întruniri politice. Voiau să răstoarne Republica și să instaureze al Patrulea Reich! Îți poți închipui? Deportatii preferau s-o ia de la capăt în altă parte.

M.E. Dar dumneavoastră ați rămas...

E.V. N-am crezut niciodată că aş duce o viaţă mai bună în altă parte. Ştiam că plecarea n-ar fi schimbat nimic. Pe deasupra, îmi plăcea munca pe care o făceam. Şi alţii au ales să rămână, precum Creierul. Ne înţelegeam unii pe ceilalţi. N-aveam nevoie să ne prefacem.

M.E. Aţi reuşit să vă regăsiţi familia?

Epstein pune întrebarea cu detaşare, deşi ştie cât este de dureroasă.

Tăcerea care se lasă vibrează îndelung în aerul saturat de paraziţi.

E.V. N-am găsit nimic. Ca şi când n-ar fi existat niciodată. Ştii că nu existau liste pentru transporturile din ghetoul din Varşovia spre Treblinka? Erau şterşi de pe faţa pământului înainte să ajungă.

M.E. Nu figurau pe nici o listă?

E.V. Nu. Când au început să deporteze pe toată lumea, tata şi prietenii lui au încropit o ascunzătoare pentru bunicii mei în podul apartamentului lor. Tata îi aproviziona, chiar dacă sufereau cu toţii de foame. Într-o dimineaţă a urcat la ei, a găsit peretele fals smuls, scaunul cu roţile răsturnat... O vecină i-a spus că un poliţist evreu venise cu nişte Trawniki¹², ştiau unde să caute. I-au azvârlit pe bunicii mei într-o căruţă laolaltă cu alţi „netransportabili“, i-au asasinat în cimitirul evreiesc. Tata nu voia ca noi să aflăm, dar locuiam într-o singură cameră. L-am auzit povestindu-i mamei.

Ochii Luciei Heller nu clilesc. Ascultă, şi fiecare cuvânt cade în sufietul ei ca într-un puţ adânc.

M.E. Părinţii dumneavoastră au scăpat de deportare?

E.V. Au fost uciși în timpul insurecției din ghetou. La fel și frații mei. Nu știu unde, nici cum... Îmi cer scuze, nu pot să continui.

Durerea din glasul Evei îi rupe inima lui Irène.

Cu blândețe în glas, Mark Epstein își cere scuze la rândul lui. Banda se oprește cu un zgomot surd. Înregistrarea se reia după un timp.

M.E. Cum ați reușit să ieșiți din ghetou?

E.V. Părinții mei aveau o prietenă de cealaltă parte a zidului. Ea cunoștea o rețea care-i trecea pe copii în partea ariană și-i ascundea la o familie sau într-o mănăstire. Trebuia să știi polona, să cunoști rugăciunile catolice și să nu semeni prea tare a evreu. Frații mei nu vorbeau decât idiș. Erau bruneți cu părul sârmos și creț, aspectul fizic nu-i ajuta. Eu puteam trece drept poloneză. O evreică din Dresda care locuise cu noi în ghetou îmi dăduse lecții de germană. Și vorbeam polona curent. Preț de câteva săptămâni, mama m-a silit să învăț rugăciunile, să repet gesturile de la liturghie. Detestam lucrul ăsta, nu voiam să trăiesc printre goyim.

M.E. Înțelegeați că era o chestiune de viață și de moarte?

E.V. Ce părere ai...?

Întrebarea cade ca o palmă. Irène își poate imagina privirea care o însoțește.

E.V. Conviețuiam cu moartea. Zi după zi. Cadavre în casa scării, în curte, pe trotuarul de vizavi. Nu aveam voie să ieșim, pe stradă era prea periculos. Când au început deportările, trebuia să stăm nemișcați ore în șir, ghemuiți ca niște contorsioniști. Respiram încet, nu

puteam să plângem. Pândeam zgomotele de pași, lătraturile. Trăiam cu frica în suflet. Aveam doisprezece ani, ascultam conversațiile adulților. Știam că dacă ajungeai la Umschlagplatz¹³ erai mort. O știam, dar nu voiam să-i părăsesc. Mama nu mi-a dat de ales. Într-o noapte, un bărbat a venit să mă ia. Era începutul iernii din 1943, m-a condus prin rețeaua de canalizare. Am mers câteva ore prin întuneric. Uneori ne târam prin apa neagră, mă agățam de paltonul lui. În cele din urmă am ieșit în cealaltă parte a orașului. Eram udă learcă, îmi clănțăneau dinții. Cineva m-a învelit într-o pelerină și m-a ascuns în portbagajul unei mașini. Îmi aduc aminte doar frica și foamea. Am fost încredințată unei necunoscute, împreună cu alți copii. Ea mi-a făcut baie! Se străduia să ne aline. Toți puștii plângeau, era sinistru.

M.E. Cât ați stat la ea?

E.V. Nu știu. Două săptămâni, poate. Într-o dimineață, o fată m-a luat cu ea. Îi spuneam Kasia, făcea parte dintr-o rețea a rezistenței. Mi-a dat un certificat de naștere pe numele Renata Sliwa și o Kennkarte. Fără carte de identitate nu puteam merge nicăieri. M-a pus să repet detaliile vieții adevăratei Renata, care era probabil la doi metri sub pământ, și apoi m-a condus la gazda mea.

M.E. Unde locuia?

E.V. În Wola, în vestul Varșoviei. Era o femeie nesuferită, mă certa de dimineață până seara. Se temea c-o să atrug atenția vecinilor, așa că mă obliga să stau în cameră toată ziua, cu obloanele trase. Nu-i plăcea de mine, dar avea nevoie de banii pe care-i primea de la

rețea. Pentru mine era mai rău decât în ghetou. Într-o duminică s-a dus la slujba de Paște. Am profitat ca să fug. Am luat-o pe jos spre centru.

M.E. Voiati să vă întoarceți în ghetou?

E.V. Da. Mă gândeam c-o să găsesc gura de canal. De la mare distanță am văzut fumul înălțându-se spre cer. Când m-am apropiat, am înțeles că insurecția începuse. Erau blindate peste tot, soldați înarmați până-n dinți. Cel mai sinistru a fost să-i văd pe polonezii care se adunaseră la spectacol. Unii se bucurau că Hitler îi scăpa de jidani. Alții își băteau joc de Wehrmacht, care trimitea tancuri și o întreagă armată ca să învingă o mână de evrei flămânzi. Aș fi vrut să pot trece peste zid ca să lupt și eu.

M.E. Tatăl dumneavoastră era printre combatanți?

E.V. Nu, era incapabil să se bată. Era un intelectual, un umanist. Organiza serate culturale în ghetou, concerte, cursuri clandestine... Mama era mai rigidă. În ochii mei, ea incarna regulamentul! Nu suportam regulile, le încălcam de fiecare dată. Tata îmi lua apărarea întotdeauna. Când au început deportările, s-a prăbușit psihic. Toți tinerii din comitetul de imobil au fost trimiși la Treblinka. Toți vecinii, prietenii noștri, unii după alții. Tata și-a pierdut orice speranță, era umbra omului de odinioară. Pe mama, dimpotrivă, furia a mobilizat-o. A devenit capul familiei. Vindea ultimele noastre suvenire în schimbul unui codru de pâine. Și-a vândut până și rochia de mireasă unor polonezi care se târguiau fără scrupule. Într-un final a intrat în Organizația Evreiască de Luptă. În timp ce-mi

punea la cale exfiltrarea, participa la întruniri clandestine unde se pregătea insurecția.

M.E. Era foarte curajoasă...

E.V. Da. Era straniu, ca și cum ar fi devenit altă persoană. Pe care o descopeream. Acțiunea îi dădea tărie. Nu se mai temea. A reușit chiar să mă convingă de faptul că puteau să câștige și că după aceea avea să vină să mă ia. Ca să accept să plec. Știa că n-aveau nici o șansă...

Vocea i se frânge.

Înregistrarea se întrerupe.

Irène și Lucia ies să fumeze în parc. Cum nu și-au luat paltoanele, tremură de frig, încălțările li se udă în zăpada proaspăt așternută. Fiecare se gândește: „N-aș putea reuși singură“. Apoi se întorc în sala ca o criptă în care răsună, prin intermediul Evei, glasul unei lumi distruse.

LUCIA

Înregistrarea se reia. Timbrul Evei este mai ferm, și acum ea e cea care pune întrebările, ca și cum ar fi preluat conducerea discuției:

E.V. De ce faceți asta? La ce bun? Polonia e un cimitir, și poveștile astea nu interesează pe nimeni.

E rândul scriitorului să-și caute cuvintele.

M.E. Poate... ca să nu dispară. Grație mărturiei dumneavoastră, oamenii aceia vor continua să trăiască.

E.V. Credeți?...

M.E. Sper.

O readuce în primăvara anului 1943, în acea zi de flăcări și de spaimă.

M.E. Ce-ați făcut când ați ajuns în fața ghetoului?

E.V. Nu puteam să mă apropiu, zona colcăia de polițiști și de soldați germani. Kasia mă prevenise că diverși șantajști stăteau lângă zid ca să-i identifice pe evrei. Dacă eram în pericol, trebuia să mă duc la o mercerie de pe strada Mostowa și să cer pauglica albastră pe care o comandase mama. Vânzătoarea m-a lăsat să aștept ore întregi în depozit, iar apoi Kasia a venit să mă ia. Câteva zile m-a ascuns în camera ei de la mansardă, dar era prea riscant. M-a dus în Praga, de cealaltă parte a Vistulei. O văduvă acceptase să mă găzduiască. O chema Filomena. Cum nu erau alte case în jur, mă lăsa să ies în grădină. Era foarte credincioasă, spera să mă convertească. Îmi repeta: „Domnul îți trimite aceste încercări ca să-ți izbăvească sufletul“.

Râde.

M.E. A reușit?

E.V. Eram o cauză pierdută! Avantajul e că mă lăsa să citesc ziarul. Așa am aflat despre lichidarea ghetoului. Presa germană afirma că toți insurgenții fuseseră uciși. După Filomena, unii reușiseră să fugă prin canale. Speram că familia mea se ascundea pe undeva în partea ariană. Din când în când, Kasia venea să-mi ridice moralul. În toamna lui 1943, vizitele ei au încetat. Deși Filomena nu mai primea bani de la rețea, a hotărât să mă țină mai departe.

M.E. Știți de ce n-a mai venit Kasia?

E.V. Am aflat acum zece ani, când am încercat să-i dau de urmă. Într-o dimineață, polițiștii s-au prezentat

la ea acasă și au arestat-o. Fusesse denunțată. Gestapoviștii au executat-o în ruinele ghetoului. Acolo erau uciși oamenii. Avea nouăsprezece ani. Înainte de război fusesse cercetașă. Biata copilă!

M.E. Ați rămas mult timp la Filomena?

E.V. Aproape un an. În februarie 1944 am fugit iar.

M.E. Nu mai voia să vă găzduiască?

E.V. Ba da, dar mă ascundeam de peste un an, nu mai puteam să aștept. Îmi băgasem în cap că părinții mei erau în viață. Am ieșit pe geam. Era atât de frig, că îmi clănțăneau dinții. Îmi aduc aminte de norii negri care pluteau peste Vistula înghețată. Am traversat fluviul până în orașul vechi, unde am luat-o pe ulicioare până la strada Królewska. Acolo locuiam înainte de război, nu departe de universitate.

M.E. Era foarte riscant!

E.V. Periculos și totodată stupid. Îmi ziceam că poate ai mei se întorseseră acolo ca să se ascundă. N-am îndrăznit să sun. O perdea s-a mișcat la fereastra vecinei, și atunci mi-am dat seama că săvârșisem o nebunie și că trebuia să mă întorc la Filomena. Țin minte că mă sileam să nu fug. La colțul străzii m-am întâlnit cu un băiat. Fuseserăm colegi de școală înainte de război. A început să ragă: „Arestați-o, e evreică!“ I-am tras o palmă. A strâns alți golani din cartier, m-au urmărit și m-au dat pe mâna poliției germane. Am ajuns la închisoarea Pawiak, apoi la Auschwitz.

M.E. Vreți să vorbiți despre asta?

E.V. Nu. Am obosit.

M.E. O să ne oprim pentru azi. O ultimă întrebare totuși: ați găsit supraviețuitori din familia

dumneavoastră?

E.V. Fratele tatei a reușit să plece în 1940 cu soția și copiii lui. Trăiesc la Buenos Aires.

Ochii negri ai Luciei Heller se măresc. Irène știa că acest moment avea să vină. Era firesc ca o anchetatoare cu priceperea Evei să-și găsească rudele rămase în viață. Se teme că răspunsurile care urmează o vor răni pe Lucia.

M.E. Ați încercat să luați legătura cu ei?

Eva tace, pare să ezite.

E.V. Voiam s-o fac, dar nu reușesc să mă mobilizez. Au plecat înainte de închiderea ghetoului... Credeam cu toții că va fi de ajuns să strângem din dinți, să ne ajutăm unii pe alții. Că această violență o să dispară așa cum venise. Când mă gândesc la copila care eram atunci... La noi se purtau mereu discuții fără sfârșit, certuri aprige. Uneori mă simțeam sufocată, îmi doream o viață a mea. E ironic. Astăzi am viața asta. Numai că e goală, pentru că ei nu mai sunt alături de mine. Iar copila aceea a murit. Prin urmare, nu pot să-i revăd. Dacă nu vor vrea să știe ce s-a întâmplat, mi se va rupe inima. Dacă vor vrea să știe, răspunsurile mele îi vor distruge. E mai bine așa.

M.E. Aici vă simțiți acasă?

E.V. Ce înseamnă „acasă”? Acasă eram în copilărie. N-o să mai fiu nicăieri acasă.

M.E. Vă mulțumesc pentru încredere, Eva. Și pentru franchețe.

Ochii lui Irène îi întâlnesc pe cei roșii de plâns ai Luciei Heller. Oprește caseta, caută vorbe de alinare. „Noile generații vor să știe“, i-a zis

Charlotte Rousseau. Dar adevărul este dur și tăios. Eva tăiasse parâmele care o legau de trecut. Alesese să rămână la Arolsen, cu o mână de *persoane strămutate* care aveau să-și păstreze mintal acest statut toată viața. Smulse de lângă tot ce iubiseră, adăpostind în sufiet un pământ pârjolit care era otrava lor, proprietatea lor pe care n-o puteau împărți cu nimeni. Și care găseau în misiunea lor un motiv pentru a trăi.

Dintr-odată, Luciei i se face frig. Își pune paltonul și spune:

– Mulțumesc, Irène. Datorită dumneavoastră, am sentimentul că am întâlnit-o. Mă doare sufietul că n-a vrut să ne cunoască. Am fi primit-o cu brațele deschise, evident. N-ar fi fost o povară, dimpotrivă. Ar fi putut să-și refacă viața în căldura familiei ei...

– Ați auzit-o. Nu era în stare.

– Înțeleg, dar tot sunt tristă. Suntem atât de puțini... Am fi iubit-o cum nu se poate mai mult. Ați putea să-mi dați o copie a înregistrării? Aș vrea să le-o dau copiilor mei s-o asculte când o să fie mai mari.

– Desigur. Veniți, mai am și alte lucruri pe care să vi le arăt.

– Îmi puteți spune dumneavoastră, care ați cunoscut-o, cum era? o roagă tânăra la baza scării monumentale.

„Feroce“ e cuvântul care-i vine în minte lui Irène. Îl rostește cu tandrețe.

– Îmi place felul în care vorbești despre ea, spune Lucia. Erați foarte apropiate, nu-i așa?

– Atât de apropiate pe cât o îngăduia ea. Era foarte reținută, să știți. Păstra o distanță clară față de toată lumea. În afară de pisica ei!

Își amintește de o fotografie surprinsă de fiul ei într-o duminică. Eva îi invitase la masa de prânz, iar bătrâna pisică tigrată fugise când apăruseră musafirii. Până la urmă se întorsese și sărise de pe pervaz pe genunchii stăpânei sale. Hanno immortalizase instantaneul cu aparatul său de fotografiat. Găsește clișeul în sertarul biroului. Îi place acest portret pentru că micul animal îi îmblânzește Evei trăsăturile, parcă fără voia ei.

– Iat-o, spune.

După lagăr, înainte de boală. Așa o păstrează, așa și-a întipărit-o în minte.

– E frumoasă, murmură Lucia.

Pisica toarce pe genunchii ei, stăpână acolo. Eva schițează un surâs de capitulare.

Irène înșiră alte fotografii pe birou, clișee sepia cu o aură de mister, din altă epocă. Fetele înfloritoare așezate pe trepte au o fragilitate frapantă în privire. Cupluri dansează la balul de Crăciun din 1947, în apropiere se află un bărbat în cârje. Sub pancarta cu International Tracing Service, Eva ridică bărbia parcă spunând: „Ei, și ce?” În altă poză, tocmai a câștigat concursul de înot. Costumul de baie îi scoate în evidență silueta uscățivă, picioarele de lăcustă. În toate

fotografiile, acest amestec de bucurie afișată și melancolie difuză, ca un șchiopătat pe care s-ar strădui să-l ascundă. Într-una dintre ele, Eva pozează alături de colegii ei cu ocazia revelionului din 1965. Are treizeci și cinci de ani, calculează Irène, dar pare mult mai tânără. Și mult mai bătrână.

Lucia îi scrutează trăsăturile emoționată.

– Cei care sunt lângă ea sunt foști deportați?

– Nu toți, îi răspunde Irène. Dar aveau în comun faptul că pierduseră tot. Cel de aici, din dreapta, e un fost pilot. I se spunea Creierul. Am fost întotdeauna de părere că era îndrăgostit de Eva.

Luciei i se pare seducător.

– Oamenii aceștia erau ca o familie pentru ea? Întreabă visătoare.

Irène se întreabă dacă nu cumva acel cuvânt ar fi rânit-o pe Eva.

– Nu știu.

– Mă bucur să aflu că nu și-a sfârșit zilele în singurătate.

– Nu era singură, îi spune Irène, perfect conștientă că e în parte o minciună.

Pe când traversează parcul, Lucia îi mărturisește că a dat curs unui imbold venit din adâncul sufletului. A făcut-o sfidând tăcerea familiei, pe cea a bunicului ei. Tăcerea aceasta se înălța ca un zid, era alcătuită din teroare și o durere inexprimabilă. Nu avea intenția s-o spargă, spune, ci să intre în legătură cu cei care

nu mai sunt printre noi, să-i asculte. Știe că experiența o va schimba, chiar dacă se teme de partea de umbră a acestor vieți devastate. Se teme că nu-și mai poate iubi copiii decât cu teama de a-i pierde.

– Când s-a născut fiul meu, spune Irène, îi visam cadavrul minuscule și mă trezeam în lacrimi. Astăzi mă tem c-o să fie rănit, c-o să i se provoace suferință. Asta mă trezește noaptea. Iubirea te face mai puternic și totodată mai fragil. Eva se ferea să se atașeze, dar era dezarmată de dragostea pisicii ei. Cum ar arăta viețile noastre fără dragoste?

– Ar fi veștede, murmură Lucia.

– De asta ați vrut să-i căutați. De acum face parte din dumneavoastră. Nu îngăduiți ca moartea lor să le eclipseze viața.

Irène se aude pronunțând aceste cuvinte de parcă ar vorbi cu sine însăși. Se simte privilegiată că a cunoscut-o pe Eva. O s-o păstreze mereu, lângă portretul cu pisica, pe adolescenta din ghetoul de la Varșovia, fata slăbuță care-i vâna pe foștii naziști. Cea care nu se lăsa intimidată de nimeni și totuși nu putea să vorbească despre frații ei fără să i se redeschidă rana.

O privește pe tânără îndepărtându-se spre poarta domeniului; vântul serii face să-i tremure pana de la pălărie. Înainte de a dispărea, Lucia se întoarce și-i zâmbește.

PIOTR

– Ai încercat să-i separe?

Henning încuviințează abătut.

– Ne ia o oră jumate să-i culcăm, după care trag un pui de somn și se trezesc cu gura cât o șură. În toiul nopții mi-e imposibil să mai adorm. Mă gândesc la încălzirea globală, la dispariția speciilor, la alegerea lui Trump.... Dacă aș avea de ales, aș prefera ca gemenii să joace țonțoroiul între nouă seara și două dimineața.

– Mai fă-ți o cafea, îi spune ea compătimitoare.

Sorb din porcăria cu gust de supă la plic în timp ce studiază reflexiile psihedelice pe care le desenează soarele pe tapiseriile din hol.

– Unde ai ajuns cu ancheta?

De câteva săptămâni, Henning îl caută pe proprietarul unei verighete gravate cu o înscripție în alfabet chirilic.

– Verigheta îi aparținea unui deportat bulgar, spune el. A murit la *Revier*-ul de la Dachau. Cred că am găsit-o pe fiica lui la Gabrovo, în centrul Bulgariei. Trebuie să verific niște informații la Crucea Roșie înainte să-i scriu.

În principiu, Henning ar trebui să-i propună urmașei să se deplaseze la Bad Arolsen sau să-i trimită obiectul prin poștă, dar i-ar plăcea să-și ia câteva zile de concediu ca să meargă acolo.

– E un loc drăguț, m-am uitat: orașul e la poalele munților Stara Planina. Dar dacă o las pe nevastă-mea singură cu gemenii, o să dea divorț.

– Ia-o cu tine. Lăsați-i pe plozi la ușa părinților tăi și demarați în trombă.

Cu o privire visătoare, Henning pare tentat de idee.

– Ai noutăți despre Wita? o întreabă, de parcă ar fi absolut firesc să ceri vești despre o femeie moartă acum șaptezeci și unu de ani.

Irène îi arată fotografiile de la Auschwitz, pe cea cu fiul ei.

– Biata de ea, murmură cercetătorul. Ai ceva despre băiat?

A contactat mai multe persoane pe care Silke Bauer le intervievase pe când lucra la carte. Una a decedat anul trecut. Alta a lucrat după război într-un centru pentru copiii neînsoțiți. Își amintește de micuții care erau smulși din familiile de adopție; plângeau toată noaptea, reîncepeau să facă pipi în pat, bântuiau ca niște fantome în pijama. Femeia începuse să se îndoiască de legitimitatea misiunii lor. Erau și polonezi, da. Nu-și mai aduce aminte cum îi chema, a trecut prea mult timp, și, oricum, aveau toți prenume germane. Un băiețel îi fusese restituit mamei sale biologice, care trăia lângă Danzig. Fugise după câteva săptămâni ca să-și regăsească mama adoptivă. „Poveștile astea îți sfâșiau inima“, a spus ea. „Ajunseserăm la concluzia că era de preferat să-i lăsăm acolo dacă se simțeau bine. Dar Piotr nu era de acord. Făcea tot posibilul ca să-i găsească pe părinții copilașilor.“ Cine anume? Piotr Waliński. Un

polonez care ajuta pe teren organizațiile Aliatilor. De o tenacitate epuizantă. Asemănător s-a exprimat și ultima ei interlocutoare, pe care a găsit-o aseară la telefon în locuința ei din cartierul londonez Chelsea. Amuzată, aceasta și-a adus aminte de „pisălogul neobosit“. Oaia neagră a militarilor americani și a organizațiilor germane pentru protecția copilului. Piotr nu se lăsa aburit cu promisiuni, revenea întotdeauna la atac. Îl porecliseră „Bull“, „Taurul“. Punea cap la cap informațiile, deschidea el însuși cantitatea uriașă de corespondență care sosea în fiecare zi la cartierul general al organizațiilor de asistență aliate. Curând, toată lumea își făcuse obiceiul de a-i încredința lui cazurile cele mai delicate.

– „Taurul“. De el ai nevoie, conchide Henning.

– A emigrat în Statele Unite. Probabil că a murit, oftează Irène.

Henning pune pariu că nu; pisălogii înverșunați au resurse nebănuite.

Peste două zile, Irène îi oferă un obiect în formă de cochilie de melc:

– Îl bagi în priză în camera gemenilor, și ei o să adoarmă în susurul mării, în cântecul balenelor, în freamățul vântului printr-un crâng de bambus. Reproduce și sunetele din pântecul matern. Am încercat, e hipnotizant.

– Unde ai găsit minunea asta?

– La Göttingen.

– Ești binefăcătoarea mea. Dar am și eu o surpriză pentru tine.

Îi întinde o carte poștală cu Golden Gate în lumina apusului. Pe verso, câteva cuvinte notate cu un scris amplu:

Pentru toți prietenii mei de la Child Search Branch, un salut amical de la San Francisco, unde străzile în pantă îmi poartă inima și gândurile spre voi. Locuiesc într-o căsuță roșie cu vedere spre acoperișuri. Vă aștept.

Cu cele mai frumoase amintiri, Bull

Cartea poștală e datată 11 aprilie 1965 și menționează și o adresă.

Căutările pe internet îi indică un Piotr Waliński la San Francisco. Dacă e el, s-a reconvertit în librar anarhist. Găsește și câteva fotografii din anii șaptezeci, cămașă descheiată și bandană roșie, mustață și păr lung, un aer mai curând boem decât de taur. Pozează cu Tom Wolfe la lansarea *Rugului deșertăciunilor*. Cu Leonard Cohen, sub o arcadă formată din cărți vechi. În imaginea cea mai recentă, cu tenul bronzat și părul alb tuns periuță, geacă de aviator și jeansi spălăciți, seamănă cu un bătrân aventurier care nu și-a desfăcut niciodată valizele. Librăria lui, *A Tale of Two Hippies*, există și acum la intersecția dintre Haight și Ashbury, în inima fostului cartier al beatnicilor. Fațadă violet acoperită cu graffiti și afișe multicolore. E un templu al contraculturii. Un loc de pelerinaj unde supraviețuiesc bătrânele glorii ale punkului și nostalgicii tuturor revoluțiilor pierdute.

Irène sună chiar în acea seară. Acolo e zece dimineată, librăria tocmai s-a deschis. O tânără își cere scuze pentru vacarmul ambiant, se testează acustica pentru lectura muzicală programată mai târziu. O roagă să repete numele polonez. „*Oh, you mean Peter*“, strigă ea. E fostul proprietar. Le-a vândut librăria acum doi ani, dar continuă să bântuie pe-acolo. Irène se gândește la Henning. Mai stă în căsuța aceea roșie? „*Of course!*“ îi răspunde interlocutoarea ei. Nu vrea cu nici un chip s-o părăsească, deși e un iad pentru orice suferind de reumatism: îngustă și înaltă, toată numai scări. Irène obține numărul lui Peter. Omul are tabieturile lui. În fiecare dimineată își bea cafeaua la Pablo, pe Castro Street. Apoi face turul cartierului cu câinele lui, Digger. „La ora asta ar trebui să-l găsiți acasă“, spune noua proprietară a librăriei.

Irène își lipește fruntea de geam, noaptea e agitată, vântul suflă în rafale și crengile trosnesc. Își imaginează o mică tavernă în plin soare, clopotul tramvaiului ce urcă pe strada abruptă, casa victoriană înălțată spre cer, lemnul roșu puțin uzat, țipetele pescărușilor care zboară peste acoperișuri ca să ajungă la ocean.

– *Gee. The International Tracing Service... You're the ghost of Christmas past!*¹⁴ strigă voios Piotr Waliński când ea se prezintă.

Are o voce caldă, engleza americană păstrează urme de accent polonez. Se amuză în rolul de cercetător găsit, asemenea grădinarului stropit.

Dincolo de umor, Irène aude șocul acestui fragment de viață ieșit la iveală, cu amintirile bune și rele. A pus un ocean între el și lumea aceea. A adunat cincizeci de ani de exil, de întâlniri și de marijuana. Și iată că un telefon din Germania e de ajuns ca să-i reînvie perioada postbelică și tinerețea.

– Am auzit multe despre dumneavoastră, Bull. Așa vi se spunea, nu? Îl tachinează ca să spargă gheata.

El râde, uitase porecla de demult. Îi aduce aminte de orașele germane transformate în șantier, de cartierele generale instalate în cinematografe lovite de bombe, de cozile la care trebuia să stai pentru orice și adesea pentru nimic. Îi revin în memorie Shirley, Dee, Janet sau Alice, venite din Kent sau de la Boston ca să repare lumea și în curând epuizate de complexitatea situațiilor, de reglementările neclare. Și copiii? Bineînțeles, copiii. Triști, debusolați, sălbatici, dezarmați. Adunați în tabere provizorii ca niște mărfuri fără etichetă, despre ale căror proveniență și destinație nu se știa nimic. Ceea ce se ghicea între tăceri îi împiedica să doarmă. El căuta puștii furăți, făcuse o obsesie din asta. Militarii americani pe care-i asalta cu cereri se enervau: „De ce ne bateți iar la cap cu ăștia? Nu-s cei mai amărâți dintre toți!”

Taurul își ieșea din fire: „Dar au fost răpiți, fir-ar să fie! Ce vă trebuie mai mult?”

Li se furaseră numele și viața. Trebuia ca pe lângă asta să fie lăsați în mâinile răpitorilor? Să se felicite că erau bine tratați? Unii erau exploatați fără scrupule, alții, aduși într-o dimineată la funcționarii aliați sub pretextul că „deveneau dificili“. Sau pur și simplu pentru că erau o gură în plus de hrănit în vremuri de penurie.

– Părinții adoptivi fuseseră și ei păcăliți, subliniază Irène.

– Bineînțeles, spune Piotr.

Și majoritatea îi iubeau sincer pe copii. La fel de mult ca pe ai lor: cei pe care Partidul îi trimisese să lupte printre ruine și care muriseră într-o uniformă prea mare, lângă o armă pe care nu reușeau s-o țină. Dar în tragedia generală nu trebuiau confundate suferințele. Nici reparațiile. Prin urmare, Piotr studia ore în șir fotografiile de la Crucea Roșie și reîncepea să bată pe la uși. Evalua vârsta copiilor, le compara trăsăturile cu poze vechi de câțiva ani. Un act de naștere emis în regiunile Poznan sau Danzig, documente de adopție care menționau un centru Lebensborn semnalau adesea un copil furat. De regulă, cei din SS le dădeau un prenume german care să semene cu cel de origine. Fransciszek devenea Franz, Tomek, Thomas, Brygida, Brigitte, Jadwiga, Hedwig...

– Și Karol? îl întrerupe Irène.

– Karol... Trebuie căutat un Karl. O să mă uit prin carnetele mele de atunci. Doar că la mine e

așa o harababură... Dacă găsesc ceva, vă țin la curent!

Peste două zile, Irène se pregătește să plece la serviciu când sună telefonul. La San Francisco e târziu. Piotr și-a răsturnat casa cu susul în jos în timp ce câinele sforăia, mărturisește că i-a ținut companie un whisky venerabil. Îi recunoaște în glas febra cercetătorului triumfător:

– Gertrud Fischer. Ne scrisese în 1947. Pe atunci, eu deschideam corespondența. În cea mai mare parte a timpului era pierdere de vreme, dar cu Gertrud am avut noroc. Fusese expulzată din Prusia Orientală la sfârșitul războiului și plasată într-un lagăr de refugiați. Văzuse afișele cu portretele copiilor furati. Trebuie să se fi gândit că putea obține o favoare dacă ne ajuta cu informații. Gertrud scria că în timpul războiului fusese vecină la Königsberg cu o familie Winter. Naziști convinși, după ea. Otto, soțul, era ofițer în Wehrmacht. Soția lui, Irma, se ocupa de operele caritabile ale Partidului. În 1943, de pe-o zi pe alta, în viața lor a apărut un băiețel. N-avea mai mult de trei sau patru ani. Ca o vecină cumsecade, Gertrud mai stătea cu el din când în când. Puștiul era cuminte, se juca singur fără să supere pe nimeni. Într-o seară, când Irma a venit să-l ia, Gertrud a întrebat-o uimită de unde și până unde știa băiatul cântece în polonă. Irma a pâlit, a îngăimat că stătuse o perioadă la niște fermieri polonezi la începutul războiului. Nu i-a mai lăsat niciodată copilul. Iar în primăvara lui

1944 soții Winter s-au mutat fără să lase vreo adresă.

Mi-am dat seama pe loc că era un caz pentru mine! L-am rugat pe un amic de la ITS să-l găsească pe Otto Winter. Spre norocul meu, reprezentanții guvernământului militar îl interogaseră la München în cadrul comisiei de denazificare. Nu fusese clasat printre naziștii periculoși. Asta nu însemna nimic, pentru că era o uriașă operațiune de albire: se acopereau unii pe ceilalți de minune! Atunci m-am dus la München. Pe atunci, landul Bavaria refuza să divulge informații, dar eram mai încăpățânat decât ei. Am reușit să găsesc adresa și am sunat la ușă. Statutul social al soților Winter încasase o lovitură, dar nu se descurcau prea rău. Puștiul avea vreo zece ani. Era înalt pentru vârsta lui, părea s-o ducă bine. Țineau mult la el, se vedea. Nu ne-au lăsat nici o clipă singuri. Ca să verific, am rostit câteva fraze în polonă. Tatăl a înghețat, apoi mi-a servit gogoșile obișnuite: Karl era un orfan german găsit în teritoriile din Est, actele de adopție erau în regulă. I-am trimis poza la Crucea Roșie poloneză, numai că n-au reușit să-l identifice. Voiam să-l duc într-unul dintre centrele noastre, dar americanii au refuzat, pe motiv că n-aveam decât niște ipoteze.

– Cererea de anchetă în privința micului Karol a fost încredințată în 1949 Crucii Roșii din Varșovia, spune Irène cu inima bătând de să-i sară din piept.

– Așa e, scumpă doamnă, am notat în carnet. Pe vremea aceea m-am gândit că ar putea să fie puștiul Winter, dar poza era prea veche ca să ne fie de ajutor. Între un bebeluș de optsprezece luni și un adolescent nu-i ușor să găsești o asemănare. Nu m-am lăsat descurajat, am stat pe capul americanilor săptămâni de-a rândul. Le repetam: „Avem destule bănuieli ca să le luăm puștiul“. În cele din urmă, maiorul m-a luat la o discuție între patru ochi și mi-a explicat că indiciile mele nu erau concludente. Pe atunci, militarii erau șefii. Stăpâneau perfect loviturile de biliard cu trei mante... M-a sfătuit s-o las baltă dacă nu voiam să fiu trimis în Polonia cu un șut în fund. Nu țineam să mă întorc acolo. Sovieticii îmi inspirau la fel de puțină încredere ca nemții. Așa că am închis gura, iar afacerea a fost clasată.

– Înțeleg, spune Irène.

– Nu sunt mândru de asta. Se întâmpla frecvent. Îngropau anumite dosare, mai ales când puștii veneau din țările din Est. De asta am început să notez tot. Numele, datele. Îmi spuneam că unul dintre ei o să vină poate într-o bună zi să-mi bată la ușă. Mă gândesc des la asta. Mă întreb ce s-a ales de ei. Micul Karl, se vedea că e un băiețel de ispravă. O să-mi spuneți că măcar era iubit. E adevărat. Dar credeți că un arbore poate să crească drept dintr-un pământ otrăvit? Că dragostea e de ajuns ca să răscumpere crima și minciuna? După mine, mai

devreme sau mai târziu totul se sparge în bucăți. Sper să mă înșel. Aveți șanse să-l găsiți?

– Datorită dumneavoastră, pista a căpătat consistență. Îmi puteți da adresa lor de atunci?

Notează în agendă: Karl Winter. Fiu adoptiv al lui Otto și al Irmei Winter. În 1949 trăia la München. La numărul 11 de pe Rosenstrasse.

HANNO

O tulbură să-l vadă schimbat. E ceva aproape imperceptibil, o creștere a siguranței de sine. Când era mic, avea grijă de ea cu o candoare irezistibilă. Îi oferea banii lui de buzunar ca să plătească pentru noul boiler, o întreba ce program își făcuse când pleca la tatăl lui. Nu era sigur că maică-sa putea supraviețui fără el. Și astăzi, Irène simte că tandrețea lui e brăzdată de remușcări. Ar prefera să nu le aibă, se bucură că fiul ei se emancipează. N-a vrut niciodată să-i dea senzația că n-are altă viață în afară de el, deși, ca să fie sinceră, lucrurile au stat astfel mult timp.

În primii ani de după divorț o durea să-l vadă plimbat fără încetare de colo-colo, transferat ca un ostatic la un *checkpoint*. Ca și când n-ar fi acasă nicăieri, mereu în trecere. Această culpabilitate se adăuga celei de a-și fi distrus căsnicia. Instaura ritualuri festive, participa la excursiile cu școala, organiza petreceri de

aniversare epuizante, cheltuia o cantitate uriașă de energie ca să fie o mamă bună. Îi adoptaseră foarte rapid pe Glaseri, dacă nu cumva fusese invers, și din acel moment Irène se simțise mai puțin singură și mai puțin copleșită. În weekendurile când Hanno era la tatăl lui, își regăsea plăcerea de a se culca în zori, de a sporovăi ore în șir la telefon, de a citi în pijama în fața șemineului. Accepta să iasă la cină și să bea un pahar, avusese chiar câteva aventuri pasagere. Își proteja fiul și echilibrul fragil al relației lor. Hanno nu l-a întâlnit decât pe unul dintre amanții ei și l-a detestat, opunând o răceală prusacă oricărei tentative de împrietenire. Pe urmă, nici un bărbat n-a ajuns să conteze pentru ea atât de mult încât să vrea să i-l prezinte. Îi convenea să-și compartimenteze viața. Să nu mai riște să iubească pe cineva din afara tribului ei.

Munca a devenit o a doua coloană vertebrală, îi dădea încredere în sine și o formă de autoritate. Iar de când s-a mutat Hanno la Göttingen îi vine tot mai greu să se desprindă. O pasionează să cerceteze, să scoată la iveală piste îngropate de trecerea timpului, iar restul existenței sale nu-i poate oferi nicidecum o intensitate comparabilă. Uneori, Hanno se simte neglijat. Weekendul ăsta i se va dedica întru totul. După săptămâni întregi cu nasul în dosare, Irène savurează bucuria de a-și revedea fiul.

După o lungă plimbare prin pădure, mama și fiul se încălzesc cu niște vin fiert la târgul de Crăciun. Aerul e saturat cu arome de scorțișoară, de bere și de cârnați fripți.

– Când pleci, până la urmă? vrea el să știe.

Răspunsul ei este acoperit de hohotele de râs din jur. Irène repetă:

– În prima săptămână de vacanță!

– E cam trist să te duci singură. Nu vrei să vin cu tine?

A spus-o cu atât de puțină convingere, încât Irène izbucnește în râs. Polonia îl face să se gândească la Auschwitz, unde a fost o dată cu școala și o dată cu ea, acum doi ani, în noiembrie. După vizita la lagăr petrecuseră câteva zile la Cracovia. Dar Hanno nu-și amintește decât de smogul care ascundea monumentele, splendoarea și rafinamentul arhitecturii. Ceața galbenă ținea orașul captiv într-o atmosferă fetidă care-i obliga pe trecători să poarte măști de protecție.

– Stai liniștit. De data asta mă duc la Lublin și la Varșovia.

Perspectiva pare să-i potolească temerile. Ar vrea ca mama lui să fie mai puțin crispată, să trateze centrul ca pe un loc de muncă oarecare, limitat la programul de lucru.

Au încărcat bradul în mașină, iar acum străbat drumul prin pădure. Dintr-odată, cu o grabă stângace care o înduioșează, Hanno spune:

– Am întâlnit o fată.

Ar vrea să prezinte vestea ca pe un eveniment neînsemnat, dar nu reușește. Pe neașteptate, în această paranteză de drum și de noapte, o întreabă dacă l-a iubit pe tatăl lui.

Irène ezită, simte că Hanno se așteaptă să i se adreseze ca unui adult. Se cunoștea prea puțin când a început legătura cu Wilhelm. Avea aproape dublul vârstei ei, era un bărbat împlinit, sigur pe dorințele lui. Măgulită, se lăsase curtată. Parcul în care se întâlniseră îi semăna: elegant, romantic și puțin desuet. Atracția ei pentru Wilhelm era ca acel pianissimo pe care-l asocia cu o viață serioasă, menită s-o smulgă din lumea prea strâmtă în care trăia. Pasiunea i se părea un foc imatur, îi prefera un soclu mai solid. Îi plăcea intimitatea vieții conjugale. Nu era o dragoste aventuroasă, ocupa puțin loc și-i lăsa mână liberă. Ar fi putut să devină o doamnă Bovary exilată, o Lady Chatterley din Hesse. În loc de asta, se consacrase unei misiuni care sfârșise prin a-i dinamita căsnicia. Totul se destrămasese într-un timp foarte scurt, ca și când n-ar fi fost decât o iluzie optică.

Atunci când se gândește la fostul ei soț îi revine în minte basmul *Barbă-Albastră*. Wilhelm îi accepta totul, atât timp cât ea îi respecta tăcerea și concepțiile. Cheile, Eva fusese cea care i le dăduse. Acestea erau arhivele, cărțile pe care le ascundea în mansardă. Pe scurt, curiozitatea ei s-a dovedit mai puternică. Se poate spune că și-a trădat soțul? Fără nici un dubiu. Încălcând

pactul lor tacit, îi arăta că nu fusese niciodată a lui și nu se măritase cu un clan întreg. S-au iubit cât a durat tăcerea, cu o tandrețe care neîndoielnic s-ar fi transformat în plictis de-a lungul anilor. Copilul ar fi fost liantul lor. Ca să-l protejeze, poate că Irène ar fi ales să tacă.

L-a iubit pe Wilhelm, asta îi spune. Simte că Hanno are nevoie s-o audă. Nu știe dacă tatăl lui i se destăinuie, dacă rescrie povestea căsniciei lor în lumina deznodământului.

Hanno avea unsprezece ani, bunicul lui tocmai murise. Irène îl ajuta să-și pună un pulover negru pe gât când el îi căutase privirea.

– De ce nu vrea tăticul să vii și tu?

Uneori, înmormântările au darul de a împăca dușmani, de a îngropa certuri vechi. Irène știa că Wilhelm n-o s-o ierte niciodată.

– Eu nu mai fac parte din familie, dragule. Iar bunicul tău și cu mine nu ne prea înțelegeam. Însă pe tine te iubea foarte mult, și e important să-ți lei rămas-bun de la el.

– Oma¹⁵ zice că spui minciuni. Opa n-a fost nazist.

– N-am zis niciodată așa ceva, îi răspunsese ea înghițindu-și furia.

O detesta pe bătrâna aceea încăpățânată pentru că-i amestecase băiatul în disputa de familie. Pentru că-l implicase în niște probleme care o depășeau. Bunicii îi vorbeau lui Hanno despre mama lui fără să-și dea seama în ce măsură îl răneau insinuările lor. Atunci

înțelesese Irène că la un moment dat copilul avea să simtă nevoia de a cunoaște adevărul despre incidentul care le distrusese familia. „Într-o zi o să vrea să știe“, își spunea. „Fie ca ziua aceea să vină cât mai târziu cu putință.“

– Cum te prinzi că ești îndrăgostit? o întreabă Hanno când oprește motorul.

Răspunsul ei îl îndeamnă să se confeseze la rândul lui. Cu Hermine nu obții nimic ușor, mărturisește râzând. Acum e puternică, peste o clipă e vulnerabilă, îi ironizează reflexele cavalierești, dar îl sună în toiul nopții, chinuită de spaime legate de sfârșitul lumii. Nu știe cum să fie prezent fără s-o sufoce.

– O să vină și asta, nu-ți face griji. E important să rămâi spontan. Să fii pe deplin tu însuși. Ești fericit?

Confirmă zămbind. Pot să stea de vorbă ore întregi. Hermine îl incită să fie exigent, să sape dincolo de suprafață.

– Uite, de exemplu, toată lumea vrea să planteze copaci. Când faci plinul cu benzină, dacă plătești treizeci de cenți în plus ești informat că finanțezi o campanie de plantare. Dacă planeta va fi salvată, asta se va datora într-o oarecare măsură și mașinii tale! Numai că industriile combustibililor fosili se servesc de tine ca să continue să polueze liniștite. Ca să distragă atenția de la puțurile pe care le forează în Africa, plantează copaci. Cum îi doare-n cot de biodiversitate, plantează specia greșită în

locul greșit. Asta distruge ecosisteme și agravează dezastrul ecologic. Nu aduc nici un beneficiu planetei, dar își cumpără o conștiință curată pe spinarea ta.

– Ai dreptate, e o prostie, spune Irène gândindu-se la toate acele momente când s-a bucurat în secret că donează unei importante mișcări ecologice, la fantezmele ei de reîmpădurire a bazinului amazonian.

– În ziua de azi, cei mai mari poluatori se laudă că produc energie verde. E o iluzie de marketing. Trebuie să fim mai vicleni decât ei, să imaginăm metode ca să-i prindem în capcană. Să stabilim norme noi. Asta am vrea să facem, Hermine și cu mine. Avem un milion de proiecte!

Îl ascultă în timp ce atâță focul, prăjește castane, decorează bradul. Când Hanno vorbește despre ceea ce-l preocupă, debitul i se intensifică, iar mâinile vin în sprijinul cuvintelor. Are mâini frumoase, virile, Irène le remarcă pentru prima dată. Ecologia, spune el, este lupta generației lor. Aici se joacă sau se pierde totul. E conștient că vor trebui să-și apere viziunea în fața unor oameni care se agață de atotputernicia lor și de vechile lor aranjamente nocive. Asta nu-l sperie, arde de nerăbdare să se bată. În această pasiune înfocată, în această încredere fără margini în propriile forțe, Irène se regăsește pe sine la aceeași vârstă.

De când a apărut în conversație, Hermine pare să fie peste tot, orientând avântul lui Hanno spre obiective pragmatice. Myriam are dreptate, îl trage după ea în sus, dar Irène ar prefera să-l lase să se maturizeze în ritmul lui. Păstrează pentru sine acest gând. Sunt atât de rare ocaziile în care fiul ei i se confesează! Îl întreabă:

– Când mi-o prezinți?

Râde, scoțându-și la iveală gropițele. În acele câteva secunde, Irène e intimidată de frumusețea lui. Dacă a moștenit de la ea ochii mari și negri și genele lungi, de la taică-său a luat părul ondulat de păstor italian din Renaștere.

– Vorbim adeseori despre tine. Hermine te admiră pentru că m-ai crescut singură în timp ce munceai cu normă întreagă. Vezi tu, mama ei e mai... tradițională. E casnică, la fel ca Oma. I-am explicat ce faci la centru. A fost impresionată.

Măgulită, îi răspunde că nu-i nici o grabă. Ar fi încântată s-o cunoască atunci când vor considera că e momentul potrivit.

Deocamdată trebuie să hotărască ce vor face de Crăciun. Ea ar vrea să meargă la Paris, visează la plimbări lungi, la cinematecă și la discuțiile aprige cu Antoine înainte de tradiționala promenadă cu ochii la vitrinele marilor magazine de pe bulevardul Haussmann. Hanno e entuziasmat de proiect, ține foarte mult la Antoine.

– Unde o să dormim? La Buni?

Cuvântul acesta complică dintr-odată veselul tablou al vacanței. Gândul la camera ei cu tapet obosit îi dă lui Irène senzația că îmbracă o haină prea strămtă care o sufocă.

– Nu anul ăsta, îi spune. O să chiulim și de la masa de Crăciun cu unchii tăi, adaugă.

Un schimb de priviri le pecetluiește înțelegerea.

Luni dimineață, Irène iese din casă înainte de ivirea zorilor. Își înfășoară la gât fularul gros de lână pe care i l-a oferit Hanno, ca să-i țină de cald când va străbate teritoriile din Est.

În ajun a primit un e-mail de la arhivistul de la Yad Vashem, care o informa că Lazar Engelmann a depus mărturie la primul proces referitor la lagărul de la Treblinka, în 1964. Înainte de a o întâlni pe Elvire, fata despre care el n-a știut nimic, se va duce la arhivă ca să consulte transcrierea depoziției.

Avionul nu e foarte mare. Când decolează de pe pista aeroportului din Düsseldorf, Irène simte că-i ia cu sine. Pe Wita, pe Lazar și pe Eva. Se bizuie pe ei să-i lumineze pașii acolo.

AGATA

Prima impresie pe care i-o face Varșovia este de oraș ostil, rece sub cerul de plumb. Rafalele glaciale o pătrund până la os la ieșirea din

aeroport. Din fericire, fularul e lung, așa că poate să și-l înfășoare de trei ori în jurul gâtului. Ia autobuzul greșit, rătăcește pe străzi, ia un metrou și aterizează la gara centrală, unde reușește să găsească un tren până la gara Wschodnia, pe celălalt mal al Vistulei. Ajunge acolo cu câteva minute înainte de plecarea rapidului de Lublin; epuizată, se lansează într-o goană nebună pe peron. Janina Dabrowska s-a oferit s-o însoțească la Lublin, și acum o așteaptă în fața vagonului. Un zâmbet i se întinde pe chipul înghețat, cu câteva șuvițe de păr blond ieșind de sub fesul roșu: „Bine ai venit în Polonia, Irena. În sfârșit ne vedem! Mi te imaginam blondă și severă, ca o eroină de-a lui Hitchcock... De fapt, ești brunetă și drăguță. Cum nu se poate mai diferită!“ Irène îi strânge mâna și observă că rujul de buze al Janinei se asortează cu fesul.

Urcă în trenul galben în care încălzirea nu funcționează, își strâng mai bine paltoanele în jurul corpului și cumpără sendvișuri și ceai de la un angajat care trece pe culoar împingând un cărucior. După ce lasă în urmă cartierele mărginașe ale Varșoviei, Irène privește pădurile de pin care defilează prin fața geamului; trunchiurile roșii par să ia norii cu asalt. Câțiva mesteceni argintii stau de strajă la marginea pădurii. Din când în când se zărește acoperișul roșu al unei ferme care seamănă cu o construcție din piese Lego; imaginea fugară, înlocuită într-o

secundă de alți copaci, pare ieșită dintr-un vis. Vagonul aproape gol dă iluzia întoarcerii în timp. Veselă și vorbăreată, Janina îi povestește despre Marek, soțul Witei. Vor merge mâine la rudele lui.

La sfârșitul războiului, spune ea, Stalin a cerut Polonia la Ialta și a obținut-o. Aliații au sacrificat guvernul polonez în exil și mișcarea de rezistență de dragul unei înțelegeri fragile. O trădare, pentru cei care purtaseră o luptă disperată cu naziștii. Cum să uite că Stalin și Hitler își împărțiseră Polonia la începutul confiagrației? Că Armata Roșie privise cum arde Varșovia de pe celălalt mal al Vistulei, așteptând ca orașul să fie făcut una cu pământul, ca populația să fie masacrată sau deportată, înainte de a traversa fluviul? Combatanții din Armata Teritorială erau invitați să se conformeze. Stalin le oferea amnistia. Cei care l-au crezut au fost torturați, închiși sau deportați în Siberia. Alții au ales să se retragă în pădurile care le adăpostiseră luptele clandestine. Marek s-a alăturat Forțelor Armate Naționale, de un anticomunism înverșunat. Ani în șir, acești „soldați blestemați” au întreprins acțiuni de gherilă împotriva regimului sovietic. În vara anului 1945, Marek a fost încarcerat într-o celulă din castelul de la Lublin. Din fericire, viitorul lui socru avea contacte în intelighenția comunistă a orașului. Asta l-a ferit de a fi trimis în gulag.

– Viitorul lui socru îi susținea pe comuniști? se miră Irène.

– Nu, dar relațiile pe care le întreținea cu ei i-au permis să-și păstreze gaterul. După război era nevoie ca țara să fie reconstruită. Afacerile lui erau înfioritoare și n-avea decât o fiică. Marek pierduse totul. Pentru el, această căsătorie era o șansă nesperată. În contrapartidă, îi permitea socrului său să se aibă bine cu comuniștii fără să se certe cu amicii lui conservatori. Scosese un partizan din pușcărie, îl făcuse moștenitorul său... Nu se lăuda, dar oamenii știau. Rezistența poloneză necomunistă fusese proscrisă din istoria oficială. În prezent e invers! „Soldații blestemați” fac obiectul unui adevărat cult, mai ales în rândul susținătorilor guvernului.

– Sunt mulți aici?

– Regiunea e divizată, spune Janina cu o strâmbătură. Voievodatul Lublin e condus de un guvernator numit de la Varșovia, dar primarul e de opoziție.

De la victoria Partidului Dreptate și Justiție din 2015 se înfruntă două Polonii. Două viziuni ireconciliabile asupra istoriei și viitorului țării. Janina spune că este foarte îngrijorată cu privire la viitorul democrației.

– Nu te poți înțelege cu reacționarii ăștia, adaugă ea. Nu mă lăsa să mă pornesc pe subiectul ăsta, Irena, că nu mă mai pot opri!

Irène orientează conversația spre Marek. Copiii lui știu de ce vrea să-i vadă?

– I-am spus fiului mai mare că faci cercetări despre tatăl lui și prima lui soție. Se bucură să vă întâlnească.

A doua zi, Irène contemplă priveliștea de la fereastra camerei de hotel, savurând această paranteză cu gust de vacanță. Lumina dimineții învăluie în culori calde castelul, fațadele renascentiste din orașul vechi și clopotnițele baroce acoperite cu zăpadă. Îl sună pe Hanno, care se trezește cu greu, ca să-i laude frumusețea locului și confortul camerei.

Janina bate la ușă:

– A venit mașina.

Aici, taxiurile nu costă mult, dar șoferii sunt vorbăreți. Cel care le conduce acum nu încetează să sporovăiască în polonă. Ochii lui amuzați o studiază pe Irène în retrovizor. După oraș urmează un peisaj rural care și-a pierdut culorile de toamnă. Câmpuri imaculate se întind cât vezi cu ochii sub cerul jos. La orizont, liziera pădurii este sumbră și fantomatică. Gaterul fraților Sobieski se află la sud de Lublin, la jumătate de oră cu mașina. Irène și-i imaginează pe Wita și pe micul Karol în acea ambianță.

Când ajung la destinație, zărește câteva clădiri din cărămidă și prefabricate la capătul unui drum neasfaltat și munți de bușteni în spatele camioanelor încărcate cu cherestea. La o parte, înconjurată de straturi care trebuie să fie luxuriante în sezonul cald, se înalță o casă albă de o eleganță ostentativă, cu pridvor cu coloane

și un antablament cu fereastră rotundă. Taxiul le lasă în fața intrării. Au întâlnire cu Janusz, fiul lui Marek, care le întâmpină cu căldură. Trebuie să aibă vreo șaptezeci de ani, dar se ține bine. Cu coama albă și mustața deasă, o duce pe Irène cu gândul la Lech Walesa. Voce de stentor, strângere de mână energică. „Nu am prea des ocazia să vorbesc despre tatăl meu“, spune. Din casă se aude zgomot de voci. În vestibul, Janusz Sobieski le arată fotografia sepie a unei clădiri din lemn. Străbunicul lui din partea mamei, le explică mândru, a înființat primul gater în 1910. Astăzi, cei doi fii ai lui administrează trei puncte de lucru și o sută patruzeci de angajați, fiind furnizorii principalelor firme de construcții, de tâmplărie și de comerț en-gros din țară. Azi-dimineață, mezinul a trebuit să se ducă pe un șantier îndepărtat, dar Wladek, fiul mai mare, a invitat câțiva prieteni ai căror bunici au luptat împreună cu Marek. Descumpănită, Janina îi traduce lui Irène. Cele două ar fi preferat o întrevedere între patru ochi unei reuniuni a foștilor combatanți. Vor trebui să se descurce.

S-au adunat vreo zece în marele salon cu grinzi aparente, ale cărui ferestre mari dau spre pădure. Bărbați în jeanși și cămăși ecosez, un adolescent al cărui hanorac arborează stema Poloniei – o acvilă albă pe fond negru, cu inscripția NSZ¹⁶ deasupra. Pe pereți, trofee de vânătoare și gravuri înfățișând cavaleri stau alături de un mare tablou kitsch ce reprezintă

drapelul polonez, a cărui acvilă mânioasă domină *kotwica*, ancora simbolizând statul polonez clandestin.

Atmosfera e jovială, fiecare se prezintă, iar Irène nu reține decât o enumerare de prenume cu sonorități muzicale, Milosz, Tadeusz, Michal, Bronislaw sau Wladek. Trecând printre ei, stăpâna casei împarte zâmbete și tartine. Fără să accepte un refuz, Janusz le servește un *shot* de vodcă nou-venitelor. E vremea să ciocnească în memoria celor pe care-i numește „soldații noștri neîmblânziți”. Foarte emoționat, rostește câteva cuvinte pe care Janina le traduce în șoaptă: „În dimineața asta mă gândesc la tatăl meu, al cărui curaj reprezintă un exemplu pentru noi toți. Marek și camarazii lui au luptat, unii cu prețul vieții, ca să apere independența Poloniei față de ocupanții germani și sovietici. Astăzi, valorile noastre strămoșești sunt amenințate iar. Mai mult ca oricând, trebuie să apărăm moștenirea acestor bărbați”, conchide el în tăcerea solemnă a adunării. Cu toții își ridică paharul și-l dau de dușcă. La fel procedează și Irène, iar vodca o face să lăcrimeze. Vecinul ei, un zdrahon brunet de o frumusețe slavă, îi aruncă o privire amuzată. E Wladek, fiul mai mare al gazdei.

– Irena a venit din Germania ca să afle povestea tatei, îi informează Janusz.

Se aud exclamații, câteva râsete. Irène precizează că e franțuzoaică și caută informații și despre Wita, prima soție a lui Marek. Prenumele

acesta nu stârnește nici un interes în rândul asistenței. În schimb, fiecare are câte o anecdotă menită să ilustreze curajul și loialitatea lui Marek. Îmbujorată de la vodcă, Janina nu știe ce să traducă mai întâi. Wladek îi prezintă mândru lui Irène o brasardă alb-roșu cu sigla Armatei Teritoriale, AK¹⁷, care i-a aparținut bunicului său. Pânza se destramă la capete. Îi arată pata de sânge uscat de pe albul îngălbenit. În pădurile din regiune, luptele au continuat până la sfârșitul anilor cincizeci. La gater li se întâmplă și acum să dea peste gloanțe în trunchiurile copacilor.

Irène se uită prin albumul de fotografii sperând să găsească imagini cu Wita și băiețelul. Dar nu sunt decât amintiri din rezistență în care tineri partizani fumează în uniformă sau pozează zâmbitori cu arma în mână. Oprindu-se asupra feței lui Marek, și-o poate închipui pe Wita îndrăgostindu-se de acea privire hotărâtă, de acea gură senzuală și rămânând îndrăgostită în ciuda epuizării, în ciuda primejdiilor, în ciuda prezentului suspendat.

Îl întreabă pe Janusz cum era ca tată, iar Janina îi traduce răspunsul:

– Sever. Războiul îl înăsprise. Mă temeam de el când se înfură! Dar m-a învățat să fiu curajos. Și să cunosc natura, animalele. Voia să fiu în stare să supraviețuiesc în pădure. Era un om din alte vremuri. Un erou. Nu l-am văzut niciodată plângând, nici măcar la moartea mamei. Fusesse

torturat de comuniști. Avea cicatrice. Îmi repeta: „Fii bărbat, și rămâi bărbat în orice împrejurări“. Și eu le spun asta băieților mei.

Irène ia un biscuit, pentru că alcoolul i se urcă la cap. În jurul ei, paharele se umplu și se golesc într-un ritm susținut, conversațiile sunt punctate de râsete sonore. Invitații au uitat de prezența ei. Profită de ocazie ca să întrebe dacă există fotografii cu Wita, amintiri ale căsnicieii lor.

Janusz nu le-a văzut niciodată. Poate că tatăl lui le-a luat cu el când s-a dus la partizani, în pădure. După război nu mai era nimic. Marek nu pomenea despre prima lui soție. Evita toate subiectele care-i aminteau de război și de cei pe care-i pierduse. Era mai bine să se concentreze asupra prezentului.

– Și pe urmă mama era geloasă, așa că avea grijă, spune el făcând cu ochiul.

– Nu vorbea niciodată despre copil? insistă Irène.

Janina, care a făcut greșeala să mai accepte o vodcă, îi traduce poticnit gazdei, care se încruntă.

– *Ta dziewczynka?*¹⁸ întreabă.

– *Nie*¹⁹, răspunde Janina.

Discută o vreme, dar nu par să ajungă la un acord. Irène o ceartă în sinea ei pe Janina, care s-a cherkelit și nu face față într-un moment crucial.

– Repetă că era o fată, îi spune Janina dând ochii peste cap.

– Trebuie să facă o confuzie, stăruie crispată Irène.

Janina îi traduce răspunsul, care îl irită pe stăpânul casei. Urmează o lungă tiradă în care amabilitatea patriarhului se fărâmițează, trădând un caracter sangvin pe care l-a moștenit fără îndoială de la tatăl său.

– Spune că încă nu s-a senilizat. Era o fată. O adolescentă cu părul blond. N-a văzut-o decât o dată, avea patru sau cinci ani. După aceea, tatăl lui se ducea s-o viziteze la Varșovia. Ține minte foarte bine, pentru că în serile acelea se întorcea târziu și se închidea în biroul lui. Mama lui Janusz îi lăsa cina în fața ușii. Își aduce aminte că ea striga: „Dacă vizitele astea te aduc într-un asemenea hal, nu te mai duce! La ce bun?“

Dintr-odată, Irène e străfulgerată de o idee:

– Adolescenta asta era fiica Witei și a lui Marek? Cum o chema?

Nedumerită, Janina traduce.

– *Tak!* strigă Janusz. Agata.

– Unde trăia? Cine se ocupa de ea?

Îi răspunde mai îmblânzit, iar Janina traduce:

– Nu știe cine avea grijă de ea. Își amintește doar că trăia la Varșovia. N-a văzut-o decât o dată. Crede că avea o relație proastă cu mama lui. El era prea mic, dar spune că părinții lui se certau pe subiectul fetei. După aceea, Marek a început să se ducă la Varșovia.

– A auzit vorbindu-se despre alt copil? Un băiat?

Janusz ascultă traducerea și clatină din cap:

– *Nie*.

Irène îi arată pe ecranul telefonului poza cu Wita și micul Karol.

– *Nie*, repetă el cu glas coborât, privind copilul din brațele mamei.

Pare destabilizat, i se adresează din nou Janinei.

– Întreabă dacă a murit cu ea.

Irène își dă seama că toate discuțiile din jurul lor au încetat. Tensiunea schimbului lor de replici a modificat atmosfera. Bărbații s-au apropiat ca să asculte. Îi observă în timp ce Janina îi traduce răspunsul:

– Nu, a fost asasinată la Ravensbrück cu un copil evreu.

Descifrează în privirile lor un amestec de stupefacție și furie. Un cuvânt, *Żyd*, străbate adunarea ca un talaz.

Când răspunde, glasul lui Janusz vibrează de mânie.

– Spune că nu era evreică. E o minciună.

– Ea, nu, dar băiețelul era, se grăbește să explice Irène. Avea grijă de el în lagăr. A încercat să-l salveze. Au fost uciși împreună.

Janusz tună și fulgeră, iar răspunsul lui sfichiuieste aerul; Janina e albă ca varul la față.

– Ce-a înțeles? o întreabă uluită Irène.

Poloneza traduce în silă:

– Spune că sunt niște calomnii. Refuză ca memoria tatălui său să fie pângărită în această casă. Ne cere să plecăm. Spune că nimeni, în familia lui, nu a fost valetul evreilor.

Șocată, Irène nu-și găsește cuvintele.

Schimbarea de dispoziție a lui Janusz pare să li se fi transmis și celorlalți. Vocile lor se înalță agresiv. Un cuvânt revine mereu, însă Irène nu reușește să-l priceapă.

Deloc în largul ei, Janina îi face semn că ar trebui să plece.

Stânjenit, frumosul Wladek le conduce până la ușă și le cheamă un taxi. Le roagă să-l ierte pe tatăl lui, al cărui caracter s-a înrăit odată cu înaintarea în vârstă: „Războiul e un subiect sensibil. Trezește prea multe amintiri urâte“.

– Nu înțeleg ce l-a stârnit, murmură Irène atunci când taxiul se pune în mișcare pe aleea cu pietriș.

– Îmi pare cumplit de rău, Irena. Uneori mi-e rușine de compatrioții mei.

– ... Și adolescenta asta, Agata. Nu m-am gândit niciodată că Wita ar fi putut să aibă încă un copil. Ce vârstă ar avea acum?

– Vreo optzeci de ani, calculează Janina.

– Dacă e în viață, trebuie s-o găsim.

STEFAN

Marcate de incident, au făcut o lungă plimbare prin partea veche a Lublinului, profitând de o rază de soare. La sfârșitul după-amiezii, o repriză de ninsoare puternică le-a silit să se întoarcă la hotel. În timp ce Janina se odihnește în cameră, Irène își oferă o ședință la spa. În apa care bolborosește energic, furia bătrânului Janusz îi pare mai curând simptomatică decât înspăimântătoare. Se întreabă dacă în toți acei ani lui Marek i s-a făcut dor de Wita. Dacă se împiedica să se gândească la ea și la micul Karol. Se lupta ca să țină închisă ușa spre trecut. Poate că asprimea lui nu era decât o fragilitate protejată cu orice preț. Se gândește la Wilhelm, care a scos-o din viața lui de azi pe mâine, depunând coșul cu bebelușul la ușa ei ca în pragul unei creșe și mărginindu-se să-i lase mesaje lapidare ca s-o informeze despre un vaccin sau vreun caz de rujeolă. Irène, pe de altă parte, nu exclude pe nimeni și nimic din viața ei; înaintează cu trecutul pe umăr, iar greșelile ei cântăresc la fel de mult ca șansele. Nu vede decât un șir de alegeri infime, poate doar oscilații ale curentului.

Janina a rezervat o masă pentru trei persoane. Umbrele unor siluete de rabini dansează pe perete între portretele unor *hasidim* cu veșminte negre. Chelnerițele cu părul până la șaolduri le aduc meniul. Restaurantul are note bune în

ghidurile turistice. În jurul lor se vorbește în lituaniană, în rusă, în engleza americană.

Invitatul Janinei își cere scuze pentru întârziere. E înalt, cu o față deschisă și tânără. Irène nu-i dă mai mult de treizeci și cinci de ani. Părul moale, castaniu-deschis, îi cade în ochi. Se prezintă în engleză, îl cheamă Stefan și lucrează la centrul „Teatrul NN” de la poarta Grodzka.

– Stefan a realizat un lucru impresionant, spune Janina, a cărei privire strălucește de la sosirea bărbatului.

Face eforturi să prezeve amintirea orașului evreiesc. Ghetoul din Lublin a fost lichidat printre cele dintâi, în primăvara anului 1942. După război au fost recenzați doar trei sute de supraviețuitori.

De vreo cincisprezece ani, Stefan și colegii lui adună mărturiile supraviețuitorilor și ale vecinilor lor din partea „ariană” a orașului. Înregistrările sunt păstrate la centru, care de altfel posedă o comoară inestimabilă: mii de fotografii înfățișând ghetoul și pe locuitorii acestuia.

– De unde provin? vrea să știe Irène.

O licărire de încântare își face apariția în ochii lui Stefan.

– Știam eu c-o să vă intereseze! În primul rând, avem fotografii color făcute de un soldat german. E uimitor de altfel, pentru că privirea cu care-i învăluie pe oamenii aceia e plină de omenie.

– Mi-ar plăcea să le văd.

– O să vi le arăt. Dar asta nu-i tot! La renovarea unei clădiri vechi s-au găsit în pod aproape trei mii de negative pe sticlă învelite în cârpe. Imagini din cartierul evreiesc de dinainte de război. Portrete, scene intime din viața cotidiană... Un miracol! Nu cunoșteam identitatea autorului. Cu siguranță făcea parte din comunitate, pentru că fotografia evenimente private, ceremonii religioase. Ani de-a rândul l-am căutat peste tot pe acest fotograf misterios. Fără nici un rezultat.

Sesizează nerăbdarea lui Irène și prelungește suspansul cu zâmbetul pe buze.

– În cele din urmă l-am găsit, la o analiză încrucișată a listelor de la recensământ. Se dădea drept dulgher. Îl chema Abram Zylberberg.

– Ce poveste extraordinară, murmură ea.

Chelnerița le recomandă meniul de sabbat, care se poate degusta numai seara asta. Sună tentant, așa că acceptă.

– Ciolentul lor de găscă e o minunăție. O rețetă așkenază autentică, preparată și servită de *goim*! spune Stefan.

– Credeam că e un restaurant evreiesc.

– Nu mai există evrei în Polonia, Irena. La Lublin au mai rămas doar vreo treizeci. Sunt foarte discreți.

– Atât de puțini?

Zâmbetul lui Stefan se șterge. Din păcate, antisemitismul n-a dispărut odată cu lagărul de

la Auschwitz. Ca să-ți dai seama e de ajuns să te uiți în arhivele Comitetului Evreilor din Polonia, care îi ajuta pe supraviețuitori după război. Amenințați, uneori asasinați la întoarcere, aceștia au fost primiți cu ostilitate. La comuniști apelau degeaba. Polițiști și funcționari ai statului au participat la pogromurile de la Kielce și de la Cracovia. Majoritatea evreilor care supraviețuiseră Holocaustului au părăsit țara după aceea. Le era frică. În 1968, guvernul i-a expulzat în urma unei cabale mediatice.

Irène îi descrie violența discuției cu bătrânul Janusz.

– Care era cuvântul pe care-l repetau toți la sfârșit? o întreabă pe Janina.

– *Żydokomuna*. E o insultă, o aluzie la „complotul iudeo-comunist”. Oamenii ăștia sunt naționaliști. În ochii lor, evreii și comuniștii sunt totuna.

Lui Irène nu-i vine să creadă că mitul acesta vechi încă mai persistă.

– Pare o nebunie, dar unii cred și acum că evreii folosesc sângele copiilor creștini ca să-și facă azima, intervine Stefan.

– Cu atât mai mult cu cât o parte din clerul polonez a alimentat antisemitismul, continuă Janina. Chiar și după pogromurile din perioada postbelică, poziția lor a rămas ambiguă.

Sosirea felurilor de mâncare întrerupe discuția. Irène gustă din ciolent, aproape la fel de bun ca al lui Myriam.

– E o întrebare care nu-mi dă pace, spune Janina. Oamenii chiar cred în balivernele astea? Sau sunt niște paravane care ascund altceva?

– Ce vrei să zici?

– Asasinarea elitelor poloneze și Holocaustul au eliberat locuri pentru polonezii din clasa mijlocie. Aceștia au ocupat casele evreilor, le-au luat bunurile și întreprinderile.

– Jaful ăsta a avut loc în toate țările ocupate de naziști, obiectează Irène. În Franța, în Germania, în Austria...

Jenată, își dă seama că americanii de la masa vecină le ascultă conversația.

– E adevărat, răspunde poloneza coborând glasul. Dar în Franța era posibil să ignori ce li se întâmpla deportaților. Aici, asta se întâmpla în satele noastre, la noi acasă. Când nemții îi luau pe evrei, vecinii asistau la crimele produse în văzul tuturor. Se aruncau bebeluși pe fereastră. Unii polonezi participau la vânătoria de evrei. Alții se repezeau în casele goale ca să le jefuiască. Toată lumea știa, mulți au văzut cu ochii lor. Vocea îi tremură puțin. Ia o gură de vin și continuă: Dincolo de traumatismul colectiv există o vinovăție îngropată adânc. Și o ură față de toți cei care încearcă s-o scoată la lumină.

Evocă poziția delicată a Dreptilor. Aceștia și-au riscat viața și pe cea a apropiaților ca să ascundă evrei pe care trebuiau să-i ocrotească nu numai de germani, ci și de vecinii lor polonezi, care nu ezitau să-i denunțe. Chiar și azi,

majoritatea acestor binefăcători preferă să rămână în umbră, de teama represaliilor. Mulți au trebuit să plece în străinătate după război.

– Paradoxal, în momentul de față guvernul face din Drepti simbolul Poloniei, spune Stefan. Ni se repetă că trebuie să terminăm cu „pedagogia rușinii”. Că poporul nostru nu era alcătuit doar din martiri.

– Dar Polonia a îndurat martiriul, îi dă Irène replica. La voi, Ocupația a fost de o violență nemaiauzită. Și totuși mișcarea de rezistență avea sute de mii de membri! În Franța, imediat după război, preferau să dea uitării regimul de la Vichy și să-și povestească unii altora că nu existaseră decât rezistenți...

Stefan încuviințează, fiecare țară impune un roman național. Alegerea eroilor și a victimelor e întotdeauna politică. Pentru că întreține negarea și înăbușă vocile discordante, această narațiune oficială nu ajută popoarele să-și înfrunte istoria.

Irène o știe mai bine decât mulți alții. De la sfârșitul războiului încoace, ITS urmează cu strictețe evoluția romanului național german. În prima perioadă n-au fost despăgubite decât anumite categorii de victime din rândul evreilor. A fost nevoie de ani buni ca să fie incluși și membrii rezistenței în politica de „reparații”; mai multe decenii pentru victimele muncii forțate. Memoria are și o miză economică. Fiecare victimă reprezintă o cheltuială suplimentară pentru bugetul statului.

Cuplul de americani a plecat, iar restul clienților sunt adânciți în conversație. Atmosfera e mai intimă, cu asperitățile estompate de vin.

Janina își drege glasul:

– Într-o zi, acasă la bunica mea, am găsit o cupă în fundul unui dulap.

Avea unsprezece sau doisprezece ani. Cositorul era gravat cu inscripții sibilinice. La vârsta aceea îl citea pe Tolkien, și i s-a părut un obiect venit din Pământul de Mijloc. Dăduse fuga să-i arate comoara bunicii, însă aceasta îi smulsese cupa din mână și-i interzisese s-o mai atingă. Mai târziu, Janina încercase să caute prin dulap, dar degeaba. După moartea iubitei sale *babcia*²⁰ găsisse cupa într-o cutie de pălării. Pe atunci lucra deja la Crucea Roșie. Știa că inscripțiile erau în ebraică și nu se simțea deloc în largul ei. Încredințase obiectul Institutului Evreiesc de Istorie. Cum și-l procurase bunica ei? Această întrebare continuă s-o obsedeze.

– Îmi iubeam bunica, dar vorbea foarte urât despre evrei. E ciudat, pentru că se dădea în vânt după muzica klezmer. Ea e cea care m-a făcut să descopăr bucătăria așkenază. Acum, povestea asta tulbură dragostea pe care i-o port...

Mișcată de această confidență, Irène se întreabă cum îl privește Hanno pe bunicul său patern. Dacă își prefiră amintirile lor fericite, căutând acolo urmele unui chin lăuntric sau ale unei încercări de ispășire.

– Sunt întrebat adesea: „De ce ți-ai dedicat viața protejării memoriei evreilor? Nu ești evreu!” spune Stefan. Le răspund că evreii au făcut mai mult decât să moară pe pământurile noastre. Timp de aproape un mileniu au trăit în această țară, și-au dat sângele în toate bătăliile noastre, în insurecțiile noastre înfrânte. Fac parte din istoria noastră. Muzica lor, gândirea lor, bucătăria, folclorul... Absența lor cascadează un gol în fiecare dintre noi. Putem încerca să-l umplem cu tăcere, cu fantasme sau cu ură... dar nu vom reuși.

După cină fac o plimbare prin orașul vechi. Janina primește un telefon de la Varșovia. Soțul ei are o criză de sciatică, nu se poate da jos din pat. Trebuie să se întoarcă acasă cu primul tren. E supărată că trebuie s-o părăsească pe Irène. Mâine-dimineață trebuie să se vadă cu Sabina Marczak, supraviețuitoarea de la Ravensbrück care a depus mărturie după război că Wita murise.

– Pot să mă duc singură, sau am nevoie de un interpret? o întreabă Irène.

În fața lor, silueta castelului se profilează în întuneric. Încearcă să-și aprindă o țigară între două pale de vânt. Stefan își face mâinile căuș peste ale ei ca să protejeze flacăra. Degetele li se ating fugar.

– Vorbește germana și franceza, spune Janina.

– Atunci totul e în regulă, răspunde Irène străduindu-se să-și ascundă teama că n-o să se

descurce.

Supraviețuitoarea locuiește lângă parc, o așteaptă la ora zece.

– Măine iau prânzul la părinții mei, intervine Stefan. Dar putem să ne vedem la sfârșitul după-amiezii și să cinăm împreună.

Propunerea o liniștește pe Janina și o tulbură pe Irène.

Își spune că, după această întrevedere, va fi reconfortant să nu ia cina de una singură.

ERWIN

Somnul nu vrea cu nici un chip s-o cuprindă. Îi revin cuvinte și fraze care aduc cu ele ape tulburi: „Żydokomuna“; „În ochii lor, evreii și comuniștii sunt totuna“.

Îl revede pe Hanno în acea zi de noiembrie din urmă cu cinci ani. Privirea lui întrebătoare. Și-a dat seama pe loc că n-avea cum să se eschiveze. Că urma să se întâmple atunci. Băiatul se întorsese de la liceu, unde avusese un curs despre al Treilea Reich. A mușcat dintr-un măr, apoi l-a pus pe blat.

– Ce-a făcut Opa în timpul războiului?

Ca să câștige timp, Irène a vrut să știe ce-i răspunsese tatăl lui.

– A zis c-a fost pe front, dar că nu era nazist. Și-a făcut doar datoria, era obligat.

A înclinat din cap, tentată să lase discuția acolo, deși simțea că această explicație nu-l satisfăcea.

– De ce te-ai certat cu Opa? a stăruit Hanno.

Din instinct, lega cele două întrebări. Cincisprezece ani. Crescuse atât de repede? Irène îi datora adevărul. Nu era sigură că era pregătit să-l înfrunte. Nu se punea problema să mintă. Dacă școala estima că Hanno era destul de mare, ea nu putea să se sustragă. A tras aer în piept.

Când îi cunoscuse, erau deja bătrâni. Wilhelm era mai mare decât ea cu unsprezece ani. Socrul ei se născuse în 1920. Pentru tânăra Irène, acel domn de șaptezeci și cinci de ani era intimidant, cu mustața lui și ochelarii care-l făceau să semene cu o bufniță. Nu îndrăznea să i se adreseze pe numele mic, Erwin. La început îi spunea „Herr Meyer“. Drăguță și rotofeie, soția lui părea mai accesibilă. Dezamăgirea venise rapid, Hilda nu avea să-i fie aliată. Din punctul ei de vedere, o femeie trebuia să se dedice exclusiv căminului, iar munca o obosea pe Irène până acolo încât s-o facă stearpă. Erau căsătoriți de cinci ani, și nimic. Irène îi îndura cu stoicism insinuările și bunăvoința de suprafață.

Erwin nu umbla cu atâtea ocolișuri. Se însurase târziu și făcuse carieră în industria auto. Se bucura de pensia meritată în frumoasa lui casă cu bârne aparente și mergea mult pe jos și cu bicicleta, chiar dacă se alesese cu un

reumatism și cu acufene de pe urma războiului. Erwin critica acerb individualismul lumii moderne. Plânse la televizor când văzuse imagini cu doborârea Zidului și organiza colecte pentru a-i ajuta pe germanii din Est să se instaleze în regiune. O primise cu brațele deschise pe nora franțuzoaică. Uneori, Irène se gândea tulburată că socrul ei cunoscuse Germania nazistă. Avea douăzeci de ani în 1940 și făcuse războiul, chiar dacă ea nu știa precis ce însemna asta. Nu îndrăznise să-l întrebe pe Wilhelm decât după ce se căsătoriseră. Îi răspunsese că tatăl lui n-avea nimic să-și reproșeze. Erwin luptase într-o divizie de infanterie și războiul îi distrusese tinerețea, nu era nimic mai mult de spus.

Nu mai abordaseră subiectul până la acea masă de Paște. Care începuse sub cele mai bune auspicii, cu o friptură delicioasă de miel și anunțul că era însărcinată. În sfârșit! Viitorii bunici nu-și mai încăpeau în piele de bucurie, chiar dacă Hilda nu înțelegea de ce se încăpățâna Irène să-și păstreze locul de muncă. Epuizarea provoca nașteri premature, de ce să-și asume acest risc? Dintr-odată, lui Irène îi venise o poftă nebună să bea ceva. Se abținuse în ultimul moment. Nu aveau să devină niciodată prietene, dar Hilda avea să fie o bunică excelentă, asta era cel mai important. Din cauza sarcinii, Irène devenise mai impresionabilă. Îndura mai greu faptul că era departe de familie și primea cu

recunoștință afecțiunea socrilor. În fața ei, Wilhelm zâmbea, pradă emoțiilor de viitor tată. Era frumos în cămașa aceea de un albastru regal, se gândise ea. Înduioșată, remarcase că părul negru și des începuse să-i încărunească pe la tâmpile. Își întrepătrunsese degetele cu ale ei. Irène spera că micuțul avea să-i moștenească mâinile.

– O să fii un tătic bătrân, la fel ca tatăl tău, glumise Hilda închinând în sănătatea bebelușului.

– Eu n-am avut de ales, a trebuit să aștept să-mi dea drumul rușii. Tu ce scuză ai? răsese Erwin.

În clinchetul paharelor de cristal, Irène se gândise: „A făcut războiul pe frontul de Est“. Cu zâmbetul înghețat pe chip, furase o gură de vin de la Wilhelm. Își imagina copilașul zburdând prin grădină, împodobind copacii cu ouă vopsite, pregătind cuiburi din frunze și mușchi pentru Iepurașul de Paște. Oare peste un an sau doi nu trebuia să-i ofere un frățior sau o surioară? Gândul acesta o neliniștea puțin. Avea timp să chibzuiască. La urma urmelor, n-avea decât douăzeci și opt de ani.

Oare declanșatorul fusese evocarea lagărului de prizonieri? Tonul conversației se schimbaseră. Ciulind urechile, înțelesese că socrul ei se referea la expoziția care circula prin Germania de câteva luni: „Război de exterminare. Crimele Wehrmachtului, 1941–1944“. Provocase un

seism în rândul opiniei publice, debateri aprinse până în Bundestag. Asociațiile foștilor combatanți organizau manifestații. Erwin participase împreună cu alți veterani și era furios la culme. Jura că aveau să obțină interzicerea acelei porcării, întrucât beneficiau de sprijin politic.

Ar fi trebuit să stea cuminte, să lase furtuna să se potolească. Dar în acea zi se părea că Eva îi luase în stăpânire spiritul. Voia să se bată, să-l provoace pe bărbatul acela care-și învelea participarea la război într-o pătură groasă de tăcere.

– Nu înțeleg ce vă deranjează, spusese calm.

Surprins, socrul ei îi răspunsese mânios că expoziția cu pricina era o adunătură de minciuni, că defăima Wehrmachtul, că le murdărea tuturor reputațiile.

Wilhelm îi trimitea semnale pe mutește, însă alesese să nu le bage în seamă:

– Mi se pare o afirmație greu de susținut. Sunt expuse o mie cinci sute de fotografii, scrisori, ordine de misiune, rapoarte de execuții... și nu e decât un eșantion.

Erwin îi curmase vorba, stacojiu de indignare:

– Toată chestia asta a fost înscenată ca să păteze onoarea Wehrmachtului! Ca să-i insulte pe morți! Crezi că francezii ar scuipa pe armata lor? Că ar scoate la lumina zilei ce-au făcut la Alger?

Îi replicase că acele crime fuseseră documentate chiar de soldații participanți. Fotografiiile cu infanteriști pozând binedispuși în fața spânzuraților sau pe marginea gropilor pline cu cadavre erau suvenire pentru posteritate, pe care le păstrau în portmoneu sau le trimiteau logodnicelor. Evident, odată expuse în public nu mai erau ușor de asumat.

– Ce știi tu despre asta? strigase el.

– Asta e slujba mea, Erwin. Îmi petrec zilele în arhive de acest fel.

Mărturisirea îi scăpase fără să vrea. Se holbau la ea stupefiați, ca și când tocmai le-ar fi dezvăluit că era agentă a serviciilor secrete și că erau ascultați de ani de zile.

– Habar n-ai, pufnise socrul ei privind-o disprețuitor. Nu ești decât o puștoaică. Nu știi cum a fost războiul ăsta nenorocit.

– E adevărat, nu știu. Atunci, povesteți-mi dumneavoastră. Ați fost pe frontul de Est? În ce ani?

Privirea lui Erwin o ardea. Nu mai era tânăra soție, nora timidă. Corija nedreptăți, dădea în vileag impostura. Mitul Wehrmachtului curat trebuia distrus. Mitul bieților soldați care descoperiseră în 1945 niște orori despre care nu știau nimic. Nu înțelegea cum de persista această legendă, în ciuda deceniilor de cercetări istorice. De șase ani, de când lucra la ITS, descoperise amploarea crimelor și complicităților. Consimțământul la spolieri, la

deportări, la munca forțată. Câte nopți nu dormise după lectura anumitor documente? Ariditatea rapoartelor administrative, transformarea corpurilor în „unități“, a uciderii în „lichidare“, în „soluție“.

– Din primăvara lui 1941 până la sfârșitul lui 1942, dacă vrei să știi, îi răspunsese bătrânul. Nouăsprezece luni de front. Nu mi-au dat Crucea de Fier pe degeaba. Știi cu cine ne băteam? Când am ajuns în Est, oamenii plângeau de bucurie, pentru că-i eliberam de Stalin. Ce știi tu despre bolșevici? Ai văzut ce-au făcut acolo? Ticăloșiile lor te interesează? Da, a fost un război oribil. Ca toate războaiele. Mi-a răpit tinerețea. *Gott sei dank*²¹, băiatul meu n-a trebuit să treacă prin așa ceva. Soldații SS erau brutali, asta da. Indivizii ăia au mâinile pătate de sânge. Dar Wehrmachtul a fost întotdeauna corect.

– Nu, Erwin. O armată care colaborează la exterminarea evreilor, care asasinează civili nu e corectă. Trebuie găsit alt cuvânt. Ați văzut fotografiile acelea.

– E o minciună, murmurase el cu privirea fixă. Ne luptam cu partizanii. N-aveam de ales, era ori noi, ori ei.

– Erau niște copilandri. Mame, bătrâni. Oameni dezarmați, fără apărare. I-ați văzut, insistase ea, parcă-l forțându-l să se uite în groapa comună.

Pe neașteptate, Hilda se ridicase, răsturnând sticla. O pată roșu-închis se lătea pe fața de masă albă. Urlase la ea să dispară, o urmărise cu țipetele ei până la ușă. Când Wilhelm încercase s-o calmeze, izbucnise în plâns.

– Nu mai vreau s-o văd niciodată, zbierase. Niciodată, mă auzi? De parcă sărmanul tău tată n-ar fi suferit destul.

Pe trotuar, Irène simțise copilul mișcând pentru prima oară. Își așezase mâna pe pânțecă ca să-l protejeze, chiar dacă era prea târziu. Furia i se domolise, iar acum era copleșită de emoții contradictorii. Ar fi vrut ca Wilhelm s-o înțeleagă și s-o ierte, ar fi vrut să plângă îndelung în brațele lui. El se mulțumise să-i deschidă portiera pasagerului, cu acea galanterie de care nu se putea dezбăra. După ce ieșiseră din sat o întrebare cu glas pierit: „Ce te-a apucat?”

Irène nu reușea să și-o explice. Sarcina o făcea irascibilă, exacerbandu-i cea mai mică nemulțumire. Spera să audă vorbe de alinare, însă acestea nu veneau. Mersese prea departe, era gata s-o recunoască, dar mama lui reacționase cu o asemenea violență...

– Nu suportă ca tata să fie atacat, îi răspunsese el, ca și cum asta ar fi justificat alungarea nurorii însărcinate.

Privirea îi rămăsese fixată asupra drumului.

Mai târziu, Irène îl îmbrățișase cu un amestec de febrilitate și teamă. Voia să facă dragoste, voia ca Wilhelm s-o liniștească. O respinsese cu

blândețe și se întorsese cu spatele, era obosit. În zilele următoare invocase diverse griji, aglomerarea sarcinilor la serviciu. Trecuseră săptămâni întregi fără ca el să simtă nevoia s-o atingă. N-o mai dorea, se îndepărtase. Timp de șase ani fusese nerăbdător s-o strângă în brațe de îndată ce intra pe ușă, s-o țină lipită de el, să-i inhaleze parfumul. Acum se îndepărta de trupul care-i purta copilul. Era atent ca Irène să nu ducă lipsă de nimic, se arăta prevenitor, se îngrijora la apariția unei dureri inexplicabile, știa pe de rost numărul moașei. Dar în fiecare zi tăcerea înghițea ceea ce rămăsese din iubirea lor cu aviditatea Neantului din *Povestea fără sfârșit*²². Treptat, gheața o năpădea pe dinăuntru. Corpul ei cu rotunjimi noi înflorea pe un pământ pârjolit. Ar fi preferat ca Wilhelm să-i facă reproșuri, să spargă farfurii. Indiferența lui politicoasă o tortura.

Spera ca nașterea copilului să-i reunească. Hanno venise pe lume la 4 septembrie. De când îl zărise, Wilhelm fusese nebun după el. Îi mulțumise lui Irène pentru cadou, însă nu făcuse nici un gest de afecțiune, iar din privire îi lipsea orice urmă de căldură. Ea nu reușea să accepte situația, se prăbușea imediat ce el ieșea din cameră. Moașa îi spusese că suferea de depresie post-partum. Pântecele și inima ei erau goale. Acea masă de Paște fusese fisura începând cu care tot ce părea solid se sfărâamase.

În ziua în care îi adusesese acasă de la spital, chiar în clipa când trecuse pragul, Irène înțelesese că era incapabilă să trăiască alături de un străin. În acea noapte îi spusese că voia să plece. Wilhelm obiectase că bebelușul era prea mic, că ea însăși nu-și revenise după naștere. Nu mai putea să aștepte. El nu se luptase prea mult s-o rețină. Dacă voia să divorțeze, foarte bine. Întreaga responsabilitate urma să apese pe umerii ei.

Îi era imposibil să-i descrie acest naufragiu fiului său. Cincisprezece ani mai târziu, se mulțumise să expună în mare disputa cu socrul ei și să-i mărturisească faptul că Wilhelm n-o iertase niciodată.

– Păi atunci Opa era un ticălos! A omorât oameni nevinovați!

Durerea îi răzbătea din glas, i se citea pe chip.

– Nu știu, dragule. Poate că bunicul tău n-a făcut nimic. Unii au refuzat să comită aceste crime, alții n-au fost implicați deloc. Au existat și soldați care au dezertat și au fost împușcați sau trimiși în batalioane disciplinare.

– Dar cei care refuzau să tragă în oameni erau împușcați?

– Nu dacă refuzau să omoare civili. Pentru asta nu erau sancționați.

– Atunci de ce au făcut-o? a întrebat Hanno.

Avea o înfățișare atât de vulnerabilă, cu degetele pătate de cerneală, ochelarii cu rame roșii și zulufii ciufuliți! Ar fi vrut să-i poată

spune: „Nu-ți face griji, nu-i de-adevărat. La sfârșit căpcăunul moare, iar Tom Degețel scapă împreună cu frații lui“.

– Pentru că e greu să nu te supui unui ordin. Mai ales dacă ești soldat. Și e încă și mai dificil să te desolidarizezi de grupul din care faci parte. Fiindcă li se tot repetase că aceia erau suboameni, că viața lor nu valora nimic. Că toți evreii erau partizani, comuniști. Și că dacă nu le omorau copiii, aceștia aveau să crească mari și să se răzbune.

Hanno căzuse pe gânduri.

– Dar tata de ce nu ți-a luat apărarea?

– L-am rănit pentru că m-am certat cu tatăl lui.

– Dar spuneai adevărul!

– Chiar și atunci când spui adevărul poți să greșești, îi răspunsese ea cu un surâs trist.

Își amintea nefericirea care urmasese deciziei. A doua zi umpluse valize și cutii cu cărți, dar era epuizată și nu știa unde să se ducă. În acea dimineață, Eva venise s-o vadă și o găsisese plângând în bucătărie, cu bebelușul la sân. Peste o oră înghesuia lucrurile în mașina ei, respingând fără drept de apel scrupulele lui Irène. Avea o cameră de oaspeți care nu fusese folosită niciodată și o pisică mizantropă. Dar asta era problema ei.

Timp de trei luni, Irène și copilașul îi tulburaseră liniștea, iar Eva veghease asupra lor în felul ei. Deși o nega, se atașase de Hanno.

Când era binedispusă, îi vorbea în idiș, îl numea *Tatele*. I-ar fi ținut la ea mai mult, dar Irène nu voia să abuzeze de prietenia ei. Până la urmă găsisese o garsonieră de închiriat în centrul orașelului.

Odată ce rămăsese singură, tristețea o copleșise iar. Plutise în derivă câteva săptămâni, mulțumindu-se să-și îngrijească bebelușul cu gesturi de somnambul. Puțin câte puțin însă, Hanno o silise să-și revină. Își amintește și acum de intensitatea privirii lui mioape, de forța degetelor lui minuscule. O cucerise, ca pe un teritoriu. Cu scâncetele lui îmbufnate și zâmbetele de îngerăș, cu mirosul laptelui și al pielii. Nu mai era singură. Sosise momentul să înfrunte viața, s-o deguste.

La începutul anului următor se întorsese la muncă. Fiecare anchetă era o provocare intelectuală care-i permitea să scape de tristețe, de vinovăție. Se simțea mai bine. Uneori se mira că nu suferă. Pierderea se amortizase, ca la o cădere pe nisip. Cotidianul ei era dens și agitat, n-avea timp să se gândească la ea însăși, iar asta era o ușurare.

Într-o seară deschisese televizorul la o oră târzie. Dăduse peste o emisiune în direct. Prezentatoarea cu o coafură impecabilă intervieuva un veteran al Wehrmachtului. Expoziția continua să stârnească dispute. În fiecare oraș în care se oprea, mulțimi de militanți de extrema dreaptă defilau cu pancarte:

„Glorie și onoare armatei germane!“, „Azi la fel ca ieri, totul pentru Germania!“ Foști combatanți se exprimau în ziare, se ciondăneau în fața camerelor de luat vederi. În noaptea aceea, un bătrân tremura în lumina crudă din platoul de televiziune.

– Ce-ați simțit când ați vizitat expoziția? îl întreba jurnalista cu un zămbet indescifrabil.

Fusese cam prea generoasă cu fondul de ten, sau poate că tocmai se întorsese dintr-o vacanță la schi.

– Mi-a revenit în minte ca și când s-ar fi întâmplat ieri. Totul e adevărat, înțelegeți? mărturisise el dintr-o suflare. Totul e adevărat. Într-o zi am intrat într-o biserică. Într-un sătuc, pe lângă Tarnopol. Oamenii m-au privit cu ochii arzând de ură. Aveau dreptate. Ce-am făcut noi acolo, nu pot să uit. Ziceau că putem să fim mândri, că ne-am făcut datoria ostășească. Dacă asta-i datoria... Mi-e rușine de soldatul german. Mi-e rușine de mine...

Zguduit de hohote de plâns, cedase nervos, oferindu-i prezentatoarei imaginea-șoc la care spera.

Irène plângea în fața ecranului.

Nutrea compasiune pentru omul acela. După război, soldații care săvârșiseră crime fuseseră absolviți de orice vinovăție. Și în tot acel timp, pe când Wehrmachtul era glorificat cu bravura și valorile lui, fuseseră lăsați să înfrunte singuri

ceea ce făcuse nazismul din ei. Ceea ce-și făcuseră ei singuri.

Se gândea la Erwin. La digul pe care-l construise ca să se apere de propria sa memorie. Ea îl doborâse fără să știe ce se afla în spatele lui. Nu avea să știe niciodată. La fel cum nu știa ce-l bântuia pe Wilhelm, ce respingea el cu toată puterea. În cruciada ei contra negării, uitase să se gândească la asta.

Acestea sunt lucrurile pe care a încercat să i le spună lui Hanno în ziua discuției lor. Nu e sigură că a auzit-o.

Acum, noaptea, în timp ce privește ninsoarea căzând fără zgomot peste orașul vechi, se teme de grosimea tăcerii.

SABINA

Situat la etajul al treilea dintr-un imobil relativ nou, apartamentul supraviețuitoarei are vedere la un parc. Sabina își întâmpină vizitatoarea cu o politețe distantă. Îmbrăcată cu o bluză elegantă din mătase mov și pantaloni negri, machiată cu grijă, o scrutează cu o privire de pasăre. E foarte în vârstă, fragilă de parcă ar fi pe punctul să se spargă. Sprijinindu-se în cârje, o invită s-o urmeze în salonul scăldat în lumină.

O bibliotecă imensă ocupă o latură a încăperii. Pereții sunt împodobiți cu afișe de teatru. Cu o mică ezitare, Sabina o întreabă în germană dacă

dorește ceai sau cafea. Irène o ajută să pună pe tavă băuturile și două farfurioare cu *szarlotka*, un fel de ștrudel. Stăpâna casei se așază cu prudență pe un fotoliu tapițat cu velur violet; Irène stă vizavi de ea, pe canapea, cu spatele sprijinit de niște perne brodate. Abia dacă au schimbat câteva cuvinte.

– Doamna de la Crucea Roșie m-a anunțat că nu poate să vină, spune bătrâna doamnă. Sunteți nemțoaică?

– Franțuzoaică.

Răspunsul pare să-i ia o greutate de pe piept:

– Cu atât mai bine. Nu vorbesc cu plăcere germana.

– Unde ați învățat franceza? o întreabă Irène curioasă.

– La Ravensbrück. De la deținutele politic. O tânără franțuzoaică, Anise, m-a învățat conjugările. Mie franceza mi se pare grea, dar ea îmi răspundea: „E mai ușoară decât polona!”

Glasul îi tremură puțin, dar frazele sunt ferme și precise.

– Vorbiți foarte bine, o laudă Irène.

Soarbe din ceai, dar a fost lăsat prea mult pentru gustul ei. Mușcă din prăjitură ca să scape de gustul amar.

– Am făcut progrese, zâmbește Sabina. După război m-am înscris la Universitatea Catolică. Voiam să studiez. Era foarte important pentru mine. Se întrerupe să caute cuvântul în franceză, apoi reia: Sub Ocupație, învățământul era...

interzis, sub amenințarea pedepsei cu moartea. Profesorii ne dau cursuri pe ascuns. Așa am luat bacalaureatul la șaptesprezece ani. Dar apoi m-au arestat.

– Erați foarte tânără...

– Mai erau și altele care au fost arestate odată cu mine. Cea mai tânără, poate cincisprezece ani. Unele îmi erau prietene, aveam un grup secret de călăuze. Împreună cu părinții noștri, făceam diverse lucruri pentru Armata Teritorială. Încă nu se chema așa. Nemții ne-au arestat, dar nu-i găseau pe părinții noștri. Era iarnă, țin minte zăpada... Chibzuiește, e tulburată: Poate în 1941... Nu, în 1940. Era foarte frig. Nu le cunoșteam pe toate. Abia după aceea, când cu închisoarea. Și cu interogatoriile Gestapoului...

– Unde vă țineau închise?

– La castel, răspunde bătrâna doamnă așezându-și ceașca de ceai pe masă. Credeam c-o să ne împuște. Ne temeam, bineînțeles. Dar eram gata să murim. Pentru noi, moartea era... abstractă. Știam că părinții noștri o să fie mândri. Nu ne gândeam la viețile noastre sfărâmate. Își alege cuvintele cu grijă. Până la urmă nu ne-au omorât, adaugă surâzând. Ne-au deportat la Ravensbrück.

Încă de la început, Irène a fost frapată de acest „noi”. De parcă toate femeile acelea s-ar exprima prin intermediul ei.

– Sunt prea vorbăreață, se scuză Sabina. Povestiți-mi despre dumneavoastră.

Irène îi descrie munca ei de la ITS.

– Scoateți la iveală povești cumplite. E greu, nu-i așa?

– Nu-i o muncă pe care s-o dai uitării seara când ajungi acasă.

– De ce ați ales să faceți asta? Aveți un motiv personal? o întreabă Sabina privind-o atent.

– Din întâmplare, îi răspunde Irène. Am văzut un anunț în ziar. Abia ce mă căsătorisem. Căutam un loc de muncă.

– Din întâmplare... credeți că există așa ceva? murmură bătrâna doamnă. Știți, eu cred că suntem împinși spre anumite lucruri. Ca fierul în flacăra. Soțul dumneavoastră e neamț?

– E fostul meu soț.

– Vă întrebați ce-a făcut familia lui în timpul războiului?

– Uneori, spune Irène stânjenită. Nu evocam niciodată această perioadă.

– Dar cu asta vă ocupați zi de zi la muncă! Nu abordați subiectul acasă? E ciudat.

Irène ar vrea să-i răspundă că tăcerea nu o deranja. Că se ascundea în ea ca într-o grădină secretă. I se întâmplă să se gândească la acei ani ca la un paradis pierdut.

– Soțul meu a murit, îi spune Sabina. Nu mă lăsa să vorbesc despre lagăr. Imediat mă întrerupe: „Trăiești, te-ai întors. Acum nu mai trebuie să te gândești la toate astea“. Atunci nu mai ziceam nimic. Vedeam că nu pricepe.

– Ce nu pricepea?

– Că nu m-am întors niciodată din lagăr. Și acum sunt acolo.

Irène se întreabă dacă și Eva simțea asta. Dacă toți deportații rămân prizonieri ai lagărului, ca în câmpul gravitațional al unei găuri negre.

Sorb din ceai în tăcere.

– Ați venit pentru că sunteți în căutarea cuiva, nu-i așa? o întreabă Sabina.

Irène încuviințează din cap și-i întinde poza cu Wita și copilul:

– Wita Sobieska. Ați depus mărturie că a murit la Ravensbrück.

Emoția tulbură privirea bătrânei doamne.

– Oh, Wita... N-o recunosc în poză. E atât de drăguță... Slăbise mult în lagăr, dar încă mai avea o față. Multe nu mai aveau față. Asta ne speria teribil. Copilul e al ei?

– Da. Îl caut și pe el. A fost răpit de soldații SS.

– A, da, e adevărat, țin minte. Spera să-l regăsească după ce ieșea din lagăr.

– Cum v-ați cunoscut?

– Ah, asta... murmură Sabina privind în gol.

Un soare călduț intră prin fereastra largă. Discuția lor are o lentoare pe care Irène nu vrea s-o bruscheze. Tace, emoționată să se afle în fața cuiva care a cunoscut-o pe Wita. Prin intermediul gazdei sale poate să se apropie de ea, aproape s-o atingă. Între Wita și ea nu mai e decât Sabina. Mâinile ei, a căror piele diafană

lasă să transpară un păienjeniș de vene albastre. Vocea ei, memoria ei.

– Ca să vă fac să înțelegeți, trebuie să vă povestesc ce ni s-a întâmplat, spune bătrâna, ca și când și-ar cere scuze. Își pune ochelarii și se ridică anevoie ca să ia un carnet din bibliotecă. Aide-memoire-ul meu, îi explică.

Imediat după întoarcerea de la Ravensbrück s-a forțat să-și aștearnă amintirile pe hârtie. Jinduia la uitare în aceeași măsură în care se temea de ea.

În vara aceea nu mai erau nou-venite. Trecuse un an de la sosirea lor în acel loc unde natura era de o splendoare plină de cruzime. Lacul oglindea razele soarelui fără să-i pese de suferințele lor. Pădurea era un refugiu inaccesibil. Localnicii se îndeletniceau cu treburile lor de parcă n-ar fi văzut nimic, n-ar fi auzit nimic. Ele erau pur și simplu șterse din tabloul vieții, părăsite de toată lumea. Slăbiseră. La rândul lor, deveneau cenușii. Un puf bizar le acoperea fețele, unele se îmbolnăveau. Altele erau umfiate de abcese. Tinerele membre ale rezistenței din Lublin făceau parte dintre *Verfügbaren*, prizonierele aflate la dispoziție cărora li se putea da orice sarcină. Descărcau pietre grele aduse cu vaporul, cărau nisip. Mâinile le erau pline de sânge, nisipul li se incrusta sub tunica vărgată de bumbac, în ochi și în nări. Se clătinau de oboseală la apelul de seară și la cel de dimineață. Cele mai zdravene le susțineau pe bolnave ca să

stea în picioare, fiindcă cele care se prăbușeau dispăreau în *transporturile negre* a căror simplă menționare era de ajuns să le înghețe sângele în vene. Cu chiu, cu vai, învățaseră să supraviețuiască. Știau care erau cele mai feroce gardience, care deținute turnau la Gestapo, ce însemna o convocare matinală. Unele prietene de-ale lor fuseseră executate la căderea serii. N-aveau nici o îndoială c-o să vină și rândul lor. Până atunci, rezistau. Câteodată, una, cuprinsă de spaimă, le întreba pe celelalte: „Mai am față?” Aveau senzația că nu mai există cu adevărat, că-s doar niște sperietori în uniformă. Cu toate acestea, aveau încă dorințe, visuri, le era poftă de lume și de viață. Uneori își dădeau firava porție de pâine în schimbul unei cărți. Prăbușite pe saltelele de paie, își istoriseau înainte de ora stingerii povești care făceau să dispară zidurile temniței. În adâncul lor, ceva refuza să capituleze. Era vara anului 1942. Fusesse frig până la sfârșitul lui iunie, apoi căldura se năpustise asupra barăcilor, asupra carierelor de nisip.

Într-o zi de la sfârșitul lui iulie, șase deținute, printre care și Sabina, fuseseră convocate la *Revier*. Infirmeria era adesea o etapă înaintea morții prin împușcare, prin injecție sau la capătul unui *transport negru*. Sabina își amintește de aerul cald, de cerul cu irizații mov. Se gândise aproape ușurată: „E ultima mea dimineață”.

În baraca infirmeriei fuseseră puse să facă baie. Cu apă caldă și săpun. Un lux nemaiauzit, înspăimântător. O deținută infirmieră le adusese cămăși de noapte curate. Sabina se gândise la ultima masă a condamnaților la moarte. Soldații SS nu erau atât de prevenitori. O întrebase pe deținută ce însemna asta. „Sunteți bolnave. O să vă opereze“, îi răspunsese cealaltă ferindu-și privirea înfricoșată. „Nu, toate suntem sănătoase“, îi răspunsese Sabina. Deportata dispăruse fără să mai scoată o vorbă. O infirmieră SS o condusese într-o cameră și-i ordonase să se întindă. Vederea paturilor albe o paralizase, întrucât păreau complet deplasate în acel mediu. Dar atingerea cearșafurilor imaculate îi dădea o stare minunată, se simțea ca într-un vis. Era atât de obosită! *Die Schwester*²³ le făcuse o injecție. O cuprinsese panica atunci când constatare că nu se putea mișca. În minte i se învârteau întrebări chinuitoare. Sfârșise prin a adormi.

La trezire aveau febră mare și mureau de sete. Fiecare avea un picior în ghips. În primele ore, Sabina nu simțise decât o durere de cap violentă și o slăbiciune teribilă. Durerea venise îa căderea serii. „Ce ne-au făcut?“ gemea Basia, care nu împlinise șaisprezece ani. Delirau din cauza febrei. Din când în când, *die Schwester* deschidea ușa ca să le observe. „Așteaptă să crăpăm“, se gândea Sabina. Dincolo de fereastră vedea sârma

ghimpată. Ar fi fost de ajuns s-o atingă pentru ca durerea să înceteze. Își întindea degetele în gol.

A doua zi, picioarele le erau atât de roșii și de umflate, încât ghipsul începea să roadă din carne. Un medic SS venise să le examineze.

– Își bătea joc de noi, spune Sabina. Parcă-l aud! „*Seid brav, meine Kaninchen... Seid brav...*”²⁴, și râde. Adeseori ne legau la ochi. Doctorii SS scot ghipsul. Zgreaptă rana și pun tot felul de porcării înăuntru, după care pun ghipsul la loc. Durerea... Nu uit niciodată.

– De ce vă legau la ochi? o întrerupe Irène îngrozită.

Oricât ar fi de familiarizată cu experiențele la care se dedau medicii SS, martiriul acesta este de neconceput.

– Nu voiau martori.

Rămăseseră o veșnicie la *Revier*, prea slăbite ca să se ridice ori să înghită supă infectă pe care le-o dădea *die Schwester*. O zeamă grețosă li se scurgea de sub ghips.

– A doua zi, prietenele noastre au venit sub geam ca să ceară vești. Așa, toată lumea a aflat ce pățim.

Prizonierele fuseseră cuprinse de un elan de compasiune. Într-un loc atât de crud, faptul că acele tinere erau tratate ca niște cobai stârnea emoții puternice. Tovarășele lor veneau cu rîndul la geam ca să le aducă mici comori: câteva felii de măr, un pumn de merișoare, puțin miez de pâine îndulcit.

– Wita le fura de la cantina SS, spune Sabina zâmbind. Ea nu ne cunoaște, și totuși face lucrul ăsta periculos! Ar fi putut să moară pentru asta. Înțelegeți care era prețul acelor mere? Eu nu le-am uitat niciodată gustul.

– Nu vă cunoșteți? o întreabă Irène.

– Nu, știam doar că e din Lublin. La începutul toamnei am putut să plec de la *Revier*, cu primele mele cârje... Unele fete au murit, dar operațiile continuă. Într-o seară, Wita a putut să ne viziteze, pentru că *Blockowa*²⁵ noastră e poloneză.

Fetele voiau să-i facă un cadou, însă n-aveau nimic. Pe atunci, cele care scăpaseră de experimente lucrau în atelierul de croitorie al lagărului. Săptămâni în șir scosese răbățele de pânză pe sub nasul maestrului german. Prea slăbite ca să muncească, operatele obținuseră favoarea de a rămâne în baraca lor ca să tricoteze. Îi făcuseră Witei o batistă cu resturile de material. Fiecare *Kaninchen* ținuse să-și brodeze pe ea prenumele.

– Așa vi se spunea? Iepurași? se miră Irène.

– La început am detestat porecla asta. Dar pe urmă, toată lumea ne știa așa, prin urmare... O clipă, revin.

Sabina îi refuză ajutorul și se ridică sprijinindu-se în cârje.

Irène nu îndrăznește să-și închipuie în ce hal sunt picioarele ei.

Gazda se întoarce cu batista.

E un patchwork de triunghiuri deschise la culoare cărora trecerea timpului le-a dat nuanțe de gri. Prenumele brodate formează o constelație: Sabina, Basia, Wanda, Grażyna, Weronika... În mijloc, câteva cuvinte în polonă pe care Irène nu reușește să le descifreze.

– Înseamnă: „Pentru Wita, atât de curajoasă și de generoasă”, îi explică Sabina.

– E foarte frumos, murmură Irène.

Aceste cuvinte, „curajoasă” și „generoasă”, corespund perfect morții pe care și-a ales-o.

– Știți cum a murit? Cei din SS au trimis-o la Lagărul pentru Tineret. Era o cameră de gazare, aproape de crematoriul de la Ravensbrück. Nemții o duc pe Wita la lăsarea nopții. Una din fetele noastre lucrează la spălătoria lagărului. A doua zi dimineață îi găsește uniforma într-un morman cu lucruri de spălat. Batista era în buzunar. Așa am știut.

Irène se gândește la scrisoarea lui Elsie, pe care a recitit-o de vreo zece ori. Și la pasajul acela în care gardianca povestește cum se ocupa Wita de băiețel. Luase puțină zăpadă de pe pervazul ferestrei din baracă și îl ștergea pe față cu batista.

– Nu vă grăbiți? o întreabă neliniștită bătrâna doamnă. Ah, foarte bine. O să mai pun de-un ceai.

LEON

Sabina își reazemă cărjele de bibliotecă și se așază cu băgare de seamă.

– Știți, eu nu mă văd ca o victimă.

Irène încuviințează din cap cu un amestec de admirație și compasiune.

– Vă place teatrul? o întreabă arătând spre aflșele de pe pereți.

– Enorm. Înainte de război dansam. Voiam să intru într-un corp de balet. Părinții mei considerau că nu e o viață respectabilă pentru o domnișoară... Când am plecat de la *Revier*, am înțeles că n-o să mai dansez niciodată. Când ești tânăr, te crezi nemuritor. Eu, la optsprezece ani, știam că viața mea e scurtă. Am fost operată de unsprezece ori. Durerea vine și se duce. Dacă vorbesc despre lagăr, piciorul începe să mă doară. Trezesc niște amintiri urâte... După ce m-am întors de la Ravensbrück, l-am cunoscut pe fostul meu soț. Conducea o trupă de teatru. La început mă uit numai, pe urmă am vrut să încerc. Îmi plăcea la nebunie. Când joc, mă servesc de corpul meu, așa nevolnic cum e. Acum sunt personajul, uit tot restul. Pe scenă pot să fac orice. Pot să fiu o infirmă, o femeie fatală, o vrăjitoare...

Irène se străduiește să nu privească picioarele Sabine, ascunse de materialul negru al pantalonilor. Cum a putut supraviețui în locul acela în care primul semn de slăbiciune te

condamna la moarte? Se încumetă să-i pună întrebarea.

– Știți ce ne-a salvat pe noi acolo? murmură bătrâna doamnă. Solidaritatea, și pe lângă asta revolta.

Suferința lor le făcuse celebre. Pe atunci, polonezele ocupau funcții importante în lagăr. Unele erau șefe de baracă, altele lucrau la *Revier* sau în administrație. Cele care aveau un pic de putere le apărau pe celelalte, și în primul rând pe *Kaninchen*, care inspirau milă. Datorită lor, Sabina și tovarășele ei își puteau economisi forțele.

Într-o zi, soldații SS veniseră să caute fete pentru bordelul soldaților. Voluntarelor li se promitea că vor fi eliberate mai devreme. Ele știau cât valorau promisiunile celor din SS. Nu le fusese de ajuns să le mutileze? Mai voiau să le și posede trupurile? „Va trebui să ne omorâți mai întâi“, răspunseseră. Una dintre ele tradusese replica în germană scuipându-i în față. Momentul acela fusese Rubiconul lor. Ideea nu era de a supraviețui cu orice preț. Nu ajunseseră atât de jos. Să simtă acest lucru le reda demnitatea.

– La începutul verii, trebuie să fi fost în 1943, poate în februarie... au început să le ucidă pe tovarășele noastre.

Medicii naziști distrugau urmele crimelor pe care le săvârșiseră. Femeile înțeleseseră că erau condamnate.

– Suntem prinse în capcană, spune Sabina. Cum să procedăm? Nu știam, era înfricoșător. Într-o seară, o deținută ne zice: „Sunteți lașe. Vă lăsați călcate în picioare“. Ni se face rușine, pentru că are dreptate.

– Ce-ați fi putut să faceți?

– Să rezistăm, spune Sabina cu un fulger în privire. Chiar dacă prețul e moartea.

La începutul lunii martie, o fată din grupul lor a fost convocată la *Revier*. A refuzat să se ducă. Acest prim „nu“ a fost urmat de multe altele. Tinerele deveneau conștiente de forța lor colectivă.

– Comandantul ordonă să fim duse cu forța la *Revier*. Atunci am scris o petiție.

Dă paginile carnetului până găsește textul. Ca deținute politice, denunțau operațiile efectuate asupra unor femei sănătoase și handicapurile, mutilările și decesele rezultate de aici. Legislația internațională interzicea experimentele forțate asupra ființelor umane. Îi solicitau imperativ comandantului să pună capăt acelor practici. Nu aveau nici o speranță să fie auzite. Ceea ce conta era să se mențină pe poziție cu orice preț.

– Într-o duminică am manifestat pe aleea centrală, povestește Sabina cu ochi strălucitori. Tot lagărul se uită la noi cum defilăm în cârje. Nimeni n-a mai văzut așa ceva vreodată!

Comandantul le-a răspuns că acele pretinse operații erau delirul unor isterice. Ca să le pedepsească, le-a trimis la muncă grea.

Invalidele se epuizau descărcând cărămizi și pietre. Au profitat de aceste ieșiri ca să le vorbească celorlalte prizoniere despre martiriul lor. A doua zi, soldații SS le-au consemnat în baracă. Această victorie le-a încurajat să depună mărturie. Dacă lumea din exterior afia ce li se întâmplase, poate că cei din SS aveau să ezite să le ucidă. Uneia dintre ele i-a venit ideea să includă mesaje secrete în scrisorile cenzurate pe care le trimitea părinților săi, folosind urina pe post de cerneală simpatică. Prin intermediul Armatei Teritoriale, mama ei a transmis informațiile guvernului polonez aflat în exil la Londra. Așa se face că într-o seară crainicul BBC a vorbit la buletinul de știri despre martiriul tinerelor membre ale rezistenței din Lublin.

Au fost închise zile întregi fără apă și hrană. Înnebunit de furie, comandantul amenința că le va face baraca praf și pulbere. Cum îndrăzneau să-i țină piept acele schiloade? La Ravensbrück nu se mai vorbea decât despre răscoala *Kaninchen*-ilor. Rezistența lor le însufletea pe deținute.

Pe măsură ce aduce la viață acea epopee, Sabina e tot mai vioaie, iar din glasul ei răzbate un umor feroce. Captivată de povestire, Irène se întreabă cum a putut s-o considere atât de vulnerabilă puțin mai devreme.

– De unde ați putut aduna atâta forță? o întreabă.

Sabina îi răspunde că primul refuz e cel mai dur. Următoarele costă mai puțin. Lagărul a învățat-o că libertatea începe în adâncul tău. Trebuie să te dezbari de sentimentul neputinței, să-ți alungi frica. Libertatea își croiește drum prin zidurile cele mai groase, dar te obligă să te ridici la înălțimea ei. Odată angajată pe această cale, nu mai poți să dai înapoi.

– Cei din SS nu mai știau cum s-o scoată la capăt cu noi, se amuză bătrâna doamnă. Erau furioși.

Luni de-a rândul le-au hărțuit, au inventat noi pedepse. Cum n-au reușit să le zdrobească voința, au decis că erau nebune și le-au mutat în blocul 32, la marginea lagărului.

– În blocul nostru era lume bună, spune Sabina. Membre ale Rezistenței franceze, prizoniere din Armata Roșie, poloneze... și Wita.

– Povestești-mi despre ea.

– Vorbea foarte puțin despre viața ei, murmură bătrâna doamnă scoțându-și ochelarii. Înainte a fost la Auschwitz, e încă și mai rău ca la Ravensbrück. Era precaută, se temea de spioane. Dar puteai să ai încredere în ea.

La începutul iernii din 1944, Sabina a căzut la pat cu febră mare. Nu știa ce-i inoculasera medicii SS și se temea c-o să moară. Era prea riscant să se întoarcă la *Revier*. Wita a vegheat-o nopți în șir, dându-i să bea ceai de plante. În cele din urmă temperatura i-a scăzut, iar aceste ore de spaime împărtășite le-au apropiat pe cele

două femei. Într-o zi, Wita i-a vorbit despre fiul ei. Nemții îl luaseră pretextând examene medicale obligatorii. Cum nu mai primise nici o veste, se dusesse la Varșovia să-l caute. Rătăcise de la un birou la altul, iscodind funcționari cu chipuri de piatră. Într-un târziu, poliția germană o azvârlise în închisoare. Săptămâni de carceră, de umilințe, înainte de a fi deportată în zori spre o destinație necunoscută. La Pawiak, o deținută văzuse un grup de copii urcând într-un tren spre Germania. Se agăța de speranța că băiatul ei trăia. De îndată ce ieșea de acolo avea să plece în căutarea lui.

– Vă vorbea despre fiica ei?

– Da, dar era îngrijorată mai ales pentru cel mic. Fata era la adăpost, la sora ei.

– La Varșovia? Sunteți sigură?

– A trecut mult timp, după cum știți... N-am notat asta. Dar cred că la sora ei stătea.

– Vă rog să mă scuzați, trebuie să dau un telefon.

Irène iese pe balcon, își aprinde o țigară și o sună pe Janina la Varșovia. Cum o chema pe sora Witei?

Janina caută prin documentele ei. E ușor, ea a depus cererea pentru căutarea micului Karol. Ah, iată. Maria Koslowa. A dat o adresă în Wola. Nu e departe de casa ei, o să dea o fugă până acolo.

– Cum merge cu doamna Marczak? o întreabă neliniștită Janina. Se pare că-i cam dificilă...

– E extraordinară, îi spune Irène în șoaptă.

– Ați menționat Varșovia, asta îmi aduce aminte de un lucru, îi spune Sabina când revine în salon. În ultima toamnă au sosit o mulțime de femei și de copii din Varșovia. Nemții incendiau orașul, deportau pe toată lumea. I-au lăsat afară, într-un cort, fără să le dea apă sau mâncare. Wita se temea pentru sora ei și pentru fetiță. A întrebat în stânga și-n dreapta, dar nimeni nu le văzuse.

„Wita a murit fără să știe ce s-a ales de cei doi copii ai ei“, se gândește Irène. Singurul element tangibil era băiețelul evreu pe care întâmplarea i-l scosese în cale. Să moară împreună cu el însemna să renunțe la himerele și la speranțele care o ajutaseră să reziste până în acel punct. Să accepte un destin pe care nu și-l alesese.

– A fost ucisă împreună cu un băiețel. Îi cunoașteți numele?

– Nu-mi aduc aminte. Poate că l-am trecut în carnet, spune Sabina întorcând paginile. La sfârșitul lui 1944 au fost trimise la Ravensbrück o mulțime de prizoniere din alte lagăre. Era plin de copii. Dumnezeuule, într-un hal...

În acel moment, *Kaninchen*-ii păzeau noile tranșee antiaeriene. Acest post strategic le permitea să umble liber prin lagăr și să-și dezvolte rețeaua de solidaritate. Cei din SS înțelegeau că pierduseră războiul. Erau mai nervoși, mai imprevizibili. Haosul și violența sporeau în fiecare zi. Conștiente că trebuiau să

protejeze copiii, femeile din gruparea Sabinei au făcut apel la bunăvoința generală.

Unele prizoniere adoptau orfani. Micuții le numeau „mămica din lagăr”. Wita spunea că se săturase de ai ei, dar era de acord să ajute. Li se dăduse voie să organizeze o petrecere de Crăciun pentru copii. Munciseră săptămâni întregi să le încropească niște cadouri, ba chiar creaseră un spectacol cu personaje costumate! Wita reușise să fure destulă pâine și margarină ca să-i ofere fiecăruia o tartină.

Din nefericire, petrecerea fusese un dezastru. Puștii erau îngroziți de costume. Erau atât de slabi, încât nu puteau înghiți dumicații de pâine. Era sinistru... Femeile acelea care crezuseră c-au să le aducă puțină bucurie de Crăciun se aleseseră cu inimile frânte. Sabina își amintește de Wita, care se rezemase de perete. Privea un micuț care nu se atingea de mâncarea din farfurie. Ochii mari și negri îi dominau chipul. Nu făcea nici un zgomot, nu se clintea. Wita se ghemuise ca să-i vorbească. La un moment dat, băiețelul întinsese brațele spre ea, și cei doi plecaseră împreună. Când muncea, Wita îl lăsa în grija celor care rămâneau în baracă. La întoarcere, nu se desprindea de ea. Era mititel, îl ascundeau sub pături.

„Wita, care nu voia să se încurce cu încă un copil”, se gândește Irène.

– De unde provenea băiatul? întreabă.

În timp ce Sabina frunzărește paginile carnetului, Irène se uită la fotografia înrămată a unui grup de femei pozând în fața statuii unei deportate.

– Poza asta e din 1959, precizează bătrâna doamnă. De la o ceremonie. Prima oară când ne-am întors la Ravensbrück... Gata, l-am găsit. Léon Gartner. A sosit cu mama lui într-un convoi de evrei din Belgia. Biata de ea n-a rezistat mult timp.

– Știți de ce a fost trimis în Lagărul pentru Tineret?

Sabina își scoate ochelarii și se freacă la ochi.

– S-a îmbolnăvit. Era un soldat SS care le fugărea pe deținute în barăci cu biciul. L-a luat pe micuț împreună cu cele mai bătrâne din blocul nostru. Eu nu eram acolo. În acel moment și noi trebuia să ne ascundem.

În iarna anului 1945, frontul se restrângea. Lagărul de la Auschwitz fusese evacuat. Lungi șiruri de deportate famelice mărșăluiseră sute de kilometri prin zăpadă și vânt, aproape goale, până la Ravensbrück. Comandamentul SS le preceda în mașină. Priviseră cu un interes amestecat cu dezgust marele cort înnoroiat în care piereau femeile și copiii pe care nu se mai obosea nimeni să-i înregistreze. Făcuseră turul barăcilor, umblaseră pe aleile unde rătăcea o adevărată curte a miracolelor alcătuită din țigânci, infirme, cerșetoare pe jumătate nebune și copii sălbaticiți. Ofițerii aceia SS care se

temuseră c-o să se plictisească în Brandenburg aveau să facă ordine. Goliseră Lagărul pentru Tineret ca să creeze o zonă de stocare înainte de exterminare, construiseră o cameră de gazare. Și continuau să tragă, mărinđ cadența tirurilor. Dacă trebuiau să părăsească acele locuri, măcar să scape de poveri. Iar în capul listei erau dușmancele personale ale comandantului, *Kaninchen*-ii.

Halina a fost executată cea dintâi. Furia le-a copleșit pe tovarășele ei. Nu acceptau să moară când erau atât de aproape de libertate. Din fericire, nu mai erau anonime. Curajul lor le atrăsese admirația și simpatia prostituatelor germane, combatantelor din Armata Roșie, membrilor Rezistenței franceze, infirmierelor din Cehia, clarvăzătoarelor și spioanelor englezoaice. Deținutele au hotărât să le ascundă. Au alcătuit un plan ambițios în care fiecare avea de jucat un rol. Nu se punea problema să le salveze o oră sau o zi, ci să le ferească de călăi săptămâni, luni de-a rândul, oricât era necesar, până la eliberarea lagărului.

– Și au făcut-o? întreabă Irène impresionată.

– Da, zâmbește Sabina. Ne-au ascuns peste tot. Chiar și în paturile bolnavelor contagioase! Trebuia să schimbăm permanent ascunzătoarea.

Unora le-au tatuat numărul matricol al unei femei moarte la Auschwitz. Altele se deghizau în țigânci sau în cerșetoare.

– Ne-au salvat. Dând dovadă de un curaj și o imaginație incredibile.

– E minunat, murmură Irène.

În cei douăzeci și șase de ani de când lucrează la ITS a descoperit toate variațiunile supraviețuirii, solidarității și sacrificiului. Și totuși o bulversează să afie că acele femei rămase doar o umbră găsiseră resursele necesare pentru a salva niște tinere infirme. Că Wita, atât de călită, atât de concentrată asupra obiectivului ei, fusese dezarmată de singurătatea unui copil.

– Dar n-am putut să-i salvăm pe micuți, oftează Sabina. Nu l-am salvat pe Léon, nici pe Wita. Atâtea altele au murit... Le-am abandonat acolo.

Irène tace, înghițindu-și lacrimile. Știe că nici un cuvânt amabil nu poate atenua culpabilitatea supraviețuitorului.

La despărțire, Sabina insistă să-i încredințeze batista brodată cu prenumele lor:

– Până la urmă mi-a purtat noroc. Pentru ultima călătorie n-am nevoie de ea. Trebuie să ajungă la copiii Witei. La fiica ei, dacă se poate. Din partea noastră, a tuturor. O s-o faceți?

Irène îi promite. Dintr-un impuls, îi prinde mâinile în căușul palmelor ei. Nu știe cum să-i mulțumească.

– O să mă gândesc la dumneavoastră. Sper c-o să-i găsiți pe copiii Witei, îi spune bătrâna doamnă înainte de a închide ușa.

A mers mult timp, zăpada topită îi spăla lacrimile. Inima îi bătea violent, stărnindu-i o durere în piept. Se simțea inutilă. Cu ce drept pretindea ea că reface acele existențe destrămate? Nu putea să repare nimic. Nici măcar daunele pe care le provoca propriei sale vieți.

Stefan o aștepta în fața castelului. Noaptea întunecoasă era presărată cu fulgi. Când a ajuns în dreptul lui, Irène plângea. Era dezolată. Avea senzația că în adâncul ei se deschisese o vană, nu se mai putea opri.

A privit-o fără să scoată o vorbă, apoi a tras-o spre el și a strâns-o în brațe.

JACEK ȘI JUREK

În prima ei dimineată la Varșovia cerul este atât de alb, încât nu-i poate distinge limitele. Gerul îi taie răsuflarea. Se gândește o clipă la Stefan. La spontaneitatea cu care a prins-o în brațele lui, de parcă ar fi reținut-o pe marginea unei prăpăstii. Gestul acesta va rămâne asociat în mintea ei cu rabinii dansatori de pe peretele restaurantului, cu surâsul Sabinei, cu ecoul unui colind de Crăciun în noaptea unui oraș îndepărtat. Cu părul pudrat de zăpadă, Stefan o depășea cu un cap și o ocrotea. Au rămas mult timp nemișcați, fără să ia în seamă grupurile de turiști în canadiene groase care treceau pe lângă

ei. Buzele lor au început să se caute, îmbrățișarea devenea senzuală. Dorința își croia drum prin imensa oboseală care o umplea pe Irène. Îi oferea o paranteză fără consecințe, unul dintre cele mai vechi remedii pentru a îndepărta moartea. Înainte de a fi transformați în statui de gheață, cei doi s-au refugiat în micul apartament al lui Stefan, la câteva străzi de poarta Grodzka. Au băut vin alb din regiune. Ea i-a spus că-l plăcea, dar n-avea de gând să se culce cu el. În seara asta avea nevoie de altceva. Au fumat și au stat de vorbă până în zori.

Stefan i-a spus că a simțit și el acest gol lăuntric. Uneori, după ce citea sau asculta mărturii, devenea poros. Se întreba dacă ceea ce făceau ei avea vreo noimă. Atâtea eforturi ca să salveze câteva urme ale unui popor asasinat, într-o lume care nu înceta să distrugă, să devasteze. Care învățase nu să respecte viața, ci să atingă noi culmi de barbarie, de indiferență. Timp de câteva zile se gândea serios să plece, să călătorească departe. Și apoi ideile acelea îl părăseau așa cum îi veniseră. Muzeul avea mulți vizitatori. Familii soseau din Israel temându-se că n-o să găsească nimic și plecau răscolite de expoziție. Era de ajuns ca o singură persoană să fie mișcată pentru ca munca lui să capete valoare.

Irène a beneficiat de o vizită privată la primele ore ale dimineții. Stefan i-a spus povestea lui Henio, al cărui portret era afișat pe un zid al

muzeului. Omulețul acela în pantaloni scurți cu cărare pe-o parte și zâmbet de copil cuminte se născuse acolo și murise la nouă ani, în camera de gazare de la Majdanek. În fiecare an, copiii din regiune îi trimiteau scrisori și desene pe care muzeul le păstra cu mare grijă. Primeau în schimb un mesaj: „Destinatarul nu mai locuiește la această adresă“.

Când a venit clipa să se despartă, Stefan i-a spus că împărtășiseră ceva mai intens decât dacă ar fi făcut dragoste.

Cu ochii la literele gravate în ebraică pe fațada Institutului Evreiesc de Istorie, Irène îl sună și-i mulțumește că a prins-o în momentul în care se clătina pe punctul de a cădea.

– Unde ești? o întreabă Stefan.

– În interiorul fostului ghetou. E un ger de crapă pietrele.

– Ești deja departe, spune el cu blândețe.

Cât așteaptă să se facă ora pentru întrevvedere planificată, Irène vizită partea de muzeu a clădirii. În timpul războiului adăpostea marea bibliotecă evreiască din Varșovia. Aici a început aventura *Oyneg Shabes*. *Bucuriile sabbatului*: în spatele acestui nume de cod se ascundea gruparea clandestină înființată de istoricul Emanuel Ringelblum, care-și asumase sarcina periculoasă de a pune bazele unor arhive secrete ale ghetoului. Jurnale intime, bilete de teatru, ordine germane, brasarde cu steaua lui David,

desene de-ale copiilor, glume populare și gazete clandestine... Ringelblum și prietenii lui adunau până și cele mai modeste obiecte, conștienți că acele materiale aveau să depună mărturie despre existența lor în ghetou. Despre speranțele, umorul, luciditatea și rezistența lor. Trebuiau să păstreze un secret absolut. Numai trei dintre ei știau unde se află colecția. Dacă ceilalți membri ai grupării erau arestați și torturați, nu puteau compromite demersul.

Sperau să supraviețuiască războiului și voiau să-l descrie din punctul lor de vedere. Dacă ar fi dat greș, din ei n-ar mai fi rămas decât filmele de propagandă realizate de asasinii lor în ghetou, cu scopul de a demonstra că evreii erau murdari și insensibili la suferința semenilor. Cu prețul vieții, membrii grupării *Oyneg Shabes* reușiseră să păstreze o comoară. Ultimele licăriri ale acelei lumi și dispariția ei.

Irène citește pe perete ultimele cuvinte ale lui Dawid Graber, nouăsprezece ani: „Ceea ce n-am putut striga lumii am îngropat în pământ“.

Decizia de a îngropa documentele a fost luată în vara anului 1942. Marea Acțiune²⁶ de deportare golea ghetoul. În acel moment, aproape toți membrii grupării fuseseră deja trimiși la Treblinka. Cei rămași nu-și mai făceau iluzii în privința sortii care-i aștepta. Înțelegeau că acele arhive erau testamentul lor.

Era nevoie ca măcar una din cele trei persoane care cunoșteau localizarea ascunzătorii să scape

cu viață. Această rugăciune, printre toate cele care se înălțau din ghetou, a fost ascultată. După război, supraviețuitorul s-a întors la Varșovia. În orașul în ruine era ușor să distingi perimetrul ghetoului, pe care germanii îl răseseră până la temelii. În mijlocul aceluia deșert de moloz se înălța biserica Sfântul Augustin, care fusese cruțată. Datorită ei a reușit supraviețuitorul din *Oyneg Shabes* să găsească ascunzătoarea. Pe baza fotografiilor aeriene din perioada interbelică, a calculat distanța dintre biserică și pivnița imobilului de la numărul 68 de pe strada Nowolipki. Și a început să sape.

Al treilea lot al arhivei n-a fost găsit niciodată, dar celelalte două au fost recuperate.

Irène zăbovește în spațiul expozițional observând desenele, fragmentele de text. Câteva cuvinte aparținându-i lui Emanuel Ringelblum îi atrag atenția: „Nu există eveniment important în viața evreilor care să nu fi fost consemnat în arhivele grupării *Oyneg Shabes*. Iar în timpul acestui război viața fiecărui evreu era o lume în sine“.

Fereastra biroului dă spre stradă. În față se înălța odinioară cea mai mare sinagogă din Varșovia. Germanii au distrus-o în timpul insurecției din ghetou.

– Nu primim în fiecare zi vizita unei arhiviste de la Arolsen, zămbește conservatoarea muzeului.

Vorbește engleza aproape fără accent și, cu părul strâns în coadă de cal și puloverul cu guler rulat, seamănă cu o studentă. La gâtul ei strălucește o cruciuliță de aur.

– Ne-ați adresat o cerere în legătură cu o supraviețuitoare evreică poloneză.

Irène confirmă și-i rezumă viața Evei, de la ghetoul din Varșovia până la ITS.

– Prietena dumneavoastră ne-a scris în anii cincizeci. Încerca să obțină informații despre părinții ei, Medres și Estera Volmann. Îi menționa și pe cei doi frați mai mici. În momentul respectiv i s-a răspuns că nici unul dintre aceștia nu figura în registrul supraviețuitorilor din ghetou.

Oare acele câteva rânduri îi sfărâmaseră speranța de a-i găsi? Nu e sigur, fiindcă interlocutoarea ei este categorică: Eva a vizitat institutul după prăbușirea regimului comunist, cu câteva săptămâni înainte ca Irène s-o cunoască. Timp de o lună a venit în fiecare zi să consulte arhivele grupării *Oyneg Shabes*. Arhivistul care s-a ocupat de ea menționează în raport că Eva a fost bulversată de anumite documente.

– V-am făcut copii și le-am tradus în engleză. Originalele sunt în ebraică, îi spune tânăra.

Conservatoarea o instalează într-un birou spartan. O masă de lemn, un scaun. Aprinde o lampă. Cerul de zăpadă lasă să treacă o lumină

foarte slabă. Aici, tumultul oraşului nu este decât o rumoare îndepărtată.

– Primul document este extras din depoziția unui bărbat care a participat la insurecția din ghetou, îi explică. A supraviețuit și a emigrat în Israel după război. În timpul revoltei făcea parte din Organizația Evreiască de Luptă.

– La fel ca mama Evei, din câte spunea ea.

– Tocmai, martorul nostru menționează o Estera printre luptători. Credem că este vorba despre ea. Din cât se pare, prietena dumneavoastră era de aceeași părere.

Ghetoul se revoltă în 19 aprilie 1943, îi amintește conservatoarea. În ziua de Pesah. Comandantul insurgenților, Mordechai Anielewicz, n-are decât douăzeci și patru de ani. Au o mână de pistoale și de explozibili furnizați de Armata Teritorială. În fața lor, soldați înarmați până în dinți, tancuri, un tun, lansatoare de flăcări. În a treia zi, soldații SS încep să facă una cu pământul cartierul evreiesc. Incendiază un imobil după altul.

Irène își amintește relatările, fotografiile. Răsculații apără flecare poziție până în ultima secundă. Părinți sar prin flăcări de la etajul al patrulea cu copiii în brațe, îndrăgostiți se aruncă în gol ținându-se de mână. Mulți mor arși sau asfixiați. Săptămâni în șir, fumul întunecă cerul Varșoviei. Cei care sunt prinși sunt împușcați pe loc sau deportați în centrele de exterminare. Supraviețuitorii se refugiază în pivnițe, în

buncărele pe care au avut grijă să le sape. Generalul SS a jurat să lichideze insurecția în trei zile. Într-un haos apocaliptic, luptătorii evrei reușesc să reziste patru săptămâni în fața unei armate. De mai multe ori îl obligă pe inamic să dea înapoi. „Ceea ce s-a întâmplat a depășit visurile noastre cele mai îndrăznețe“, scrie Mordechai Anielewicz. Peste câteva zile, germanii încercuiesc cartierul general al Organizației Evreiești de Luptă. Tânărul ei comandant își curmă zilele.

– În acel moment mai erau buzunare de rezistență active, spune specialistul. Datorită acestui supraviețuitor israelian știm că membrii familiei Volmann au încercat să treacă în zona ariană. Și știm cum au murit.

O lasă pe Irène să citească singură. În primul paragraf, martorul povestește cum a fugit prin rețeaua de canalizare cu un grup de supraviețuitori. Știe că germanii aruncă în aer gurile de canal, le astupă sau lansează gaze prin ele. Șiruri de oameni epuizați rătăcesc fără sfârșit prin obscuritatea canalelor, pierduți în acest labirint.

În noaptea respectivă sunt vreo zece, conduși de o călăuză. Naratorul merge în urma unui cuplu cu doi copii. Apa le ajunge adulților până la genunchi, copiilor, până la mijloc. Mama se agață de lumina oscilantă care vine de la felinarul călăuzei. Tatăl încheie formația. Înaintează prin beznă de ore întregi, unul din

băieți începe să se plângă. Mama îl imploră să tacă, fiindcă soldații SS ascultă atent zgomotele venite din canalizare. „Medres, potolește-l“, spune ea în șoaptă. Supraviețuitorul a luptat alături de această femeie. Îi indică prenumele, Estera. Precizează că poartă un revolver la centură. Oare greutatea armei îi mai alină spaima? Oare se gândește la fiica ei, care a mers pe același drum cu câteva luni în urmă? Setea îi chinuie. Temându-se că băieții o să înceapă să plângă, tatăl le dă puțină apă sălcie. Orele se scurg, pierd noțiunea timpului.

Într-un târziu ajung la o gură de canalizare intactă. Călăuza șovăie. Nu e sigur că au mers destul de departe, se teme să nu fi greșit ramificația. Până la urmă hotărăște să se cațare pe barele ruginite. Volmannii sunt chiar în spatele lui. Estera își ajută un fiu să urce, Medres procedează la fel cu al doilea. Naratorul așteaptă în spate împreună cu ceilalți, aude scrâșnetul cu care se deschide chepengul. Volmannii se cocoată unul după celălalt până la suprafață. Restul cortegiului așteaptă în întuneric.

Întâi o tăcere pe care grupul o ascultă cu maximă atenție, pândind semnalul că drumul e liber. Tăcerea se prelungește, devine amenințătoare. Dintr-odată, e spartă de un foc de armă, acoperit în clipa următoare de un tir de mitralieră. Nu țipă, nu mai respiră. Nu știu ce-i pune iarăși în mișcare, o iau înapoi cu prudență,

se întorc prin canal, schimbă direcția la o bifurcație. Merg așa, orbește, mult timp. În toiul acelei nopți au mai mult noroc decât familia Volmann. Găsesc alt chepeng. De data asta e cel bun. Afară îi așteaptă niște camarazi pregătiți cu o mașină.

Această poveste cu final fericit pentru narator trebuie să-i fi sfâșiat inima Evei. Poate că i-a trezit mândrie gândul că mama ei, constatând că fuseseră depistați, trăsese prima. Mama ei, de care se credea atât de diferită și care o prindea dintr-odată din urmă, o preceda. Mama ei, care-i repeta atât de des că o fată nu se bate. Și care, dându-și seama că erau condamnați, pornise la luptă.

Irène nu știe nimic despre al doilea document, cu excepția faptului că provine din arhivele grupării *Oyneg Shabes*. Întâi nu înțelege foarte bine ce citește. Descumpănită, caută cu privirea versiunea în ebraică. Observă scrisul sânguincios, școlăresc. Hârtia liniată.

Tatăl meu

Tatăl meu este persoana pe care o admir cel mai mult de pe lume. E atotștiutor și rareori se înfurie. În loc să strige la noi, își ia răgazul de a ne explica lucruri importante. Înainte de război era profesor la universitate. Și-a pierdut slujba când a trebuit să ne mutăm în ghetou. Era mereu trist și obosit. Dar apoi vecinii au venit să-l roage să fie șeful comitetului de imobil. De atunci organizează spectacole, serate

culturale și colecte pentru săraci. Nu mai e trist aproape deloc. Ne spune povești incredibile despre poporul evreu și știe glume foarte hazlii. Nici măcar Jacek nu reușește să stea îmbufnat, pentru că nu se poate abține să râdă.

Tata spune tot timpul că vrea să creștem drepti, chiar dacă lumea o ia de-a curmezișul. Avem mai multe șanse decât alții, așa că trebuie să fim un exemplu. Jacek nu pricepe de ce n-are voie să cerșească împreună cu restul copiilor. Îi admiră pe derbedeii care fură pâinea doamnelor bogate când se întorc de la piață. Tata ne explică faptul că oamenii pe care-i vedem cerșind pe stradă au fost alungați din casele lor. Locuiau în alte părți ale Poloniei. Li s-a luat totul și nu mai au nimic. Atunci sunt siliți să cerșească, iar unii își pierd orice urmă de moralitate. Trebuie să-i plângem și să nu-i judecăm, pentru că noi suntem norocoși să avem un acoperiș deasupra capului și părinți teferi și mâncăm mai mult de o masă pe zi. Adaugă: „Știu că vă e foame. Și mie. O să vă dau un sfat: când ești ocupat cu ceva interesant, masa vine mai repede“. Lui Jacek îi e greu să-l creadă, pentru că-i e tot timpul foame și nu reușește să se gândească la altceva. Nici măcar când i se spun povești hazlii.

Acum că s-a redeschis, frățiorii mei merg cu mine la școala de pe strada Nowolipki. Lui Jurek îi place foarte mult de învățătoarea lui, care e foarte drăguță și-i dă o tartină în fiecare dimineață. Plantează fasole în ghivece ca să decoreze clasa. În luna mai o să joace într-un spectacol despre cele patru anotimpuri. Jurek o să fie un fulg de nea, iar Jacek, o narcisă. Asta îl enervează rău. Bunica le face costume din materiale vechi, iar eu

trebuie să-i pun să repete, chiar dacă nu mă ascultă. Deunăzi, se jucau de-a nemții prin curte împreună cu vecinii. Jacek striga: „Jude, raus, sofort!²⁷“, iar ceilalți trebuiau să iasă cu mâinile sus. Jurek a izbucnit în plâns. A zis că nu voia să joace rolul evreului. L-am consolat și l-am pedepsit pe Jacek, pentru că e mai mare și trebuie să dea un exemplu.

Yankele, care locuiește la mansardă, se strecoară într-o gaură din zid de câteva ori pe săptămână ca să aducă de mâncare. Mi-a promis c-o să mă ia cu el data viitoare. Mi-ar fi plăcut tare mult, dar mi-era și frică. I-am vorbit tatei despre asta. El mi-a răspuns că Yankele e la fel de curajos ca Roytkele, măcăleandrul din poveste. Pentru că de fiecare dată când trece de cealaltă parte a zidului riscă să fie doborât de un vânător. Tata părea trist. Mi-a zis: „Bubele, n-aș putea îndura dacă ai fi ucisă pentru un colț de pâine“.

Mi-a explicat că fiecare are un talent care-l deosebește de ceilalți și pe care-l poate împărtăși cu ei. După tata, împărtășirea acestui talent ne face mai fericiți. Mi-a vorbit despre Chana, care cântă la seratele comitetului de imobil. Are o voce atât de frumoasă, încât îi alină pe cei care sunt triști. Gândindu-mă la Chana, i-am spus tatei că nu cred că am un talent deosebit. Bineînțeles, știu să mă bat și sunt mai puternică decât unii băieți. Săptămâna trecută l-am apărat pe Jacek când l-au atacat derbedeii de pe strada vecină. Dar mama nu crede că asta e o calitate pentru o fată.

Tata a chibzuit, apoi mi-a spus că talentul meu e ascuns în numele pe care-l port. „Ewa. În ebraică

înseamnă «vie». Tu, Bubele, ești flăcăruia vieții. Iar datorită ție, ea ne luminează pe toți.”

Când îmi vorbește, s-ar zice că mi-a ghicit gândurile. Supărarea îmi trece și nu mai sunt tristă.

Textul se oprește aici. Sub ultima frază, conservatoarea muzeului a scris de mână: „Compunere de Ewa Volmann, datată aprilie 1942. Subiectul era: «Faceți portretul unei persoane pe care o iubiți»”.

AGATA

După ce pleacă de la institut, Irène se plimbă o vreme pe teritoriul fostului ghetou, în ciuda rafalelor de vânt și de ninsoare. Nu vrea s-o părăsească prea repede pe acea Eva de doisprezece ani. Are nevoie să meargă pe urmele pașilor ei.

După război, străzile de aici n-au fost reconstruite identic, așa cum s-a procedat în orașul vechi. Nu există acea impresie de trompe-l'œil somptuos. În cartierul Muranów, peisajul urban poartă amprenta realismului socialist. La despărțire, conservatoarea muzeului a avertizat-o că multe străzi nu mai există sau poartă alt nume. Altele au fost deplasate. Trebuie să cauți rarele vestigii, să faci ocoluri largi ca să zărești o bucată din zidul ghetoului, o plăcuță, un monument. Fostul palat de justiție și imobilul Judenrat-ului²⁸ sunt încă în picioare. Biserica

Sfântul Augustin nu se mai înalță pe un câmp de moloș, e înconjurată de străzi liniștite și părculețe acoperite de zăpadă. Volmannii locuiau puțin mai departe, pe strada Nowolipki. Eva și frații ei frecventau școala cu cantină de la numărul 68. Primul lot de arhive secrete a fost îngropat acolo în cutii de tablă.

Copilăria Evei s-a încheiat aici. Biciuită de viscol, Irène întâlnește trecători înfofoliți care-și plimbă câinii. Cine-și mai aduce aminte de spectacolul despre cele patru anotimpuri, de copiii deghizați în fulgi de nea și narcise? Cine-și mai aduce aminte de chipurile celor care supraviețuiau pe acele străzi? Cartierul acela rezidențial e cimitirul lor. A fost construit cu ruinele; s-a amestecat beton cu pământul funerar și cu resturile morților. Nimic nu se pierde, totul se transformă. Merge peste ei, iar melancolia care o năpădește, așa cum roade umezeala dintr-un zid, poartă cu sine fantoma străzilor dispărute și a celor care le însuflețeau. Oare îi bântuie pe locuitorii cartierului? Conservatoarea i-a relatat că unii aud muzică de vioară în apartament, pe timp de noapte. Alții sunt treziți de râsete de copii. Irène e doar în trecere, dar ceea ce percepe e atât de intens, încât simte nevoia să i se destăinuie Evei. Fetița o intimidează mai puțin decât supraviețuitoarea. Îi spune: „Eram lașă. Mă temeam de secretele tale. Dar vezi, sunt aici“.

Înghetată, traversează bulevardul Ioan Paul al II-lea spre fosta închisoare Pawiak. Merge de la Eva la Wita, formând o trăsătură de unire între viețile lor sfărâmate. În momentul în care Wita era închisă acolo, Eva și familia ei supraviețuiau la câteva sute de metri distanță. Muzeul e închis, așa că-și continuă drumul până la *Umschlagplatz*. Un monument străbătut de curenți de aer pe marginea unei străzi urâte cu trafic dens. Acolo erau înghesuiți evreii ore în șir; acolo erau împinși în trenuri, într-un vacarm de plânsete și de țipete. Monumentul simplu sugerează capcana înconjurată de ziduri, neputința și teama. Un vid fără cuvinte în care se năpustește vântul. Dunga neagră care trece de-a lungul pereților albi amintește de benzile întunecate de pe *talit*²⁹. O pădure de arbori doborâți indică exterminarea. Irène se oprește asupra prenumelor gravate în piatră.

În acel moment, mobilul începe să-i vibreze în buzunar. E Janina: „Irena, am găsit-o!“

Instantaneu, viața își reintră în drepturi.

Nu e prea departe, în cartierul Wola. Iau prânzul într-un lactobar, iar Janina îi povestește. Cele câteva zile pe care le-a petrecut îngrijindu-și soțul i-au permis s-o caute pe sora Witei, Maria Koslowa.

Soțul ei a murit în timpul insurecției din Varșovia. În 1944 era chirurg la spitalul Wolski, unde erau tratați partizanii răniți. Germanii l-au executat laolaltă cu personalul și cu bolnavii. În

primele zile ale revoltei au masacrat zeci de mii de civili în cartierele din vest. Ici și colo, câte o plăcuță amintește de martiriul lor. Maria și copiii au avut noroc. Arestați câteva zile mai târziu, au fost trimiși într-un lagăr de muncă forțată. Era oricum mai bine decât la Auschwitz sau în cortul de la Ravensbrück. După eliberarea orașului, Maria s-a întors acasă cu cei trei copii ai ei și cu micuța Agata. „Acasă” e de fapt un eufemism. Pe strada ei, imobilele semănau cu niște cochilii goale, distruse de foc. Cele care mai stăteau în picioare fuseseră vandalizate. Asemenea multor varșovieni, Maria Koslowa a trăit cu cei patru copii în pivnițe fără apă, electricitate sau încălzire. Lucra pentru serviciile sociale ale capitalei, debordate de amploarea sarcinilor. Când a cerut Crucii Roșii să-l caute pe micul Karol, locuia la aceeași adresă. A murit acolo în 1976, nu s-a recăsătorit niciodată. La înmormântarea ei, un reprezentant al Partidului i-a adus un omagiu vibrant. Era foarte respectată în cartier. Janina a găsit o fotografie publicată într-un cotidian comunist. O mulțime în negru înconjoară mormântul acoperit cu flori și lumânări. Fascinată, Irène o observă pe femeia blondă puțin retrasă, în plan secund. Privirea ei tristă îi amintește de cea a Witei în fotografia de la Auschwitz. Un bărbat brunet, cu barbă, își ține mâna pe umărul ei. Legenda indică numele copiilor defunctei. Printre ei, Agata Nowik.

– Când i-am citit numele nu mi-a venit să cred, spune Janina. Închipuie-ți că e pediatra mea!

– Incredibil! Dar câți ani ai? se minunează Irène.

– Patruzeci și șase, mărturisește Janina roșind.

Cu fața ei cărnăsoasă, șuvițele platinat și puloverele multicolore de mohair, Irène o crezuse mult mai tânără.

– Doamna Nowik era foarte de treabă. Avea niște ochi superbi. Eram îndrăgostită de fiul ei, care era frumos ca un zeu. Locuiau în clădirea de vizavi. Le vedeam balconul de la geamul camerei mele. Soțul ei a fost închis în 1981, când s-a declarat starea de asediu. Într-o zi l-am întâlnit pe stradă, fusese eliberat de curând. Cu barba aceea neagră, semăna cu Rasputin.

– Era militant în cadrul Solidarność?

– Scria în presa clandestină. A murit acum vreo zece ani. Dar ea trăiește. Stă la doi pași. Mergem?

Irène nu știe ce să facă. Fiica Witei a supraviețuit războiului și unui lagăr de muncă forțată și a trecut prin două dictaturi. Ar putea să-i vorbească fără să-i deschidă rănilor?

– Haide, răspunde ca să-și forțeze mâna.

Pe strada liniștită, cu arbori pe margini, nimic nu deosebește imobilul Agatei Nowik de cele vecine, dreptunghiuri crem între alei pe care s-a dat de curând cu sare. Cele două intră în urma

unei locatari și urcă până la etajul al patrulea. Janina sună.

În primele momente, Irène nu aude decât tăcerea și bătăile înțeleșite ale inimii sale. Se silește să respire calm, sesizează un foșnet. Cineva le privește prin vizor. Apoi ușa e descuiată și deschisă larg. În prag stă o doamnă în vârstă cu trăsături slave și ochi albaștri blajini.

– Janina Tarnowska!

Urmează o tiradă în polonă care o face pe Janina să râdă. Într-un final, Agata le invită înăuntru.

Decorul e simplu, călduros: o canapea maro înviorată de pernuțe croșetate, un fotoliu uzat, etajere pline cu cărți, un bufet vechi acoperit cu fotografii și plante în ghivece. Agata le oferă un ceai. E foarte tare, probabil că așa obișnuiesc polonezii să-l bea. Irène își pune un cub de zahăr. Janina și Agata sporovăiesc, nu s-au mai văzut de mult, așa că au multe de povestit. Excluse din conversație, Irène are trac. Cum să-i vorbească despre Wita, de unde să înceapă? Pierdută în gânduri, întâlnește privirea bătrânei doamne și observă în ea un semn de întrebare. Tonul Janinei e mai grav, Irène își dă seama că e vorba despre ea.

Agata i se adresează într-o engleză aproximativă:

– Stimată doamnă, Janina îmi spune că veniți din Germania și aveți informații despre mama mea.

Irène descifrează în ochii ei un amestec de speranță și teamă.

– Mă bucur să vă cunosc, îi răspunde. Putem continua în engleză?

– Ani de zile am tradus articolele soțului meu pentru agențiile de presă din Occident. A trecut cam mult timp de atunci. Dacă nu înțeleg ceva, Janina o să mă ajute.

Irène șovăie, își alege cuvintele cu atenție. Schițează un portret al Witei în captivitate. Din lunile petrecute la Auschwitz n-are decât fotografiile din față și din profil. Sub zdrențele deportatei se ghicește încă femeia care era înainte de prizonierat. La Ravensbrück era mai puternică, deja călită. Se gândește la metafora pe care a folosit-o Sabina, metalul în flacăra. Lagărul a transformat-o pe Wita într-un mod profund și definitiv. Ce a devenit, ce a ucis în ea sau a păstrat ca să supraviețuiască – toate acestea rămân secretul ei. Deținutele cu care se cunoștea vedeau numai suprafața. Irène nu poate vorbi decât despre urmele pe care le-a lăsat Wita în viețile altora. În cea a unei gardience naziste, în cea a unei membre a rezistenței poloneze. Asta e tot ce are de oferit. Rezultatul câtorva săptămâni de investigații obstinate: câteva fragmente, niște întrebări și o batistă.

Începe cu martiriul *Kaninchen*-ilor și feliile de măr furate de la cantina SS. Subliniază generozitatea și curajul Witei. Descrie sinistrul Crăciun al copiilor, revolta cobailor și salvarea

lor. La final evocă vulnerabilitatea micului Léon, elanul protector al Witei. Preferând să-i ascundă faptul că mama ei a ales să moară împreună cu copilul, se mulțumește să-i spună că-l luase pe orfan sub protecția ei. Că au fost trimiși împreună în Lagărul pentru Tineret și selectați pentru moarte.

– Gazul, murmură bătrâna doamnă. Credeam că le era rezervat evreilor.

Irène îi spune că exterminarea rasială îi viza pe evrei și pe țigani, dar în Germania începuseră prin a-i gaza pe handicapați și pe bolnavii mintal. La Ravensbrück era modalitatea prin care se descotoroseau de deținutele bolnave sau slăbite. Camera de gazare din lagăr exista de numai câteva luni; a funcționat până în ultimele zile. O prioritate pentru cei din SS.

Agata pune întrebarea de care se temea Irène. Wita ar fi avut mai multe șanse de supraviețuire dacă n-ar fi încercat să-l salveze pe micul Léon?

Îi răspunde că e imposibil de știut. Unii deținuți zdraveni au murit în câteva săptămâni, alții mai fragili au scăpat cu viață. Nu poți pătrunde în opacitatea lagărului, nici măcar folosind conjecturi. Sabina i-a confirmat însă că Wita trăia cu speranța de a-și regăsi copiii. Dorința aceasta o ajuta să reziste.

Extrem de emoționată, Agata spune în polonă:

– În ziua în care m-am despărțit de ei, trenul de Lublin avea întârziere. Erau oameni peste tot, soldați nemți. Mi-era frică. Frățiorul meu urla în

brațele mamei. Ea m-a sărutat și mi-a zis: „Să te distrezi, Adzia“. Ne despărțeam pentru câteva zile... N-am mai văzut-o niciodată.

Irène se gândește la fiul ei de care s-a despărțit cu atâta ușurință, sigură c-o să-l revadă curând la Paris. Ideea că l-ar putea pierde îi arde sufletul. Își alungă impulsul de a-l suna, de a se asigura că totul e în regulă.

– Mama era foarte afectuoasă cu noi. Chiar și după sosirea nemților, când viața ne-a devenit atât de aspră și de îngrozitoare, existau momente fericite. Într-o zi mi-am dat seama că-i uitasem vocea. Am simțit o durere imensă. O ascultam pe mătușa mea, Maria. Vocile li se asemănau, dar a mamei era mai melodioasă. Ne cânta cântece de leagăn. Cum am putut să mi-o șterg din memorie? Pe stradă, mă întorceam după o siluetă care îi semăna. Mă temeam c-o să-i uit chipul. Din fericire, mătușa mea îmi dăduse niște poze. Le păstram sub pernă.

În glasul ei, Irène aude durerea intactă a orfanei. O copilărie asurzită de zgomotul războiului, ale cărui răni trebuiau reduse la tăcere. Pentru că toată lumea era la pământ. În 1945, orașul era în ruine, așijderea și locuitorii lui. Trebuia să-ți cosmetizezi suferința, să-ți înghiți furia. Noii stăpâni cereau docilitate, entuziasmul reconstrucției. Mânia, trădarea, doliul erau de neexprimat. Mătușa Maria crezuse în socialism, dar comuniștii o dezgustaseră de utopii. Nu mai avea încredere decât în faptele

bune. Își consacra energia orfanilor și fetelor care se prostituau prin ruine.

Maria o creștea pe Agata la fel ca pe copiii ei, cu aceeași exigență și o anume asprime. Seara, pe când cei mai mari pregăteau cina, le povestea istoria Poloniei. Îi învăța să venereze fantoma independenței, le arăta cum se poate decoda discursul propagandei. Traiul sub cizma lui Stalin îi obliga să aibă o personalitate de fațadă, să-și ascundă principiile și aspirațiile. Totul până în ziua în care Polonia avea să-și recapete libertatea, iar ei aveau să poată trăi în armonie cu ideile și sentimentele lor.

– Ne pregătea pentru disidență, traduce Janina. Ne-a învățat să ne ascundem trăirile. De obicei îmi iese foarte bine.

– Vă vorbea despre frățiorul dumneavoastră? întreabă Irène.

Scrutează ochii de un albastru foarte deschis, căutând în ei privirea Witei.

– Niciodată. Nimeni nu-i pronunța numele. Ca și când ar fi fost mort. Ca și când n-ar fi existat niciodată.

– Știați că a cerut Crucii Roșii să-l caute?

Pe chipul bătrânei doamne se poate citi surprinderea. Gândul că mătușa ei a putut proceda astfel o descumpănește.

– Dacă n-au dat de el, înseamnă că e mort? spune în cele din urmă.

– Nu neapărat. Mătușa dumneavoastră v-a povestit despre răpire în momentul respectiv?

– Mi-a explicat că mama nu putea să vină să mă ia chiar atunci. Nu-mi mai amintesc prea bine... Trebuie să-mi fi zis că era o problemă cu fratele meu. Credeam că e bolnav. Asta a fost prin noiembrie sau decembrie, pentru că speram să mă întorc acasă de Crăciun. Ulterior, mătușa mi-a dezvăluit că mama fusese arestată.

După război, viața și-a reluat cursul de bine, de rău. Într-o seară, Maria s-a întors târziu. Părea obosită. I-a spus Agatei că mama ei murise într-un lagăr din Germania.

– Mătușa mea era o femeie dură. În definitiv, războiul îi răpise părinții, soțul, sora... Mi-a zis: „O să trebuiască să te înfiez, pentru că tatăl tău riscă să-și sfârșească zilele în închisoare“. A fost o veste cumplită. Aveam senzația că sunt smulsă de lângă familia mea.

Cuvintele ei o frapează pe Irène. E ca și cum ar vorbi și despre fratele ei, sau în numele acestuia.

– Eram nedreaptă. Maria a fost zâna mea cea bună. A vegheat asupra mea, m-a împins să merg la facultate. Am devenit medic, l-am cunoscut pe soțul meu, am dat naștere unui băiat... Astăzi am două nepoțele minunate.

Ceaiul se răcește în cești, lumina se schimbă, uneori se ițește câte un zâmbet. Din când în când, Agata pune o întrebare sau cere o lămurire cu o voce atât de scăzută, încât abia se aude. La sfârșit, Irène îi oferă batista brodată cu toate prenumele *Kaninchen*-ilor.

Bătrâna doamnă o despătorește cu grijă, ochii îi zăbovesc asupra inscripției în polonă. Aduce o sticlă de vodcă și, cu ochii în lacrimi, își golește paharul dintr-o dușcă.

– E o prostie să-ți plângi mama la vârsta asta...

Se șterge la ochi cu batista brodată. Dându-și seama, își cere scuze, ca și când ar fi profanat o relicvă.

– La asta servesc batistele, zâmbește Irène. Acum e a dumneavoastră. Dacă vreți, puteți să vă suflați nasul în ea.

Replica are meritul de a o face să râdă pe Agata.

Umple paharele, și nimeni n-ar avea prostul gust să refuze. Aici, oamenii alungă moartea cu înghițituri de vodcă. La fel și tristețea.

După ce se desparte de Agata, Irène își sună fiul de pe stradă. Vorbesc mult timp, auzul vocii lui îi risipește angoasa și-i atâță dorul. Noaptea geroasă, iluminată de zgărie-norii Varșoviei, îi dă o senzație de straniețe. Percepe pulsația orașului; un vacarm de mașini, de sirene ale poliției, ritmuri bubuitoare dinspre geamurile coborâte. Înainte să închidă, îi spune lui Hanno că-l iubește, că e nerăbdătoare să-l revadă.

– Ce s-a întâmplat? Ești pe moarte? o tachinează el. Și eu sunt nerăbdător, mămicuțo. O să fie tare de tot Crăciunul ăsta la Paris. Weekendul viitor dăm o fugă până la Berlin cu Hermine și Toby. O să-i iau ceva lui Antoine de la târgul de Crăciun.

Înseninată, Irène se grăbește spre Janina, care o așteaptă la colțul bulevardului.

Scăldată într-o lumină spectrală, silueta crepusculară a Palatului Culturii se înalță dinaintea lor. Stalin l-a dăruit poporului polonez în anii cincizeci. Nu s-a precupețit nici un efort pentru construirea aceluși rival al zgârie-norilor americani. Au fost demolate o sută șaizeci de clădiri, într-un oraș în ruine unde mii de oameni n-aveau adăpost. În timpul lucrărilor și-au pierdut viața treisprezece muncitori.

– Un cadou otrăvit, spune Janina. I se zice „Degetul lui Stalin“. După căderea comunismului, mulți varșovieni voiau să fie demolat.

– Dacă ar trebui să distrugem toate simbolurile despotismului, n-ar mai rămâne prea multe monumente în picioare, observă Irène zâmbind.

– Ai dreptate. Până la urmă ne-am obișnuit cu el, ne place.

Janina se miră că Irène n-a adus vorba despre medalion în timpul vizitei la Agata.

– L-am lăsat în Germania. Și apoi... mă gândesc că-i revine de drept lui Karol.

– Crezi că mai trăiește?

– Sper. Aș vrea să-i fac cadoul ăsta Agatei.

JULKA

Fiul Agatei le-a invitat la un prânz în familie. Pentru această ocazie, Janina a renunțat la puloverele de mohair în favoarea unei rochii negre elegante și a unor botine din piele întoarsă. Când Irène o tachinează că s-a pus la patru ace de dragul unei pasiuni de tinerețe, îi descrie această iubire cu un singur sens. Dacă Irène l-ar fi văzut pe Roman în anii aceia! Emană o libertate senzuală, undeva între poet și golan. Farmecul eroului din *Omul de marmură* de Wajda. Făcuse închisoare după ce participase la întruniri clandestine. Pentru o adolescentă durdulie și sentimentală trăind în Polonia comunistă, Roman incarna arhetipul rebelului, seducător într-un mod primejdios. Seara, în pat, visa că el o smulgea din cotidianul cenușiu. Numai că Janina nu exista pentru el, nu era decât o fetișcană care pune la cale tot felul de stratageme ca să-i atragă atenția.

Cu vreo cincisprezece ani în urmă îl zărise la un cocktail caritabil. Janina arăta foarte bine, la brațul viitorului ei soț. Cu toate astea, n-a îndrăznit să-l abordeze. Ca și când s-ar fi transformat la loc în fata complexată de pe vremuri.

Acum, Roman este un renumit avocat de afaceri, proprietarul unui duplex spațios într-o parte din Wola unde zgârie-norii și reședințele de lux se învecinează cu cluburi de sport și

centre ayurvedice. Le întâmpină cu căldură, înduioșat să-și revadă vecina din tinerețe. Lui Irène îi vine greu să-l recunoască pe poetul disident în acest domn elegant de cincizeci și ceva de ani care poartă butoni de manșetă și pantofi englezești. Părul lui rărit încărunțește, privirea vioaie dinamizează un chip care a fost frumos pe vremuri, dar începe să se lase. Destins, vorbește o engleză foarte bună. Ultima dată când a văzut-o pe Janina, ea își vopsise părul în roșu și Polonia era comunistă.

Janina izbucnește în râs, a uitat de această toană capilară. I-o prezintă pe Irène, evocă îndelungata lor colaborare la distanță. Acum pot spune amândouă că sunt prietene.

Cât o așteaptă pe Agata, ies să fumeze o țigară. Terasa domină turnurile de sticlă și vârfurile înzăpezite ale copacilor desfrunziți. Roman îi mărturisește lui Irène că de mult nu și-a mai văzut mama atât de tulburată. Nu e vorba doar de ceea ce a aflat despre Wita, ci și de posibilitatea ca fratele ei să fie în viață. Există vreo șansă ca ancheta să se redeschidă?

– Într-un fel, asta fac eu, îi răspunde Irène. Dacă o să am o pistă serioasă o să vă contactez. Nu vreau să vă dau prea multe speranțe...

– Speranța rămâne, orice-ar fi, oftează Roman.

A fost cel puțin o persoană care a putut depune mărturie că mama Agatei a murit într-un lagăr german. Dar pentru fratele ei nu exista nici o explicație, nici un mormânt. N-a reușit

niciodată să înăbușe acea voce slabă care-i murmură că în cele din urmă Karol avea să se întoarcă. Acestui doliu imposibil i se adăuga absența tatălui, care-și clădise altă familie ca s-o uite pe cea dintâi. La început venea s-o viziteze la Varșovia. Își petreceau ziua împreună, luau prânzul întotdeauna în același restaurant. Însă fata îl împiedica să-și lase trecutul în urmă; vizitele lui Marek au început să se rărească, legătura lor a slăbit cu mult înainte de moartea lui. Rana aceasta e încă deschisă pentru Agata.

– Când am divorțat, i-a venit foarte greu să se împace cu gândul, continuă Roman. Își făcea griji pentru fiica mea. Într-o zi i-am spus: Nu te mai îngrijora atâta. Julka o să fie mereu în centrul vieții mele, chiar dacă mă recăsătoresc. M-am însurat cu Edyta acum cincisprezece ani, ni s-a născut o fetiță un an mai târziu și ne înțelegem cu toții foarte bine. Dar mama se teme și acum că Julka duce lipsă de afecțiune, conchide el zâmbind. Nu se poate abține.

Agata și nepoata ei sosesc la braț, cu obrajii trandafirii de la ger. N-au avut de străbătut o distanță prea mare, numai câteva străzi, dar bătrâna doamnă are impresia că a făcut un salt în timp. Se amuză, ciocnesc paharele. Observând delicatețea Julkăi, fruntea ei înaltă și ochii albastru-deschis, Irène are senzația tulburătoare că are în față o versiune a Witei mai nervoasă și liberă, în jeanși negri și bascheți. Cu pomeți proeminenți și părul prins într-un coc strâns,

tânăra, în vârstă de douăzeci și șapte de ani, predă engleza la un liceu. O bombardează cu întrebări despre profesia ei. Ce ești, anchetatoare sau arhivistă, când cauți oameni care au murit de atât de mult timp?

– Câte puțin din fiecare, îi răspunde Irène. La începutul anilor cincizeci, un articol american despre ITS purta titlul: „Un roman polițist pe dos”. Cam asta e.

– Îi căutați și pe foștii naziști? vrea să știe tânăra.

– Nu, asta e treaba Biroului Central de la Ludwigsburg. Chiar dacă arhivele noastre au furnizat de multe ori dovezi împotriva criminalilor de război.

Își amintește dintr-odată de ziua în care Eva i-a spus că Max Odermatt, abia instalat în funcție, decretase că ITS nu avea să le mai transmită documente procurorilor de la Ludwigsburg.

– Dar de ce? întrebuse șocată.

– E o întrebare foarte bună, îi replicase Eva. De ce ai refuza să ajuți demersurile justiției de a-i pedepsi pe călăii celui de-al Treilea Reich?

Simte aceeași indispoziție ca atunci.

– O să reușiți să dați de urma fratelui lui *babcia*? o descoase Julka.

– Chiar și imediat după război era dificil să găsești un copil furat, îi explică Irène. În momentul de față trebuie să căutăm un bărbat de șaptezeci și opt de ani care poartă un alt

nume și și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în pielea unui german.

Verișori într-o altă țară, ideea îi place Julkăi. În familia lor se simt europeni în aceeași măsură ca polonezi. De altfel, Roman are mulți clienți germani. Agata e tăcută, fără îndoială sentimentele ei sunt împărțite. Pentru ea, Germania este în același timp inamicul istoric care i-a distrus copilăria.

Scoate cu mare grijă batista dintr-un săculeț de catifea și i-o întinde nepoatei sale. Impresionată de constelația de prenume, Julka citește cu glas tare inscripția adresată Witei.

Această străbunică de la care nu avea decât niște fotografii vechi capătă substanță prin intermediul bucății vechi de pânză: și-a riscat viața ca să le aducă acelor fete torturate ceva de mâncare. Felii de măr.

– Sunt mândră de ea, murmură tânăra cu ochi strălucitori. Nu mai auzisem despre rezistentele astea din Lublin. Presupun că n-au supraviețuit.

Irène îi risipește temerile, majoritatea au scăpat cu viață. Au găsit forța de a rezista împreună. Fiecare gest de revoltă proclama faptul că nu le aparțineau călăilor. Înnebunit de furie, comandantul lagărului le poreclise baraca „blocul bandiților”. În loc să le frângă, pedepsele nu făceau decât să le apropie și mai mult. Au mers până acolo încât să manifesteze în cârje în fața biroului direcțiunii.

– Incredibil! Ar trebui să le spunem povestea asta manifestantelor de la marșul negru.

– Mamă, sper că nu compari rezistența acestor deportate cu marșul vostru pentru dreptul la avort, intervine Roman șocat.

– Crezi că-s atât de proastă încât să pun PIS-ul și Ravensbrück-ul pe același plan? ripostează Agata în polonă. Contextul e cu totul altul, bineînțeles. Dar, vezi tu, faptul că aceste rezistente au avut curajul să manifesteze într-un loc unde nu aveau nici un drept mi se pare un model extraordinar. Îmi spun că noi, în ziua de azi, nu avem nici o scuză ca să fim lașe. Trebuie să ne apărăm drepturile atunci când sunt atacate.

În timp ce ascultă traducerea Janinei, Irène își aduce aminte de imaginile mulțimilor de femei în negru, purtând umbrele.

Negrul, îi explică Janina, face trimitere la epoca în care țările vecine își împărțiseră Polonia, iar femeile purtau doliu pentru țara lor. A devenit simbolul participării la marș, alături de fulgerul roșu, care întruchipează furia polonezelor.

– Ai fost și tu la demonstrații? se minunează Roman.

– Bineînțeles! zâmbește Janina. Mi-am cumpărat anume geaca asta neagră.

Un ONG internațional depusese un proiect de lege vizând interzicerea avortului în Polonia. Acești catolici integriști, foarte apropiați de guvern, pretind că apără țara de decăderea

valorilor morale. Prin intermediul lor, segmentul cel mai radical al Bisericii vrea să ajungă la putere.

– Sunt xenofobi, misogini și homofobi, rezumă Julka în engleză. Ați remarcat că astea merg adesea împreună?

Își amintește de emoția care a cuprins-o când a descoperit oceanul de umbrele negre pe străzile Varșoviei. Nu mai văzuse niciodată atâtea femei la un loc, de toate vârstele. În acea zi de luni din octombrie a fost prima oară când a participat la o manifestație. Julka nu e foarte interesată de politică. Dar, de la victoria conservatorilor, două tabere se înfruntă prin intermediul simbolurilor, certându-se pe drapelul național, pe moștenirea insurecției de la Varșovia și a Solidarității. În liceul unde predă li se impun noi conținuturi pedagogice și sunt încurajați să combată „ideologia de gen”. Guvernul oferă cinci sute de zloți începând cu al doilea copil; această măsură populară îi permite să-și impună programul liberticid și conservator. Abia ales, a preluat controlul asupra organelor media publice și a atacat Tribunalul Constituțional și legislația referitoare la drepturile reproductive. Atunci, Julka și prietenele ei s-au îmbrăcat în negru și au ieșit în stradă.

Pe rețelele sociale, zeci de mii de femei postau selfie-uri îndoliate cu hashtagul #czarnyprotest. Au manifestat aproape două sute de mii în toată Polonia. Nu se mai văzuse o asemenea

mobilizare din epoca Solidarității. Chiar și *babcia* ei venise la demonstrație. Erau atât de numeroase, încât mânia lor se umfla ca un val. Julka avea sentimentul că nimic nu putea să le oprească. Lângă ea, o fată înălțase în aer două momâi gonflabile cu efigia președintelui Duda și cea a lui Jaroslaw Kaczynski. Le privise urcând sus de tot, gesticulând ridicol, micșorându-se până au dispărut. În acea zi avusese senzația că asistă la începutul unei revoluții. Că mulțimea se trezea dintr-un somn îndelungat și-și amintea că era puternică. Cânteculele, râsetele și fețele pictate în culorile războiului contribuiau la această atmosferă amețitoare.

Mai târziu, un jurnalist îi întinsese microfonul, iar Julka spusese: „Manifestez că să pot trăi în continuare în țara în care m-am născut. Pentru că trupul meu nu-mi aparține decât mie. Nu Bisericii și nici domnului Kaczynski“.

Răspunsul ei fusese difuzat pe un canal de televiziune privat.

– Asta nu i-a plăcut tatei, zâmbește Julka. Ne reproșează că nu suntem deloc diplomate.

– În opinia mea, provocările nu sunt necesare, îi răspunde Roman. Ai uitat să precizezi că manifestația voastră deturna sloganurile Solidarității și simbolul Armatei Teritoriale...

Conversația merge mai departe în engleză, pe care amândoi o vorbesc curent, chiar dacă Agata pare să întâmpine unele dificultăți. Din când în când, Janina se apleacă să-i traducă o frază.

– E și istoria noastră, din câte știu. În țara asta, totul se raportează la trecut. Dar când femeile fac trimitere la el, toată lumea e scandalizată.

– Chiar crezi că, pentru a apăra dreptul la avort, ai nevoie să invoci Armata Teritorială? o întrerupe iritat tatăl ei. Care-i legătura?

– Legătura e că refuzăm ca alții să ne controleze viața. Indiferent că e vorba de naziști, de comuniști sau de preoți. Tu n-ai suporta ca alții să decidă în locul tău. Vrem aceeași libertate.

– Nu poți reduce asta la o chestiune legată de libertate, obiectează Roman. Dacă Biserica se opune avortului, o face în numele caracterului sacru al vieții. Asta e rolul ei, e nedrept să i-o reproșezi. Eu am crescut sub comunism. Știu ce datorez Bisericii. Generația ta a uitat.

– Tată, Biserica despre care vorbești tu îi apără pe oameni de abuzurile puterii de stat. În ziua de azi susține puterea! strigă tânăra.

– Irena n-a venit să ne asculte cum ne certăm. De altfel, ați câștigat, guvernul a dat înapoi. Ce mai vrei? Acum însă, vă propun să trecem la masă.

Își ocupă locurile în sufrageria modernă, cu mobilier minimalist. Soarele iluminează pereții albi, tablourile abstracte în culori vii.

În lumina aceea caldă, chipul Agatei este gânditor.

La sfârșitul mesei i se adresează în engleză fiului ei:

– Ești nedrept cu Julka. Iartă-mă, Irena, mi-e mai ușor să spun asta în polonă.

Janina se apropie ca să-i traducă lui Irène:

– Când mă uit la pozele Solidarității, nu văd decât bărbați. Și totuși eram multe care susțineam sindicatul. Fără noi, cine ar fi găsit ascunzători și hrană? Cine ar fi recitat și bătut la mașină articolele ca să le transmită presei străine? Dar, vezi tu, am fost șterse din istorie. Când aveam vârsta Julkai eram mândră că aparțin unei țări în care femeile luptau cot la cot cu bărbații. Nu mă deranja să rămân în umbră. Dar poate că din cauza asta, preferând umbra, ne-am obișnuit să nu contăm. Iar bărbații s-au obișnuit să ne ignore nevoile, dorințele. Roman, dacă ai veni la manifestații cu noi, ai vedea foste rezistente defilând cu medaliile în piept. Le-ai auzi strigând: „Nu ne-am bătut pentru ca nepoatele noastre să fie private de drepturi!”

Irène aude în glasul Agatei revolta Sabinei. Tandrețea acesteia pentru noile generații, vigilența ei.

Roman se eschivează ridicându-se să aducă desertul. Julka profită de ocazie ca să-și sărute bunica.

– Nu pot să am copii, asta e marea mea tristețe, murmură Janina. Dar cred că nici o femeie nu trebuie forțată să devină mamă.

Irène e mișcată de sinceritatea ei, de pudoarea cu care îi mărturisește această suferință.

Nu-și poate imagina viața fără Hanno.

Le privește pe acele femei, aflate în etape diferite ale vieții, care-și iubesc țara cu mânie, cu speranță. Și le închipuie pe Wita și Sabina așezate lângă ele.

LAZAR

În compartiment, Irène remarcă o pasageră vârstnică, purtând un palton gri strâns în talie și o pălărie neagră de fetru. Când privirile li se întâlnesc, necunoscuta îi amintește de Audrey Hepburn la sfârșitul vieții. Se duc oare în același loc? Peisajul rural defilează în spatele geamului, câmpuri înzăpezite, lumină cețoasă. După tumultul Varșoviei, această călătorie solitară o pregătește pentru ultima ei întrevvedere din Polonia.

Ce senzație stranie să înaintezi pe calea ferată pe care a rulat și convoiul lui Lazar în 1942, prin peisaje care probabil nu s-au schimbat prea mult! Evreii aduși din Vest nu soseau întotdeauna în vagoane pentru vite, unii aveau dreptul la trenuri de călători obișnuite. Poate că Lazar a avut această șansă.

Pasagera cu pălărie coboară după ea în gara din Małkinia Górna. Pe linia din față, un tren de marfă cu vagoane ruginite le atrage atenția.

Bunicul lui Irène lucra la căile ferate. În copilărie îi plăcea să se joace cu frații ei pe lângă șine. Astăzi i se par lugubre. Între vara lui 1942 și toamna lui 1943, pe aici s-au perindat trenurile cu deportați. Uneori staționau în gară toată noaptea. În unele perioade era o defilare neconținută de garnituri care soseau încărcate și plecau goale peste câteva ore. Naziștii aveau nevoie de o rețea feroviară ca să transporte cu ușurință „încărcătura”, cum o numeau. Și de un loc la adăpost de ochii curioșilor. În această regiune, drumurile înguste sunt înconjurate de păduri și terenuri mlăștinoase. Nu se văd decât sate și câteva ferme.

În parcare, un taxi o așteaptă pe doamna cu pălărie.

– Mergeți la lagăr? o întreabă ea pe Irène în engleză. Haideți!

Irène detectează un accent în vocea ei joasă. Îi mulțumește, preferă să meargă pe jos.

– E foarte frig, îi spune îngrijorată necunoscuta.

Irène îi arată zâmbind canadiana neagră pe care i-a împrumutat-o Janina. Taxiul pleacă fără ea.

După GPS-ul telefonului, memorialul se află la mai puțin de opt kilometri.

La Małkinia, convoaiele porneau spre sud. Mai încolo, la o bifurcație care nu mai există, trenul o lua prin pădure. Copacii erau atât de aproape de șine, încât mamele își ridicau micuții ca să li-i

arate. Întinzându-și degetele printre gratiile geamului, aproape că puteau să-i atingă. Copiii mici din ghetou nu văzuseră niciodată o pădure.

Merge mult timp, zăpada îi scârțâie sub tălpi și răsuflarea o arde. Privirea ei cuprinde un orizont de zăpadă și noroi, șiruri de copaci dezgoliți. După ce a trecut podul peste fluviul Bug, se îndepărtează de drum. Pancarta „Treblinka” îi provoacă un șoc. Ideea că există un sat cu numele acesta, că acolo trăiesc oameni așa cum au trăit întotdeauna. Casele din lemn au o vârstă venerabilă. Întâlnește o femeie înfocolită într-un palton fără formă. Cu siguranță, era mică atunci când comandantul lagărului a adus două excavatoare ca să golească gropile comune și le-a ordonat sclavilor evrei să alinieze cadavrele pe grătare ca să le ardă. În zilele cu vânt, duhoarea rugurilor se simțea la kilometri depărtare. Bătrâna o privește neprietenos, s-ar zice că i-a citit gândurile.

Mai sunt doar patru kilometri până la memorial.

Irène nu știe când a fost distrusă gara din Treblinka. La sfârșitul anilor șaptezeci, când Claude Lanzmann a venit să filmeze pentru *Shoah*, exista încă. În cartea pe care a adus-o cu ea, șeful gării îi povestește Gittei Sereny că număra convoaiele de deportați ca să informeze Armata Teritorială și nota scrupulos numărul prizonierilor scris cu creta pe fiecare vagon. A socotit peste un milion de victime. Câteva mii de

țigani, toți ceilalți erau evrei. Pentru fiecare tren, între treizeci și șaiszeci de vagoane. Nu puteau staționa decât cincisprezece sau douăzeci pe rampa lagărului. Restul așteptau în gară, unde deportații mureau de sete, de căldură sau de frig, în funcție de anotimp. La început, câteva soții de lucrători feroviari veneau cu copiii să le aducă apă prizonierilor. Foarte repede însă, auxiliarii lituanieni cocoțați pe vagoane – li se zicea „copoi turbați” – s-au apucat să tragă pentru a le îndepărta. Se gândește cum au crescut copiii aceia păstrând asemenea imagini în minte. Copilăria fracturată de acea realitate de neînchipuit. Corpurile celor care încercaseră să fugă zăcând pe peron. Frica. Mirosul și pâcla verde-albăstruie care veneau dinspre lagăr. Șeful de gară precizează că oamenii se îmbolnăveau din această cauză. Se gândește la bunicul ei, care lucra la căile ferate din Franța în aceeași perioadă. Oare și-ar fi trimis copiii să le ducă apă deportaților? Nu evoca niciodată Ocupația.

Pe măsură ce se apropie, zidul negru de copaci închide orizontul. Obscuritatea o strânge ca într-o menghină. Merge de-a lungul căii ferate până la fosta bifurcație. Tronsonul adăugat de naziști nu mai e decât un drumeag prin pădure. O ia pe acolo, adulmecând parfumul de pământ reavăn și de rășină. Ghetele ei zdrobesc acele de pin, alunecă pe zăpada înghețată. Zgârie tăcerea. Vârfurile pinilor înalți oscilează ușor. Trunchiurile lor roșii aprind pădurea, de parcă

lumina s-ar naște din adâncurile ei. E un tărâm bântuit a cărui forță o intimidează. Copacii tăiați pentru construcția barăcilor și turnurilor de veghe au lăsat locul unor lăstari viguroși. Pădurea învinge lagărul. Ea este lințoliul morților.

Mai departe, niște bare de granit întruchipează traversele căii ferate fantomă. Asasinii au distrus tot. Amplasamentul rampei e marcat de fundațiile de piatră. Aici, își spune ea, cuplurile și familiile erau încă împreună pe o distanță de câțiva metri. Odată ce treceau de poartă, oamenii aceia erau separați pentru totdeauna.

Bărbații se dezbrăcau în curte, femeile și copiii, într-o clădire din stânga. Atunci când erau cu toții goi, germanii selectau câțiva bărbați tineri și voinici. Acolo trebuie să fi fost ales și Lazar. Oare a început să tremure când soldatul SS i-a ordonat să se îmbrace și să-l urmeze? Nu știa că i se acordase o prelungire. N-avea habar de prețul pe care trebuia să-l plătească pentru a rămâne în tabăra supraviețuitorilor. Era deja smuls de lângă ai săi. Irène se gândește la acel deținut care le descrie tovarășilor săi momentul în care și-a văzut soția și băiețelul îndepărtându-se. Peste câteva luni, în obscuritatea unei barăci, își aduce aminte că se temea ca fiul lui să nu ia o răceală. O răceală, repetă el șocat.

Lazar și familia lui soseau din Vest, fără îndoială fuseseră primiți cu vorbe liniștitoare: „După baie o să vă dăm de muncă. Grăbiți-vă, se

răcește apa. Nu vă faceți griji, o să vă recuperați lucrurile.” Le dăduseră o bucată de săpun și un prosop, astfel încât să meargă încrezători spre capcană. Mai târziu, Lazar a descoperit cum erau tratați supraviețuitorii ghetourilor din Polonia, famelici și speriați. Ca să nu le lase timp de gândire, soldații SS îi terorizau încă de la coborârea din tren. Ca să scape de lovituri, de câini, fugeau cât îi țineau picioarele până la camerele de gazare.

De oriunde ar fi venit însă, cei care debarcau în viață pe această rampă erau morți două ore mai târziu.

Irène depășește intrarea în lagăr și se îndreaptă spre monumentul de piatră care marchează locul fostelor camere de gazare. Pe atunci, drumul ușor în pantă care ducea acolo era ascuns în întregime de garduri înalte din sârmă ghimpată și crengi de brad. Cei din SS îi spuneau „drumul spre cer”. Făcea un cot, astfel că victimele nu descopereau decât în ultima clipă clădirea cu steaua lui David pe fronton, chipurile baia rituală evreiască. Irène a citit că bărbații erau uciși primii. Femeile și copiii așteptau afară în pielea goală. Iarna, picioarele micuților înghețau. Mamele trebuiau să le dezlipească tălpile de sol.

În jurul monumentului, nenumărate pietre sunt răspândite pe câmpul înzăpezit. Fiecare reprezintă un *shtetl* sau un oraș ai cărui locuitori evrei au fost uciși aici. Mai departe o zărește pe

femeia cu pălărie, nemișcată, cu capul înclinat. Nu se aude nici măcar o bătaie de aripă. Sunt singure în această liniște impresionantă.

Lăgărul se întindea pe douăzeci și cinci de hectare. Un teren nisipos delimitat de garduri vii, bariere cu țăruși și turnuri de veghe. Din exterior nu se distingeau decât gardurile vii, posturile de observație și partea de sus a barăcilor din lemn. Studiază planul, încearcă să-și imagineze dimensiunile fără să reușească. În jur a crescut un zid de brazi; s-ar spune că stau de strajă.

Irène se gândește la pădurea din *Macbeth*, care se pune în mișcare ca să răzbune uciderea inocenților.

Frigul i-a intrat în oase.

Prin tăcerea deplină simte vibrația ființelor care-și au aici locul de veci. Le simte singurătatea și groaza. Își lasă rugăciunea să urce spre ele.

În cele din urmă se îndreaptă spre parcare. În micul muzeu de alături, un articol din cotidianul local este ilustrat cu fotografia unui bătrân cu trăsături frumoase.

– Cine e? îl întreabă pe paznic.

– Samuel Willenberg. Ultimul supraviețuitor al revoltei! îi răspunde acesta în engleză pronunțând *r*-urile alveolar.

– Ultimul...?

Paznicul încuviințează din cap. Venea adesea pe-aici. Era un mare domn, un artist.

Lui Irène i se strânge inima la gândul că ultimii martori au murit. Eroii revoltei. Lazar și-a luat secretele cu el.

O machetă a lagărului ocupă vitrina centrală. Autorul ei este Jankiel Wiernik, un supraviețuitor polonez. Zăbovește asupra portretului lui: păr alb, urechi ascuțite și privire întunecată pătrunzătoare, mustăți de cazac. Avea cincizeci și trei de ani când a fost deportat din ghetoul din Varșovia. E un miracol că a scăpat cu viață. Din fericire pentru el, cei din SS aveau nevoie de un dulgher calificat. A construit fără odihnă posturi de observație, barăci, o grădină zoologică. Repartizat mai întâi în comandoul de triere, probabil că la un moment dat Lazar a intrat în echipa lui. Ca maestru dulgher, Wiernik era singurul muncitor evreu autorizat să circule prin tot lagărul. A devenit elementul central al revoltei.

Această machetă este copia celei pe care a realizat-o pentru procesul lui Eichmann. Irène privește mormanele de obiecte din curte. A citit descrierile imaginându-și-l pe Lazar îndoit de spate, fugind de la o grămadă la alta sub lovituri și ocări, categorisind în grabă fiecare obiect, desfăcând tivuri, scotocind prin buzunare, închizând valize și înnodând boccele, totul fără să se gândească, deoarece să te gândești la mormanele acelea însemna să mori. Acum își închipuie aceste îngrămădiri de haine de toate mărimile și toate felurile, încălțări legate în

perechi, bastoane, cârje, pălării și ceasuri cu lanț, ustensile de bucătărie, *menorah* și șaluri de rugăciune, jucării...

Jucării.

Îl vede aplecându-se asupra pierrot-ului de cârpă.

Nici un copil n-a scăpat cu viață de la Treblinka. Ultimele lor comori le-au fost date unor micuți germani. Dar Lazar a salvat acest pierrot. L-a sustras asasinilor.

Deschide cartea lui Sereny, găsește pagina căreia i-a îndoit colțul. Un supraviețuitor ceh îi spune jurnalistei că la sfârșitul iernii lui 1943 convoaiele s-au rărit: „... și într-o zi n-a mai rămas nimic. Nu vă puteți închipui ce-am simțit când n-a mai fost nimic. Înțelegeți, *lucrurile* erau motivul pentru care rămâneam în viață. Dacă nu mai erau *lucruri* de sortat, de ce ne-ar fi lăsat să mai trăim?”

Irène se gândește că pierrot-ul era poate un talisman pentru Lazar.

I se alătură doamnei cu pălărie în fața vitrinelor în care sunt expuse obiecte dezgropate din adâncurile sitului. Acum doi ani, o echipă de arheologi britanici a găsit fundațiile fostelor camere de gazare, câteva plăci de faianță care acopereau pereții. Oseminte, fragmente de păr. Un inel în formă de fioare, un pandantiv ruginit, un pieptăn cu dinții rupți.

– Voiau să-i șteargă de pe fața pământului, îi spune necunoscuta. N-au reușit pe de-a-ntregul.

Când ies, constată că a început să ningă cu fulgi mari. De data asta, Irène acceptă să împartă un taxi. Așa pot face cunoștință. Necunoscuta se numește Ruth Greenberg, trăiește la Tel Aviv. Mama ei a crescut în apropiere de locul acesta. Și-a pierdut toți membrii familiei la Treblinka. Venea în fiecare an, uneori Ruth o însoțea. A murit în urmă cu doi ani, iar Ruth s-a hotărât să întreprindă călătoria de una singură. E ușurată că a putut rosti kadișul pentru cei dispăruți.

– Și dumneata, draga mea, pe cine ai pierdut? o întreabă așezându-și mâna peste a ei.

Mai târziu își va aminti cât a întristat-o această întrebare, fără să știe de ce. Își va aminti că Ruth Greenberg a notat numele lui Lazar Engelmann într-o mică agendă din piele neagră. Că au făcut schimb de adrese, iar doamna cu pălărie a invitat-o s-o viziteze în Israel într-o bună zi.

Își va aminti că trebuia să se vadă cu Janina într-un restaurant din spatele pieței Pilsudski și că întârziase. Pe drum, Hanno i-a trimis un SMS ca să-i ceară părerea despre o piramidă din lemn pe care o găsisese pentru Antoine la târgul de Crăciun de la Berlin. A aruncat o privire distrată la fotografie, a tastat rapid „*Wunderschön*³⁰” și și-a vărât telefonul în poșetă. Încă de dimineață era în modul de vibrație.

Își va aminti că Janina era întristată de iminenta lor despărțire, dar bucuroasă că împărtășiseră atâtea momente importante, uneori cutremurătoare. „A trecut repede

timpul“, spunea; deși Irène era de acord, simțea o anume ușurare la perspectiva de a lăsa în urmă acea țară acoperită de cicatrice, unele nevindecate complet. Avea nevoie să digere emoțiile din ultimele zile, să-și ofere câteva clipe de destindere cu Antoine și Hanno. Cu gândul era deja acolo. O efervescență sărbătorească începea să alunge tristețea care o năpădise după Treblinka. Au băut cocktailuri, au abordat subiecte de conversație lejere. Poate că, ajutată de alcool, a adus vorba despre Stefan. N-ar putea să jure cu mâna pe inimă.

– O să mai vii? a întrebat-o Janina pe când ieșeau din restaurant.

I-a promis, avea senzația că se afia abia la începutul călătoriei. Ca să nu se despartă imediat, au mers împreună până la mormântul soldatului necunoscut. Câțiva turiști pândeau un semn de oboseală pe chipurile impasibile ale soldaților. Janina a vrut să știe la ce oră avea avionul. Irène și-a scos telefonul, șocată să vadă numărul de apeluri pe care le primise. Fratele ei mai mare, care n-o suna niciodată, Myriam și Antoine încercaseră de mai multe ori. Antoine îi trimisese un SMS la 20:30: „Tocmai am auzit știrile. Sunteți bine?“

Sângele i-a înghețat în vene, s-a grăbit să-l sune.

Un camion se repezise cu farurile stinse într-un târg de Crăciun de la Berlin, răsturnând totul în cale. În momentul respectiv se știa de cel

puțin doisprezece morți și vreo cincizeci de răniți. Camionul negru era înmatriculat în Polonia, ca o aluzie macabră.

A încercat zadarnic să dea de Hanno. A sunat de zeci de ori, înnebunită de spaimă. Janina încerca s-o liniștească, îi vorbea, însă ea nu auzea nici un cuvânt. Totul se amesteca într-o ceață roșie. Voia să fie condusă la gară, la aeroport. Nu mai erau nici zboruri, nici trenuri spre Berlin. Fuma țigară după țigară, îi suna pe Myriam, Wilhelm și Hanno, de fiecare dată îi răspundea robotul. Janina i-a propus să meargă la Sofitel, chiar alături, puteau să aștepte la căldură. Dar teama care mocnea în ea încă de la nașterea fiului ei era pe cale să o devoreze. Nu mai avea nimic solid, nimic de care să se agațe. La telefon, Antoine se voia liniștitor: „Dacă Hanno s-ar număra printre victime, ai fi fost anunțată deja. Rețeaua telefonică e saturată, trebuie să ai răbdare“.

Nu înceta să actualizeze fluxul de știri de pe telefon. Nu se spunea nimic despre morți, despre răniți. O studentă englezoaică îi povestea reportului că bea vin fiert cu prietenii lângă o tarabă când auziseră niște bufnete surde, țipete. Incredulitatea îi vibra în glas.

Șoferul polonez încercase să-l oprească pe agresor. Corpul lui fusese găsit în cabină. Ucigașul dispăruse în beznă din Tiergarten. Începeau căutările.

Va păstra amintirea unei șederi interminabile în salonul de la Sofitel, agățată de telefon ca un naufragiat de o baliză. SMS-ul lui Myriam sosise la 22:35: „Sunt bine, sunt la Schöneberg, la verișoara lui Hermine. Benjamin a plecat spre Berlin. Rețeaua telefonică e saturată, le poți scrie pe Messenger“.

Avea un cont de Facebook, dar nu intra niciodată, nici măcar nu descărcase aplicația pe telefon. Își uitase parola. Când a reușit în fine să deschidă Messenger-ul, a descoperit mesajele fiului ei: „Suntem bine, mămico, nu-ți face griji. Încerc să te sun, dar nu merge. Toby, Leni și Hermine sunt cu mine, suntem la verișoara lui Hermine“. „Nu reușesc să te sun, rețeaua e saturată. Sper că nu ești prea îngrijorată. Te sărut.“ „Sper că ești bine. Ți-am trimis SMS-uri, dar am impresia că nu le-ai primit. Suntem tot la Lotte, o să stăm aici noaptea asta.“

Irène plângea de ușurare în timp ce degetele i se poticneau pe taste. Janina o privea întrebător. I-a zâmbit printre lacrimi: „E bine“.

– Cred că ai nevoie de un pahar.

Poloneza a comandat două vodci pe care le-au dat pe gât; rețeta Agatei pentru a alunga nefericirea.

– Îți schimbi zborul?

A confirmat printr-o înclinare a capului. Avea să ia primul avion spre Berlin.

– Ce e îngrozitor cu copiii, a murmurat, e că nu poți să-i protejezi.

Se gândea: „Ar fi putut să moară seara asta, și tu ți-ai fi petrecut timpul la fel, n-ai fi știut nimic, n-ai fi simțit nimic. Și chiar dacă inima ta de mamă te-ar fi alertat, asta n-ar fi schimbat nimic“.

ALLEGRA

N-au stat decât patruzeci și opt de ore la Berlin. Orașul acesta pe care-l iubeau, sinonim al libertății și al spațiilor largi, fusese lovit drept în inimă. Toată lumea era siderată. Când Irène a sunat la ușa apartamentului lui Lotte, pe o străduță liniștită din cartierul Schöneberg, a găsit cinci puști ușurați că nu mai trebuiau să îndure singuri. Benjamin și cu ea au făcut cumpărături, au gătit, i-au consolat, lăsându-și timp s-o liniștească și pe Myriam, care suna din jumătate în jumătate de oră. Fetele nu puseseră geană pe geană, îngrozite la gândul că ucigașul umbla liber. Hermine, arătând ca o copilă, își răsucea fără încetare o şuviță din pletele castanii. Cu ochii încercânați, abia dacă se zărea din puloverul lui Hanno. Irène s-a lăsat înduioșată. Nu-și văzuse niciodată fiul îndrăgostit, dacă nu pune la socoteală vârsta grădiniței, când nutrea o pasiune plină de gelozie pentru educatoare. „Pentru el, să iubești înseamnă să ai grijă de celălalt“, s-a gândit. „Să fii cel care rezistă.“

– Deci îți place fata? întreabă Antoine, la care stau pe durata sejurului parizian.

– Îmi place.

Hanno s-a ascuns în birou ca s-o sune.

– Pare să-i meargă bine, remarcă Antoine.

– E greu de știut, întotdeauna îmi răspunde în doi peri. De când era mic simțea nevoia să mă liniștească. Așa peltic cum era: „Nu-ți face gliji, mami, te ajut eu“. Gata să repare robinetul stricat cu cheia lui franceză din plastic.

– Știe că ești mama cea mai panicoasă din Europa.

– Ai dreptate, dar mă străduiesc din răspuțeri să i-o ascund! Mă enervează teribil că-mi simte toate emoțiile.

– Ești o actriță foarte proastă, zâmbește Antoine. Ai făcut bine c-ai ales să lucrezi la arhive.

Pune un disc de jazz, le servește un rom arâmiu în păhăruțe minuscule din cristal. Un cadou de la bărbatul pe care-l iubește. Nu locuiesc împreună. Traiul în doi e un mister pentru Antoine. Are tabieturile lui și nu-i place să împartă totul, de la veselă până la proasta dispoziție. Unii prieteni de-ai lui Pierre îl irită, și pe urmă e un unchi iubitor. Are grijă de nepoții lui în fiecare miercuri și în unele weekenduri, îi duce la fotbal și la școala de muzică. Cel mai mic a început cursurile de violă, scârțâitul îi distruge timpanele. Atunci Antoine se refugiază în vizuina lui. Uneori se simte vinovat pentru că-i

impune lui Pierre nevoia lui de singurătate. Îl bănuiește că aspiră la o viață de cuplu, că e destul de sentimental încât să viseze la căsătorie. S-au cunoscut la un colocviu universitar.

– Ce romantic, pufnește Irène.

– Exact.

Printre bărboșii în vârstă și studenții cu coșuri nu-l vedea decât pe Pierre, care emana farmec și spontaneitate.

– Și tu, nimic? Credeam c-o să-mi dai de veste că te muți în Silezia cu un polonez taciturn...

– Ești de părere că sunt menită să-mi repet greșelile?

– Nici vorbă, te cred în stare să faci altele.

Irène râde, se uită la piramida care ar fi putut să-i coste atât de scump. Hanno tocmai luase pachetul, li se alăturase deja celorlalți într-un bar de pe Kurfürstendamm când camionul negru s-a năpustit asupra tarabelor de la târgul de Crăciun.

De când au sosit, simte cum menghina spaimei slăbește. Îi place apartamentul acesta de student întârziat și erudit, teancurile de discuri de vinil și cărțile care adună praf, romanele polițiste îngălbenite de pe polița șemineului. Niște fotolii Directoire acoperite cu pleduri ecosez se învecinează cu un lampion chinezesc și o comodă Ludovic al XVI-lea, pe jos sunt covoare orientale în culori șterse. Noaptea, Irène lasă obloanele întredeschise și adoarme în lumina aurie a Domului Invalizilor. Zgomotul

traficului e ca un cântec de leagăn. Aici e acasă, a crescut cu murmurul orașului.

Dimineață se plimbă pe malul Senei, o iau pe străzile din Montparnasse și din Cartierul Latin. Bulevardele aglomerate o angustază, mulțimea aceasta nepăsătoare și agitată, atrasă de vitrinele de Crăciun ca de un magnet. Acum un an și ceva, atentatul de la Bataclan însângera Parisul. În săptămânile următoare, își amintește Antoine, parizienii s-au grăbit să revină pe terase, făcând din asta o chestiune de onoare. Să bei un pahar cu amicii devenea un gest militant. La prima petardă, toată lumea se repezea sub mese. Dar nu poți să trăiești veșnic cu frica-n suflet.

Irène încuviințează din cap. Deocamdată simpla idee de a lua metroul, de a intra într-un mare magazin îi dă accese de panică. Atunci bat străzile, evitând locurile frecventate de prea multă lume. Când se opresc la o cafenea, observă cu colțul ochiului un tânăr cu barbă așezat la o masă din capătul sălii. S-ar zice că psalmodiază cu sacoșa pe genunchi. Când privirile li se întâlnesc, i se face rușine de gândurile care i-au trecut prin minte.

Suspectul tunisian al cărui pașaport a fost găsit pe scaunul șoferului din camionul ucigaș figura pe o listă de indivizi periculoși, era solicitant de azil. „Victimele lui sunt morții lui Merkel“, acuză extrema dreaptă, solicitând

demisia cancelarei care a permis intrarea a peste un milion de migranți în țară.

Irène s-a numărat printre voluntarii care s-au dus să întâmpine miile de persoane care soseau în Hesse. În primăvara lui 2015, gestul ospitalier al Angelei Merkel a dat naștere unei ample mișcări de solidaritate în Germania. Acest optimism s-a destrămat la sfârșitul anului, după agresiunile comise de revelion la Köln. De atunci, extrema dreaptă e în ascensiune și declarațiile rasiste umplu spațiul public, căminele care-i găzduiesc pe migranți sunt incendiate în mod regulat. După Köln, cancelara a restrâns dreptul de azil, dar menține același curs. Irène speră că va rezista acestei noi furtuni.

– Nemții au avut curajul să-și examineze critic istoria, spune Antoine. La noi, extrema dreaptă își impune obsesiile asupra întregii clase politice. Când unii primesc aproape două milioane de refugiați, tu te lași rugat să accepți o sută de mii și te feliciți pentru mărinimie! Adevărul e că am lăsat Germania să se descurce singură cu criza migranților.

Irène citează cuvintele cancelarei: „Am crescut în spatele gardurilor de sârmă ghimpată, nu vreau să înalț altele“.

– Cererea de azil a teroristului fusese respinsă, intervine Hanno. Problema e că se afla în continuare în Germania. Dacă nu ești capabil să-i expulzezi pe indivizii periculoși nu poți fi credibil.

– E adevărat, spune ea. Dar, oricât de scrupulos ai fi, unii o să treacă prin sită. După război au fost criminali care s-au amestecat cu strămutații, înșelând vigilența anchetatorilor. Până și la ITS au fost angajați foști naziști! Hanno face ochii mari.

– Patruzeci și cinci de foști membri ai SS și ai Gestapoului. Ți imaginezi? Unul dintre ei a încercat să incendieze arhivele. Când primești refugiați, nu poți spera la un risc nul. De asta cer unii închiderea frontierelor. Crezi că ar trebui să-i lăsăm în plata Domnului pe oamenii pe care-i ajuți?

La facultate, Hanno și Toby îi ajută pe solicitanții de azil să se descurce prin labirintul administrativ și să învețe germana.

– Nu, murmură el.

Cei pe care-i întâlnește au traversat iadul ca să fugă dintr-o țară devastată de dictaturi, de conflicte sau de sărăcie. Aici, profesia și diplomele lor nu valorează nimic. Trebuie să pornească de la zero, să accepte slujbe înjositoare, să aștepte ani de zile cu teama că cererea lor de azil va fi respinsă.

– Dacă munca mea m-a învățat un lucru, adaugă Irène, e că asta poate să i se întâmple oricui.

În 24 decembrie, Irène și Antoine își vizitează mamele, adevărate maestre ale șantajului afectiv. Irène are un avantaj, mama ei e înnebunită după nepot și-i găsește numai calități. În prezența lui,

nu îndrăznește să se plângă de faptul că-i vede atât de rar.

– Mi-a fost dor de tine, Buni! strigă Hanno.

Ea îl strânge în brațe:

– Ce frumos ești! Ai mai crescut, sau eu m-am mai micșorat. Ce păcat că nu stați mai mult! Verișorii tăi o să fie dezamăgiți.

În chip de diversiune, Hanno îi arată o fotografie cu Hermine. Imediat, bunica lui se însuflețește, vrea să știe unde a cunoscut-o și cine a făcut primul pas. Se dă în vânt după poveștile de dragoste și are o pasiune pentru viața privată a vedetelor și a fețelor regale. Stau de vorbă în timp ce degustă eclerurile aduse de Irène.

– De ce nu stați aici? o întreabă mama. Când ieși tu o hotărâre, nu-i chip să te mai răzgândești... Și totuși nu duc lipsă de spațiu! Să știi că frații tăi și-au făcut griji pentru atentat. Chiar așa, unde dormiți?... A, da? Te mai vezi cu el? Nu ești ranchiunoasă, văd!

Mama ei n-a înțeles niciodată de ce a păstrat legătura cu Antoine. Crede că și-a pierdut fiica atunci când l-a cunoscut pe el, fără să-și dea seama că Irène se sufoca de mult acasă. Antoine îi permitea să scape de o viață fără orizont, fără perspective. Cărțile pe care i le împrumuta o ajutau să respire liber. Confunda iubirea cu această beție de a te cufunda în cuvintele și gândurile altcuiva. Era sufletul ei pereche, cel care o încuraja să se emancipeze.

În cele din urmă i-a mărturisit că n-o putea iubi cum spera ea. Era dezolat, însă dorința lui se îndrepta în altă parte. L-a detestat pentru asta, a suferit. Când durerea a încetat, complicitatea lor a mers mai departe. La fel și tandrețea. Antoine și-a acordat permisiunea de a iubi pe cine voia. Irène a găsit forța de a pleca, deși mutarea în Germania semăna cu o fugă.

În familia ei, nimeni nu-i înțelege toanele: să se instaleze în Germania și să dea divorț la nașterea copilului, să se încăpățâneze să-l crească singură printre străini. Să-și consacre viața ororilor de la Auschwitz. Toate acele comemorări străine, bătrânii aceia înlăcrimați. Oare nu-s destule necazuri în viața de zi cu zi, ca să mai trebuiască să răscolești prin poveștile acelea vechi? Dacă frații ei ar afla că a fost schimbată la maternitate, ar fi ușurați. În prezența ei își pierde spontaneitatea, sunt la fel de stângaci ca față de o musafiră. Uită că și-au zgâriat genunchii în aceiași scaieți și-și permit glume triviale care nu le stau în fire. E un chin de care anul ăsta o să scape.

Când se întorc în apartamentul lui, Antoine e pe cale să deschidă șampania. De la pick-up răsună muzica celor de la The Clash.

– Crăciunul are un efect dezastruos asupra mamei, le explică.

Se dusesse să împărtășească un moment tihnit cu ea, numai că, prezența lui fiind indezirabilă la masa festivă, doamna nu s-a putut împiedica să

dezgroape securea războiului. Din când în când o furnică. S-ar zice că Antoine n-a scris o carte, ci a săvârșit un păcat capital. Nu c-ar fi un bestseller, dar există în librării. Și a fost lăudată în *Le Figaro*, pe care ea îl citește cu religiozitate în fiecare dimineață. Faptul că tatăl și unchii ei au fost tratați practic drept colaboraționiști în paginile de cultură ale cotidianului, pe motiv de relații de prietenie compromițătoare, i se pare inacceptabil. Cum îndrăznește să-i judece Antoine, care n-a dus niciodată lipsă de nimic?

Antoine i-a răspuns că-și exercită dreptul de a analiza faptele istorice. Ea l-a amenințat că-l dezmoștenește. Ăsta devine un obicei.

„N-ai decât“, i-a zis el, apoi a luat o sticlă de șampanie de pe masă și a plecat.

– N-o să mă mai duc pe la ea, spune acum. S-a terminat.

Irène dă din cap aprobator, deși știe c-o să se răzgândească. O iubește prea mult ca să n-o ierte.

El zâmbește:

– Mă bucur să vă văd! Acum, șampanie!

Se filmează în timp ce ciocnesc și le trimit înregistrarea lui Hermine și lui Pierre, iubitul lui Antoine, care-și petrece Crăciunul în Touraine. Antoine și Hanno cântă fals, cât îi țin bojocii, Irène râde cu lacrimi.

Mai târziu parcurg bulevardul luminat de Dom, traversează esplanada și podul Alexandru al III-lea și se îndreaptă spre piața Concorde.

Când ajung acolo, turnul Eiffel își începe dansul luminos, de parcă nu i-ar fi așteptat decât pe ei.

– Crăciun fericit, spune Antoine.

În acest moment, în acest oraș care este prima ei poveste de dragoste, Irène simte că acum inima ei e împărțită între două țări. Germania nu mai este acel *no man's land* al exilului. Este țara fiului ei, solul în care a prins rădăcini. Asemenea Evei, acolo se simte utilă.

Ezită în fața imobilului. I-a lăsat pe Antoine și pe Hanno la muzeul Gustave Moreau, căci și-a amintit brusc că strada Saint-Lazare era la doi pași. S-a gândit la Allegra, la unchiul Rafo. Și la *kairos*, micul zeu înaripat al ocaziei, pe care trebuie să-l apuci de păr.

Ridică privirea spre fațada proaspăt zugrăvită a clădirii hausmanniene. Sub friza de piatră sculptată cu plante și capete de animale se înșiră ferestre înguste în formă de ogivă. Ușa de lemn e întredeschisă, așa că intră.

– Vă pot ajuta? întreabă o voce acră.

Portăreasa coboară treptele pe care le spăla. Cu fusta ei gri și șorțul negru, pare ieșită dintr-o fotografie de-a lui Eugène Atget, cu haimanale și aprinzători de felinare. Privire aspră, coc.

– Caut informații despre un domn care locuia aici. Rafael Ferelli.

O licărire de interes îi apare în ochii înguști.

– Asta-i poveste veche. A murit de mult.

– O caut pe nepoata lui. Allegra Torres.
O cunoașteți?

O măsoară curioasă cu privirea:

– Dar ce treabă aveți cu doamna Allegra?

Irène îi oferă un surâs complice:

– Am ceva pentru dânsa.

– A murit, spune portăreasa. Trebuie să fi trecut vreo douăj' de ani. A fost îndată după accidentul lui Lady Di. În tunel.

Diana Spencer a murit la sfârșitul anilor nouăzeci, calculează Irène. Allegra n-avea mai mult de șaizeci de ani.

– Era tânără, murmură cu tristețe.

– I-a cedat inima. Vestea că s-a dus m-a dat peste cap. Îmi plăcea tare mult de doamna Allegra. Nu era mândră ca altele. Câteodată mă chema pe la ea, făceam conversație.

– La ce etaj locuia? întreabă Irène.

– La patru, pe stânga din curte. Pe vremea domnului Ferelli era un duplex. Doamna Allegra a vândut etajul când s-a măritat fata ei. Zicea că-i prea mare pentru dânsa. După ce-a murit, fata le-a închiriat unor italieni. Veneau o dată pe an, obloanele erau mereu închise. Te doare sufletul când vezi că un apartament așa de frumos stă gol. Din fericire, doamna Elvire s-a întors după divorț.

– Fiica doamnei Torres locuiește aici? îngaimă Irène emoționată.

– Cum să nu! A crescut sub ochii mei. Eu aveam cincisprezece ani pe atunci. Stăteam la etajul întâi, la familia Pelletier. Aveam grijă de copii și făceam menajul, cumpărături, un pic de

croitorie. Câteodată, doamna Allegra mi-o lăsa pe cea mică.

Irène se întreabă ce vârstă are femeia asta micuță care muncește de la cincisprezece ani. O urmează într-o curte în care câțiva arbori desfrunziți așteaptă primăvara. Portăreasa îi arată două ferestre în colțul fațadei înșorite.

– Puteți să urcați dacă vreți, îi spune. E vacanță, copiii sunt acasă.

Irène se uită la perdelele roșii de la ferestre. Preț de câteva secunde se vede urcând pe trepte, sunând la ușă. Pătrunzând în intimitatea familială a acelei necunoscute. Ce-o să-i spună? Spera să înceapă cu Allegra. Moartea ei reîmparte cărțile. Dacă Elvire nu știe nimic despre tatăl ei, Irène va trebui să-i dezvăluie adevărul. Nu poate să apară așa, cu mâinile goale, fără să-și fi pregătit vizita.

Hotărârea e luată.

– O să revin, spune.

Îi găsește pe Antoine și Hanno la ieșirea din muzeu.

– Unde ai fost? o întreabă fiul ei, surprins s-o vadă atât de bucuroasă.

– Am găsit-o, spune ea cu ochi strălucitori.

– Pe cine?

– Pe fiica lui Lazar.

KARL

– Uite-l! strigă Henning.

Pe ecranul computerului, un tânăr aleargă printre mașini pe o stradă din Berlin, fluturând un steag roșu. Poartă o haină de piele și pantaloni evazați. Părul îi e ciufulit de vânt, un zâmbet larg îi îngustează ochii deschiși la culoare. N-a împlinit treizeci de ani, are un aer tineresc.

Irène îl privește fascinată până când îi pasează steagul altui figurant și dispare din cadru, ca la o cursă de ștafetă. Nu-i vine să creadă. Oare chiar el e, fiul Witei, copilul furat care o obsedează de luni întregi?

Lui Henning nu i-a fost ușor să găsească imagini cu Karl Winter. De obicei, el era în spatele camerei de luat vederi. După câteva zile de cercetări fără rezultat, a reușit să descopere pe un site obscur pentru cinefili că jucase în acest scurtmetraj, intitulat *Steagul roșu*, de la sfârșitul anilor șaiszeci.

– Ești un geniu, exclamă ea.

La mijlocul lui ianuarie, o scrisoare de la Crucea Roșie germană o informa că Otto și Irma Winter decedaseră la începutul anilor optzeci. Casa lor din München fusese vândută, nu exista nici un Karl Winter în Bavaria. Ar fi trebuit să-l găsească pe notarul care întocmise actul, dar serviciile lor nu făceau față, ancheta putea dura luni de zile. În acel moment, Irène era absorbită

de o misiune urgentă: să-i caute pe urmașii victimelor muncii forțate cărora o întreprindere din Hesse voia să le acorde despăgubiri.

Charlotte Rousseau i-a sugerat să facă apel la voluntari. Pe site-ul ITS, centrul crease o pagină dedicată restituirii obiectelor, sub hashtagul #stolenmemory. Unii membri ai echipei obținuseră deja rezultate promițătoare. Îi contactau oameni din mai multe țări, dornici să facă pe detectivii amatori. Irène a introdus ultima adresă cunoscută a lui Karl Winter, numele părinților adoptivi și data sa de naștere.

Peste două luni, printre răspunsurile prea vagi sau irelevante, a dat peste mesajul unui medic pensionar din Hamburg: „Am cunoscut un cineast cu acest nume la Berlin, în anii șaizeci. Avea vreo treizeci de ani, ar putea să se potrivească“. I-a trimis un e-mail. În 1966, pe când era student, participase la o demonstrație împotriva războiului din Vietnam. Un necunoscut îi filmase. După manifestație stătuseră de vorbă la o bere. Tipul le zisese că realiza filme menite să zguduie conștiințele. Nul mai văzuse de atunci. Peste câțiva ani, la un cineclub din centrul orașului se proiecta un film de Karl Winter. Văzându-i numele pe afiș, medicul își amintise de el. Se dusesese să vadă filmul cu iubita lui de atunci. Li se păruse dezlânat și plicticos. „Am păstrat totuși o amintire plăcută, pentru că ne-am pupat de la

început până la sfârșit. Eram tineri..." a conchis el.

Irène și-a spus că găsirea unui regizor avangardist obscur din anii șaizeci era o sarcină pentru Henning.

– N-a fost prea greu, îi spune colegul ei. Sunt fiu de revoluționari din '68, contracultura n-are secrete pentru mine. Am crescut în aburi de tămâie și marijuana.

– Aha, de acolo ți se trag calmul și răbdarea de brahman, îl tachinează ea.

– Poate că da, dar numai ca o contrareacție. Părinții mei voiau să arunce totul în aer pe atunci. S-au cunoscut pe când învățau să fabrice cocktailuri Molotov! De altfel, mă întreb dacă nu cumva apucăturile astea au sărit peste o generație... Azi-noapte, gemenii mi-au făcut o demonstrație de protest în sufragerie. Cereau un biberon și un desen animat.

– Părinții tăi nu-s căzuți în limbă după micuții activiști de perspectivă?

– Mama nu rezistă mai mult de două ore cu ei, cu condiția să fie în aer liber. Părinții mei s-au schimbat enorm, să știi. Acum sunt niște cetățeni model care-și triază deșeurile și-mi reproșează că mă port prea îngăduitor cu gemenii... Să revenim la tipul tău. A căzut în uitare, dar pe vremea aceea era destul de cunoscut în cercurile stângii radicale. A fost unul dintre semnatarii manifestului de la Oberhausen.

- Numele nu-mi spune nimic, mărturisește ea.
- Actul de naștere al noii cinematografii germane. Dacă-ți zic de Alexander Kluge, Volker Schlöndorff, Fassbinder, Margarethe von Trotta?

Irène aprobă din cap, iată niște nume cunoscute.

- La început era o cinematografie militantă și experimentală, inspirată de Noul Val. Combinau documentarul cu ficțiunea. Utilizau cu larghețe vocile din off, planurile fixe și agitpropul, zâmbește Henning.

- Dacă înțeleg bine, Karl voia să schimbe lumea?

- O utopie destul de răspândită în '68. Dar în Germania exista această moștenire imposibilă a nazismului. Părinții își pierduseră orice credibilitate în ochii copiilor, deoarece îl susținuseră pe Hitler...

Născută în timpul războiului, această generație descoperise crimele celei precedente la procesul comandanților de la Auschwitz. Oroarea și stupefacția dăduseră naștere unei furii viscereale. Cereau să li se dea socoteală. Dar părinții lor se sustrăgeau răspunderii, țara refuza să-și înfrunte trecutul. Trebuie spus că foștii naziști se regăseau la toate nivelurile societății, până în Bundestag. Se convertiseră la acest miracol economic în care studenții nu vedeau decât mercantilism și alienare, ultimul avatar al unui fascism imuabil.

– În anii şaizeci, majoritatea poliţiştilor erau foşti nazişti activi, îi aminteşte Henning. La fel ca jumătate dintre judecători. Evident, nu puteau fi imparţiali când îi judecau pe criminalii de război... Presa audiovizuală şi publicaţiile din grupul Springer solicitau o reprimare nemiloasă a manifestanţilor. O parte dintre studenţi se radicalizaseră până acolo încât să recurgă la violenţa armată.

– Dacă acest Karl e copilul nostru răpit, avea toate motivele să fie furios, spune ea gânditoare. Chiar dacă uitase Polonia şi refulase restul.

– Da, dar era un artist, nu un atentator cu bombe. Un simpatizant, cum se spunea pe atunci. A continuat să facă filme. Erau proiectate în cinematografe de artă, la festivaluri din străinătate... Nici unul n-a făcut furori. Apoi a predat cursuri de cinema la Berlin.

Irène e impresionată.

– Crezi că mai trăieşte?

– N-am de unde să ştiu. Uite ultima informaţie pe care am dibuit-o, îi spune el întinzându-i o fotocopie. E din 2008.

E un articol din ziarul *Sud-Ouest* despre festivalul de cinema independent de la Bordeaux. În fotografie, un septuagenar pozează lângă un tânăr brunet cu părul lung până la umeri şi un aer decontractat, ai cărui ochi gri surâd din spatele ochelarilor cu rame subţiri. Legenda spune: „Karl Winter, invitat cu ocazia unei

retrospective a operei sale. Aici cu fiul lui, realizatorul de documentare Rudi Winter“.

Irène îi privește pe cei doi, tată și fiu.

Vrea să revadă secvența în care Karl aleargă cu steagul, colorând peisajul cenușiu cu entuziasmul lui rebel.

– Nu știu ce m-aș face fără tine, îi spune lui Henning.

În seara aceea traversează pădurea pe drumul alunecos, într-o ceață densă pe care lumina galbenă a farurilor nu reușește s-o străpungă. E greu să-ți închipui că peste două săptămâni vor ieși primii muguri. Vicleană, iarna ne face să credem c-o să dureze veșnic.

Se bucură să regăsească atmosfera caldă de acasă, desenele din copilăria fiului ei pe perete, acești omuleți cu brațe și zâmbete disproportionați. Face focul în șemineu, pune albumul lui Goran Bregovic pe care i l-au dăruit Antoine și Hanno de Crăciun, *Thessaloniki-Yannena with Two Canvas Shoes*. Îi place acest dialog muzical dintre Balcani și Grecia. Legănată de ritmurile chitarei, își imaginează orașul alb orbit de lumină, tânăra femeie în picioare pe ziduri. Se întreabă dacă Allegra s-a gândit la Salonic înainte de a părăsi această lume.

Când a sunat la Academia Germană de Film și Televiziune de la Berlin, interlocutoarea ei a întrebat-o la care Winter se referea. Karl Winter se retrăsese din activitate la începutul anilor 2000. Nu mai venea de mult la ceremonia de

decernare a premiilor filmului german, se spunea că e bolnav. Fiul lui, Rudi, preda la Academie, putea fi contactat pe e-mailul profesional.

Irène găsește pe internet articole despre ultimele lui documentare, câteva trailere. Filmele lui sunt difuzate regulat pe posturile publice. A văzut cel puțin unul, un portret al Gretei Thunberg. În ultimul timp, Rudi auscultă angoasele societății germane. Ecologia, imigrația, nemulțumirile locuitorilor din fosta RDG.

Stimate domn, lucrez la arhivele de la Arolsen, unde am misiunea de a-i găsi pe urmașii foștilor deportați. Una dintre anchetele mele în curs l-ar putea viza pe tatăl dumneavoastră. Ar fi posibil să-mi acordați un moment? Mi-ar fi de mare ajutor. Mă pot deplasa până la dumneavoastră.

Adaugă o formulă de politețe și trimite mesajul.

Într-o seară ploioasă și rece din Săptămâna Mare, îl așteaptă într-o cafenea din Friesenstrasse, în sudul cartierului berlinez Kreuzberg. Realizatorul filmează la câteva străzi de aici, pe terenul fostului aeroport Tempelhof, unde se află de câțiva ani un centru de primire pentru refugiați. Nu i-a fost ușor să obțină o întrevedere. Primul răspuns al lui Winter fusese laconic: solicitarea ei îi trezea interesul, dar era ocupat cu filmările și n-avea timp. Gândindu-se la Agata, care îmbătrânea în fiecare zi, la Karl

Winter, care poate se lupta cu cancerul, Irène a insistat și în cele din urmă a obținut câștig de cauză. De o oră și jumătate se zgribulește în curentul din cafenea. Poate depune mărturie că la Berlin încă n-a sosit primăvara. La câteva luni după atentat, orașul pare să-și fi regăsit calmul, cel puțin la suprafață. Își mai comandă un ceai cu mentă.

Dincolo de geamuri, crepusculul își difuzează albastrul profund în cenușiul cerului. Lămpile stradale aprind pete luminoase pe trotuarele ude.

Tocmai a ajuns la concluzia că Rudi Winter i-a dat țeapă când o siluetă informă, acoperită cu o pelerină de ploaie, se scutură în pragul localului. După ce-și scoate pânza impermeabilă și rucsacul greu, Irène recunoaște chipul din fotografie, cu câteva riduri în plus, păr grizonant și o barbă de trei zile. Observă că nu mai poartă ochelari. Cu jacheta călduroasă și tot harnașamentul, pare un pasionat de drumeție întors dintr-o expediție.

– Irène Martin? îi spune întinzându-i mâna. Îmi pare rău, am terminat mai târziu din cauza ploii ăsteia afurisite.

– Filmați la centrul pentru refugiați?

– Un documentar pentru televiziune, precizează el. Imediat după atentat, polițiștii au venit să percheziționeze centrul, căutau un pakistanez. L-au eliberat după câteva ore. Refugiații sunt neliniștiți, bande de fasciști își

fac veacul pe lângă centru. Erau acolo și azidimineată. Duhneau a băutură de la douăzeci de metri. Caută gâlceavă, încearcă să inflameze spiritele. Concepția lor despre ospitalitate.

Irène deplânge faptul că dezbaterile continue despre dreptul de azil, provocate de extrema dreaptă, întrețin o atmosferă sinistră de la atentat încoace.

– N-ați venit să mă ascultați vorbind despre solicitanții de azil, o întrerupe grăbit Rudi Winter. Nu știu nimic despre arhivele de la Arolsen. Și nu prea înțeleg ce treabă are tata cu anchetele dumneavoastră despre deportați.

Irène simte că vrea să se descotorosească de ea. Nu e receptiv, dar n-are încotro, trebuie să insiste. N-a bătit atâta drum ca să plece cu mâinile goale.

Își despătorește pe masă șervețelul de hârtie, scoate medalionul din plic și-l așază cu grijă în fața lui.

Rudi studiază Fecioara cu pruncul în montura de email cu formă de migdală, albastrul veșmântului și auriul fanat al nimburilor, lanțul înnegrit din bronz.

– Medalionul acesta îi aparținea Witei Sobieska, o deținută poloneză de la Ravensbrück, îi explică. Înainte s-o deporteze, naziștii i-au răpit băiețelul. Nu împlinise trei ani. Cred că a fost dus la un cămin Lebensborn și adoptat în Germania.

Acum vede că bărbatul îi acordă toată atenția.

Deschide medalionul cu delicatețe, îi arată portretul copilului:

– Mama lui l-a desenat. Vedeți? I-a scris numele și data de naștere. Din păcate, a fost asasinată înainte de a-l putea regăsi.

– E o poveste emoționantă, dar nu-mi dau seama cum mă privește pe mine.

– Sunt șanse mari ca acest copil să fie tatăl dumneavoastră, îi răspunde ea încercând să nu-și asculte bătaile năvalnice ale inimii.

– Nu, i-o retează el categoric. Vă înșelați. Tata e german.

– Dar a fost adoptat, nu-i așa? stăruie Irène. De Otto și Irma Winter. Pe atunci locuiau în Prusia Orientală. În 1944 s-au mutat la München.

În ochii lui se citește stupefacția:

– De unde știți?

– După război, un specialist în căutarea copiilor care lucra pentru o organizație aliată a făcut cercetări în privința lor. Fosta lor vecină a declarat că micuțul cânta în polonă.

– Nu, repetă el. Tata era un orfan german. I-am văzut actele de adopție. Scrie acolo.

– Cei din SS îi mințeau pe părinții adoptivi. Falsificau starea civilă a copiilor. Vestea cea bună e că Wita Sobieska avea și o fetiță, care a supraviețuit în Polonia. Dacă tatăl dumneavoastră este de acord, se poate efectua un test ADN. Ar fi o dovadă irefutabilă. Cea pe

care investigatorul n-a putut-o obține la vremea respectivă.

– Nu se pune problema, mârâie el. Vă interzic să-l deranjați pe tata cu povestea asta de adormit copiii, m-ați auzit?

Cu un gest brusc, împinge medalionul spre ea.

Ostilitatea lui o destabilizează. Cu sângele pulsându-i în tâmpile, își pierde cumpătul:

– Nu credeți că tatăl dumneavoastră e cel care trebuie să hotărască? Poate că vrea să-și cunoască originile. Poate că asta îl bântuie dintotdeauna. Ar trebui măcar să-l întrebați.

– Dacă vreți să știți totul, tata se simte foarte rău, îi răspunde el cu voce înăbușită. Suferă de maladia Alzheimer. E internat într-o clinică, și ultimul lucru de care are nevoie e o perturbare de felul ăsta! Așadar, puneți înapoi în raft romanul polițist, întoarceți-vă la arhivele dumneavoastră și lăsați-ne în pace.

Irène se ridică de parcă ar fi primit o palmă. Dezamăgirea e imensă. Își pune paltonul incapabilă să-și alunge nodul din gât. Când vine momentul să ia medalionul, se răzgândește și, privindu-l în ochi pe Winter, îi spune:

– Îmi pare foarte rău pentru tatăl dumneavoastră. Nu sunt lucruri ușor de comunicat, fără îndoială am dat dovadă de stângăcie. Dar este și povestea dumneavoastră, moștenirea dumneavoastră. Dacă tatăl dumneavoastră a fost răpit, s-a comis o crimă care a distrus mai multe vieți. La Varșovia e o

femeie care-și așteaptă de șaptezeci de ani fratele. Care ar da orice ca să-l regăsească. Vă rog doar să vă gândiți.

Pleacă, lăsând medalionul pe masă.

HANKA

Zilele se scurg, și Rudi Winter nu dă nici un semn de viață. Tăcerea aceasta o macină pe Irène. În cele din urmă i se confesează lui Myriam.

– Să știi că eu îl înțeleg, îi răspunde prietena ei. E teribil să descoperi că bazele pe care te-ai construit sunt poate o minciună. Vrea să-și protejeze tatăl. Lasă-i răgazul să digere totul.

– Și dacă refuză să afle adevărul?

– E dreptul lui. Trebuie să fii pregătită să aștepți.

– Da, dar dacă refuză o privează pe Agata de posibilitatea de a-și regăsi fratele. E nedrept.

– Nedreptatea e ceea ce au fost puși să îndure copiii ăștia. Tipul tău se descurcă așa cum poate. Fiecare își dezvoltă anumite strategii ca să treacă peste un traumatism. Bunica lui Benjamin a fost deținută la Auschwitz. La Eliberare, s-a întinerit cu doi ani. Cei doi ani pe care-i petrecuse în lagăr i-a șters pur și simplu. Se poartă ca și când n-ar fi existat niciodată. Atunci nu vorbim despre asta, îi respectăm alegerea. Ne zicem că pentru ea e o chestiune de supraviețuire.

Irène știe că are dreptate. Chiar dacă visează la o reunire a Agatei cu fratele său, rolul ei nu e să le panseze rănilor, ci doar să restituie o urmă, câteva fragmente dintr-o istorie pe care moștenitorii sunt liberi s-o refuze.

În coșmarul ei din acea noapte, Rudi Winter nu vrea s-o mai vadă și-i interzice să se apropie de tatăl lui. Privirea lui gri o flxează glacial în timp ce ea se luptă zadarnic cu nasturii paltonului. Nu reușește să-i încheie, burta ei de gravidă e deja prea mare. Se trezește scăldată în transpirație.

Când ajunge la centru fotocopiază scrisoarea Allegrei cu traducerea lui Montse Trabal și le introduce într-un plic adresat lui Elvire Torres. Îi scrie că a descoperit această corespondență în arhive. O lasă pe Elvire să asimileze informațiile, speră că nu va fi prea zguduită, îi stă la dispoziție dacă are întrebări. Adaugă că International Tracing Service are în posesie și un obiect care i-a aparținut lui Lazar Engelmann.

A ezitat mult timp. Poate că e o dovadă de lașitate, dar de data asta nu vrea să forțeze, preferă s-o lase pe Elvire să vină la ea dacă dorește.

În aceeași zi primește un mesaj de la Lucia Heller:

Dragă Irène,

*Nu știu cum să vă exprim recunoștința noastră.
Documentele pe care mi le-ați trimis sunt bulversante.*

Vă cereți scuze pentru că ați găsit atât de puține lucruri la Varșovia, dar nu vă puteți imagina cât valorează pentru noi. Vă rog să înțelegeți că nu ne mai rămâne nimic de la ei. Nici măcar un mormânt la care să ne reculegem.

Prin intermediul textului Evei, mama l-a regăsit pe unchiul ei, Medres, la fel de blând și de înțelept cum îl ținea minte. Îi pare rău că tatăl ei n-a apucat să-l citească, deoarece dorul de fratele lui l-a chinuit până la moarte. Dintre cei doi, bunicul meu era întreprinzătorul, iar Medres, intelectualul. Se admirau și se ciondăneau tot timpul.

Mama își amintește că Eva era în plină revoltă contra mamei sale. O ținea minte pe Estera ca pe o femeie rezervată, atașată de convențiile sociale. A fost un șoc să afle că a luptat cu arma în mână în ghetou! În acele ore tragice, Estera și Eva au dat dovadă de un curaj imens. Sper că fiica și nepoatele mele vor ține minte acest lucru și că exemplul lor le va face mai puternice.

Pasajele în care Eva vorbește despre frații ei ne-au mișcat profund. Ultima oară când i-a văzut mama, cel mic nici nu începuse să meargă. A ținut să-și adune copiii și nepoții ca să le citească textul Evei. La sfârșit toată lumea plângea, a fost ca o ceremonie în memoria lor.

Mă gândesc adeseori la ceea ce mi-ați spus. Să nu îngăduim ca moartea lor să le eclipseze viața.

Datorită dumneavoastră, o fărâmbă din această viață ne-a fost restituită.

Am înrămat pozele Evei astfel încât să-și ocupe locul în sânul familiei. Le-am vorbit pe larg alor mei despre

dumneavoastră și despre munca dumneavoastră. Aici, toată lumea vrea să vă cunoască! Am fi onorați dacă ați accepta să ne faceți o vizită la Buenos Aires.

Îi răspunde:

Dragă Lucia,

În ziua în care am ascultat interviul Evei căutam cuvintele care ar fi putut să vă consoleze, să vă facă mai puțin dureroasă călătoria spre cei dispăruți. Azi îmi răspundeți cu aceeași monedă, în momentul în care am mare nevoie de asta. Vă mulțumesc pentru că mi-ați amintit, cu o sensibilitate atât de generoasă, sensul misiunii mele, o misiune pe care mi-a transmis-o Eva Volmann.

Curajul Esterei, forța Evei și blândețea lui Medres se amestecă în rădăcinile dumneavoastră. E un patrimoniu excepțional. Sunt sigură că odraslele dumneavoastră vor ști să-și extragă de acolo inspirația pentru viețile lor de adulți. Cât despre mine, voi veni cu mare plăcere de îndată ce munca îmi va lăsa un răgaz.

A doua zi e încă noapte când pornește spre Ludwigsburg.

Patru ore mai târziu sună la ușa unei clădiri care se integrează discret în peisaj. Din afară, nimeni nu poate bănuî că e apărat de uși blindate și pereți de oțel, nici că păstrează aproape două milioane de dosare despre criminalii naziști. Biroul Central de Investigare a Crimelor Național-socialismului a fost înființat aici în 1958. Pe atunci, majoritatea făptașilor trăiau la lumina zilei fără să fle deranjați, sau

fuseseră amnistiați după câțiva ani de închisoare. Își regăsiseră poziția în societate, pretindeau să li se plătească pensia din urmă. Populația germană nu mai voia procese în care să fie judecați naziști. Biroul Central, cum i se spune pe scurt, a fost primit cu aceeași răceală ca International Tracing Service. Tinerii procurori germani transferați aici soseau într-un oraș ostil în care fiecare zi le aducea un nou val de insulte și amenințări. Se făcea totul pentru a-i descuraja, pentru le menține activitatea la un nivel simbolic. Dar tinerețea lor se dovedise o armă cu tăiș dublu. Aveau o perspectivă nouă asupra unor crime inedite prin natură și amploare. Unii erau atât de zguduți, încât își cereau transferul după câteva săptămâni. Cei rămași vedeau o combativitate uimitoare.

Până la începutul anilor optzeci, ITS i-a ajutat să adune probe și să găsească martori. De pe o zi pe alta, Max Odermatt a decis să le închidă accesul la arhivele cele mai bogate despre persecuțiile naziste. Când se gândește la asta, Irène e copleșită de rușine și furie. Au trecut peste zece ani de când a fost concediat fostul director, dar tot nu-l uită. Experții de la Biroul Central continuă să-i vâneze pe foștii naziști în toată lumea, parcurgând mii de pagini de dosare în căutarea unui nume, a unui indiciu uitat. Aproape toți criminalii naziști au murit, majoritatea în patul lor. Martorii au dispărut și ei în mare parte. Supraviețuitorii sunt foarte în

vârstă, memoria le joacă feste. Nici un alt loc, își spune, nu întruchipează mai bine imperfecțiunea justiției, neputința ei și totodată noblețea misiunii ei. Căci procurorii de la Ludwigsburg au refuzat să se dea bătuți.

În prezent, la Biroul Central lucrează juriști, istorici și arhiviști. A fost creat ca o structură provizorie a cărei închidere era amânată mereu, până când a devenit o instituție a Germaniei democratice. Este un loc în care memoria se incarnează, vie și deranjantă. Oamenii aceia trebuie să coboare în beznă, să sondeze tenebrele.

Irène a venit în căutarea lui Lazar.

Este condusă într-o sală în care alți cercetători lucrează într-o liniște monahală. Își pune mânușile privind cutiile care i-au fost așezate în față. Conțin depozițiile de la procesul Kurt Franz, care a început în octombrie 1946 la Düsseldorf. Timp de aproape un an au fost judecați zece membri SS de la lagărul de exterminare de la Treblinka. Al unsprezecelea inculpat a murit înainte de începerea procesului. Cel mai important era Kurt Franz, ultimul comandant al lagărului. Era atât de dichisit, încât deținuții îl porecliseră Lalka, „păpușa”. O păpușă care inventa în fiecare zi noi jocuri prin care să-i facă să sufere înainte de a-i ucide. După război, Lalka și-a reluat meseria de bucătar la Düsseldorf, unde a dus o viață liniștită până când a fost arestat. Polițiștii au descoperit în

casa lui un album cu fotografii de la Treblinka intitulat *Schöne Zeiten*, „Vremuri frumoase“. Menținuse lagărul în funcțiune cât fusese posibil, după care plecase să vâneze partizani în regiunea Trieste.

Dintre bărbații așezați pe banca acuzaților, câțiva făcuseră din când în când câte un gest omenos. Îi loveau pe deținuți fără mare zel sau în silă. Această nuanță îi făcea să semene cu niște mielusei în mijlocul unei haite de lupi. Se arătaseră obedienți, sperând să se ascundă acolo destul de mult timp cât să scape de front. Lagărul de exterminare funcționase până în octombrie 1943. De-a lungul a cincisprezece luni, cruzimea fusese regula acolo, omenia fiind doar o anomalie. Câteva zeci de supraviețuitori veniseră să depună mărturie, printre ei și Lazar.

Lectura declarației lui în germană îi dă lui Irène senzația că se apleacă peste suprafața unui lac opac. Nu distinge decât o undă întunecată. Dedesubt e un hău pe care nu-l poate concepe. Lazar își smulge din acest abis cuvintele, care nu tremură, taie tăcerea ca niște lame.

Describe mulțimea adunată la sosirea trenurilor. Se revede în mijlocul acesteia. Zăpăcit, înregistrând imaginea mormanelor de lucruri din curte fără să le înțeleagă sensul. Viteza cu care se întâmpla totul. Separarea bărbaților de femei, dezbrăcarea. Selectat ca „evreu de muncă“ în lagărul de jos, n-a trecut niciodată de gardul viu. Dar a auzit țipetele. Mai

târziu a văzut excavatoarele uriașe înălțându-și spre cer fălcile pline de cadavre. A inhalat duhoarea trupurilor arse.

Mirosul îi revine uneori, ca o fantomă.

Spune: „Eram morți cu amânare“.

Revolta lor s-a născut din această certitudine.

În primele luni a lucrat în comandoul de triere. Împărăția lui Lalka și a acoliților lui. Își făceau apariția pe neașteptate și se apucau să-l bată pe unul dintre ei până nu rămânea decât o grămadă însângerată.

Mai târziu, Lazar a fost recrutat în echipa de dulgheri. A construit o grădină zoologică menită să distreze personalul SS, o gară falsă cu aspect atrăgător denumită Obermajdan, cu scopul de a păcăli victimele. Avea până și un ceas ale cărui ace nu se mișcau. Uneori era rechiziționat pentru *Tarnungskommando*, care refăcea camuflajul gardurilor vii. În iarna dintre 1942 și 1943, numărul convoaielor s-a redus drastic. El și tovarășii lui deveneau inutili. Soldații SS i-au înfometat, provocând o epidemie de tifos. Cei care nu țineau ritmul erau executați. Au pierdut sute de camarazi. Dacă nu s-ar fi reluat convoaiile în martie, ar fi fost morți înainte de izbucnirea revoltei.

Describe cu precizie torturile, execuțiile. Îi dă flecărui călău partea de sânge care i se cuvine. Pentru a-i desemna le folosește poreclele: Lalka, Kiwe, Frankenstein, Americanul, Îngerul Morții.

Încetaseră să mai simtă ceva.

Într-o dimineață de toamnă, Lalka i-a trimis la rampă. Tocmai sosise un convoi mare. Trebuiau să se alăture comandoului de evrei care întâmpina trenurile. Erau numiți „Albaștrii”, pentru că purtau o banderolă de această culoare. Descărcau morții și bagajele și aveau o jumătate de oră ca să curețe vagoanele de vite înainte ca acestea să plece, făcându-le loc următoarelor.

Soldații SS și *Trawniki* așteptau pe rampă, înarmați cu bice și revolvere. Câinil mârâiau. Mulțimea buimăcită le arunca priviri speriate. Lazar îi ajuta pe întârziați să sară pe peron.

A văzut un soldat SS apropiindu-se de o femeie care ținea o fetiță în brațe. Era slab și musculos, cu un ten trandafiriu de bebeluș și sprâncenele decolorate de soare. Polonezii îl numeau Kelev. În idiș, „Câine rău”.

Fetița avea o jucărie de cârpă, un pierrot. Lazar mai văzuse la Praga. Acesta era murdar, dar ea îl strângea cu toate puterile la piept. Se vedea că-i e frică de oameni și de câini.

Irène încremenește la mențiunea despre pierrot. Voia să-i afle povestea, acum se teme. Presimte că l-a distrus pe Lazar. Preț de o secundă îi pare rău că a venit.

E prea târziu.

Kelev a întins mâna să-i ia păpușa, dar copilița se agăța de ea. Lazar își aduce aminte că repeta: „*Neyn! Neyn!*” cu ochii ei mari și negri, plini de furie.

Atunci Kelev și-a scos pistolul și a tras un glonț în capul mamei, care s-a prăbușit la pământ. Căzând odată cu ea, micuța a scăpat pierrot-ul. Soldatul SS l-a cules de pe jos cu un zâmbet.

Procurorul îl întreabă pe martor dacă numitul Kelev se află în boxa acuzaților.

Lazar răspunde că nu-l recunoaște printre cei așezați acolo. Nu-i știe numele, dar nu i-a uitat chipul.

În acea zi, Kelev a băgat de seamă că Lazar o privea pe fetița care plângea lângă trupul mamei. I-a ordonat: „Du-mi-o la *Lazarett*“.

Procurorul îi cere martorului să explice ce era acel *Lazarett*.

El răspunde că era o incintă fără acoperiș, înconjurată de un gard din crengi. La intrare, un steag alb cu o cruce roșie dădea impresia că ar fi fost o infirmerie. Acolo erau duși bătrânii, schilozii și bolnavii, precum și copiii singuri. Toți cei care încetineau banda rulantă a morții. *Das Lazarett* era unicul orizont al „evreilor de muncă“. Acolo îi azvârleau soldații SS când voiau să-i pedepsească ori socoteau că trăiseră destul.

– Dacă înțeleg bine, trebuia să duceți această fetiță la un loc de execuție? insistă procurorul.

– Întocmai, răspunde Lazar.

Știa că în spatele acelor ziduri era o groapă în care ardea un foc zi și noapte. Uneori, soldații SS îl trimiteau pe unul de-al lor să ardă acolo maldăre de fotografii și documente de-ale

victimelor. Văzuse ce li se întâmpla evreilor. Îngerul Morții le ordona victimelor să se așeze pe marginea gropii. Îmbrăcat cu un halat alb, Frankenstein trecea prin spatele lor și le trăgea câte un glonț în ceafă. Corpurile se prăbușeau în focul mocnit.

În acest punct al declarației, vorbirea îi devine sacadată, se întrerupe adesea. Calmul i se fărâmițează sub impactul devastator al amintirii.

A luat-o pe micuță în brațe și a dus-o până la *Lazarett*. Spune că emana mirosul fricii. Avea părul negru creț, fața murdară de muci și de lacrimi. A consolat-o, a simțit-o calmându-se la pieptul lui.

„Ce-aș fi putut să fac?” spune.

Brațele lui o țineau zdravăn, dar erau inutile. Nu puteau s-o salveze.

Și-a gravat prenumele ei în memorie. Hanka.

Povestește că s-a gândit: „Când eu o să fiu sub pământ, cine o să-și aducă aminte de ea?”

Nu-și poate închipui c-o să supraviețuiască ororii de la Treblinka.

Atunci când au ajuns, Îngerul Morții păzea intrarea în *Lazarett*. Frankenstein s-a ivit brusc în fața lor cu halatul lui alb și mutra lui hidoasă.

A vrut s-o ia pe fetiță, dar ea se agăța de Lazar. Celălalt o speria cu privirea lui de asasin. A reînceput să plângă. Frankenstein i-a frânt gâtul cu patul armei dintr-o lovitură. Cârliionții

negri erau năclăiți de sânge. S-a strâmbat: „N-o să stricăm niște gloanțe pentru rahatul ăsta“.

A dus-o pe Hanka de cealaltă parte a zidului.

Lazar încremenise.

Cu vocea lui ascuțită, Îngerul Morții i-a zis:

„Dispari de-aici, dacă nu vrei să mergi cu ea în raiul lui Abraham“.

Irène închide ochii, încercând să-și potolească bătaile inimii. Îl vede acolo, ca lovit de fulger. Cu brațele goale încă păstrând căldura trupului micuț.

Lazar spune: „O aud în fiecare noapte. Urlă înlăuntrul meu“.

Pentru ea se află acolo, pentru ea își provoacă acest chin. Pentru ea îi înfruntă pe asasini.

La capătul procesului, Îngerul Morții și Frankenstein au fost condamnați la închisoare pe viață. Cel dintâi a murit în detenție. Al doilea a fost eliberat după paisprezece ani.

A doua zi, în lumina dimineții, pierrot-ul îi pare teribil de trist cu lacrimile lui șterse, cu gura abia vizibilă. Poate pentru că Irène știe acum ce fantomă protejează.

Urlă înlăuntrul meu.

RUDI

– E bizar cuvântul ăsta, *Lazarett*, spune Antoine la telefon. Știi că era locul unde îi închideau pe leproși? Lazăr din Evanghelie e sfântul lor protector.

– Cel pe care l-a înviat Isus ca să arate ce poate?

– Exact. Leproșii erau priviți ca niște morți vii. Cei care le-au repartizat ca sfânt ocrotitor un tip care se întorcea din morți nu duceau lipsă de umor.

– Un umor negru, spune ea privindu-și grădina, în care razele lunii desenează umbre chinezești.

Nu reușește să-și revină după mărturia lui Lazar. Și totuși a dat peste o mulțime de orori de când lucrează la ITS. Poate că asta e picătura care a umplut paharul. Câte crime și masacre poate absorbi spiritul până să fie otrăvit? Uneori se teme c-o să-și piardă toată încrederea în semenii. Că n-o să-i mai vadă decât prin prisma sociologilor genocidului: viitori asasini, o parte restrânsă de rezistenți și restul *bystanders*³¹: observatori, oscilând între ascunderea cu frica-n sân și participarea activă la jafuri și crime. În ce categorie ar intra vecinii ei? Acel „Să nu se mai întâmple niciodată” de la Treblinka este o mantră pe care surzii o psalmodiază pentru orbi. La ce bun să te chinui să găsești numele unei victime, când pretutindeni oamenii continuă să

brutalizeze, să exploateze, să distrugă tot ce ating? Se gândește la Stefan, care a rostit niște cuvinte asemănătoare în miezul unei nopți geroase la Lublin.

– Poți să-mi spui la ce sunt bună pe lumea asta? Întreabă aprinzându-și o țigară.

– Chiar că nu ești într-o dispoziție prea grozavă! La ce ești bună? O știi perfect. Îi ajuți pe oameni să reînnoade firele pe care le-a rupt războiul. Le redai ceva ce li se cuvine. Ceva esențial, chiar dacă ei n-o știu încă.

– Ceva care le poate da viața peste cap, adaugă ea. Crezi că bătrânul meu cineast cu Alzheimer o să se simtă mai bine dacă-i dezvălui că soldații SS care l-au răpit i-au trimis mama să moară la Ravensbrück?

– Păi... poate că da, spune el gânditor. Pentru că o să înțeleagă că mama lui nu l-a părăsit. Și că nu era nevoie să se răzbune pe toate femeile care i-au ieșit în cale!

Ea râde în timp ce exhală fumul:

– Nimeni nu se pricepe mai bine să-mi ridice moralul. Pentru fostele lui, din păcate e prea târziu. Dacă s-a răzbunat pe ele.

– Niciodată nu-i prea târziu ca să devii mai puțin dobitoc, spune Antoine. De asta continui să sper că mama o să aibă parte de un drum al Damascului sau de o experiență a morții iminente. Se pare că ieși transfigurat din asta.

– Preferabil înainte să te dezmoștenească, totuși.

– Bineînțeles. Dar spune-mi, cum stai cu regizorul tău morocănos?

– Tăcere totală.

– E bărbatul perfect pentru tine, o ironizează Antoine.

– Foarte nostim, n-am ce zice. Am crezut c-am fost șireată lăsându-i medalionul. Acum trebuie să-l recuperez.

– Era o idee bună. Pe tine poate să te dea dracului. Cu un obiect e mai complicat. Mai ales că ale tale sunt bântuite.

După ce închide, Irène se uită la un film de-al lui Rudi Winter pe care l-a închiriat de pe o platformă. Titlul i-a atras atenția: *Vergissmeinnicht*. „Nu-mă-uita“, denumirea germană a florei. Documentarul a fost realizat la Dresda, într-o clinică pentru bolnavii de Alzheimer unde a fost reconstituit un decor din RDG, cu tapet și mobilier de epocă. Potrivit directorului, aceste repere ale trecutului îi liniștesc pe pacienți. La contactul cu ustensilele familiare, își amintesc cum să facă anumite gesturi. Rudi filmează fețele acestor bărbați și femei a căror memorie se fărâmițează. Întârzie asupra privirii unui bătrân captivat de povestea pe care i-o spune nepoata lui. Asupra expresiei încăpățânate a unei doamne care refuză să iasă din camera ei. Asupra lacrimilor alteia când ascultă o melodie de Chopin. Irène simte că regizorul se străduiește să înțeleagă ce efect are această boală asupra ființelor umane, ce

erodează și ce scoate la iveală. Vocea lui însoțește anumite secvențe: „Seamănă cu niște insule care se desprind treptat de continent. Până în clipa când vor pluti în derivă departe de noi, cu toate parâmele tăiate. Poate că trebuie să lăsăm la o parte ceea ce știm despre ei. Să-i reînvățăm, să-i iubim altfel. În goliciunea, în fragilitatea, în cruzimea, în angoasa lor. Prin intermediul unui gest, prin densitatea unui moment“.

Irène n-are nici o îndoială că acest film de o frumusețe sfâșietoare este totodată o scrisoare de dragoste adresată tatălui său, *in absentia*. Asta îi trezește un sentiment al urgenței. Cuvintele Evei îi revin obsedant: „Timpul pe care-l pierzi e viața celor care așteaptă un răspuns. Iar viața asta e un fir foarte subțire“.

Nu poate să-i abandoneze pe Karl și pe Agata. Trebuie să mai încerce. Îi scrie un mesaj lui Rudi Winter, se pierde în justificări prolixе, reîncepe mai multe versiuni. Fiecare cuvânt i se pare o capcană, își imaginează cum bărbatul le va întoarce împotriva ei. În cele din urmă aruncă totul la coș și se mulțumește cu câteva rânduri simple. Îi scrie că filmul lui a emoționat-o. Că-i înțelege nevoia de a-și proteja tatăl, că se teme să nu-i trezească o durere înăbușită de atâta vreme.

La rândul meu, aș vrea să vă împărtășesc un documentar. Unul dintre protagoniști a făcut apel la

centrul nostru acum câțiva ani. Din păcate, n-am putut să-i furnizăm răspunsurile la care spera.

Filmul urmărește destinele mai multor copii furati de naziști. Unul dintre ei, răpit în 1941 într-un oraș din Lituania, mărturisește că cea mai mare suferință a lui este că nu știe de unde provine. Timpul n-o poate vindeca. Ar vrea să afle înainte să moară.

Peste două zile primește un telefon de la Rudi.

– Sunteți încă pătată, spune el, și dincolo de vocea morocănoasă Irène percepe o deschidere.

Îl ascultă.

– Acum trei ani, tata era într-o stare de nedescris. Nimeni nu putea să se apropie de el. Le alunga pe infirmiere din cameră. Acum e mai calm, de parcă ceva din creierul lui ar fi cedat. Se află într-o clinică unde e bine îngrijit. Decade încetișor. Nu vreau să-i perturb echilibrul.

– Înțeleg.

– Poate că aveți dreptate, deși ipoteza dumneavoastră mi se pare sărită de pe fix. Oricum însă, pentru el e prea târziu. În unele zile nici măcar nu-și aduce aminte că are un fiu.

Îi spune că voia să-i trimită înapoi medalionul.

După ce l-a ambalat cu grijă, s-a dus la oficiul poștal din cartier. A plătit pentru expediere, a plecat pe jos. Nu făcuse nici cinci sute de metri când gândul a început să-l roadă. S-a întors. Poștașul nu pricepea nimic, el nici atât.

– M-am uitat la desen. Putea fi tata, sau, la fel de bine, orice alt copil blond de aceeași vârstă.

Am destule necazuri și fără asta. După un moment de tăcere reia: Sunteți liberă vineri seara?

– Depinde.

– Data trecută nu m-am purtat prea frumos. Așa aș avea ocazia să mă răscumpăr.

– Serios? exclamă ea. N-o să fac patru ore de drum fără o minimă garanție.

– Promit. Mi-ar plăcea să-mi povestiți despre această poloneză.

A doua zi se duce să-i aștepte pe Hanno și pe Hermine în stația de autobuz. După examene au lucrat o lună într-o braserie ca să strângă bani pentru o excursie în Austria și Italia. Acum se întorc și urmează să-și petreacă ultimele zile de vacanță la Bad Arolsen, înainte de începutul celui de-al doilea semestru. Ca să sărbătorească, Irène a organizat o cină festivă cu Glaserii și câțiva prieteni de-ai fiului ei.

De la atentat încoace, Hanno îi trimite câte un SMS în fiecare seară. O concesie făcută temerilor ei. Nu s-a abătut de la acest ritual în timpul excursiei. Irène a primit mesaje de la Viena, de la Salzburg, de la Bad Ischl, de la Bolzano și Padova, de la Verona și Veneția. Mulțumită lor, în fiecare noapte adormea în alt oraș. Visele ei au drept decor ceruri senine și munți semeți, licăriri spectrale peste lagună.

Sunt bronzăți, entuziaști și vorbăreți. I-au adus pecorino și cârnat cu trufe. Privind-o pe Hermine cum se agită prin bucătărie și

întâmpină oaspeții, se minunează că și-a găsit atât de firesc locul în intimitatea lor. S-ar zice că e acolo dintotdeauna, cu nutrița ei hotărâtă și spontaneitatea-i dezarmantă. La gară, s-a repezit la ea s-o sărute. Trebuie s-o recunoască, începe să se atașeze de fătuca asta. În prezența ei, Hanno pare aproape stânjenit de propria-i fericire. De parcă s-ar teme să n-o indispună pe Irène, un soi de versiune importată a lui Mutter Courage³², căsătorită cu slujba ei, anxioasă și monahală. El nu percepe decât această pojghiță, însă Irène este în același timp cu totul altfel. Liberă, impulsivă. În ultimii ani și-a sacrificat o bună parte din personalitate ca să-i ofere o ancoră fiului ei. S-a ascuns într-o văgăună ancestrală, a devenit prăfoasă.

Mai târziu, privirea ei cuprinde vesela adunare de prieteni și de copii prin care trece ca o tornadă labradorul auriu al Glaserilor. Benjamin îi reumple paharul de șampanie. E puțin amețită.

Hanno e bine. Poate c-a sosit momentul să-și dea voie să trăiască.

Urcă treptele, conștientă că eforturile ei în materie de coafură au fost anihilate de ploaia torențială care a udat-o learcă la ieșirea din mașină. Apa i se scurge din păr pe spinare. Șterge cum poate dărele de rimel din colțul ochiului, aruncă o privire gânditoare la botinele înnoroiate. Ar fuma cu plăcere o țigară, dar pachetul e ud. Cu geamuri imense, restaurantul

are vedere la Weißensee. A fost o idee bună, poate nu și anotimpul potrivit.

Așezat la o masă, Rudi contemplă întinderea de apă. Sala e aproape goală, cu excepția câtorva cupluri în vârstă care au ajuns deja la desert. Decorul emană o melancolie desuetă, între azil de bătrâni și Coasta de Azur pe timp de iarnă.

Se ridică să-i strângă mâna, Irène îl credea mai scund. O cămașă și un sacou sunt de ajuns ca să schimbe un om.

– Îmi cer scuze pentru vreme, îi spune văzând tabloul jalnic din fața lui. A fost o zi frumoasă, s-a stricat acum o oră...

– Măcar n-o să ne deranjeze nimeni.

– E adevărat, peste un sfert de ceas se duc toți la culcare.

– Locuiți în cartier?

– Nu, din când în când vin să înot aici. Când copiii mei erau mici, aveam un apartament nu departe, în Prenzlauer Berg. Fosta mea soție adora cartierul. Pe atunci era o atmosferă simpatcă, dar acum nu mai vezi decât turiști, burghezi boemi și expatriați francezi.

– *Quelle horreur*, îi replică ea în franceză.

– Chiar că nu ratez nici o gafă, se strâmbă el. De când trăiți în Germania?

O amuză să-l vadă cum merge pe sârmă.

– De douăzeci și șase de ani. Între mine și țara dumneavoastră e o relație veche.

– Vocația a fost cea care v-a îndemnat să vă îngropați într-un cătun din Hesse ca să faceți

cercetări despre victimele nazismului?

– Nu, m-am înscris la concurs din întâmplare.
Și pe urmă am descoperit că-mi place.

– Războiul? o întrerupe el nedumerit.

– Să caut oameni. Îmi place asta.

O observă. Înainte o irita, acum îl intrigă.

Comandă două șnițele vieneze. După el, singurul fel pe bucătarul nu reușește să-l rateze.

Afară, noaptea estompează limita dintre cer și apă.

– Ați spune că sunteți o anchetatoare bună?

Irène își imaginează râsul Evei.

– Mai curând da, îi răspunde zâmbind. Trebuie să precizez că am fost instruită de cea mai bună dintre toate.

– Care-i secretul dumneavoastră? o întreabă în timp ce-i toarnă un pahar de vin.

– Instinctul. Și răbdarea. Petrec enorm de mult timp gândindu-mă la oamenii pe care-i caut. Noaptea, ziua. Când merg, când conduc. Fiul meu îmi face destule reproșuri. Anchetele mele sunt prezente mereu într-un colț al minții. Dau curs intuițiilor, le verific ca să văd dacă-s valide. Încerc să fac legătura între indicii, în cea mai mare parte a timpului e o activitate laborioasă. Și apoi, dintr-odată, simt că ard. E o febră foarte specială.

– Înțeleg asta, spune el. Pot să turnez zile întregi cu impresia că ceea ce caut nu e acolo. Mă enervez, nu-mi iese nimic. Și pe urmă fac turul cartierului și într-o clipită văd ce-mi scăpa.

Reiau scena, și de data asta merge. Uneori e de ajuns să mut camera, să schimb perspectiva. Sau persoana pe care o filmez îmi oferă ceva insolit, și totul se lămurește.

Acum o roagă să-i vorbească despre femeia cu medalionul.

Ceea ce-i vine în minte lui Irène este imaginea Witei, dreaptă și goală în zăpadă. Așa a pătruns în viața ei, prin ochiul lui Elsie. Prin urmare, cu asta începe. Ceea ce nu le-a dezvăluit Agatei și familiei acesteia, ceea ce i-ar ascunde lui Karl Winter îi mărturisește acestui necunoscut.

– A făcut asta? A murit împreună cu băiețelul acela? murmură el.

Vrea să știe cine era Wita înaintea acestei alegeri cruciale. De unde și-a extras curajul de a supraviețui trecerii prin două lagăre și de a muri.

Irène nu are prea multe informații despre tinerețea Witei la Lublin. Presupune că părinții ei aparțineau clasei mijlocii cultivate, căci și-au trimis fetele să studieze la Universitatea Catolică. Cea mai mare era mai ambițioasă, intelectuală familiei. Wita era frumoasă, probabil bărbații întorceau capul după ea pe stradă. Iar celor două li se prezicea un destin searbăd și provincial, două fete ofilite prematur de nașteri. Wita renunțase la studii pentru o căsătorie din dragoste. Se mulțumea cu o viață simplă, cu rolul tradițional de soție și mamă. Mai mult decât atât, viața aceasta îi plăcea nespus și și-o asuma pe deplin. În fotografii sau în amintirile

Agatei, Wita nu pare să sufere vreo constrângere. Dacă n-ar fi fost războiul, fără îndoială că ar fi continuat să savureze această existență, așa modestă cum era.

Apoi au venit furtunile de foc, bombardamentele, teroarea. Orizontul lor se îngusta în fiecare zi, fragil și tremurător. Violența pusese stăpânire pe străzi. Wita nu-și mai putea proteja copiii. Și-a trimis fiica la sora ei. În acel moment Varșovia părea mai sigură, evident, doar prin comparație cu Lublinul. Polonia decupată cu fierăstrăul de măcelărie nu oferea nici un adăpost, devenise tărâmul vânătorilor și hoitarilor. Băiețelul era încă mic, l-a păstrat lângă ea. Dacă l-ar fi lăsat la Varșovia, poate că n-ar fi fost răpit. Dar cum ar fi putut să știe? A crezut că aveau să i-l dea înapoi dacă-i ruga frumos. Cei din SS au luat-o ca pe o neobrăzare, pentru care pedeapsa se numea Auschwitz. După câteva luni a fost transferată la Ravensbrück. Acolo, Wita se număra printre cele care-și ajutau tovarășele de suferință. Încă mai era capabilă de tandrețe, chiar dacă voioșia i se ofilise. Îi luase loc o carapace de curaj și rezistență. O mânie rece, o forță.

– E impresionant ce-mi povestiți, exclamă Rudi entuziasmat. Asta e o chestie care mă pasionează dintotdeauna. Viețile acestea care aparent n-au nimic extraordinar, pe lângă care treci fără să le observi. Dacă te apropii, îți dai

seama că te-ai înșelat complet. Privirea noastră e cea care le simplifică.

Irène constată că sala s-a golit, iar chelnerii le aruncă priviri ursuze.

– Haideți, să ieșim din locul ăsta sinistru, spune el scoțându-și cardul să plătească. Parc-am fi în *Spitalul și fantomele lui*. Ați văzut serialul?

Lui Irène îi vine să râdă. Titlul îi amintește de serile când îl aștepta pe Wilhelm să se întoarcă din delegație; tresărea la fiecare scârțâit din casă.

Afară, un vânt rece a alungat ploaia. Parcarea e o mlaștină înnoroită. Rudi Winter a venit cu tramvaiul, locuiește în Kreuzberg. Se oferă să-l ia cu mașina. E încă devreme și nu le vine să se despartă atât de repede. Irène îi acceptă invitația de a bea ceva într-un bar de lângă Landwehrkanal.

În seara aceea, Rudi nu aduce vorba despre tatăl lui.

Irène îl simte nervos, plin de întrebări.

Când își iau rămas-bun pe trotuar, îi mărturisește:

– Iubesc țara asta, cu defectele, cu cicatricile ei.

Seamănă cu amantul unei femei fatale care se teme să descopere în ce hal l-a înșelat.

Pentru că nu e sigur că ar putea s-o ierte.

MATIAS

Peste câteva zile, un curier îi aduce un plic gros expedit din Israel. Înăuntru se află cărți poștale vechi scrise în ebraică. Intrigată, Irène mai scotocește prin plic și dă peste o scrisoare în engleză:

Stimată doamnă,

Mă numesc Sarah Schwartz. Locuiesc în kibbutzul Combatanților din Ghetou, în Galileea. Acum câteva săptămâni am primit vizita lui Ruth Greenberg. Se întorsese din Polonia, unde v-a întâlnit la memorialul de la Treblinka. Ea mi-a spus că sunteți în căutarea unui supraviețuitor pe nume Lazar Engelmann. Din întâmplare, era un vechi prieten de-al tatălui meu, Hershl Morgenstern. S-au cunoscut la Treblinka și au participat la revoltă. Când au evadat, au socotit că era mai prudent să se despartă. S-au regăsit zece ani mai târziu, în Israel.

Tata crescuse în Polonia, în apropiere de Łódź. După evadare s-a dus la Varșovia, unde partizanii l-au ajutat să se ascundă. Acolo a cunoscut-o pe mama. S-au căsătorit în clandestinitate, iar eu m-am născut în iarna lui 1944. Tata a fost grav rănit în timpul insurecției din Varșovia. Din fericire, un medic curajos l-a îngrijit și l-a ascuns până la sosirea rușilor. După război am emigrat în Palestina. Antek Zuckerman tocmai înființase kibbutzul Combatanților din Ghetou împreună cu alți supraviețuitori. Tata a vrut să li se alăture, și acolo am trăit până la moartea lui. Țin minte că Lazar a locuit la noi câteva luni. Trebuie să fi fost în 1956, pentru că a

fost la petrecere când am împlinit doisprezece ani. În acea perioadă, el și tata se vedeau adesea cu alți supraviețuitori de la Treblinka. Între ei era o legătură foarte puternică, pe care noi, soțiile și copiii lor, n-o puteam împărtăși. Așteptau să mergem la culcare ca să stea de vorbă cu voce joasă până târziu în noapte. Eram geloasă pe oamenii aceia cărora li se destăinuia tata. Față de mine era mereu tăcut.

La sfârșitul anilor cincizeci, Lazar Engelmann a părăsit țara. Nu s-a mai întors niciodată în Israel. Îi trimitea cărți poștale tatei ca să mențină legătura. Într-o seară, telefonul a sunat foarte târziu. Tata ne-a spus că prietenul său Lazar îl sunase de la New York. Citise în ziar despre procesul lui Eichmann. Își zisese că locul lui era la tribunal și se simțea vinovat. Peste câteva luni, tata i-a scris că un procuror german căuta martori pentru ancheta vizându-i pe membrii SS de la Treblinka. De data asta, procesul urma să aibă loc în Germania. Tata l-a pus în legătură cu procurorul de la Düsseldorf. Când doamna Greenberg mi-a spus că-l căutați pe Lazar Engelmann, mi-am amintit că am aceste cărți poștale. Neștiind dacă stăpâniți ebraica, le-am numerotat și tradus în ordine cronologică. Prima a fost expediată de la Salonic în 1958, ultima, în 1975, de la Mar del Plata. Mă tem că n-o să vă aducă prea multe informații. Lazar și tatăl meu nu erau vorbăreți. Ceea ce-i unea era mai presus de cuvinte.

Ca un detaliu bizar, la sfârșitul anilor șaiszeci începe să semneze cu alt nume. Nu știu de ce. Poate e un nume de cod?

După cartea poștală din mai 1975, tata n-a mai primit nimic. Vorbea câteodată despre prietenul lui, dar întotdeauna la trecut, de parcă ar fi fost mort.

Stimată doamnă, sper că aceste informații vă vor fi de folos. Dacă veți veni într-o bună zi în Israel, m-aș bucura să vă prezint Casa Combatanților din Ghetou și să vă spun povestea ei.

Cu cele mai bune gânduri,

Sarah Schwarz

Irène revede chipul lui Ruth Greenberg, cocul ei perfect, gestul elegant cu care-și ridică gulerul mantoului. Și-a ținut promisiunea.

Ia din teanc prima ilustrată. Salonic, 17 iunie 1958. E poza unui vas cu pânze al cărui bompres iese din prim-plan. În spate se văd întinderea mării și imobile înalte, cu balcoane umbrite de storuri verzi, reflectându-se în apă.

*În capătul cheiului orbit de soare se distinge Turnul Alb. Și-o imaginează pe Alegra plimbându-se cu Lazar la căderea serii. Irène caută traducerea celor câteva rânduri în ebraică: *Frate, aici soarele arde la fel de tare ca vântul. O fată brunetă îmi vorbește într-o limbă uitată. Noaptea, pletele ei mă leagănă ca niște valuri. Inima ei e plină de lacrimi și secrete. Dacă aș ști să repar oamenii cum repar bărcile!**

Următoarea a fost expediată din Florida în iarna lui 1959. Veliere din lemn amarate la pontonul unui port de plăcere. Salutări de la vechiul tău amic Gustav, dragă Hershl. Bem un bourbon în sănătatea ta. Ziua, Gustav plimbă turiști. Noaptea îi

înjură pe aligatori în germană. Pământul se învârte repede, frate, nu-s sigur că o face așa cum trebuie. Pentru noi, cadranul a încremenit cu mult timp în urmă.

Se gândește la falsa gară de la Treblinka, la orologiul în trompe l'œil.

În aprilie 1960, Lazar îi trimite lui Hershl o vedere cu podul din Brooklyn conținând următorul mesaj: *Samuel nu ne-a uitat, frate. Și totuși bea mult în speranța c-o să reușească. Esther se asigură că-și găsește drumul spre casă în fiecare noapte. Stau la geam și număr stelele de peste East River. La cum strălucesc, cine-ar putea ghici că-s moarte?*

Aceste câteva cuvinte de pe versoul unor imagini paradisiace distilează o poezie sumbră. Călătoria lui Lazar desenează un arhipelag de supraviețuitori insomniaci, cu toții atrași ineluctabil de gaura neagră de la Treblinka.

De la San Francisco scrie: *O cerșetoare mă întreabă de unde vin. „Locul de unde vin eu nu mai există.” Izbucnește în râs, îmi spune că la fel e și pentru ea. O invit să mâncăm homari în port. Uneori, amice, viața mă bate pe umăr și nu pot să-i refuz nimic.*

Între această carte poștală și următoarea e un salt de câțiva ani, un ocean, un proces. Călătoria continuă în Europa, de la Hamburg la Viena și Trieste. Oare are un țel, un fir conducător? Pe dosul unei ilustrate cu portul din Genova în amurg, din 7 aprilie 1967, mărturisește: *La trezire mă gândesc la fata brunetă cu părul lung. La pielea ei fină și bronzată de grecoaică, de evreică. Lumina dimineții te face să crezi lucruri imposibile. În zori*

inventează oamenii zeii. Și declară război. Shalom, Hershl. Mă așteaptă barca.

Allegra. N-o uitase.

Începând cu această vedere din Genova, Lazar semnează Matias Bárta. Numele din actele lui false. Pseudonimul lui de fugar. Oare vrea să se ascundă, să dispară?

Cărțile poștale se răresc. În 1970 trimite o imagine a golfului din Valparaiso iluminat feeric, cu mesajul: *Frate, în spatele fiecărei luminițe stă o speranță imposibil de ucis. Noaptea le număr ca să-mi găsesc somnul. Întotdeauna e un bețiv care rage sub geamul meu. Îi știu cântecul pe de rost: „Nu mai ești în viață, nu mai poți să mori“.*

În 1975 expediază un ultim mesaj de la Mar del Plata: *Aici, soarele la apus are culoarea sângelui. Am dat de urma lui Kelev. Ridică-ți paharul în sănătatea mea. Lehaim, frate. Crezi c-o să ajungem să ne găsim pacea?*

Kelev.

Recitește cu înfrigurare notițele luate la Ludwigsburg:

Sosirea unui convoi pe rampă. Un soldat SS slab și musculos, ten rozaliu, sprâncene decolorate de soare. Kelev. Câine rău. Pe peron vrea să ia pierrot-ul fetiței. Trage un glonț în capul mamei și-i ordonă lui Lazar s-o ducă pe copilă la Lazarett.

La procesul de la Düsseldorf, Kelev nu se afla în boxa acuzaților. Lazar nu-i cunoaște numele adevărat, dar nu i-a uitat chipul, a consemnat Irène, subliniind ultima parte.

După război, mii de criminali naziști au găsit refugiu în America de Nord, în America de Sud sau în Orientul Apropiat folosind așa-numitele *ratlines*, filierele care treceau prin Tirolul de Sud și Italia, bazându-se pe ajutorul unor reprezentanți ai Vaticanului și pe neatenția Crucii Roșii internaționale. Războiul Rece redesena eșichierul politic. Mulți erau dornici să întindă o mână caritabilă dușmanilor de ieri. În definitiv, nu fuseseră ei avanposturile luptei anticomuniste? Această concepție îi predispunea pe funcționarii elvețieni să le acorde cu generozitate documentele de călătorie și pe unii prelați să le ierte anumite excese cruciaților lui Hitler, mai ales dacă se întorceau la sânul Bisericii. Pentru serviciile secrete americane, experiența lor din Est se dovedea prețioasă. Și erau destui dictatori – în Libia, în Paraguay, în Brazilia sau în Argentina – care să-i întâmpine cu brațele deschise. Oricât s-ar fi ascuns *die Realpolitik* în spatele romanului național, cei care se loveau de efectele ei înțelegeau rapid că ziua Judecății nu era aproape. Industriașii care se îmbogățiseră prin intermediul muncii forțate prosperau la adăpostul democrațiilor, știința se felicita discret pentru progresele realizate grație experimentelor din lagăre, cunoștințele autorilor genocidului erau reciclate pentru alte conflicte. Cenușa victimelor era măturată de pe altarul noilor alianțe și piețelor promițătoare.

În 1975, Lazar nu-și mai făcea prea multe iluzii despre justiția Aliatilor. Oare soarele roșu pe care-l evocă în ultima carte poștală e cel al răzbnării? Lui Irène îi vine greu să și-l imagineze ca pe un justițiar. La cine ar fi putut să apeleze?

Iese să se plimbe în parc, aprinde o țigară. Abia dacă percepe primele mirosuri ale primăverii, trilurile păsărilor. Concentrată, reface în minte itinerarul lui Lazar de după evadare. Pădurea, arestarea, Buchenwald, spitalul, lagărul pentru deportați de la Linz. Privirea i se luminează.

Sună la centrul Simon Wiesenthal de la Los Angeles și întreabă dacă au un dosar pe numele Lazar Engelmann sau Matias Bărta. Dacă supraviețuitorul l-a întâlnit pe Wiesenthal la Linz, e plauzibil să se fi gândit la el treizeci de ani mai târziu, când i-a ieșit în cale Kelev, Câinele Rău de la Treblinka.

Are un mesaj vocal pe mobil. Glasul e șovăielnic: „Bună ziua... Aici Elvire Torres. Am primit scrisoarea dumneavoastră și... Aș vrea să discutăm. Sunați-mă când puteți, preferabil seara. Mulțumesc“.

Îi telefonează la căderea serii. La început o aude prost din cauza tunetelor și răpăitului ploii pe dalele terasei. Furtunile de primăvară îi transformă grădina micuță în orezărie. „Șase luni de iarnă, și acum potopul“, bombăne Charlotte

Rousseau în fiecare dimineață în timp ce-și strânge umbrela șiroind de apă.

– N-am înțeles cum a ajuns scrisoarea în posesia dumneavoastră, îi spune Elvire.

– Mama dumneavoastră a trimis-o la Yad Vashem, care ne-a expediat-o nouă la sfârșitul anilor șaptezeci. Dacă n-aș fi făcut cercetări despre Lazar Engelmann, poate că n-am fi deschis-o niciodată.

– Aș comite o indiscreție dacă v-aș întreba de ce vă ocupați de el?

– Am misiunea de a restitui obiectele păstrate la centrul nostru. Unul dintre ele îi aparținea tatălui dumneavoastră.

– Vă rog să mă scuzați, o întrerupe Elvire, dar am probleme cu cuvântul acesta. Știți, e un șoc... să aflu adevărul acum, așa... Mama n-a vrut niciodată să-mi spună cine era. Bănuiam că e un supraviețuitor al lagărelor. Cred că am știut-o mereu.

Se lasă tăcerea.

– Scrisoarea asta nu e numai despre el, reia Elvire peste câteva clipe. E și despre ea. Despre tot ce mi-a ascuns.

– Bineînțeles.

– Credeți c-am putea să ne întâlnim? Dacă am înțeles bine, trăiți în Germania? În momentul ăsta sunt ocupată până peste cap la muncă, e complicat să mă deplasez...

– Pot să vin eu la Paris, îi răspunde Irène.

După acea conversație e prea agitată ca să doarmă. Își adună notițele despre Lazar, fotocopiile documentelor de la ITS, cărțile poștale. Le înșiră pe birou de parcă ar fi piesele unui puzzle. Își pierde răbdarea, îi mai trebuie ceva. Coboară, mai pune un lemn în șemineu, caută DVD-urile cu *Shoah* în bibliotecă.

Pentru a se apropia de Lazar are nevoie să-i asculte pe tovarășii lui de suferință. Membrii acelor *Sonderkommandos* de la Birknenau, care erau siliți să doarmă deasupra crematoriilor. Frizerul de la Treblinka, băiatul cântăreț de la Chelmno. Fețele lor, privirile lor goale, zâmbetele lor frânte, cuvintele pe care le pronunță știind cât de tare o să-i doară. Irène simte că-i vorbesc dintr-un loc care nu e moartea, dar nu mai e nici viața. Sunt întorși din morți. Ultimii martori ai celor care au fost transformați în cenușă, arhive vii ale ultimei lor suflare, ale gesturilor lor de rezistență pe marginea prăpastiei, ale intrării lor în noapte. Îi prind de umăr și-i obligă să se întoarcă pe cei care fugeau cu inima în gât; pe cele care așteptau strângând trupul cald al ultimului născut. Pe cele care le râdeau în nas gardienilor. Pe cei care cântau imnul ceh pe când intrau în camera de gazare. Pe cea care s-a bătut goală, până la moarte, cu niște bărbați înarmați. Pe cealaltă care a zis: „N-ai dreptul să te omori, altfel n-o să știe nimeni cum am murit eu“.

Doi evrei din Chelmno îi povestesc lui Lanzmann că soldații SS îi obligau să numească trupurile pe care le ardeau *Figuren, Schmates*: marionete, cârpe. Cuvântul o face să tresară. Revelează numărul matricol pe care l-a înscris Lazar pe pântecul pierrot-ului la Buchenwald. Nu era doar o relictă smulsă neantului, ci și reflexia lui. Un *Schmate* pe care se băteau viața și moartea.

În cele din urmă o cuprinde somnul, ochii i se închid fără voie. Când vrea să oprească filmul, mâna îi încremenește pe telecomandă: pe ecran, un supraviețuitor ceh vorbește despre sezonul mort de la Treblinka. Această iarnă din 1943 când nu mai era aproape nici un transport și nimic de mâncare. Tifosul îi doboră unul câte unul, își pierdeau speranța. N-aveau să reziste până la revoltă. Într-o seară, la începutul lui martie, Lalka, torționarul cu față de păpușă, i-a anunțat că se reluau convoaiele. Au simțit o ușurare extraordinară la gândul că de a doua zi n-aveau să mai sufere de foame.

Dimineață, spune el, au văzut sosind un tren de la Salonic.

Irène se îndreaptă de spate.

Evrei înstăriți din Balcani și Macedonia, călătorind în compartimente pline de hrană, de țesături de lux, de covoare orientale.

Își amintește că el și tovarășii lui fuseseră puși să care lăzi de biscuiți și de dulceață și că le răsturnaseră anume, călcându-se în picioare ca

să apuce cât puteau, să-și umple gurile. Pe urmă au fost copleșiți de rușine și neputință.

Vederea acestor oameni i-a făcut să-și dea seama că erau muncitori în uzina morții, dependenți de randamentul ei.

Nou-veniții nu semănau cu evreii din Europa de Est. Erau voinici, radiind frumusețe și sănătate. Din două mii patru sute de persoane, nu-și amintește să fi văzut vreun bolnav sau infirm. N-aveau nici o idee despre soarta care îi aștepta. Inocența lor era totală.

Cehul și camarazii lui știau că peste câteva ore aveau să fie morți. *Figuren, Schmates.*

Abatajul nu funcționase niciodată atât de bine, atât de rapid, cu atâta precizie.

Spune că în ziua aceea au înțeles că aveau să găsească forța necesară. Trebuiau să distrugă mașinăria morții, cu orice preț.

Adrenalina se combină cu oboseala. Înainte de a urca la etaj ca să se prăbușească în pat, Irène își ia carnetul și înconjoară cuvântul „Salonic“ cu un cerc roșu.

ELVIRE

În aceste prime zile de mai, o caniculă precoce încinge orașul. Irène a venit direct de la aeroport, transpirată în rochia albastră pe care a ales-o ca să-i poarte noroc. Dinspre ferestrele de pe casa scării răsunau note de pian. În curte, o

rază de soare înviora un măslin amortit după atâta iarnă. În timp ce urca scările, și-a spus că trebuie să fie agreabil să locuiești în această oază din inima Parisului.

Elvire Torres și-a luat o zi liberă ca s-o primească. Chiar dacă are aproape șaiszeci de ani, fața ei abia dacă e marcată de trecerea vremii, părul de un roșcat luminos e tuns într-un carré elegant, buzele subțiri îi sunt accentuate de ruj. Emană siguranță de sine, dar și febrilitate. În ochii ei negri se zărește un vâl de neliniște. Privirea lui Irène cuprinde salonul mare, mobilierul de epocă și grinzile aparente înveselite de un perete verde-anason și de un altul roșu-închis, oprindu-se într-un târziu asupra pianului cu coadă lângă care o pisică gri moțâie leneș.

– Deci pe dumneavoastră vă auzeam cântând, spune cu un zâmbet.

Elvire îi mărturisește că a trebuit să aștepte moartea mamei sale ca să ia lecții. Visa la asta din copilărie, dar de câte ori pomenea despre pian Allegra se întuneca la față. Înțelesese în cele din urmă că o bunică pe care n-o cunoscuse, al cărei prenume îl purta, era legată pe vecie de instrumentul acela în amintirile ei.

– Bunica din partea mamei, îi explică întinzându-i portretul unei fete în rochie albastră, încălțată cu pantofiori minusculi de lac și o fundă albă de satin în păr, care-l fixează pe

fotograf cu un aer poznaș. Are doi ani. Un an mai târziu începea cursurile de pian.

– Mama dumneavoastră vă vorbea despre ea?

– Nu mi-a zis mare lucru.

Printre rarele comori pe care reușise să le salveze unchiul Rafo erau niște poze de la sărbători de familie din Salonic, precum și o fotografie de la nunta părinților Allegrei. Lui Elvire i se păreau incredibil de frumoși, de o eleganță uluitoare. O fascina mireasa îmbrăcată după ultima modă de la Paris, cu diadema ei superbă din perle și surâsul ei visător. Nu reușea să umple golurile dintre fetița cu fundă, copila pianistă și tânăra soție. După această poză nu mai era nimic. Un abis. Cunoștea prenumele tânărului mire cu părul pomădat și o camelie la butonieră. Pe lângă *djudyo*, vorbea greaca, turca, franceza și italiana și călătorea prin toată Europa ca să-și vândă țesăturile. I-ar fi plăcut să afle mai multe, dar mama ei se închidea în sine de îndată ce atingea subiectul.

– Atunci nu mai îndrăzneam să întreb. Când eram mică, era ciudat. Nu știam că-s evreică. Vava, singura bunică pe care o mai aveam, era grecoaică și creștină. O vedeam o dată sau de două ori pe an, când venea la Paris.

– Anastasia, își amintește Irène, emoționată să vadă că legătura dintre acea femeie și copila pe care o salvase o inclusesse și pe Elvire.

– Exact. O adoram, mă răsfăța îngrozitor. Îi numeam „tio” și „tia” pe toți prietenii unchiului

Rafo și credeam că Vava e bunica mea adevărată. Dar știam că unchiul Rafo era evreu, ca majoritatea amicilor lui. Nu erau toți practicanți, dar țineau sărbătorile de Pesah, de Yom Kippur... Aprindeam lumânările de Hanuka și aveam și pom de Crăciun. Colegele mele de școală erau catolice, iar mama mă ducea din când în când la biserica ortodoxă. Toate astea erau destul de complicate pentru mine.

– Îmi imaginez, spune Irène.

– Mama a refuzat să fac prima comuniune odată cu prietenele mele. Mi s-a părut nedrept, pentru că-mi doream rochița frumoasă, tortul cu imaginea fetei care s-a împărtășit pentru prima dată. Am înțeles mai târziu, la moartea Vavei, când mama m-a dus la Salonic.

Elvira nu are amintiri plăcute. Orașul o agasa prin vacarmul lui continuu, prin vântul șfichiuitor și lumina puternică, prin vipia care o apăsa încă de la trezire. Se plângea de sete, de oboseală, de rău de mare. Gânditoare, zăbovește asupra dublului sens. Dor de mamă³³. E adevărat că la Salonic mama ei era altfel. Nervoasă, îi sărea țandăra din orice, de parcă n-ar fi fost cu totul acolo, lângă ea. Acum că a citit scrisoarea, înțelege. Cei pe care-i părăsise o primeau ca pe o străină. Își închipuie cât de dureros trebuie să fi fost pentru ea. În ajunul plecării, Allegra și-a târât fiica ursuză și somnoroasă până la zidurile care dominau golful. I-a arătat acoperișurile vilelor luxoase

unde era invitată în copilărie, petele verzi ale grădinilor unde se juca de-a v-ați ascunselea cu verișorii ei. „Aici eram la noi acasă“, i-a spus. „Eram fericiți.“

În acea zi, Allegra i-a povestit despre soldații germani care-i alungaseră pe evrei din casele lor înainte de a-i trimite la moarte într-un lagăr din Polonia. I-a dezvăluit, cu un amestec de brutalitate și tristețe, că Vava nu era bunica ei. La doisprezece ani, Elvire a știut că nimic nu avea să mai fie la fel. Lumea liniștitoare în care crescuse se fisura în fața ochilor ei.

La întoarcere, Allegra n-a mai vrut să vorbească despre război. A redevenit femeia plină de viață căreia nu-i puteai ghici durerea. Deși suferise atât de mult de pe urma tăcerii, nu reușise să scape de ea.

– Scrisoarea asta, îngaimă Elvire. Să descopăr că era vulnerabilă, îndrăgostită...

Mărturisește că lectura a liniștit-o, a făcut-o să se împace cu mama ei.

– Nu înțelegeam de ce continua să-l protejeze față de propria-i fiică! Un bărbat care o părăsise pe când era însărcinată... Acum știu că el habar n-avea. E poate o prostie, dar mă simt mult mai bine de când am aflat.

Pe măsură ce discuția se apropie de Lazar, Irène e tot mai conștientă de geanta așezată lângă ea și de pierrot-ul dinăuntru.

– Credeți că a iubit-o? întreabă Elvire.

– Cu siguranță. Își pierduse familia. Pentru el, să se atașeze de cineva însemna să retrăiască această sfâșiere. Să riște să piardă din nou. Cu toate astea, cred că a iubit-o sincer pe mama dumneavoastră.

Irène îi relatează despre cărțile poștale și despre urmele acestei iubiri, prezente până la sfârșit.

– Mama avea un farmec nebun, zâmbește Elvire.

Se duce să caute niște fotografii, i le întinde. În cea dintâi, o tânără brunetă râde în hohote pe malul Senei. Pletele ei lungi și ondulate flutură în vânt. Privirea exprimă o bucurie neîmblânzită și o formă de plenitudine. În cea de-a doua, Allegra are vreo cincizeci de ani, părul scurt, ciufulit. Purtând un pulover marinăresc prea larg și un nas de clown, scoate limba către un băiețel care nu-și mai încapă în piele de bucurie. Stă din profil, cu brațele întinse, pregătindu-se să-l strângă la piept pe cel mic.

– Era ziua fiului meu, împlinea trei ani, precizează Elvire.

– Par să se înțeleagă foarte bine.

– Erau complici la tot felul de prostioare. Mama îl răsfăța teribil pe Raphaël.

– I-ați dat numele unchiului dumneavoastră?

– Poate ca să mă ierte că m-am măritat cu un goi, glumește Elvire. Mama nu mi-a făcut nici un reproș, dar simțeam că asta o întrista...

Allegra nu i-a spus niciodată ce însemna pentru ea să fie evreică. Oare era vorba despre o loialitate sacră față de neamul ei, o legătură afectivă și spirituală? În copilărie, Elvire ar fi avut nevoie ca mama ei s-o ajute să îmblânzească acest cuvânt, care i se părea vag și neliniștitor. În jurul ei, nimeni n-o împingea să-și revendice identitatea evreiască. Dar imediat ce se îndepărta, simțea că-și rănește familia.

– Vorbiți-mi despre el, îi cere vizitatoarei.

Nu spune „tatăl meu“. Nu reușește.

În timp ce schițează portretul studentului devenit dulgher, Irène are sentimentul că a mers pe urmele lui fără să-l descopere cu adevărat. S-a temut pentru el, l-a compătimit. A făcut o călătorie lungă în căutarea lui, mai speră să obțină câteva răspunsuri. Nu voia să apară în fața acestei necunoscute și să-i dea pierrot-ul fără explicații.

– Trăia la Praga împreună cu familia lui? o întreabă Elvire.

Irène încuviințează și-i arată fotocopia chestionarului completat la sfârșitul războiului.

– Îi menționează aici pe părinții lui și pe un unchi. Au fost mutați împreună în ghetoul de la Theresienstadt. O lună mai târziu, el a fost deportat la Treblinka. Afirmă că au murit cu toții. Poate că erau în același tren. La sosire, Lazar a fost plasat în categoria evreilor de muncă.

Peste fața Elvirei se lasă o umbră. A auzit despre acești bărbați care ardeau cadavrele. *Die Sonderkommandos*.

Irène îi spune că acest termen era rezervat pentru deportații de la Birkenau care lucrau la camerele de gazare și la crematorii. La Treblinka erau numiți *Arbeitsjuden*, „evrei de muncă“. Aceia din „lagărul de sus“ ajutau victimele să debarce, îngropau sau ardeau cadavrele. Lazar era însărcinat să trieze lucrurile morților.

Simte că ideea aceasta o deranjează pe Elvire.

– Să știți că n-aveau de ales decât între moarte și amânarea ei... Până la urmă, soldații SS i-ar fi executat la închiderea lagărului. Dacă au existat supraviețuitori, e pentru că au găsit forța de a se ridica împotriva călăilor. Apoi unii au reușit să evadeze și să înfrunte toate pericolele care-i pândeau în Polonia. Oamenii aceștia au rezistat anihilării cu toate puterile. Au devenit păzitorii celor pe care-i văzuseră mergând spre moarte. Au purtat această povară copleșitoare până la sfârșitul vieții.

– Sunt totuși ușurată să aflu că n-a lucrat la camerele de gazare, murmură Elvire după un moment de tăcere.

– Nu ne putem imagina prin ce treceau *groparii*, spune Irène cu blândețe. Să-și îngroape semenii, pe nevestele acestora, copiii. Li se cerea să treacă prin sită cenușa ca s-o amestece cu pământul. Nu trebuia să rămână nimic din victime. Munceau sub supravegherea soldaților

SS, care-i omorau la cel mai mic pas greșit. Cu toate astea, au reușit să îngroape corpuri întregi, cu mesaje în care descriau realitatea.

Elvire nu știa acest lucru. Nu le-a citit mărturiile, temându-se că n-o să-și mai poată reveni dintr-o asemenea experiență.

– Înțeleg, spune Irène. Dar ați fi surprinsă de omenia care răzbate din ele.

Povestește despre sezonul mort al lagărului, despre sosirea convoiului de la Salonic.

– Credeți că sentimentul vinovăției l-a dus acolo? întreabă Elvire.

– E posibil.

Elvire pare prăbușită în gânduri. Privește cele două fotografii ale lui Lazar, cea de la Buchenwald și cea de după război.

– Fiul meu seamănă cu el, spune cu lacrimi în ochi.

Mai târziu beau o limonadă, fac o conversație lejeră, își descoperă puncte comune ca mame divorțate. Au copii mari, un bilanț amoros de care preferă să se amuze. Elvire are o funcție înaltă, câștigă bine. De la divorț are impresia că independența ei îi sperie pe bărbații din jur.

I-a trezit o emoție puternică vederea acestui tată căruia i-a inventat tot felul de vieți încă din copilărie. La școală visa c-o să vină s-o ia la volanul unei decapotabile. Își imagina un aventurier cu cămașă italienească și ochelari de soare, între Al Pacino și Robert de Niro. Născocea alibiuri extravagante pentru ca absența

lui să nu fie un abandon. Era la închisoare, reținut într-o țară îndepărtată, devenise amnezic în urma unui șoc. Umbla prin sertarele mamei sale, scruta chipurile cunoștințelor ei de sex masculin. Allegra își proteja secretele. Sătulă de hărțuielile lui Elvire, li spusese într-o zi că „și pe el îl lovise războiul“.

– A murit, nu-i așa? întreabă.

În ochi i se întrezărește speranța că va fi contrazisă.

– Cred că a decedat în anii șaptezeci, chiar dacă n-am nici o dovadă deocamdată.

Răspunsul o face să se înfioare.

– Dacă ar fi primit la timp scrisoarea mamei, poate că... În sfârșit, nu servește la nimic să mă gândesc la ce s-ar fi putut întâmpla. În mesajul dumneavoastră vorbeați despre un obiect.

Irène își deschide geanta și scoate cu delicatețe pierrot-ul cu guleraș, atât de uzat, încât nu-ți poți da seama că a fost frumos odată. Îl așază în mâinile lui Elvire, care rămâne mută în fața acestei jucării de copil.

– Uitați-vă sub hăinuță.

Elvire tresare când descoperă cifrele, le atinge cu vârful degetelor.

Vrea să știe de ce, ce înseamnă asta.

A sosit momentul să elibereze fantomele captive în țesătura murdară.

Pe măsură ce relatarea lui Irène se apropie de rampa de la Treblinka, aerul pare să se îngroașe în jurul lor. Elvire o ascultă, mâinile ei se

crispează pe pânză. Povestea fetei ucise în brațele lui Lazar e de neascultat. Irène nu poate s-o îndulcească ori să-i dea un final fericit. Tatăl care ar fi putut fi ucis odată cu Hanka în acea zi. N-are nevoie s-o spună pentru ca Elvire să înțeleagă.

Între ea și Lazar a fost întotdeauna această fetiță. Nu mai rămân decât lacrimile.

MAX

Când Irène intră în apartament, descoperă o atmosferă festivă care o surprinde. Binedispus, longilinul Antoine îi întinde un pahar de vin de Burgundia.

– Mi-am zis c-a venit vremea să-l cunoști pe Pierre.

Cu un zâmbet larg, un brunet chipeș în cămașă de in, șorț negru și pantaloni cu pense se apleacă s-o sârute. O amuză să-l vadă pe Antoine, care s-a hrănit toată viața cu conserve și ochiuri, îndrăgostit de un bărbat care gătește și-și dă silința să primească musafirii așa cum trebuie. Fără îndoială se va înțelege bine cu acest universitar cu rotunjimi epicuriene, pe care ți-l imaginezi mai degrabă la volanul unei mașini de familie decât cufundat în arhivele guvernului de la Vichy. Cu toate astea, acolo își petrece cea mai mare parte a timpului.

Îi explică lui Irène ce sinistre sunt documentele administrative din acea perioadă. O însemnare scrisă grăbit în josul unui act dezvăluie oportunismul unui funcționar, lipsa de empatie pentru populațiile persecutate pe care semnătura lui le condamnă la cerșetorie, la exil sau la deportare. Ariditatea acestor urme birocratice este ca o ghilotină. Dezminte justificările postbelice. Nu se decelează acolo nici o dorință de a salva, doar o indiferență ucigașă.

– Arhivele nu mint, surâde Pierre. De asta se chinuie atâția oameni să le țină sub cheie.

– Irène știe câte ceva despre asta, spune Antoine. Povestește-i lui Pierre despre băătăia dusă pentru deschiderea fondului de la ITS. O să-i placă la nebunie.

Ea vorbește despre anii când a lucrat în subordinea lui Max Odermatt, într-o atmosferă otrăvită în care orice inițiativă era descurajată, dacă nu chiar tratată cu suspiciune. Atât timp cât o avea alături pe Eva se descurcase, pentru că prietena ei știa cum să ocolească regulile. La moartea acesteia, sătulă să lupte mereu împotriva curentului, descoperise că nu mai suporta încetineala birocratică și toanele directorului. Îi spune lui Pierre că Odermatt se lăuda că nu angajează nici un absolvent de universitate și le interzicea subordonaților să vorbească despre anchetele în curs. Inclusiv cu colegii.

– Dar în felul ăsta le sabota munca! exclamă el uluit.

– Diviza ca să stăpânească mai bine, îi răspunde ea. ITS era feuda lui.

– Uiți că trebuia să dea socoteală, intervine Antoine. Totuși, lucra pentru Comitetul Internațional al Crucii Roșii! Iar mai sus era o comisie internațională...

– De asemenea, refuza să le furnizeze documente procurorilor care anchetau crimele naziste, adaugă Irène uitându-se la Pierre. În numele neutralității Crucii Roșii.

– Da, sigur, ricanază Antoine. În timpul războiului parcă nu mai erau așa de obiectivi!

Complezenți cu demnitarii naziști, delegații elvețieni refuzaseră să protesteze contra deportărilor. Cei care vizitau lagărele nu găseau nimic de comentat cu privire la condițiile de trai. O orbire diplomatică alimentată de antisemitism, subliniază Antoine. Neutralitatea era pretextul ideal pentru aceste compromisuri. La Eliberare, Crucea Roșie internațională se dăduse peste cap ca aceste lucruri să fie date uitării. De altfel, decizia de a administra ITS făcea parte din acest demers. Delegații contribuiseră la edificarea unei păci durabile și la ratificarea noilor acorduri de la Geneva. Dar activitatea umanitară nu excludea o agendă politică. Atunci când s-a declanșat Războiul Rece, CICR își alesese tabăra de mult.

Irène se duce la fereastră să fumeze.

– În anii optzeci a început să se vorbească despre despăgubirea victimelor muncii forțate, spune gânditoare.

– Pentru Germania era o miză financiară considerabilă, remarcă Pierre prinzând ideea din zbor. Ce-ar fi dacă Odermatt a frânat anchetele ca să întârzie plata compensațiilor? A tras de timp așteptând ca oamenii să moară?

– Asta era ipoteza Evei. Când a preluat el funcția, intervalul de răspuns a trecut de la câteva luni la câțiva ani. După căderea Zidului am fost inundați de scrisori din fostele țări comuniste. Rămăseseră neprelucrate aproape patru sute de mii...

În acel moment a intrat în scenă Paul Shapiro. Timp de zece ani, directorul Muzeului Holocaustului de la Washington a încercat să-i convingă pe membrii Comisiei Internaționale să le ofere acces la fondul ITS supraviețuitorilor și cercetătorilor. Dar degeaba era Shapiro urmașul unei familii decimate de Shoah: reprezentanții internaționali ridicau din sprâncene în fața acestei solicitări deplasate. Dintre cele unsprezece țări de care depindea soarta arhivelor, majoritatea nu erau deloc interesate de subiect. Altele, precum Franța și Germania, voiau ca secretele lor să rămână închise în dulapuri. Se opuneau deschiderii, invocând drept pretext protecția datelor private.

– Noi eram ținuți departe de toată dezbaterea asta. Până în ziua în care Shapiro a obținut

autorizația de a vizita ITS împreună cu câțiva membri ai Comisiei Internaționale. Primiserăm instrucțiuni să nu-i răspundem la întrebări. Toată lumea era jenată. O ambianță de călătorie oficială în URSS! Cerea o listă a fondurilor arhivistice, Odermatt pretindea că nu există nici una... Fără să se dea bățut, Shapiro a mobilizat asociațiile de deportați și presa. A declarat că interzicerea accesului la aceste documente inestimabile putea fi încadrată la negaționsim. Am fost atât de șocată, încât m-am îmbolnăvit.

– Țin minte, spune Antoine. Ai căzut la pat, cu febră de 39 de grade.

– Eram la ITS de peste zece ani. Eva murise de curând. Articolul ăsta m-a trezit. Mi-am dat seama că centrul îi priva pe supraviețuitori de niște răspunsuri cruciale. Mulți au murit așteptând... N-o să uit niciodată.

În cele din urmă, Paul Shapiro a reușit să învingă obstrucționismul interlocutorilor săi. Venirea Angelei Merkel la putere a fost decisivă. Noua ei ministă a justiției a înlăturat ultimele piedici juridice. Văzând că partida era pierdută, Comitetul Internațional al Crucii Roșii s-a retras din joc.

– Ce poveste! exclamă Pierre. Măcar se termină bine. Nu se întâmplă așa de fiecare dată.

– E adevărat. Astăzi, porțile noastre le sunt deschise cercetătorilor și urmașilor victimelor, o mulțime de profesori vin cu clasa... Când ne întâlnim pe coridoare, mă gândesc la foștii

deportați care lucrau acolo imediat după război. Îmi spun că ar fi fericiți să vadă asta.

Chiar dacă fusese o armă în timpul Războiului Rece, centrul găzduise mereu anchetatori conștiincioși, dedicați victimelor. „Ei sunt adevărata față a ITS“, se gândește ea privind Domul prin geam. „În definitiv, noi suntem ceea ce mai rămâne.“

Pierre se minunează că, într-o lume orientată spre profit, un centru internațional de arhive se consacră restituirii unor obiecte fără valoare comercială.

– Proiectul ăsta vă face cinste, spune el.

– Când directoarea mi-a încredințat misiunea, mi-a fost frică, pentru că implica obligația de a mă întâlni cu urmașii. De fapt, întreprinderile astea nu corespund niciodată așteptărilor mele. Sunt mai complexe și imprevizibile, mai intense...

Gândurile ei rătăcesc spre chipul frumos al Luciei, spre emoția Agatei și a lui Elvire când le-a vorbit despre cei dispăruți. Spre tulburarea lui Rudi Winter, când s-au despărțit pe acea stradă berlineză.

– Azi nu-mi pare rău că am acceptat. Chiar dacă nu știu ce impact vor avea obiectele astea asupra lor. Antoine spune că sunt bântuite; are dreptate.

RUDI

– Ia zi, cum a fost la Gabrovo? îl întreabă Irène pe Henning ridicând storul din biroul ei.

– Ploios. Drăguț.

Îi descrie mănăstirile ortodoxe de pe coastele muntoase, cântărețele cu părul împletit sub cununile de flori, ulicioarele pavate care șerpuiau printre casele de lemn.

– Toate astea sub o ploaie rece și constantă. Iar fiica deportatului meu era atât de emoționată, încât plângea în hohote. Din fericire, adusesem cu mine batiste.

E uimită să-l vadă întinerit sub claia de păr roșu. Ba i s-au colorat puțin și obrajii, în condițiile în care el nu se bronzează niciodată.

– Oricum, ți-a priit. Arăți grozav. Observându-l mai atent, constată dispariția cearcănelor. Gemenii dorm acum neîntrerupt?

Henning confirmă cu un zâmbet care șovăie între triumf și prudență. La finalul unei lupte acerbe își convinsese părinții să-i țină la ei în perioada deplasării în Bulgaria. În prima seară au fost cât pe ce să-i încredințeze serviciilor sociale. A doua zi, mama lui a umblat la cochilia MP3 pe care le-o oferise Irène ca să-i încarce în memorie basme de Grimm. O oră mai târziu, gemenii dormeau cu pumnii la gură. Miracolul s-a reprodus în nopțile următoare. Dacă sunetele din pânțele matern îi agitau, decapitarea

fetelor căpcăunului sau îngrășarea copiilor în cușcă au avut un succes nebun.

– Și tu? Ți-ai găsit supraviețuitorul ceh? o întreabă.

– M-a sunat ieri tipul de la Centrul Wiesenthal.

După cum intuise ea, în primăvara anului 1975 Lazar l-a contactat pe Wiesenthal ca să-i spună că recunoscuse un fost ucigaș de la Treblinka într-un bar din Mar del Plata. Individul administra o fabrică de conserve de lângă port și se prezenta drept Guillermo Cabral. Vorbea cu un accent german puternic și avea o particularitate fizică imposibil de uitat: pielea și sprâncenele păreau să-i fi fost decolorate de soare. Wiesenthal se gândea că putea fi Lothar Kunz, un bavarez din SS care dispăruse în natură după război. Activase la Hadamar, în campania de eliminare a handicapaților și bolnavilor mintal, înainte de a fi transferat la Treblinka. La închiderea centrului de exterminare, își urmase superiorii la Trieste. Capturat de americani, evadase din lagărul de prizonieri.

Wiesenthal îl sfătuia pe Lazar să fie extrem de prudent. După moartea lui Perón, Argentina era afectată de o escaladare a violenței. Instabilitatea politică le era favorabilă militarilor, ale căror legături strânse cu foștii naziști erau bine cunoscute. În numele dreptului de azil, țara îi proteja pe criminalii de război și refuza să-i

extrădeze. Trebuia să aibă răbdare, să adune probe solide.

Peste câteva săptămâni, Lazar i-a trimis instantanee cu Cabral realizate cu teleobiectivul. Wiesenthal le-a comparat cu fotografia de identitate de pe legitimația SS a lui Lothar Kunz. Într-un caz, asemănarea era izbitoare. Lazar nu a răspuns la următoarea convorbire telefonică programată.

La începutul lunii mai, vânătorul de naziști a dat peste un articol din cotidianul argentinian *La Capital*. Guillermo Cabral fusese găsit asasinat la parterul vilei sale, în apropierea corpului neînsuflețit al unui marangoz pe nume Matias Bárta. Un glonț de Luger traversase umărul acestuia din urmă, un altul îi zgâriase obrazul. Arma fusese găsită la câțiva metri mai încolo. Cei doi bărbați prezentau semnele unei lupte feroce purtate cu arme albe. Cabral avea gâtul spintecat, Bárta sângerase până la moarte după încasarea mai multor lovituri de cuțit în abdomen. Vila era izolată, într-un cartier liniștit. Puținii vecini declarau că n-au auzit nimic.

Existența lui Lazar se încheie cu un mister. Irène nu va ști niciodată dacă a vrut să-și facă dreptate sau dacă fostul membru al SS, simțindu-se spionat, l-a luat prin surprindere. Asta dacă nu cumva îl recunoscuse pe deportat în noua sa ipostază de om liber.

I-a trimis cărțile poștale lui Elvire, împreună cu articolul de ziar și scrisoarea doamnei

Schwarz în fotocopie. „Tatăl dumneavoastră avea o forță vitală și un curaj ieșite din comun“, i-a scris.

– Și copilul tău furat? vrea să știe Henning.

– Fiul refuză în continuare să facă un test ADN. Mă duc iar la Berlin. Mâine îl iau cu mine la Ravensbrück.

În timp ce trenul se îndreaptă spre Brandenburg, Irène se întreabă dacă are șanse să-l facă să se răzgândească. Da, nu puține. La urma urmei, el e cel care a sunat-o ca să-i propună să-l însoțească la lagăr. Speră că forța acelui loc îi va disipa reticențele.

Beau o cafea privind peisajul plin de verdeață din vagonul plin de berlinezi în pantaloni scurți, cu rucsacuri și biciclete, care profită de puntea de Înălțare. În tricou polo negru și jeansi, Rudi Winter e mai vorbăreț ca de obicei. Montajul documentarului e gata. Acum câteva zile, producătorul a organizat o proiecție de presă într-un cinematograf de artă din Kreuzberg. La sfârșit, o reporteră de război pe care o admiră a venit la el. A relatat despre conflictele din Kosovo, din Liban și din Irak pentru *Der Spiegel*. Ar vrea să-l asocieze la un proiect ambițios pe tema migrantilor, îi explică entuziastă. Asemănător cu ceea ce face Fundația Spielberg pentru supraviețuitorii Holocaustului. „Ar fi extraordinar“, spune el. „Un mod de a-i înscrie în istoria noastră.“

Pe când îl ascultă vorbind despre această femeie, Irène simte o înțepătură de gelozie care o descumpănește.

Un cuplu coboară în gara din Oranienburg, târând după ei un adolescent posomorât cu căști în urechi.

– Pun pariu că se duc la lagărul de la Sachsenhausen, spune Rudi privindu-i cum se îndepărtează pe peron. Am fost cu tata când eram mic. M-a impresionat teribil.

Irène l-a dus pe Hanno când era la gimnaziu.

– Câți ani are? o întreabă el. Presupun că, dată fiind profesia mamei, bietul copil n-a ratat nici un lagăr.

Recunoaște că nu s-a zgârcit cu pelerinajele istorice. Se simte obligată să-i explice contextul familial în care a crescut Hanno, întrebările lui existențiale despre supunere și liberul arbitru. Fiul ei e convins că toți oamenii pot deveni ucigași în anumite împrejurări. Atunci, ea caută exemple de oameni care au spus „nu“, îi demonstrează că nu există fatalitate.

– Nu vă judec, spune el zâmbind. Tata era obsedat de război.

Se apleacă spre urechea ei ca să-i dezvăluie că tatăl lui a tăiat legăturile cu părinții săi adoptivi înainte ca el să vină pe lume. Dăduse din întâmplare peste carnetele lor de membri ai partidului nazist. Timp de zece ani n-a mai vrut să audă de ei. Într-o zi, micul Rudi a zărit o doamnă în vârstă în mantou gri și tocă de blană

care-i făcea semn de după gardul școlii. Îi zâmbea cu ochii umezi de emoție. Bunica lui venise tocmai de la München ca să-l vadă.

În cele din urmă, Karl s-a înduplecat. Dar întrevederile lor sporadice semănau cu un cer amenințător pe care furtuna izbucnea fără nici un avertisment. Rudi are amintiri neplăcute. Parcă nimic nu putea să înăbușe mânia tatălui său.

– Fără îndoială, era cel dintâi care să sufere de pe urma ei, murmură Rudi. Singurul lucru care-l calma era să filmeze. Să se concentreze asupra unui plan.

Irène îl ascultă, convinsă că această mânie de nepotolit trădează un traumatism refulat în copilărie. Se abține să facă vreun comentariu.

Orășelul Fürstenberg e cuibărit pe malul lacului Schwedtsee, pe care un braț al râului Havel îl leagă de alte două lacuri. Încă înainte de război, această parte a landului Brandenburg era locul de vilegiatură al berlinezilor, care veneau să-și refacă energia în răcoarea apelor albastre și a pădurilor vaste. Himmler alesese acel loc pentru frumusețea lui și pentru accesul facil cu trenul și pe apă, îi spune Irène. Și pentru distanța mică față de satul unde locuia amanta lui.

Când se apropie de lagăr, recunoaște căsuțele gardienelor SS după balcoanele din lemn și obloanele închise la culoare. Împietrește în momentul în care observă două fete blonde care

stau de vorbă cu coatele pe balustradă, expunându-și carnația palidă razelor puternice ale soarelui. Preț de câteva secunde trecutul se combină cu prezentul, le vede pe Elsie și tovarășele ei.

Acum este un hostel pentru tineret.

Ea și Rudi trec pe lângă vilele ofițerilor SS care se înșiră pe dealul împădurit și ajung la esplanadă, unde o statuie de bronz impunătoare tronează pe un promontoriu.

– I se spune *die Tragende*³⁴, îi explică. În 1945, sovieticii au eliberat lagărul și le-au violat pe femei. Inclusiv deportatele netransportabile pe care veniseră să le salveze. Au distrus barăcile ca să instaleze o garnizoană. La sfârșitul anilor cincizeci au inaugurat această statuie în cadrul memorialului. E ironic, nu vi se pare? Să brutalizezi atâtea femei și să alegi acest simbol pentru Ravensbrück.

Impresionat, Rudi o contemplă pe deportata care ține în brațe o tovarășă inconștientă. Fața ei tristă privește spre orașul de pe malul opus, cu vârful clopotniței împungând cerul de azur. Piciorul stâng se ridică, gata să traverseze lacul într-acolo. O înalță spre Fürstenberg pe protejata ei extenuată, ca pentru a-i sili pe locuitori să-și asume nepăsarea: „Uitați-vă, uitați-vă ce ne fac aici!”

Se spune că sursa de inspirație pentru statuie a fost Olga Benário, o militantă comunistă germană care a născut o fetiță într-o închisoare

a Gestapoului înainte de a fi transferată la Ravensbrück. A fost asasinată la treizeci și patru de ani, în camera de gazare a unui centru de eutanasiere. Naziștii au ucis-o pentru că era evreică. Dar asta nu-i interesa pe sovietici, care au ales-o ca simbol al rezistenței antifasciste. Nu contau decât bravele tovarășe sacrificate în numele luptei.

Abia după reunificarea Germaniei s-a conturat o nouă narațiune care le-a acordat locul cuvenit altor victime: prostituatele arestate pe stradă, martorii lui Iehova care refuzau să participe la efortul de război, fetițele țigănci sterilizate cu forța și evreicele care supraviețuiseră marșurilor morții, hoățele din magazine și spioanele englezoaice, cele care nu mai credeau în victoria Reichului și cele care iubeau femeile, care ascundeau proscriși, care greșiseră cu ceva, care nu se supuseseră ordinelor. Aduse acolo ca să îndure tot ce poate suferi un corp de femeie, o inimă de mamă.

– Iar acum se scot plăcuțele rezistențelor germani autentici sub pretextul că erau comuniști, spune dezgustat Rudi. De parcă ar trebui să reducem mereu istoria la o dogmă maniheană.

De aici, lacul pare mai opac și neliniștitor, cu reflexele lui albastru-verzui și undele întunecate. Fundul lui alunecos e acoperit cu cenușă. S-ar zice că toată lumina s-a concentrat în partea cealaltă, creând o demarcație între lumea tihnită

unde navighează vapoare turistice și universul lagărului. Pe malul acesta, frumusețea peisajului e tăioasă. Îți taie răsuflarea, îți ciopârțește speranța. Îți murmură că nimeni n-o să-ți vină în ajutor.

Întorc spatele statuii și intră în incinta unde s-au îmbinat trei destine, al lui Elsie, al Witei și al micului Léon. Un teren gol imens, acoperit cu un pietriș negru care se lipește de tălpi de parcă ar fi din lavă întărită. Cel care a avut ideea nu s-a gândit la supraviețuitoarele în vârstă care vin să se reculeagă aici. Din loc în loc, mici panouri indică fostul amplasament al barăcilor. Irène găsește blocul 32, unde Wita a vegheat-o pe Sabina în timp ce delira de la febră. Două șiruri de tei marchează aleea centrală a lagărului, pe care *Kaninchen*-ii au mers în cârje ca să protesteze contra operațiilor care le schilodiseră. La orizont se disting clădirile atelierului de croitorie de unde au furat resturi de material ca să-i brodeze Witei o batistă.

Irène îi povestește lui Rudi despre apelurile epuizante, despre strategiile de supraviețuire, despre solidaritatea și rezistența deținuților. Lui îi pare rău că n-are camera la el, ar vrea să filmeze ceea ce vede, să extragă povestea acelui loc în stilul lui. Vrea să știe unde era cortul în care Elsie a zărit-o pe Wita prima oară. Îl conduce într-un loc destul de izolat. Un panou evocă soarta miilor de femei și copii care nu mai au nici nume și nici fețe, despre care nu se știe

nici măcar dacă au murit aici sau în altă parte. Pe marginea unui drum, în cursul unui transfer spre alt lagăr sau în camera de gazare de la Ravensbrück. Sunt o mulțime de lucruri care nu se cunosc, o mulțime de urme distruse sau pierdute.

În sediul fostei *Kommandantur* descoperă o sală dedicată bolnavelor de la *Revier*. Într-o fotografie, un *Kanninchen* își expune piciorul distrus. O poză clandestină. O dovadă a crimei, în caz că nu supraviețuia nici una dintre ele. Într-o vitrină se află o felicitare adresată unei camarade recent operate. Desenul înfățișează un iepuraș cu lăbuța bandajată. Înconjurat de o coroană de flori, lipăie dintr-o strachină pe fundalul gardului de sârmă ghimpată. Prietenele ei au semnat pe versoul felicitării. Irène descifrează cu emoție semnătura Witei lângă cea a Sabinei. După tulburarea lui Rudi, își dă seama că tocmai a înțeles că femeia aceasta a existat. Cea care ar putea fi bunica lui și-a scris numele fără să-i tremure mâna.

– A murit aici? o întreabă când ies din crematoriu.

Căldura plăcută îi surprinde. O boare ce vine dinspre lac.

Irène confirmă printr-o înclinare a capului; camera de gazare se afla lângă crematoriu.

– Și unde e lagărul acela atroce unde le puneau să stea ore în șir goale în zăpadă?

– Nu e inclus în vizită. Se afla cam la doi kilometri. Arătându-i spre pădurea dinspre sud, îi spune: Haideți, mergem acolo.

Sar peste bariera cu lacăt care închide accesul la un drum năpădit de buruieni. Mai departe, între copaci, se îngustează până la o potecă. Cei doi merg până la clădirile dezafectate ale firmei Siemens, care instalase în apropierea lagărului ateliere și dormitoare pentru deținutele pe care cei din SS le închiriau la un preț derizoriu. Munceau douăsprezece ore pe zi, iar dacă nu-și făceau norma, maistrul le trântea cu capul de mașinării. Când erau epuizate, era de ajuns să le trimiți înapoi și să comanzi altele.

– Munca forțată e visul capitaliștilor, spune Rudi privind ramurile încălecate care trec peste zidurile păraginite. Îmi închipui că după război toți oamenii ăștia s-au scos basma curată.

– Nevătămați și cu cugetul împăcat.

Irène tresare când vede ceva mișcând în întuneric printr-un ochi de geam spart. Fără îndoială un animal. Bine că nu e singură în locul acesta lugubru. Între șinele fostei căi ferate au crescut buruieni. Cei doi pătrund într-un codru de basm, tenebros și adânc. Soarele luminează vârfurile stejarilor și fagilor, pe ramuri ciripesc păsărele. Drumul aproape că s-a șters sub invazia vegetației, iarba le ajunge până la genunchi. Uneori trebuie să se aplece ca să treacă pe sub crengi. Merg de mult, Irène se teme că s-au rătăcit, dar Rudi pare să știe încotro

se îndreaptă. Ca și când i-ar fi ghicit gândurile, se întoarce spre ea zâmbind:

– Mai avem puțin. Vă e sete?

Îi întinde bidonul lui, iar ea soarbe o înghițitură de apă cu gust metalic.

Lagărul pare să fie la ani-lumină. Irène își imaginează că deținutele care soseau aici sperau că vor putea să scape. Începeau să viseze la Mittwerda. La un refugiu în care să se poată odihni în sfârșit, scutite de apeluri și de muncile grele. Însă iluziile se spulberau repede, dezvăluind farsa macabră. Copilul în picioare în zăpadă. Corpurile goale, vinete de frig. Unde să fugă, unde să se ascundă? Pădurea înghețată nu oferea nici un adăpost.

Ajung la o șosea cu asfaltul crăpat, între porțiuni cu iarbă uscată și pâlcuri de brazi. O pancartă rudimentară, pictată cu litere albastre, indică intrarea în lagăr. Au ajuns. Fâșia de nisip lasă să se vadă fundațiile barăcilor.

Între maci și ierburi înalte, o pancartă roșie marchează fosta *Lagerstrasse*. Un buchet de flori se ofilește la baza unui monument din piatră. Pe o pânză albă agățată între pini, o mamă germană a scris:

Natura șterge ce-a mai rămas din ele. N-am găsit decât pontonul unde Siemens încărca vasele care coborau pe Havel și câteva pietre din blocul unde a fost asasinată fiica mea.

„Poate că natura acoperă urmele ca să le protejeze“, se gândește Irène. Copacii cei mai

solizi se apleacă pentru a-i susține pe cei cu tulpini aplecate, contorsionate. Memoria e gravată în scoarță, sângerează până la rădăcini.

Cineva a instalat aceste pancarte și a explorat situl cu o delicatețe de arheolog. Cine are grijă de acest sanctuar în aer liber, lăsând doar câteva amprente discrete?

Ea și Rudi rămân nemișcați în acest vid nivelat de vânt, fără să simtă nevoia de a-și vorbi, deși Irène e pe deplin conștientă de prezența lui și de ceea ce împărtășesc.

O variație a luminii conturează niște siluete la liziera pădurii. Tresare descoperind câteva forme feminine realizate din plasă metalică. Se confundă cu frunzișul, impresionant prin grație și neputință. Fantomele unor deportate.

Mâna lui Rudi o strânge de braț. Îi arată avertismentul lipit pe trunchiul unui copac: „Intrați aici pe riscul dumneavoastră“.

– Ce înseamnă asta? întreabă ea.

– Că situl nu îndeplinește condițiile de siguranță, îi răspunde o voce feminină din spatele lor.

Tresar văzând o fată cu părul scurt vopsit în albastru, îmbrăcată cu pantaloni scurți de denim și un tricou lălău. Bicicleta ei e sprijinită de trunchiul unui pin. Ținând un ciocan în mână, îi măsoară cu ochii ei verzi conturați cu dermatograf negru.

– E bine, nu semănați cu neonaziștii care vin să mângâiească monumentul, glumește ea.

Își cer scuze și se prezintă. Necunoscuta cu față de elf se numește Ursula. Când avea cincisprezece ani, bunica ei a fost internată aici ca „asocială“. Nu corespundea criteriilor feminine ale celui de-al Treilea Reich. După război n-a primit nici o compensație. La fel ca romii și sinti, homosexualii, dezertorii și prostituatele, nu era o victimă acceptabilă. Când au plecat, la începutul anilor nouăzeci, rușii au ras totul de pe fața pământului, adaugă Ursula. Lagărul acela nu interesa pe nimeni.

Atunci, o asociație de feministe antifasciste a decis să se ocupe de memoria acelor deportate care le semănau. Au distrus barăcile sovietice, au scos la iveală fundațiile blocurilor de detenție. Au curățat *Lagerstrasse*, au ridicat un monument din piatră unde pun flori cu rândul. În fiecare an invită supraviețuitoare. Vara organizează congrese pentru a dezbate modul în care va fi amenajat locul. În nici un caz într-un muzeu, spune Ursula. Un memorial deschis.

– Adică? întreabă Irène.

– Nu vrem un muzeu unde oamenii să plângă de mila victimelor și să plece cu conștiința curată, spune ritos fata. Vrem să-i facem să reflecteze la continuitatea istoriei, la noile forme de fascism. În ziua de azi se incendiază căminele de migranți și rulotele romilor. Sunt respinși transgenderii, homosexualii, evreii, toți cei care deranjează... E momentul să deschidem ochii.

Le-ar plăcea să facă o expoziție, dar n-au bani să aducă situl în condiții de siguranță. Statului federal și regiunii nu le pasă de lagărul ăsta de nesupuse, de nebune și de inutile. Spune cu o licărire de mândrie în ochi:

– E responsabilitatea noastră să veghem asupra lor. Suntem feministe și antifasciste, astea merg împreună.

Le face un semn din cap și urcă pe bicicletă. O privesc îndepărtându-se printre copaci.

Irène se gândește că s-ar înțelege bine cu Julka.

– O să pierdem ultimul tren, îi spune Rudi.

O ia de mână, iar contactul o electrizează. Simte căldura radiindu-i în braț în timp ce bărbatul o conduce spre drumul pietruit și spre pădure.

Când degetele li se desprind, simte lipsa atingerii.

Merge repede, cu picioarele biciuite de ierburile uscate. Întrezărește spații goale prin frunziș, ca niște căi de evadare. Se întreabă dacă băiețelul le vedea din camion prin noaptea de iarnă. Pe acolo au plecat Wita și Léon. În seara aceea. Ultima lor călătorie.

Când ies din pădure regăsesc calea ferată. Lumina amurgului dă un aspect macabru atelierelor în paragină. O tristețe vâscoasă îi urcă pe gât. Vrea să plece, să se smulgă din locul acesta cu umbrele lui.

Rudi o așteaptă, îi observă chipul abătut.

- Locul ăsta, oftează. Are o forță...
- N-am mai văzut niciodată așa ceva.
- Mi-ar plăcea să filmez aici, spune el. Ce încercă să facă fetele astea.

În trenul de Berlin, Rudi o anunță că va face testul ADN. Vrea să știe.

– Mi se părea că tata e nedrept cu bunicii mei. Când avea o criză de furie, îl detestam. Nu m-am gândit niciodată c-ar putea să fie o victimă, fără să știe. Dar poate că în adâncul sufletului știa. Poate că anii aceia în care i-a fost distrusă copilăria sunt înscriși în corpul lui. Când nu făcea ca toți dracii era un idealist total. Apărătorul tuturor oropsiților.

– Iar dumneavoastră faceți documentare cu migranți, observă ea.

Remarca ei îi aduce un zâmbet pe chip.

– Acum că ați obținut ceea ce doreați, o să dispăreți în cătunul dumneavoastră din Hesse? o întreabă.

– Nu asta vreți, să dispar? ripostează Irène susținându-i privirea.

– Nu, murmură el.

Nu precizează ce a schimbat această zi în relația lor, ce porți a deschis.

Dar acest „Nu“, înăbușit de zgomotul vagonului, slab ca flăcăruia unei lumânări pe cale să se stingă, e de ajuns ca s-o dezarmeze.

ELVIRE

Scrisoarea sosește într-o dimineață de iulie, când toți au nisip în sandale și prosoapele li se ițesc din genți, picioarele nu mai au astâmpăr, reflexiile lacului li se zăresc în ochi. Perspectiva verii petrecute la soare dă ultimei lor ședințe un aer de vacanță.

De când doarme, Henning a întinerit cu zece ani. Ritmul lui de muncă impresionează întreaga echipă. Cu o bucurie măsurată, îi anunță că soția lui e din nou însărcinată.

La final, directoarea vine să-i felicite. Bilanțul restituirilor e pozitiv, ajutorul voluntarilor s-a dovedit prețios. Are de gând să organizeze o expoziție itinerantă, ca să sensibilizeze marele public în legătură cu proiectul *Stolen Memory*. Pentru început ar face turul marilor orașe din Europa. Apoi, ce i-ar opri să iasă în lumea largă? Membrii departamentului de cercetare și elucidare a destinelor tușesc politicoși. Hm, excelentă idee. De ce să n-o lase să crească precum un aluat și s-o discute după vacanță? Fiecare găsește o scuză ca s-o șteargă, urgență dentară sau dosar de terminat în ultima clipă.

Până și Henning se sustrage, lăsând-o pe Irène între patru ochi cu șefa.

– Ai găsit copilul acela furat, îi spune Charlotte Rousseau în tăcerea care s-a instalat după plecarea celorlalți. Nu credeam c-o să

reușești. Mă înclin în fața unei asemenea încăpățănări.

Rezultatele testului ADN au adus confirmarea: Karl Winter este într-adevăr fratele Agatei. Rudi a rugat-o pe Irène să organizeze o întâlnire la Berlin.

– E cea mai frumoasă parte a muncii noastre, adaugă directoarea. Să reunim familia.

– Așa e, spune Irène. Sper că regăsirea va decurge bine. Au așteptat atâta...

O îngrijorează Karl, mai ales de când Rudi le-a făcut cunoștință. S-a întâmplat în urmă cu câteva săptămâni, se plimbau cu el prin parcul clinicii. Îi vedea privirea albastră oprindu-se pe o floare de cireș, o omidă, un sticlete ciripind pe o creangă. În acest ochi răbdător l-a recunoscut pe cineastul de odinioară. Acest bărbat căruia îi fusese devastată copilăria își găsea pacea acordând atenție lumii și ființelor, oricât de mici ar fi fost acestea. Irène l-a îndrăgit pe loc, și din acel moment a început să se streseze. Până atunci nu se gândea decât la Agata. Visa să-i răsplătească speranța nutrită încă din copilărie. Acum evaluează fragilitatea lui Karl. Pierderea memoriei îl dezorientează. Cum o va primi pe acea străină de care a fost despărțit când nu era decât un bebeluș?

Charlotte Rousseau observă că arată mai bine, chiar dacă nu s-a odihnit în adevăratul înțeles al cuvântului. Oare să fie din cauză c-a venit vara?

– De la gândul că plec în vacanță, îi răspunde Irène puțin cam repede.

Se teme să nu fie demascată, ca și când ar trăda deontologia profesională. S-au împlinit două luni de când Rudi Winter a intrat în viața ei și-și împart timpul între Berlin și Arolsen. Dar nu vrea ca la serviciu să se afle, e cât mai discretă cu putință, sperând că nimeni n-o să dea peste ei la brutăria din sat.

– Te înțeleg. Și eu număr zilele care mă despart de Montagne Noire³⁵. O să-mi povestești cum a fost la Berlin. Ah, la naiba, am uitat că n-am semnal acolo. Fetele mele au intrat în depresie numai la gândul ăsta. O să încerc să găsesc un promontoriu sau să profit de o excursie la piață ca să te sun.

Scrisoarea o așteaptă pe birou, în mijlocul unei harababuri pe care trebuie s-o ordoneze. De când se vede cu Rudi e și mai rău, viața ei de zi cu zi e compusă din maldăre descurajante: formulare administrative, corespondență și dosare în curs, cererea de bursă pentru Hanno, înnoirea contractului de cazare la cămin, devizul pentru renovarea terasei afectate de ploile de primăvară. Nu-i ușor să-și găsească timp pentru a iubi, restul vieții ei are de suferit. De parcă ar fi de ajuns o răsuflare ca totul s-o ia razna.

Tresare văzând adresa lui Elvire pe versoul plicului albastru. Deschide larg fereastra și se pune pe citit.

Dragă Irène,

Mă gândesc adeseori la dumneavoastră. La ceea ce-ați făcut pentru mine. Când ați plecat, n-am găsit cuvintele ca să vă mulțumesc. Eram ca prinsă într-un vârtej. Pierrot-ul acela, nu eram sigură c-o să pot să-l păstrez. În apartamentul acesta în care am crescut, unde vin copiii mei. Miroase a moarte. L-am ascuns în fundul unui dulap. Chiar și de acolo mă împiedică să dorm. Totuși nu pot să-l arunc. Ar fi ca și cum l-aș arunca pe el. Pe tatăl meu. Vedeți? Reușesc să scriu aceste cuvinte.

În primele zile m-am gândit c-aș fi preferat să nu știu. Mă detestam pentru ideea asta. Ca să fiu sinceră, nu știu cum s-o scot la capăt. Sunt femeie în toată firea, dar mă tem de fantome.

Când copiii mei erau mici, nu suportam să mă despart de ei. Dacă plecau de acasă într-un weekend, simțeam o angoasă cumplită. Soțul meu nu înțelegea, și nu reușeam să-i explic.

Astăzi, Raphaël e tată și Mathilde tocmai ce s-a măritat. Totuși, e de ajuns să plece pentru ca această veche spaimă să revină. Îi strâng în brațe cu toată puterea, mi-e foarte greu să-i las să iasă pe ușă. Ei o știu, mă sună de îndată ce ajung acasă. Glumim pe tema asta.

Acum patru ani, când teroristul acela islamist a ucis niște copii la o școală evreiască, mi-am pierdut somnul. La fel acum câteva luni, când femeia aceea blândă a fost bătută cu sălbăticie și azvârlită pe geamul apartamentului ei, nu departe de mine, la Belleville. Pentru că era evreică. Atunci când angoasa începe să crească, iau măsuri ca s-o alung. Zugrăvesc pereții, îmi

umplu casa de prieteni și de muzică. Dar acum am impresia că trebuie să conviețuiesc cu o fantomă. Ca în basmul acela pe care li-l citeam copiilor mei, în care o vrăjitoare locuiește în dulap. E groaznic.

Mama mea alunga tristețea. Acum o înțeleg, sunt în locul ei. Sper că fata și băiatul meu sunt prudenți, dar nu vreau să trăiască în spaimă. Asta nu-i viață.

Prin urmare, le fac provizii de dragoste. Încă îmi răsună în urechi numele de alint pe care mi le dădeau mama, unchiul Rafo și prietenii lor. Pasharika. Hanumika. Kononika de mandel³⁶. Tia Lisa mă învăța să joc bridge. Tia Engénie cânta în djudyo niște cântece de amor după care mă dădeam în vânt, chiar dacă se terminau întotdeauna prost. Tia Dolly sosea cu brațele încărcate de dulciuri. Îmi aduc aminte și acum de malibi-ul ei cu apă de trandafiri. Tio Sento avea tolba plină de povești. Era de ajuns să-l asculți ca să călătorești de la Cairo până pe malurile Bosforului. Îi admiram cum trec de la o limbă la alta, ca niște jongleri. Credeam că n-au decât amintiri fericite. Mă jucam cu nepoții lor, am crescut împreună.

Astăzi, intrăm în bucătărie ca să regăsim savoarea acelor momente. Testăm douăsprezece rețete de borekitas de muez, discutăm la nesfârșit despre gătitul chifteluțelor și a trigoanelor filas (dacă nu le știți, m-aș bucura să vă dau să gustați). Nu regăsim niciodată gustul precis din amintirile noastre, dar încercăm.

Învăț djudyo și sunt mândră că acum pot citi scrisoarea mamei în original. Seamănă cu acele

kantigas în care dragostea este valul care te acoperă, apoi se retrage. Când se duce, ce mai rămâne din noi?

Mama păstra întotdeauna un loc pentru cei plecați. În caz că. Asta a făcut și cu el. Recitesc cărțile poștale pe care mi le-ați trimis, cele pe care i le-a expediat prietenului lui israelian. Mă emoționează faptul că vorbește despre ea. Poate că s-au iubit până la final, de la un capăt al lumii la celălalt.

Dragă Irène, nu știu dacă o să mă pot obișnui cu pierrot-ul ăsta. Dar pe tata mi-ar fi plăcut să-l cunosc. Să-l privesc cum repara carenele bărcilor. Să călătoresc cu el.

Grație dumneavoastră, el există cu adevărat. Am deja planuri: să merg cu copiii la Praga și să căutăm strada Kaprova. Să mă întorc cu ei la Salonic.

O să le arăt orașul în care s-au iubit Lazar și Allegra. O să le spun că aleseseră amândoi viața, deși uneori asta e alegerea cea mai dificilă.

Pentru toate aceste lucruri, îngăduiți-mă să vă dau una abrasada, cum se spune la noi.

Elvire

Irène chiar simte această îmbrățișare. Cea pe care ți-o dă o persoană pe chei, înainte de a pleca în larg. Ghicește că Elvire este la începutul unei lungi traversări la capătul căreia îl va găsi pe Lazar.

KARL

Stau una lângă alta sub frunzișul des al parcului. E ora când soarele se îmblânzește, dând pielii o tentă aurie. A îndulcit liniile uscate ale chipului Evei, care nu mai este emaciată de boală. Cu părul strâns într-un coc cărunt, poartă o fustă neagră și eternii ei mocasini uzați. Văpaia din privirea ei n-o mai intimidează pe Irène. Bucuria regăsirii îi taie respirația, și totuși nu îndrăznește să facă nici un gest. Știe cât îi displac efuziunile prietenei sale.

Eva și-a sufiecat mânecile bluzei albe. De data asta, Irène nu-și întoarce privirea de la tatuaj. Îi spune: „Povestește-mi. Povestește-mi cum a fost la Auschwitz“.

Ochii verzi o măsoară.

„Te rog.“

„Ești sigură?“ zâmbește Eva, dezvelindu-și dinții stricați.

„Sigură.“

Atunci, supraviețuitoarea o conduce de cealaltă parte a gardului de sârmă ghimpată.

Irène se agață de vocea ei tulburată de spaimă, de parcă ar merge pe o frânghie suspendată în gol. Puțin câte puțin, pacea își croiește drum prin oroare și singurătate. Acceptă ca pe un schimb de ștafetă această durere pe care o cern cuvintele. Știe că trebuie să aibă grijă de ea. Cuvintele se prefiră și ea le culege pe toate, ușurată că nu e prea târziu. Timpul se desface și

se strânge. N-au fost niciodată atât de apropiate. La sfârșit, trăsăturile Evei se estompează, iar Irène întrezărește silueta adolescentei goale, tremurând înghețată. Întinde mâna ca s-o încălzească, dar în momentul în care dă s-o atingă se trezește în decorul familiar al camerei ei.

Preț de câteva secunde, mintea îi plutește în căutarea visului. Se străduiește să-și aducă aminte ce i-a spus Eva, dar totul a dispărut; n-a mai rămas nimic, nici măcar un cuvânt. Tristețea îi umple sufletul când își dă seama că acel moment de o emoție încă vie n-a fost decât un miraj născut din remușcările ei.

– Secretoaso, șuieră Antoine. De când?

L-a sunat din mașină, în drum spre Berlin.

– De două luni. Nu ți-am zis pentru că e complicat. E un urmaș, înțelegi? E legat de una dintre anchetele mele...

– Ți-e frică să nu te radieze din ordinul arhiviștilor?

Irène nu-și poate reprima un zâmbet.

– Nu, dar...

– Ți se întâmplă des să vrei să te culci cu urmașii? Pentru că, dacă e ceva recurent, trebuie să te cauți.

– Nu mi s-a întâmplat niciodată, protestează ea râzând. Până acum îmi desfășuram cercetările, trimiteam rezultatele și treceam la dosarul următor. Nu intram în viețile oamenilor, nici ei într-a mea. Misiunea asta... Mă strânge cumva în

chingi. Nu mai știu ce-i cu mine, am impresia că amestec totul.

– Zi-mi sincer: ți-ar plăcea de el dacă n-ar fi băiatul copilului ăstuia furat?

– Da, recunoaște ea fără reținere.

Se întreabă dacă fuseseră încă de la început niște semnale pe care nu le-a băgat de seamă, pentru că au devenit intimi în cel mai firesc mod cu putință. S-ar zice că firile lor obsesionale se înțeleg, că dezordinile lor sunt în armonie. Până acum, amanții pe care i-a avut o felicitau pentru libertate înainte de a face totul ca să i-o limiteze. Pentru prima oară, nu se simte asediată. Știu să fie singuri în doi, distanța îi leagă în loc să-i despartă. Dorm prost și se bucură să se trezească în toiul nopții, fac dragoste și discută la patru dimineața pe terasa lui Rudi, giuvaierul secret al apartamentului lui plin de praf. Domină acoperișurile din Kreuzberg, curțile umbrite și grădinile. Cuibăriți sub o pătură, contemplă visători cerul, pândesc stelele căzătoare și clipirea sateliților. Ascultă trilurile și uguirile, foiala vecinilor lor cu aripi sau lăbuțe.

– Poate fi repezit sau stângaci, spune acum. E un tip neliniștit care se hrănește cu larma societății și nu știe întotdeauna să iasă, să-și îngăduie timp să respire.

– Aveți mai multe în comun decât se recomandă, se amuză Antoine. Dar nu vorbești decât despre mintea lui. Sper că mai faceți și altceva în afară de conversație.

Irène tace. O uitase pe fata senzuală care stătea ascunsă înlăuntrul ei. Foamea îi era intactă, reținerea, înșelătoare. În brațele voinicului acelaia cu inimă de maratonist, corpul ei își reia drepturile, se deschide și se rotunjește, cere să fie despicat, îndoit, răsturnat. Creierul ei capitulează, saturat cu endorfine. Fantomele dispar.

– Atunci nu-ți mai bate atâta capul, conchide Antoine. Când mi-l prezinți?

– Nu chiar acum. Întâi trebuie să-și cunoască familia poloneză.

– E ziua cea mare?

– Vin cu toții la Berlin să ia prânzul împreună. Nu știm cum o să reacționeze tatăl, suntem cam stresați.

– Și Hanno ce părere are despre toată chestia asta?

– E mulțumit că am pe cineva. În fine, îl cunoști, nu-i vine să creadă! Închipuie-ți că el și Hermine sunt deja la Berlin. Vor să-și exorcizeze amintirile urâte. Oricum, e mult prea devreme ca să li-l prezint pe Rudi.

– Dacă spui tu... Uneori s-ar zice că în tine locuiește o guvernantă bătrână din secolul al nouăsprezecelea. La cea mai mică abatere te plesnește cu rigla peste degete, o tachinează el înainte de a închide.

Agata e prima pe care o recunoaște în aeroport, după silueta înaltă și părul alb și des. A ales o bluză drăguță cu fiori și pantaloni crem,

poartă sandale cu barete argintii. Această cochetărie îi topește inima lui Irène. Strângând mâna lui Rudi, îi simte nervozitatea și apasă ușor cu degetele ca să-l liniștească.

Roman o zărește înaintea mamei lui și-i face vesel semn din spatele barierei. Julka schimbă câteva cuvinte cu bunica ei. O caută din priviri pe franțuzoaica aceea care le-a bulversat viețile. Oare și ei au trac? Oare picioarele le tremură și amenință să cedeze? Înaintează unii spre ceilalți, și cei câțiva pași pe care-i fac au o rigiditate solemnă, chiar dacă i-ar vrea ușori. În agitația primelor minute, Rudi și Roman își strâng mâinile, Irène le sărută pe Agata și pe Julka. Apoi bătrâna doamnă se apropie de Rudi, îi cuprinde fața în palme.

– În sfârșit te întâlnesc, îi spune în engleză. Băiatul fratelui meu. Ești frumos.

Emoția Agatei îl ia prin surprindere. În golul lăsat de bunica lui adoptivă tocmai s-a strecurat o mătușă poloneză cu ochi albaștri și accent melodios. Se apleacă intimidat, iar ea îl strânge în brațe.

Rudi a făcut rezervare la o terasă de pe malul lacului Schlachtensee. În timp ce invitații se minunează de cadrul paradisiac, la câțiva metri de înotători și de *paddle*-urile care brăzdează apa verde-deschis, el nu reușește să se destindă. Se ridică de mai multe ori ca să telefoneze, fură o țigară de la Irène, deși s-a lăsat de ani buni.

– Vă rog să mă iertați, spune așezându-se la loc, tocmai am vorbit cu o infirmieră de la clinică. Tata nu se simte bine. Cred că n-o să-l putem vizita.

Mâna bătrânei doamne tremură atât de tare, încât scapă furculița.

– Ce-a pățit? întreabă.

– Se exprimă tot mai greu. Asta îl obosește și îl izolează de lumea înconjurătoare. Trece prin faze de tristețe în care se închide complet în sine. Poate chiar să devină ostil.

– De când e bolnav? se interesează Roman.

E greu de zis, îi răspunde Rudi, poate de vreo zece ani. La început simptomele erau ușoare, le pune pe seama surmenajului. Fiul lui e cel care l-a alertat, observase că bunicul uita multe lucruri. Acum doi ani, Karl a început să se piardă prin oraș. A trebuit să ia hotărârea de a-l interna într-o instituție de specialitate.

– Vorbește-mi despre el, îi cere Agata în engleză.

– Tata m-a învățat să fiu răbdător. Când filmezi, trebuie să știi să aștepti până se întâmplă ceva. Ceva neașteptat, ceva ce dă sens poveștii pe care o spui. Când eram mic, mă lua cu el la filmări. Mă fascina să-l privesc lucrând. Era mereu la pândă. Asta i-a rămas. Chiar dacă nu mai poate să țină camera în mână.

Emoționată, Agata își cere scuze că va vorbi în polonă și-l roagă pe Roman să traducă:

– Atunci când era mic, fratele meu stătea tot timpul lipit de mama. Cum se îndepărta un pic, era în culmea nefericirii. Trebuia să inventez tot felul de vicleșuguri ca să-l potolesc. De când am aflat de la Irène că a fost răpit, mă gândesc la ce-a putut să sufere când l-au smuls de lângă ea...

Nu se mai aud decât zumzetul insectelor și exclamațiile îndepărtate ale înotătorilor de pe malul de vizavi. Irène se gândește la Bull, căutătorul de copii, care se îndoia că un arbore poate să crească drept dintr-un pământ otrăvit. Deși Karl și-a clădit o viață, o familie, poate că otrava a lăsat urme insidioase.

– Ascultați, decide Rudi, mergem și vedem la fața locului.

De bucurie, Irène ar vrea să-l sărute.

Câminul cu asistență medicală se află pe o stradă liniștită și plină de verdeață din cartierul Zehlendorf. Pacienții beneficiază de o autonomie relativă, în măsura în care starea le-o permite. De când e acolo, Karl pare mai calm. Personalul le propune ateliere de artă și lucru manual, după-amiezi de grădinărit, cor sau lectură cu glas tare. Ceea ce preferă el e să se plimbe pe alei.

Înaintează pe drumul cu pietriș, mărginit de garduri vii de merișor, până când zăresc clădirea impunătoare, în inima unui parc cu alură de grădină englezească. Rudi le arată fereastra lui Karl de la etajul al doilea. Apartamentul lui are vedere la un bazin din piatră acoperit cu nuferi. Împrejur sunt straturi de flori. Trandafiri și crini

albaștri, tufe de liliac, de echinacea, lupin și margarete se combină într-o explozie de culori și parfumuri.

– E frumos aici, spune Agata în engleză. Ai ales bine.

De când au parcat mașina, e de un calm uimitor. Se temuse atât de tare că nu va putea să-l vadă! Se așază sub o boltă de glicină mov, lăsându-l pe Rudi să intre singur în clădire. Iese peste o jumătate de oră ținându-și de braț tatăl, care merge greu. Înduioșată, Irène îi observă pașii lenți și precauți. Se gândește la tânărul radios care alerga pe străzile Berlinului fluturându-și steagul roșu.

Se ridică să-l întâmpine, dar Rudi le face semn să se așeze. Sunt prea mulți, nu vrea să-l sperie pe Karl. Îl conduce puțin mai departe, se așază lângă el pe o bancă. Apoi se apleacă să-i vorbească preț de câteva minute. Bătrânul își șterge sudoarea de pe frunte, pare plictisit. Ochii lui au o tentă lăptoasă. Fața îi este ridată de atâta frământare sufletească. Vorbele fiului său alunecă peste el ca și când s-ar adresa altcuiva.

Un gest de-al lui Rudi o invită pe Agata să li se alăture. Înainte de a se ridica, lipește mâna lui Irène de pieptul ei, în locul unde inima îi bate nebunește. Irène o urmărește îndepărtându-se dreaptă și curajoasă, în ținuta ei elegantă.

Rudi îi lasă locul lui, dar menține o mână pe umărul bătrânului, ca să-l liniștească. De aici, Irène nu aude ce-i murmură. Îl vede pe Karl

întorcându-se spre sora lui și o vede pe ea zâmbindu-i. Agata are ochii în lacrimi. Dar dragostea și așteptarea ei se lovesc de tristețea acestui frate lipsit de cuvinte, cu amintirile jefuite. Karl îi oferă o privire stinsă, apoi se răsuțește.

Irène simte cum i se strânge inima, o doare sufletul pentru Agata, pentru ei.

– E incredibil cât de mult seamănă, șoptește Julka fascinată.

Hipnotizați, îi contemplă pe cei doi, frate și soră, cu irisurile cristaline, pomeții proeminenți, părul alb și frunțile libere. Vârsta le erodează deosebiri.

Orfanii Witei, semănând ca două picături de apă și totodată străini.

Rudi încearcă să-i atragă atenția asupra Agatei, dar Karl reacționează prost. Se închide în sine, respinge mâna fiului său.

„N-o să iasă nimic“, se gândește Irène, „ce dezastru!“

În acel moment, Agata începe să cânte. Întâi vocea ei joasă, puțin tremurândă, murmură doar melodia firavă care se dilată prin aer. Apoi muzica prinde consistență, ca un râu care-și regăsește albia. Ritmul ei imită precis legănarea unui copil. Dar în timp ce te leagănă îți inoculează acea melancolie slavă pe care copiii o sug odată cu laptele matern, fără să știe că n-o să scape de ea niciodată.

Karl a înțepenit de la primele măsuri. Bătrâna doamnă continuă să cânte și-l ia ușurel de mână. N-o respinge, chipul lui e brăzdat de emoții. O fixează pe Agata cu privirea și pare s-o asculte din tot sufletul.

Lângă Irène, Julka fredonează cuvintele în surdina. Roman tace. Sunt captivați de vraja acestui moment.

La a treia strofă, Karl începe să cânte și el. Timbrul lui răgușit se împiedică la consoanele care vin de atât de departe, dintr-o memorie îngropată atât de adânc. Treptat, vocea i se întărește unindu-se cu cea a surorii lui, iar vorbele care-l însoțeau pe calea somnului îi revin și ele. Are ochii plini de lacrimi. Agata îi strânge mâna, nu mai știe ce face, cântă sau plânge, și toată lumea e cam în aceeași stare.

„Chiar dacă nu repari pe nimeni“, se gândește Irène ștergându-se la ochi, „dacă poți să-i restitui cuiva măcar puțin din ceea ce i s-a furat, fără să știi prea bine ce-i dai, nimic nu e pierdut cu totul.“

JULKA, NICLAS, HANNO, HERMINE ȘI LILLY

Au mai stat puțin cu Karl, apoi Rudi l-a condus în cameră, deoarece intensitatea acelor momente îl epuizase. Pe când ceilalți se îndreptau spre parcare, Rudi i-a mărturisit lui

Irène că, până ce-și auzise tatăl pronunțând acele cuvinte în polonă, o parte din el refuza să creadă. Uneori, realitatea pare să iasă din imaginația unui scenarist cu halucinații. Creierul o tolerează fără s-o accepte.

– Ce i-ai zis mai devreme? l-a întrebat ea.

Nu știa cum să înceapă, așa că adevărul i-a țâșnit pur și simplu din gură. Se auzea pronunțând cuvinte care ar fi putut să-l devasteze pe bătrân: „Mama ta a murit într-un lagăr, ai o soră în Polonia, a venit de departe ca să te vadă“. Odată rostite, semănau cu niște baloane de săpun care se sparg înainte de a fi atinse. Poate pentru că nu credea el însuși. A trebuit ca Agata să înceapă să cânte ca să le dea consistență. Vocea ei a trezit tandrețea maternă ascunsă în cântecul de leagăn. Ce-a deschis în inima lui Karl, nimeni nu poate să știe și nici să estimeze consecințele. O bulversare cu o textură indescifrabilă.

– Totul datorită ție, a murmurat el strângând-o la piept.

Emoția îi tăia picioarele, ochii înroșiți îi clipeau în lumină.

– Dacă tot e s-o facem lată, ce-ar fi să adunăm pe toată lumea la mine?

– Toată lumea...?

– Pe varșovieni și pe copiii noștri, a zâmbit el.

Au aprins lampioane colorate pe terasă, au extins masa și au acoperit-o cu o față din hârtie albă, curând botezată cu câțiva stropi de

prosecco. Amurgul le oferă convivilor niște nuanțe de roșu incandescente. Agata se minunează de acest oraș unde natura prosperă peste tot, pe balcoane și în curțile interioare, în hectarele de parcuri și păduri unde scânteiază ici-colo suprafața ovală a unui lac. Respiri mai bine numai privind-o.

Cu cocul ei de balerină și rochia cu bretele subțiri, Julka plutește de la un invitat la altul cu o grație de felină. Încântați de această petrecere improvizată, Hanno și Hermine umplu paharele studiindu-l din colțul ochiului pe acest documentarist care a intrat în viața lor. I-a îmbrățișat călduros înainte de a le face cunoștință cu Niclas, băiatul lui cu plete și barbă de viking, și cu Lilly, fiica, o brunetă micuță foarte mioapă care lansează dezinvolt comentarii acerbe despre mersul lumii. Au cam aceeași vârstă, în afară de Julka, al cărei statut de profesoară îi impresionează puțin.

Irène îi ascultă sporovăind într-un *globish* amestecând engleza cu polona și germana. Ar vrea să immortalizeze acest moment. Când era mică, își imagina un aparat foto încastrat în pupilă. Îi era de ajuns să clipească din ochi ca să facă o poză.

Rudi bate cu lingura în marginea paharului.

– Când Irène mi-a scris, am avut presentimentul c-o să-mi distrugă liniștea. Și am reacționat ca un urs, ceea ce mi se întâmplă frecvent. Cu toate astea, îmi petrec timpul

demonstrând că poveștile care ne potolesc temerile sunt prea simple ca să fie adevărate. Dar când e vorba de mine folosesc altă măsură... Bine că Irène a insistat, altfel n-aș fi aflat niciodată că tata știe să cânte în polonă. Iar voi n-ați fi aici. Mă uit la voi; văd o franțuzoaică, polonezi, nemți, mai multe generații la un loc, o bucată din Europa. Războiul a distrus viața Witei, pe cea a tatălui meu și a Agatei, dar pacea e cea care ne reunește seara asta. Prin urmare, aș vrea să închin paharul pentru Europa, pe care Václav Havel o numea patria patriilor noastre. Să uit că mă dezamăgește adesea. Să-mi amintesc că s-a născut ca să mențină pacea. Așadar, pentru Europa! Și pentru pace!

Copiii își ridică paharele.

– Pentru Europa solidară, spune Hanno.

– Feministă, adaugă Julka.

– Inclusivă, întărește Lilly.

– Mergeți să le explicați chestiile astea lui Kaczynski și lui Orbân, spune Roman râzând.

La căderea nopții orașul e aureolat de o lumină difuză, ca de la milioane de licurici. Rudi fraternizează în germană cu vărul său, Roman. Pe terasă, tinerii stau de vorbă privind acoperișurile Kreuzbergului.

Irène se așază lângă Agata și Julka, încercând să descifreze reveria din ochii albaștri ai bătrânei doamne.

– I-ați făcut un cadou minunat scumpei mele *babcia*, murmură Julka. De fapt, cadoul a fost

pentru noi toți.

Și pentru Irène e un cadou. Să-i reunească pe copiii Witei. Să fi sosit la timp pentru acea întâlnire.

Vrea să știe cum se cheamă cântecul de leagăn.

– În cenușarul lui Wojtus, îi răspunde Julka. *Babcia* mi-l cânta când eram mică.

– Despre ce e vorba?

– O scânteie sărită dintr-un cenușar îi promite unui băiețel c-o să-i spună o poveste și c-o să fie lungă și frumoasă. Dar de fiecare dată, basmul pe care-l începe se stinge odată cu ea. La sfârșit Wojtus n-o mai crede, știe că povestea o să dureze doar cât scânteia.

– E la fel de vesel ca *Fetița cu chibrituri*, remarcă Irène.

– Într-adevăr, zâmbește tânăra. Dar mie nu mi s-a părut niciodată tristă.

– Mergem să dansăm? propune Lilly.

Hanno, Hermine, Niclas și Julka o aprobă cu entuziasm și-și sărută fugar părinții înainte de a-și pierde urma în noaptea berlineză.

Obosită, Agata dorește să se întoarcă la hotel. Vrea să revină la clinică mâine-dimineață.

– Am atâta dragoste pe care să i-o împărtășesc, îi spune lui Irène în engleză, cu ochi strălucitori.

Înainte să plece, Irène îi arată în sfârșit medalionul. Bătrâna doamnă este bulversată de portretul fratelui ei ascuns în interior.

– La vârsta asta l-am văzut ultima oară... Cine a făcut desenul?

– Mă gândeam că mama dumneavoastră.

– Nu țin minte s-o fi văzut desenând...

„Un nou mister“, se gândește Irène.

– Și eu am ceva să vă arăt. O comoară.

Agata scoate din poșetă o bucată veche de carton pe care sunt scrise cu creionul câteva rânduri. E prea obosită ca să le traducă, așa că îl roagă pe Roman s-o ajute:

Scumpa mea soră, îți scriu dintr-un tren de vite. Ne spun că mergem într-un lagăr de muncă. Ți-o las în grijă pe Adzia. Nu te neliniști, o să mă întorc curând. Te sărut dulce.

Deasupra, Wita a scris în grabă numele și adresa Mariei.

– L-a scris în trenul către Auschwitz. Mesajul a căzut pe calea ferată. Un muncitor feroviar i l-a adus mătușii mele, explică Agata.

Irène studiază bucata de carton în tăcere.

JEAN

Vederea mesajului Witei a sfâșiat un vâl în adâncul sufletului ei. Era atât de tulburată, încât îi venea greu să se ascundă. Încă de la Treblinka, în fața căii ferate, a încercat acest sentiment nedefinit, o licărire fugară în ceață.

Îl anunță pe Rudi că va lipsi douăzeci și patru de ore, cât dă o fugă până la Bad Arolsen.

- Sper că nu-i nimic grav, spune el îngrijorat.
- Trebuie să-i fac o vizită bunicului meu.

E un fel de-a o spune. Jean odihnește într-un mic cimitir din Seine-et-Marne cu părinții, sora lui și fratele mai mare, căzut în 1940, în timpul ofensivei de la Sedan. Unul dintre soldații pe care statul francez preferă să-i uite, deoarece sacrificiul lor amintește de rușinea înfrângerii.

Ziua înmormântării a fost poate singura în care acest bărbat reținut a strălucit, prin omagiile prietenilor săi îndoliați. Irène își aduce aminte de zâmbetul lui stins, de casceta care-i acoperea întotdeauna creștetul chel. De mirosul lui bătrânicios, amestec de unsoare, tutun și transpirație.

Calea ferată era lumea lui. Iar seara, partidele de belotă sau de *coincé*³⁷ la bistroul ținut de Paulette. La pensie își păstrase acest obicei. Foștii feroviarî vorbeau aceeași limbă. Își țineau de cald în zilele proaste.

Când Irène era mică, o cocoța pe bancul de lucru și-o întreba: „Ce poveste frumoasă ai să-mi spui?”

Ea își petrecea timpul cu nasul în cărți. El, care se limita la paginile de sport din ziarul de duminică, voia ca nepoata să-i povestească despre contele de Monte-Cristo sau despre cavalerul de Maison-Rouge.

Într-o dimineață nu s-a mai trezit. Această plecare discretă se potrivea cu firea lui, se temuse mereu să nu deranjeze. Toți colegii lui de

la căile ferate s-au perindat prin căsuța de la marginea orașului ca să bea lichior cu ochii în lacrimi. Irène avea doisprezece ani, se plictisea în rochița ei neagră. Îi părea rău că nu putea să se refugieze într-un colț ca să citească. Până la urmă s-a strecurat în atelierul lui Jean. Își amintește și acum mirosul de lemn mucegăit, felinarele din alamă care rugineau pe rafturi lângă vechile panouri care indicau sfârșitul liniei de contact, numite în jargon „arahide“. Pe biroul lui a văzut un vechi carnet de călătorie din 1971. Pe coperta îngălbenită, inscripția „Paris-Est“ trona deasupra unei locomotive care-și scuipa fumul ca pe un panaș.

Într-un sertar a descoperit un caiet de școală. L-a frunzărit fără să priceapă ce însemnau numele greu de descifrat, mesajele care păreau să fie ecoul aceluiași strigăt. Intuiția copiilor este extraordinară. Irène a știut din prima clipă că acele înscrisuri reprezentau un secret care-i era destinat ei. În primele luni ascundea caietul în spatele cărților. Tot buchisindu-l, ajunsese să știe pe de rost unele mesaje. Apoi însă s-a plictisit și l-a vârat într-un dulap. Când a plecat din Franța, a pus caietul bunicului într-o mapă pe care i-a trecut numele, Jean Deslorieux. A călătorit cu ea peste tot, de la camera studentescă din Tübingen până la podul casei pe care o împărțea cu Wilhelm și în fine în cea pe care o ocupă astăzi. E uimită că l-a păstrat atâta timp.

Poate pentru că era tot ce o lega de bunicul acesta pe lângă care trecuse fără să-l cunoască.

– Ești aici, murmură când găsește mapa la fundul unei cutii pline cu cărți.

Cerneala s-a decolorat, paginile emană un miros de vechi. Scrisul lui Jean îi trădează efortul.

Bărbatul acela care nu avea decât școala primară se străduise să ortografieze numele pline de consoane. Pentru fetița de odinioară, unele prenume erau familiare, precum Marcel sau Fernande. Altele o fascinau, pentru că nu le mai auzise niciodată: Jankiel, Pinkus, Rivka.

Acum le redescoperă.

Unii roagă o cunoștință să afle vești despre copiii lor, de care au fost despărțiți la arestare. Precizează că sunt francezi. Alții i-i încredințează portăresei sau unei vecine. Fac apel la bunăvoința lor, la mila Domnului. Își cer scuze că nu mai au bani să le dea. Uneori menționează o ascunzătoare în apartamentul lor: „Luați ce vreți“.

Majoritatea încearcă să-și liniștească apropiatii: „Sunt bine, nu-ți face griji“. „Mă întorc repede.“ „Am încredere că totul o să fie bine.“

O expresie revine mereu: „Destinație necunoscută“.

Străbate obsedant paginile.

Plutește peste cuvintele alinătoare, afirmațiile optimiste.

„Suntem în drum spre o destinație necunoscută.“ „Mă îndrept spre habar n-am unde într-un vagon de vite.“ „Poate mergem în Polonia, sau în altă parte.“

Își sărută micuții, soțul iubit.

Dau ultimele sfaturi. „Fiți cuminți și curajoși. Învățați bine. Aveți răbdare.“

Jean le-a transcris cu grijă, lăsând un spațiu acolo unde cuvântul era ilizibil sau șters.

Îi rupe inima un mesaj scris de un băiat care semnează: „Titi, pentru scumpa lui mămică“:

Știu c-o să trăiesc mereu și c-o să vă revăz. Nu știu de unde sunt așa de tare. Am fire de bărbat.

Irène se întreabă dacă greșeala de ortografie apare și în original. Jean era meticulos, cu siguranță a reprodus-o.

Ca altădată, nu-și poate desprinde ochii de pe aceste cuvinte de dragoste și de disperare.

La doisprezece ani nu înțelegea de ce se străduise bunicul ei să le consemneze. Nici unde mergeau toți acești oameni care erau duși departe de cei pe care-i iubeau.

Acum știe.

A avut nevoie de treizeci și cinci de ani. A trebuit să se exileze, să-și lase copilăria în urmă. Să reunească fragmente de viață disparate, să întâlnească necunoscuți care semănau cu Jean. Modești, plini de secrete.

De câte ori n-a dat peste mențiuni ale acestor mesaje aruncate pe gemulețul vagonului fără să facă legătura?

Lucrătorii feroviari le culegeau de lângă șine și făceau totul ca să le transmită destinatarilor. În Polonia, în Cehoslovacia, în Franța.

În 1942, Jean avea nouăsprezece ani. Lucra la întreținerea liniilor din rețeaua Paris Est, între gara din Bobigny și cea din Le Bourget.

Acolo de unde plecau convoaiele.

Își imaginează șocul lui în fața mâinilor de copil întinse printre gratiile din sârmă ghimpată. Plânsetele și gemetele ce răzbăteau din vagoane. Neputința lui.

Să culeagă hârtiuțele împăturite care cădeau din trenuri și să le ducă la destinație. Măcar atât.

Poate se temea ca biletele să nu se piardă. Se întâmpla să nu găsească pe nimeni la adresa indicată, în măsura în care aceasta exista.

Cât timp îi lua să le copieze unul câte unul. N-a vorbit nimănui despre asta.

Irène înțelege această meticulozitate sânguincioasă; a moștenit-o de la el.

Ea, care-și petrece viața în arhive, uitase că are o viață. Cât de mult a durat ca să-i înțeleagă valoarea!

Oare acest caiet i-a semnalizat calea?

Credea că-și alesese traseul la întâmplare. Că s-a reinventat singură.

Pe oamenii aceia pe care bunicul ei îi vedea plecând, ea îi caută la capătul călătoriei. Le adună ultimele urme pentru moștenitorii lor. O cuprinde amețeala când își dă seama că ea și Jean fac același lucru.

Cine știe? Poate că n-a făcut decât să meargă în întâmpinarea lui.

MULȚUMIRI

Anchetele și personajele din acest roman sunt fictive. Dacă prezint istoria autentică a centrului de arhive de la Arolsen, mi-am luat unele libertăți literare: de exemplu, adevărații anchetatori nu se deplasează pentru a-i întâlni pe urmași. Îi primesc la Bad Arolsen sau le trimit obiectele prin poștă.

La originea cărții stă o zi din iarna anului 2020 când prietena mea Aurélie Serfaty-Bercoff m-a înștiințat că în arhivele de la Arolsen existau informații despre deportarea lui Robert Desnos. M-am întrebat de ce nu auzisem niciodată despre acest fond înființat la sfârșitul războiului. Curioasă, am început să cercetez, iar la un moment dat am găsit un articol de Élise Karlin care vorbea despre restituirea obiectelor recuperate din lagărele de concentrare. Țin să-i mulțumesc aici, deoarece articolul ei mi-a dat ideea romanului.

Cred însă că aveam întâlnire cu el de mult. Când aveam doisprezece ani, Al Doilea Război Mondial și deportarea au pătruns în viața mea prin intermediul cărților și filmelor, și nu m-au mai părăsit.

De atunci, aceste subiecte mă însoțesc permanent, și pot spune că acest roman s-a născut dintr-o formă de necesitate lăuntrică.

Se bazează pe o documentare istorică solidă. Le port o recunoștință infinită martorilor, istoricilor, jurnaliștilor, sociologilor și artiștilor ale căror cărți, lucrări și filme au hrănit narațiunea acestui roman. Îi mulțumesc în mod special lui Laurent Joly, pentru recitirea lui atentă și prețioasă.

Îi mulțumesc lui Nathalie Letierce-Liebig, coordonatoarea departamentului de cercetare arhivistică de la Arolsen, pentru că mi-a întâmpinat proiectul cu căldură și mi-a răspuns neobosit la întrebări. Ceea ce mi-a explicat despre munca și angajamentul ei m-a ajutat să creionez portretul lui Irène, arhivista mea fictivă.

Mulțumiri pentru Renata Masna și Beata Petkiewicz, pentru personalul muzeului Pod Zegarem și de la Teatr NN din Lublin, pentru angajații Institutului Evreiesc de Istorie din Varșovia, pentru Katarzyna Kubicius, șefa serviciului de informare și cercetare de la Crucea Roșie poloneză, și pentru directorul Muzeului Insurecției din Varșovia, care mi-au consacrat timpul și atenția lor.

Le mulțumesc lui François Azar și lui Abraham Bengio pentru că mi-au oferit informații valoroase despre iudeo-spaniolă și comunitatea evreiască din Salonic.

Lui Georges Sougné, pentru că mi-a permis să-l însoțesc la o întrevvedere bulversantă cu urmașul unui deportat.

Lui Véronique Dubois, care mi-a spus povestea ei și mi-a descris destinul impresionant al membrilor familiei tatălui său.

Redactoarei mele, Juliette Joste, pentru lungile noastre conversații despre personaje și anchete, pentru exigența și ochiul ei de șoim și pentru că a crezut în acest roman din prima zi.

Agentei mele, Susanna Lea, pentru sprijinul entuziast, pentru inteligența și umorul ei.

Îi mulțumesc lui Olivier Nora pentru încredere, precum și întregii echipe de la Grasset.

În fine, vreau să le mulțumesc „cititorilor de pe traseu” care mi-au alinat momentele de descurajare: Bénédicte Bagot, Jacques Fraenkel, Sarah Gastel, Marguerite Martin, Marion Riva. Și în mod special Tatiane de Rosnay, Alexiei Stresi și lui Julie Printzac, cititoare subtile și romanciere talentate, pentru sfaturile lor prețioase.

Le mulțumesc membrilor familiei mele și lui Ninnog.

Rămân cu el (în limba germană în original) (n.a.)

Tu, tu nu ești mai bună decât ei. O să-i regăsești în iad (în limba germană în original) (n.a.)

¹ *Déplacés* în limba franceză (n.tr.)

Băiat rău (în limba engleză în original) (n.tr.)

Thessaloniki, denumirea oficială a orașului din 1912, când a fost încorporat în regatul Greciei (n.tr.)

Moucharabieh sau *mashrabiya* – element arhitectural caracteristic lumii musulmane; este un panou ajurat care permite ventilația, dar ascunde interiorul casei de privirile curioșilor (n.tr.)

Din august 1917 (n.tr.)

Piese aparținând genului muzical *rebetiko*, apărut în Grecia după Primul Război Mondial în urma afluxului de populație din Asia Mică (n.tr.)

„Țoale“, „cârpe“, întâlnit mai frecvent cu grafia *schmattes* (în idiș în original) (n.tr.)

Asociație nazistă înființată de Himmler cu scopul de a accelera crearea unei rase ariene dominante. Organizația Lebensborn („Fântâni de viață“) se ocupa de îngrijirea și educarea copiilor „arieni“ în numeroase cămine, atât în Germania, cât și în teritoriile ocupate. (n.a.)

Aluzie la *Heart of Darkness* (*Inima întunericului*), nuvelă de Joseph Conrad publicată prima oară în 1899 (n.tr.)

Recrutați de SS în Europa de Est și formați în lagărul de la Trawniki, acești auxiliari ruși, lituanieni, ucraineni, letoni, bieloruși sau estoni erau adesea foști prizonieri de război sovietici. Cruzimea lor era egală cu cea a soldaților SS. (n.a.)

Locul din ghetou de unde plecau convoaiele cu evrei deportați (în limba germană în original) (n.tr.)

Ei poftim! International Tracing Service... Sunteți fantoma Crăciunurilor trecute! (în limba engleză în original) (n.a.)

În germană, *Oma* – „bunica“; *Opa* – „bunicul“ (n.tr.)

Abreviere pentru Narodowe Siły Zbrojne, Forțele Armate Naționale, organizație clandestină ultranaționalistă și anticomunistă creată în 1942 (n.tr.)

În limba polonă Armia Krajowa (n.tr.)

„Fata asta?“ (în limba polonă în original) (n.tr.)

„Nu“ (în limba polonă în original) (n.tr.)
Bunică (în limba polonă în original) (n.a.)
Slavă Domnului (în limba germană în original) (n.tr.)
Roman pentru copii de Michael Ende, publicat prima oară în 1979 (n.tr.)
Sora medicală, aici infirmiera SS (în limba germană în original) (n.a.)
„Curaj, iepurașilor... Curaj...” (în limba germană în original) (n.a.)
Șefa barăcii (în limba polonă în original) (n.a.)
În germană *Großaktion Warschau*, operațiunea de lichidare a ghetoului din Varșovia, desfășurată între 22 iulie și 21 septembrie 1942 (n.tr.)
„Evreule, afară, imediat” (în limba germană în original) (n.tr.)
Judenrat – în germană, „Consiliul evreiesc”, administrația municipală însărcinată cu supravegherea aplicării decretelor și regulamentelor naziste în rândul populației evreiești (n.tr.)
Șal tradițional evreiesc (n.a.)
Minunat (în limba germană în original) (n.tr.)
În limba engleză în original (n.tr.)
Eroina piesei de teatru *Mutter Courage și copiii ei* de Bertolt Brecht (n.tr.)
Joc de cuvinte intraductibil: expresiile *mal de mer* („rău de mare”) și *mal de mère* („dor de mamă”) sunt omofone. (n.tr.)
Cea care duce povara (în limba germană în original) (n.a.)
Masiv muntos din Franța, situat în extremitatea sud-vestică a Masivului Central (n.tr.)
Păsărică. Femeiușcă. Domniță de dantelă (n.a.)
Joc de cărți, versiune a belotei (n.tr.)